

การเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ใจโก้
จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557-2562

สันทราย วงษ์สุวรรณ

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

การเมืองของระบบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ใจไ้
จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557-2562

วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชารัฐศาสตร์
ปีการศึกษา 2566
ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยนเรศวร

วิทยานิพนธ์ เรื่อง "การเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้
โจ้โก้ จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557-2562"

ของ สันทราย วงษ์สุวรรณ

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง)

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

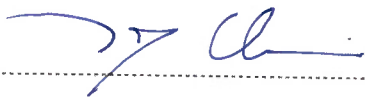
(รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธิรักษา)

ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

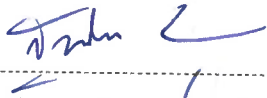
(รองศาสตราจารย์ ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์)

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระ หวังสัจจะโชค)

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐานิดา บุญวรรณ)

กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

อนุมัติ

(รองศาสตราจารย์ ดร.กรองกาญจน์ ชูทิพย์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

20 มี.ย. 2566

ชื่อเรื่อง	การเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557-2562
ผู้วิจัย	สันทราย วงษ์สุวรรณ
ประธานที่ปรึกษา	รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธิรักษา
ประเภทสารนิพนธ์	วิทยานิพนธ์ ปร.ด. รัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2566
คำสำคัญ	ระบอบอาหาร, กลุ่มพลังทางสังคม, ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้, อธิปไตยทางอาหาร, ระบอบอาหารทางเลือก, ระบอบอาหารแบบบรรษัท

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาการเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย ผ่านกรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557-2562 โดยมีวัตถุประสงค์ 2 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาระบอบอาหารภายใต้ระบอบแบบบรรษัทและปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ 2) เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวและการขับเคลื่อนทางอาหารต่อการสร้างระบอบอาหารทางเลือกในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน และมีคำถามหลักการวิจัย 2 ประเด็น คือ 1) ภายใต้ระบอบอาหารแบบบรรษัท ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ เป็นอย่างไร 2) ความพยายามในการเคลื่อนไหวทางอาหารเพื่อสร้างระบอบอาหารทางเลือก ในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน มีการขับเคลื่อนอย่างไร

ผลการศึกษาพบว่า 1) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้และตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ สามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ 1. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับภาครัฐ 2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับกลุ่มทุน/เอกชน 3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับเกษตรกร และ 4. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ (กลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคม) 2) การสร้างพื้นที่การต่อรองต่อความมั่นคงทางอาหารและการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างอธิปไตยทางอาหารขึ้นมาใหม่ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน ได้ดำเนินกลยุทธ์สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ 1. การสร้างความรู้ใหม่และนิยามตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกรในฐานะผู้จัดการทรัพยากรการเกษตร 2. การทำแผนที่การใช้ที่ดินผ่านคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงที่ดินรูปแบบต่างๆ(ที่ดินปัจเจกและป่าชุมชน) 3. การดึงทุนเอกชนหลายองค์กรเข้าพื้นที่ทำให้เกิดสนามของการต่อรองในระดับพื้นที่ซึ่ง เกษตรกรสามารถเผชิญกับอำนาจรัฐได้ในระดับหนึ่งและ 4. การสร้างการตลาดทางเลือกที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรอง

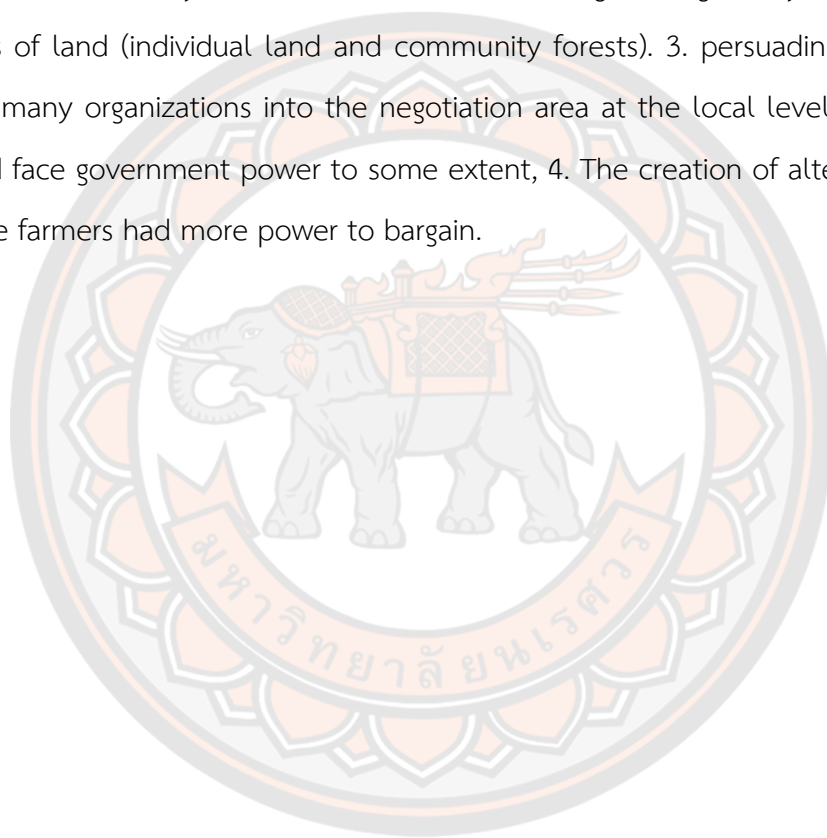
Title	POLITICS OF FOOD REGIME IN THAI POLITICAL ECONOMY: THE CASE STUDY OF JOKO COMMUNITY LEARNING CENTER NAN, 2014 - 2019
Author	Sunsai Wongsuwan
Advisor	Associate Professor Watcharabon Buddharaksa, Ph.D.
Academic Paper	Ph.D. Dissertation in Political Science - (Type 2.2), Naresuan University, 2023
Keywords	Food Regime, Social Forces, The Joko Community Learning Center, Food Sovereignty, Alternative Food Regime, Corporate food regime

ABSTRACT

This thesis aimed to study the politics of the food regime in Thai political economy through a case study of the Joko Community Learning Center, Nan Province, 2014–2019. It had two objectives: 1) to study the food regime under the corporatist regime and the interaction between Joko Community Learning Center, Nan Province, the government sector, and actors 2) to study the movement and food movement towards the creation of an alternative food regime in the path of Joko Community Learning Center, Nan Province. There were two main research questions: 1) Under the corporate food regime, how did the Joko Community Learning Center interact with the government and various social actors? 2) How did Joko Community Learning Center, Nan Province, try to create an alternative food regime?

The results of the study found that 1) the interaction between the Joko Community Learning Center, and various social actors could be divided into 4 groups: 1. The interaction between Joko Community Learning Center and the government sector 2. The interaction between the Joko Community Learning Center and the private sector 3. The interaction between the Joko Community Learning Center and

farmers and 4. The interaction between the Joko Community Learning Center and various social actors (academic groups and social activists) 2) The creation of a negotiation area for food security and the movement to rebuild food sovereignty. The Joko Community Learning Center, Nan Province, had implemented four important strategies: 1. the creation of new knowledge and defining the position of farmers as agricultural resource managers 2. the mapping of land through the National Land Policy Committee (NBTC) for creating the legitimacy to access various forms of land (individual land and community forests). 3. persuading private capital from many organizations into the negotiation area at the local level, where farmers could face government power to some extent, 4. The creation of alternative markets where farmers had more power to bargain.

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คปก. รุ่น 20) สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ในการให้ทุนการศึกษาวิจัยและงบประมาณสำหรับการเดินทางไปทำงานร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษาในต่างประเทศ

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ “คุณครู” 2 ท่านผู้มีพระคุณต่อข้าพเจ้า ท่านแรก รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพล พุทธรักษา ผู้ซึ่งเป็นที่ปรึกษาที่ดีที่สุดให้แก่ข้าพเจ้าและได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าของท่านเพื่ออ่านวิทยานิพนธ์ครั้งแล้วครั้งเล่าของข้าพเจ้าด้วยความเต็มใจ คอยฝึกฝนแนะนำให้ข้าพเจ้าเป็นคนดี สอนศิลปวิทยาให้เข้าใจทั้งด้านวิชาการและการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม ยกย่องข้าพเจ้าให้ปรากฏในหมู่คณะและฝึกสอนให้รู้จักเลี้ยงตัวรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี เชื่อมมั่นในตัวข้าพเจ้าและเมตตาชี้แนะที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าเสมอ ตลอดจนอุปการะเลี้ยงดูข้าพเจ้าตั้งสมาชิกในครอบครัว ท่านที่สอง Professor Werner Bonefeld จาก University of York ประเทศอังกฤษ ผู้ซึ่งให้ประสบการณ์แก่ข้าพเจ้าในการทำวิจัยที่ต่างแดน ตลอดจนให้ความเห็นต่องานของข้าพเจ้าอย่างต่อเนื่อง หากปราศจากความช่วยเหลือจากอาจารย์ทั้งสองท่าน ข้าพเจ้าไม่มีทางเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ผู้ทรงคุณวุฒิ อันประกอบไปด้วย รองศาสตราจารย์ ดร.ประภาส ปิ่นตบแต่ง รองศาสตราจารย์ ดร.วัลลภ สุขสวัสดิ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วีระ หวังสัจจะโชค และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐานิดา บุญวรรณ ทั้งสี่ท่านให้คำแนะนำที่มีค่ายิ่งในการแก้ไขงานชิ้นนี้

ข้าพเจ้าขอขอบคุณ คุณสำรวย ผัดผล ผู้อำนวยการศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน คุณณรงค์ อินแสง ผู้จัดการศูนย์ คุณภาวิช ผัดผล ผู้จัดทำข้อมูลและจัดทำแผนที่ศูนย์และเจ้าหน้าที่ศูนย์คนอื่น ๆ ที่ได้กล่าวชื่อเป็นอย่างยิ่ง สำหรับความอนุเคราะห์ข้อมูลอันมีค่าและให้ความช่วยเหลือตลอดระยะเวลาการลงพื้นที่ ข้าพเจ้าทราบซึ่งเป็นอย่างยิ่งกับความเอื้อเฟื้อที่ได้รับจากทุกท่าน

นอกจากนี้ ตลอดระยะเวลาในการทำวิจัย ข้าพเจ้าได้รับความเมตตาและข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์ยิ่งจากคณาจารย์สมัยเรียนปริญญาตรีตลอดเรื่อยมาจนถึงปริญญาเอก ดร.ศิวาภรณ์ ไชยเจริญ ผศ.ดร.วัชรพล ศุภจักรวัฒนา ดร.ดาริน คงสัจวิวัฒน์ ผศ.ดร.วุฒิกรณ์ ชูวัฒนานุรักษ์ ผศ.ดร. ปวงชน อุณจะนา ผศ.ดร.นิธิ เนื่องจำนงค์ ดร.จุฑามณี สามัคคีศิษฐ์ ที่เมตตาให้คำแนะนำที่ดีแก่ข้าพเจ้าเสมอมา และข้าพเจ้าขอขอบพระคุณครูบาอาจารย์ทุกท่านที่สั่งสอนอบรมข้าพเจ้าตั้งแต่โรงเรียนบ้านเขาลูกโล่, โรงเรียนบรรหาร-แจ่มใสวิทยา 1, โรงเรียนหนองฉางวิทยาและมหาวิทยาลัยนเรศวร ที่เป็นดั่งแสงประทีปนำทางในชีวิตข้าพเจ้า

บุคคลสำคัญที่ขาดไม่ได้สำหรับวิทยานิพนธ์นี้ อันได้แก่แฟนของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอขอบคุณ

พินิจอากาศเอก นพดล ศาลาคาม ที่เป็นผู้จัดการงานบ้านบางส่วนอย่างเรียบร้อยและคอยทำกับข้าวที่แสนอร่อยให้ข้าพเจ้าทานเกือบทุกวันและเป็นผู้ที่คอยสนับสนุนอำนวยความสะดวกสบายให้กับการทำงาน ของข้าพเจ้า ตลอดจนดูแลญาติสนิทมิตรสหายทั้งสองฝ่ายเป็นอย่างดี มีความขยันขันแข็งต่อหน้า ที่การทำงาน และที่ขาดไม่ได้ต้องขอขอบคุณศรีนวลแม่มผู้เป็นรักยิ่งของข้าพเจ้าที่คอยกอดปลอบประโลมยามข้าพเจ้าทุกข์ท้อใจและช่วยให้ข้าพเจ้ากลับมามีใจที่สดใสเขียนงานได้ตลอดมา

สำหรับมิตรสหายผู้คอยช่วยเหลือให้ข้าพเจ้าข้ามพ้นอุปสรรคและภัยอันตรายไปด้วยดีและเป็นกำลังใจสนับสนุนให้ข้าพเจ้าบรรลุถึงความสำเร็จในครั้งนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณ ดร.โอฬาร อ่องพะ ผู้ที่บุกเบิกพื้นที่กรณีศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้และคอยให้คำแนะนำอย่างใจดีแก่ข้าพเจ้าเสมอมา, ดร.นิติลักษณ์ แก้วจันดี ผู้ที่คอยสนับสนุนให้คำปรึกษาด้านการเขียน, ดร.ณภัทรสรดา ดาวชวาระ ผู้ที่คอยสนับสนุนข้าพเจ้าด้วยความรักยิ่งและดูแลข้าพเจ้าตั้งน่องสาวแท้ๆ รวมทั้งคอยให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้าต่างๆ นานา, ดร.พุดิยาภรณ์ ภูมิตอนมิ่ง เอื้อยผู้ให้ความรักความเมตตาแก่ข้าพเจ้าเสมอมา ทบิยีนสิ่งที่ดีแก่ข้าพเจ้าตลอดระยะเวลาที่รู้จักกัน, ดร.วิรัช นเกษสกุล ผู้ที่เป็นตั้งหอสมุดแห่งชาติของข้าพเจ้าหากต้องการหนังสือเล่มใดสามารถหาให้ห็นองได้ทุกเล่มและเปรียบเสมือนพี่ชายที่รักยิ่งในการเรียนปริญญาเอก, ดร.ศิริโสภา สันติทฤษฎีกร อาจารย์ผู้งดามและสง่าผ่าเผยและคอยพรัสอนข้าพเจ้าทั้งด้านวิชาการและการวางตัวในสังคมด้วยความจริงใจ, ดร.วัชรวุฒิ ชื่อสัตย์ ผู้ที่เปรียบดั่งคลังเอกสารของข้าพเจ้าสำหรับผู้รับทุน คปก. และคอยช่วยเหลือข้าพเจ้าทุกสิ่งอย่างที่ร้องขอมิเคยขัดและยังคอยตักเตือนน่องด้วยความรักยิ่ง และขอบคุณ “ว่าที่ ดร.” ในอนาคตทั้งหลายที่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาและให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้าเป็นอย่างดี อาจารย์มณูชดา สุพรจักร ผู้เป็นพี่สาวที่รักยิ่งและคอยสนับสนุนข้าพเจ้าทุกอย่าง ไม่ว่าจะในยามสุขหรือยามทุกข์จะคอยอยู่เคียงข้างข้าพเจ้าเสมอ, อรุมา จีระกมล นักศึกษาร่วมรุ่นปริญญาเอกรหัส 61 ของข้าพเจ้า ผู้ที่เป็นทั้งเพื่อนและพี่สาวที่ใจดี(และโหดกับข้าพเจ้า)ในเวลาเดียวกัน คอยให้การสนับสนุนข้าพเจ้าเปรียบดั่งน่องสาวผู้ไม่มีวันโตจะชี้แนะและให้คำแนะนำที่มีค่าแก่ข้าพเจ้าเสมอไม่ว่าจะยามสุขหรือทุกข์ทั้งเรื่องส่วนตัวและเรื่องเอกสาร คปก.ที่ต้องปรึกษากันสองคน, ทศพล ชื่นจจอหอ น่องรักเบอร์หนึ่งที่คอยให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือพร้อมจิกกัดข้าพเจ้าทุกครั้งเมื่อยามเจอกัน, วรพล โชติจิระเดชากุล น่องรักเบอร์สองผู้เปรียบดั่งมือซ้ายของอาจารย์ที่ปรึกษาที่จะเข้ามารับไม้ต่อเพื่อช่วยดูแลอาจารย์ที่ปรึกษาแทนข้าพเจ้าเมื่อยามอยู่ไกล, กมลวรรณ ทับทิมทอง น่องสาวผู้นำรักและนำเอ็นดูของข้าพเจ้าที่คอยให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้าอย่างดีเสมอมา

ทั้งนี้ จะขาดมิได้หากไม่ได้รับความช่วยเหลือเรื่องการดำเนินการเอกสารต่าง ๆ ข้าพเจ้าขอขอบคุณ พี่สกาวัฒน์ โชติรัตนศักดิ์ และ พี่กิตติศักดิ์ เผ่าพันธ์ เจ้าหน้าที่ผู้ทรงพลังและแข็งแกร่งที่สุดในชั้น 4 ภาควิชารัฐศาสตร์ของพวกเรา นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณกำลังใจและความช่วยเหลือที่สำคัญแม่ทัพหลังจากพี่อั้ง ผู้เป็นภรรยาที่รักยิ่งของอาจารย์ที่ปรึกษาของข้าพเจ้า รวมถึงขอบคุณความรักที่แบ่งบานจากน่องเท็ดดี้ตัวน้อยที่คอยเป็นโลกอันสดใสให้แก่ข้าพเจ้าเสมอมา

เหนือสิ่งอื่นใดถือเป็นความโชคดีที่สุดของข้าพเจ้าที่ได้อยู่กับครอบครัวที่รักยิ่ง ที่คอย
ประคับประคองอยู่เคียงข้างและเกื้อกูลข้าพเจ้ามาตลอด ไม่ว่าจะข้าพเจ้าจะสุข จะทุกข์ สำเร็จหรือล้มเหลว
คือความอุดมสมบูรณ์ในรักและอบอุ่นจากครอบครัว ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณพ่อกับแม่และพี่ชายที่
เป็นที่รักสุดดวงใจ (ที่ล่วงลับไปแล้ว)ของข้าพเจ้า ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ หาก
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะมีคุณประโยชน์และคุณความดีอยู่บ้าง ข้าพเจ้าขอยกคุณความดีทั้งหมดแก่ท่านทั้ง
สาม ท่านทั้งสามคือเจ้าของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อย่างแท้จริงและขอขอบคุณลุง ป้า น้า อา และญาติๆ
และผู้ซึ่งมีอาจเอ่ยนามได้ทั้งหมด ทุกคนล้วนมีส่วนร่วมในความสำเร็จนี้ทั้งสิ้น

สุดท้ายนี้ ขอขอบคุณร่างกายและจิตใจของข้าพเจ้า ที่เพียรเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จ

สันทราย วงษ์สุวรรณ

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ค
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
ประกาศคุณูปการ.....	ช
สารบัญ.....	ญ
สารบัญตาราง.....	ด
สารบัญภาพ.....	ต
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
2. คำถามวิจัย.....	11
3. วัตถุประสงค์.....	11
4. วิธีดำเนินงานวิจัย.....	11
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	11
3. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	11
4. การนิสึศึกษา.....	11
2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	12
4. การนิสึศึกษา.....	15
5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	16
6. นิยามศัพท์เฉพาะ.....	16
7. โครงสร้างการนำเสนอ.....	17
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม.....	20

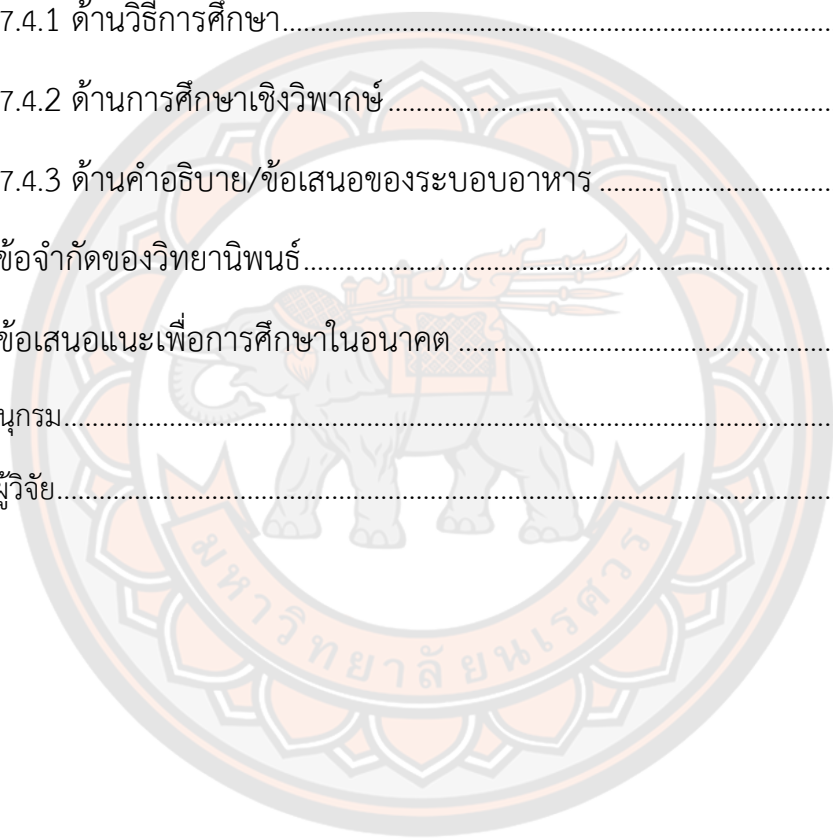
บทสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เรื่องระบอบอาหาร	20
2.1 แนวทางการศึกษาระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่างประเทศและ ประเทศไทย	20
2.2 แนวทางการศึกษานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบอบอาหารและความ มั่นคงทางอาหาร	27
2.3 แนวทางการศึกษาสุขภาพและโภชนาการ	33
2.4 แนวทางการศึกษาสิ่งแวดล้อม/นิเวศวิทยาการเมือง/ขบวนการการเคลื่อนไหวทาง ทรัพยากร	34
2.5 แนวทางการศึกษาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง	38
2.6 สรุป	45
บทที่ 3 กรอบแนวความคิด: ว่าด้วยระบอบอาหารและรัฐแบบองค์รวม	47
ความนำ	47
3.1 แนวคิดระบอบอาหาร (Food Regime)	47
3.1.1 พัฒนาการของระบอบอาหาร	49
3.2 แนวคิดแบบรัฐองค์รวม (The Integral State)	55
3.2.1 สังคมการเมือง (Political Society)	57
3.2.2 ประชาสังคม (Civil Society)	57
3.2.3 ดุลยภาพของกลุ่มพลังทางสังคม: การสร้างสามัญสำนึกและสงครามยึดพื้นที่ ทางความคิด (Balance of Class Forces: Common sense and War of Position)	60
3.2.3.1 การสร้างสามัญสำนึก (Common sense)	60
3.2.3.2 สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position)	61
3.3 สรุป	62

บทที่ 4 ระบอบอาหารในระดับสากล นโยบายการเกษตรของรัฐไทย	65
และการก่อตั้งของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้จังหวัดน่าน	65
ความนำ.....	65
4.1 ระบอบอาหารแบบบริษัท (Corporate Food Regime).....	67
4.1.1 รูปแบบทางประวัติศาสตร์ของระบอบอาหารบริษัท.....	67
4.1.2 ความสำคัญของระบอบอาหารแบบบริษัท	69
4.1.3 ว่าด้วยกฎระเบียบโลก ในยุคของระบอบอาหารแบบบริษัท.....	71
4.2 บทบาทของระบอบบริษัทต่อการเกษตรและอาหารกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย	73
4.2.1 การผูกขาดปัจจัยการผลิตและการครอบงำระบบการผลิต	74
4.3 บริบทเชิงพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน.....	76
4.3.1 บริบทเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน.....	77
4.3.1.1 พื้นที่จังหวัดน่าน	77
4.3.1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดน่าน	78
4.3.1.3 ข้อมูลหมู่บ้าน	79
4.3.1.4 พื้นที่ตำบลเมืองจั่ง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน	80
4.4 การจัดการสถานการณ์การสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร	
กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน	81
4.1 บริบทการเปลี่ยนผ่านจากมูลนิธิฮักเมืองน่าน สู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้...81	
4.2 ข้อมูลบริบทพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน	86
4.5 ปรากฏการณ์ในการเปลี่ยนแปลงนโยบายภาคการเกษตรและอาหาร ช่วง พ.ศ. 2557-.....	91
พ.ศ. 2562 กรณีศึกษาจังหวัดน่าน.....	91

4.5.1 การเปลี่ยนแปลงของนโยบายภาคการเกษตรที่ส่งผลต่อเกษตรกรในจังหวัดน่าน 94	
4.5.1.1 ที่ดิน.....	99
4.5.1.2 เมล็ดพันธุ์พืช	105
4.5.1.3 การจัดการน้ำ.....	110
4.6 สรุป	117
บทที่ 5 การสร้างระบอบอาหาร: ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม พ.ศ.2557-2562.. 118	
บทนำ.....	118
5.1 ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับการสร้างระบอบอาหาร	119
5.1.1 การสร้างระบอบอาหารในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน	119
5.1.2 แผนความร่วมมือระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้และองค์การบริหารส่วนตำบล เมืองจัน.....	120
5.1.3 การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของระบอบอาหาร: ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้	121
5.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ	124
5.2.1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐ	124
5.2.2 กลุ่มที่สองปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มทุน/เอกชน	130
5.2.3 กลุ่มที่สามปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับสมาชิกเกษตรกร	132
5.3 กลุ่มที่สี่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับตัวแสดงทางสังคมอื่น ๆ.....	134
5.3.1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับพระครูพิทักษ์นันทคุณ	134
5.3.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับมูลนิธิชัยคเมืองน่าน	135
5.3.3 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรม ทางสังคม	137
5.4 สรุป	138

บทที่ 6	143
ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับระบอบอาหารแบบทางเลือก.....	143
บทนำ.....	143
6.1 ระบอบอาหารแบบบรรษัทกับผลกระทบต่อศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน.....	144
6.1.1 สถานการณ์ทางอาหารกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายภาค การเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนและศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้.....	146
6.1.2 ผลกระทบจากนโยบายภาคการเกษตรที่มีต่อศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน	147
6.1.3 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายภาคการเกษตรที่ส่งผลต่อ จังหวัด น่าน.....	148
6.2 การสร้างระบอบอาหารในกรอบของรัฐเสรีนิยมใหม่.....	154
6.3 ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ ยุทธวิธี และการปรับตัวต่อระบอบอาหารทางเลือก	158
6.3.1 การสร้างความรู้ใหม่และนิยามตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกรในฐานะผู้จัดการ ทรัพยากรการเกษตร.....	159
6.3.2 การทำแผนที่การใช้ที่ดินผ่านคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงที่ดินรูปแบบต่าง ๆ (ที่ดินปัจเจกและป่า ชุมชน)	164
6.3.4 การสร้างการตลาดทางเลือกที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรองมากขึ้น.....	166
6.4 สรุป	167
บทที่ 7	168
บทสรุป: ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ต่อการสร้างระบอบอาหารแบบทางเลือกและคุณูปการต่อการศึกษา รัฐศาสตร์.....	168
7.1 สรุปผลการวิจัย.....	168
7.2 ข้อถกเถียงและข้อเสนอหลักของงานวิจัย	172

7.3	คุณูปการของงานวิจัย	173
7.3.1	ด้านรัฐศาสตร์	174
7.3.2	ด้านทฤษฎี	174
7.3.3	ด้านนโยบาย	176
7.4	ช่องว่างขององค์ความรู้	176
7.4.1	ด้านวิธีการศึกษา	176
7.4.2	ด้านการศึกษาเชิงวิพากษ์	177
7.4.3	ด้านคำอธิบาย/ข้อเสนอของระบอบอาหาร	177
7.5	ข้อจำกัดของวิทยานิพนธ์	178
7.6	ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต	178
	บรรณานุกรม	185
	ประวัติผู้วิจัย	199

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 แนวทางการสัมภาษณ์ต่อหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง.....	13
ตาราง 2 การกำหนดรหัส เพื่อให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลเป็นความลับมากที่สุด	14
ตาราง 3 สรุป 5 แนวทางการศึกษา	43
ตาราง 4 ระบอบอาหารโลก	52
ตาราง 5 ระบอบอาหารกับการทำความเข้าใจการเมืองเรื่องอาหาร	53
ตาราง 6 สรุปแนวคิดหลัก	62
ตาราง 7 พื้นที่จังหวัดน่าน	78
ตาราง 8 ความเป็นมาของมูลนิธียักเมืองน่าน	83
ตาราง 9 ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน	89
ตาราง 10 แนวคิด 5 ก สำหรับกลุ่มผู้ใช้น้ำ	114
ตาราง 11 บรรษัทเมล็ดพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก 5 อันดับ พ.ศ.2550	122
ตาราง 12 เปรียบเทียบ พ.ร.บ.ป่าชุมชน ช่วง พ.ศ.2550 - พ.ศ.2562	125
ตาราง 13 ข้อมูลการเกษตรตำบลเมืองจั้ง	152
ตาราง 14 การใช้ที่ดิน จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2559	153
ตาราง 15 การใช้ที่ดิน จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2561	153
ตาราง 16 การสร้างระบอบอาหาร	157

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพ 1 การเลือกกรณีศึกษา	15
ภาพ 2 กรอบแนวความคิด.....	64
ภาพ 3 สัญญาลักษณ์ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้.....	86
ภาพ 4 ศูนย์รักษ์จัง จังหวัดน่าน.....	91
ภาพ 5 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ในเขตป่าตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในช่วงพ.ศ. 2547-2556	97
ภาพ 6 ความเหลื่อมล้ำอันเนื่องมาจากโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน.....	100
ภาพ 7 การจัดสรรที่ดินป่าสงวน จังหวัดน่าน.....	103
ภาพ 8 เมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จ.น่าน	108
ภาพ 9 โครงการฝีกอบบรม ธนาคารน้ำใต้ดิน	111
ภาพ 10 ระบบเก็บและกระจายน้ำ โดยศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน	113
ภาพ 11 การพัฒนาแหล่งน้ำ.....	114
ภาพ 12 ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การใช้น้ำขึ้นภูเขาแล้วเข็นลงเขา.....	115
ภาพ 13 โครงการ Nan Sand Box	130
ภาพ 14 การลงพื้นที่ปลูกป่าและสำรวจเส้นทางธรรมชาติ ต.ก๊วม่วง อําเภอสันติสุข จังหวัด น่าน.....	135
ภาพ 15 มุลินธิฮักเมืองน่าน	136
ภาพ 16 ทำบุญครบ 30 ปี มุลินธิฮักเมืองน่าน.....	136
ภาพ 17 นักวิชาการจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยการประชุมร่วมกับศูนย์การเรียนรู้	137
ภาพ 18 กระบวนการทำงานของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้	141

ภาพ 19 สวนของเกษตรกรที่ปลูกผักไว้กินเองในครัวเรือน..... 160

ภาพ 20 การเพาะกล้าของศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ จังหวัดน่าน..... 162

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาการเมืองในมิติของ “ระบอบอาหาร” (food regime) ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ขององค์ความรู้ทางรัฐศาสตร์ให้กว้างไกลไปกว่าการมองการเมืองในระบบและสถาบันทางการเมืองตามปกติ โดยผู้วิจัยเลือกใช้พื้นที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่านเป็นกรณีศึกษาผู้วิจัยมีเป้าหมายหลักเพื่อวิเคราะห์กระบวนการต่อสู้ต่อรองทางอำนาจของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ที่มีต่อภาครัฐและภาคเอกชน ผู้วิจัยเลือกใช้นวนิทัศน์ระบอบอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวมในการอธิบายและสร้างความเข้าใจต่ออยู่ทวิธีและการปรับตัวในการสร้างระบอบอาหาร โดยคำว่าระบอบอาหารในที่นี้คือ กรอบการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของผู้ผลิตและผู้บริโภคไปจนถึงรูปแบบการสั่งสมทุนโดยแยกแยะตามการเปลี่ยนแปลงของระบบทุนนิยมในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1870 (McMichael, 1996) โดยปัจจุบันนี้ระบอบอาหารอยู่ในยุคของระบอบบริษัท (corporate food regime) ภายใต้แนวคิดเสรีนิยมใหม่ (McMichael, 2009) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าอาหารและการเมืองไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ในระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (neoliberalism)

แนวทางดังกล่าวข้างต้น สามารถนำไปสู่การวิพากษ์ภายใต้การเมืองเรื่องอาหารที่แสดงให้เห็นบทบาทการจัดการของภาครัฐและเอกชน รวมถึงตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า การทำงานของภาครัฐนั้น ไม่เกี่ยวข้องกับบริษัทและในทางกลับกัน รัฐยังได้วางกติกาเชิงสถาบันเพื่อเอื้อต่อการดำเนินกิจการแสวงหากำไรของบริษัทข้ามชาติในประเด็นเกี่ยวกับสินค้าเกษตรและอาหารผ่านข้ออ้างในเรื่องของ “ความมั่นคงทางอาหาร” ฉะนั้น จะเห็นได้ว่า บริษัทห้างร้านขนาดใหญ่หรือกลุ่มธุรกิจผูกขาดสินค้าเกษตรและอาหารและกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ที่ทดลองเกี่ยวกับการตัดต่อพันธุพืชเพื่อการค้ารวมไปถึงความร่วมมือระหว่างรัฐ กลุ่มธุรกิจและองค์การระหว่างประเทศ จะใช้ประเด็นทางการเกษตรในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ต่อรองกับอำนาจไม่ได้มีเพียงตัวแสดงใดตัวแสดงหนึ่งเท่านั้น แต่ยังมีตัวแสดงทางสังคมอื่น ๆ ที่เข้ามามีบทบาทต่อภาคการเกษตรและอาหารอีกด้วย กล่าวคือ ภาครัฐ ที่ใช้กลไกรัฐที่มีความชอบธรรมเชิงสถาบันในการกำหนดกฎระเบียบและนโยบายต่าง ๆ ภาคเอกชนที่มุ่งแสวงหาผลกำไร โดยมองในระดับมหภาคทางเศรษฐกิจทั้งในและระหว่างประเทศในขณะที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน มองการสร้างระบอบอาหารและทางเลือกใหม่ที่เกิดจากชุมชน ด้วยเหตุนี้ การเลือกพื้นที่กรณีศึกษานี้ผู้วิจัยเห็นว่า ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน มีพัฒนาเชิงประวัติศาสตร์การต่อสู้ของกลุ่ม NGO เช่น มูลนิธิอีกเมืองน่าน (ต่อมาศูนย์การเรียนรู้โจโก้แยกตัวออกมา) รวมไปถึงการ

ขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยวที่เข้ามาในพื้นที่จังหวัดน่าน จนนำไปสู่พื้นที่สภาวะภูเขาหัวล้านในเขตป่าและเขา ขณะเดียวกันการเข้ามาแก้ไขปัญหาในเรื่องสิทธิในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน สิทธิชุมชน ไม่ได้กำหนดแนวทางที่ชัดเจนและการมีส่วนร่วมจากการนำของชุมชนและเกษตรกร

ดังนั้น ปัญหาความท้าทายของระบบอาหารแบบบริษัทที่ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตร เกษตรเป็นจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจอาหารในฐานะที่เป็นระบบอาหารที่มีการแลกเปลี่ยนระหว่างภาคการเกษตรกับภาคอุตสาหกรรม (manufactures) ในทัศนะของ Friedmann and McMichael ได้ชี้ให้เห็นว่า การมองภาพของบทบาทผู้ผลิตและผู้บริโภคทั้งระบบตั้งแต่การผลิต การบริโภค และการขยายพืชผลทางการผลิตมีเข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อรูปแบบการผลิต รวมถึงทางเลือกในการบริโภคอาหาร ด้วยเหตุนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จึงอธิบายการเปลี่ยนแปลงบทบาทของอาหารและการเกษตรของประเทศไทย กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน ในมิติของความพยายามในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างระบบอาหารและปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจโก้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ภายใต้ระบบอาหารแบบบริษัท

เมื่อ “อาหาร” (food) ที่ผู้คนบริโภคนั้นเยอะมากไปกว่าการบริโภคเพื่อดำรงชีพ การกล่าวถึงคำว่า *อาหาร* ตามความหมายของราชบัณฑิตยสถาน *อาหาร* หมายถึง ของกิน เครื่องค้ำจุนชีวิต เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต เช่น อาหารคน อาหารปลา อาหารนก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, น. 1371) ในฐานะผู้บริโภคที่เป็นหน่วยหนึ่งของการผลิต ควรตั้งคำถามกับตนเองและสังคมว่าอาหารเกี่ยวข้องกับ สังคม การเมือง เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอย่างไร ประเด็นเรื่องอาหารจึงสะท้อนโครงสร้างการผลิต การตลาด แรงงานและการบริโภค รวมถึงนโยบายของภาครัฐที่คำว่า “อาหาร” เข้าไปเชื่อมโยงในทุกประเด็น และคำว่า “การเมือง” หมายถึง งานที่เกี่ยวกับรัฐหรือแผ่นดิน เช่น วิชาการเมือง ได้แก่ วิชาว่าด้วยรัฐ การจัดส่วนแห่งรัฐ และการดำเนินการแห่งรัฐ (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) เมื่อนำมารวมกับคำว่า “อาหาร” กลายเป็น “อาหารกับการเมือง” ที่หมายถึง การรับประทาน อาหารทุกคำของประชาชนมีเรื่องของการเมืองอยู่ในนั้นด้วย และด้วยเหตุนี้ คำว่า “อาหารกับการเมือง” จึงไม่ใช่ประเด็นที่คนส่วนใหญ่จะนึกถึงเมื่อกำลังรับประทานอาหารแต่ละมื้อ ผัก หมู ไก่ ผลไม้ ว่ามีที่มาจากไหน ใครผลิตและผลิตอย่างไร สิ่งเหล่านี้ล้วนมีนัยยะสำคัญทางการเมืองทั้งสิ้น

จากรายงาน The State of Food Security and Nutrition in the World 2019 เป็นความร่วมมือขององค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO, 1996) กับสถาบันระหว่างประเทศอีกหลายแห่ง รายงานฉบับปี พ.ศ. 2562 ผลจากความขัดแย้งไร้เสถียรภาพทำให้คนอพยพออกจากพื้นที่การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีผลกระทบต่อภาวะทุพโภชนาการกระจายอาหาร ภาวะโภชนาการของผู้คนจำนวนมาก ปัจจุบันประชากรโลกกว่า 820 ล้านคน (จากทั้งหมด 7,700 ล้านคนหรือร้อยละ 10.6) อยู่ในภาวะหิวโหย ขาดสารอาหาร (undernourishment) (FAO, 1996) โดยในยุคโลกาภิวัตน์การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรม ส่งผลให้

ความมั่นคงทางอาหารกลายเป็นปัญหาใหญ่ของหลายประเทศ จะเห็นได้ว่าการรายงานสถานการณ์ความไม่มั่นคงทางอาหารของโลกในพ.ศ.2558 ที่เผยแพร่โดยองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) พบว่ามีคนขาดสารอาหารทั่วโลกเพิ่มขึ้นถึง 167 ล้านคน ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ส่งผลให้มีประชากรโลก 1 ใน 9 ที่ขาดสารอาหาร (United Nations, n.d.) ซึ่งประเด็นเรื่องอาหารจึงมีความสำคัญและมีผลกระทบอย่างมากต่อผู้คน ชุมชน สังคมและโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยชุมชนเกษตรกรรมเป็นฐานทรัพยากรอาหาร ซึ่งเป็นหัวใจของการผลิตอาหาร นอกจากนี้ การเกิดปรากฏการณ์ภัยธรรมชาติขึ้นในหลาย ๆ พื้นที่ทำให้เกิดภาวะวิกฤตและความเสี่ยงมากมาย ซึ่งหนึ่งในนั้นคือภาวะวิกฤตเรื่องอาหารที่ส่งผลกระทบในระดับกว้างแก่ประชาชน ดังนั้น ประเด็นเรื่องอาหารจึงเป็นตัวสะท้อนให้เห็นสถานะของความหิวโหยอันนำมาสู่ข้อเสนอที่ต้องการให้สังคมมองปัญหาด้านอาหารเป็น “ปัญหาด้านการเมือง” ที่เกิดจากตัวแสดงทางสังคมเข้ามามีบทบาทในการต่อสู้ต่อรองทางอำนาจและจัดสรรผลประโยชน์ในประเด็นด้านอาหาร ตัวอย่างเช่น การค้าระหว่างประเทศ การจัดเก็บภาษี การจัดสรรทรัพยากรด้านอาหาร การต่อสู้ในเชิงอำนาจสำหรับการเข้าถึงอาหาร ความอดอยาก การประท้วงเรื่องราคาพืชผลทางการเกษตร และในประเด็นที่สำคัญคือ การถกเถียงระหว่างความมั่นคงทางอาหาร (food security) (ดูเชิงอรรถที่1) และอธิปไตยทางอาหาร (food sovereignty) (ดูเชิงอรรถที่2)

ความมั่นคงทางอาหาร ก่อตัวขึ้นในช่วง พ.ศ.2513 ในการประชุมอาหารโลก (the world food conference) ในปี พ.ศ.2517 และการนิยาม “อาหาร” ในฐานะความมั่นคง (ศัพท์ทางรัฐศาสตร์) เพื่อสร้างความมั่นใจว่าประชาชนจะสามารถเข้าถึงอาหารพื้นฐานทั้งทางเศรษฐกิจและทางกายภาพได้ตลอดเวลาที่ประชาชนต้องการ (FAO, 1983) ด้วยเหตุนี้ ตั้งแต่ พ.ศ.2523 เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารจึงกลายเป็นประเด็นหลักในการศึกษาประเด็นด้านอาหารของโลก นอกจากนี้ กรอบแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารจึงผูกติดกับระบบเกษตรกรรมทางอาหารที่มีองค์การระหว่างประเทศและบริษัทข้ามชาติเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมาก ในการผลิตอาหารจำนวนมากและการส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศด้วยตลาดการค้าเสรี ซึ่งได้กำหนดกฎเกณฑ์ลดระเบียบทางการค้าและข้อตกลงต่าง ๆ เพื่อการส่งออกและผลิตอาหารที่มีราคาถูกลง จึงเห็นได้ว่ากรอบด้านอาหารของ FAO สอดคล้องกับกรอบด้าน “การเกษตรเพื่อการพัฒนา” (agriculture for development) ของ The World Bank ในการพัฒนาด้านการเกษตรและอาหาร ส่งเสริมปัจจัยการผลิตด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การตัดต่อพันธุกรรมและการเชื่อมโยงผู้ผลิตระดับชาวนารายย่อยให้เข้าสู่ระบบอุปทานเพื่ออาหารและระบบตลาดโลก (วีระ หวังสัจจะโชค, 2564, น. 16) ดังนั้น ความมั่นคงทางอาหารจึงกลายเป็นประเด็นสากลที่องค์กรระหว่างประเทศ ภาครัฐ และเอกชนได้หยิบยืมไปใช้สำหรับวาระทางการเมืองต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่าการเติบโตของแนวคิดความมั่นคงทาง

อาหารอยู่ภายใต้กระแสของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ในกรอบการเมืองระบบอาหารแบบบริษัท (the corporate food) (ดูเชิงอรรถที่3)

จากข้อมูลข้างต้นเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร ก่อให้เกิดวิกฤติราคาอาหารโลกใน พ.ศ. 2551 จึงนำมาสู่แนวคิดเรื่อง “อธิปไตยทางอาหาร” (food sovereignty) ซึ่งคำว่า “อธิปไตย” มักเป็นคำที่ถูกระบุว่าป็นองค์ประกอบสำคัญของการเป็น “รัฐ - ชาติ” ที่ทุกประเทศมีสิทธิและเสรีภาพในการเลือกใช้ระบบการเมืองและระบบเศรษฐกิจด้วยตนเอง เช่นเดียวกัน เมื่อนำ “อธิปไตย” มารวมกับความว่า “อาหาร” จึงหมายถึง สิทธิและเสรีภาพในการเลือกบริโภคทางอาหารที่ประชาชนทุกคนควรได้รับ ซึ่งแนวคิดอธิปไตยทางอาหารเป็นชุดความคิดเกี่ยวกับการจัดการอาหาร ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนผ่านการจัดสรรอำนาจใหม่ (redistribution) ที่เริ่มเกิดขึ้นใน พ.ศ.2523 และมีการเคลื่อนไหวในช่วงกลาง พ.ศ.2533 ในฐานะที่เป็นแนวคิดในการต่อต้านความคิดเสรีนิยมใหม่ที่ยังอยู่ในหลักการความมั่นคงทางอาหารและยุคของระบบอาหาร (ดูเชิงอรรถที่2) (McMichael, 2010, pp. 168)

การเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาโลกกลุ่ม La Via Campesina ในช่วง พ.ศ.2533 ในการเคลื่อนไหวเพื่อให้เกิดการปฏิรูปที่ดิน ปัญหาเรื่องบริษัทข้ามชาติผูกขาดเมล็ดพันธุ์ สิทธิบัตรการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน และการสร้างอำนาจให้กับวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการตนเองผ่านการมองว่าสาเหตุที่ชาวนามีปัญหาความยากจนและไม่มีที่ดินทำกิน ไม่ได้เกิดมาจากสถานะที่ไม่สามารถผลิตอาหารได้หรือไม่มีเครื่องมือในการผลิตที่ทันสมัย แต่ปัญหาของชาวนาเกิดจากการไม่มีอำนาจในเศรษฐกิจและการเมืองสำหรับการต่อสู้ต่อรองในเรื่องการจัดสรรทรัพยากรและวิถีชีวิตในท้องถิ่นของตน ด้วยเหตุนี้ จึงต้องทำให้ประเด็นด้านอาหารกลายเป็น “การเมือง” สำหรับชาวนา เช่น สิทธิชาวนา หลักการเรื่องความเป็นพลเมืองของเกษตรกร (วีระ หวังสัจจะโชค, 2564, น. 21-22) ดังนั้น แนวคิดอธิปไตยทางอาหารจึงพยายามที่จะจัดวางตำแหน่งของระบบเศรษฐกิจการเมืองและระบบนิเวศ นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวของ La Via Campesina พยายามจะสร้างประชาธิปไตยในระบบอาหารและสถาปนาแนวคิดอธิปไตยทางอาหารเข้าไปในระบบการผลิตและการบริโภค แต่อาหารและการเกษตรไม่ใช่ประเด็นเดียวที่กลุ่มชาวนาสสนใจ ยังรวมถึงปัญหาการจัดการที่ดิน น้ำ เมล็ดพันธุ์ระบบนิเวศเศรษฐกิจชุมชนและความหลากหลายทางสังคมเพื่อพยายามบอกว่าเป้าหมายของการผลิตอาหาร คือ การบริโภคของประชาชน ไม่ใช่เพียงเครื่องมือในการสะสมทุนของบริษัทข้ามชาติ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า แนวคิดอธิปไตยทางอาหารจึงพยายามทำให้ประเด็นเรื่องอาหารและเกษตรกรกรรมกลับมาอยู่ภายใต้การจัดการของ “ชุมชนท้องถิ่น” มากกว่าปล่อยให้ป็นกลไกของตลาดโลก

จากที่กล่าวไปข้างต้น จึงทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างแนวคิดความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารได้ชัดเจนมากขึ้น โดยความมั่นคงทางอาหารมองปัญหาอาหารเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล

และกลไกตลาด การจัดการกับปัญหาจึงแก้ไขได้ผ่านการผลิตจำนวนมากและการค้าระหว่างประเทศ ในขณะที่แนวคิดอธิปไตยทางอาหาร ชี้ให้เห็นปัญหาอาหารในกรอบของโครงสร้างที่ไม่เป็นธรรมต่อ ชาวนาและคนจน จึงทำให้เกิดสภาวะอดอยากอันเนื่องมาจากการขาดอำนาจในการเข้าถึงและจัดการ ทรัพยากรในท้องถิ่นของตนเองและความอดอยากไม่ใช่ประเด็นของการไม่มีอาหารในการบริโภค แต่ เป็นเรื่องของการไม่มีอำนาจในการเข้าถึงอาหารที่เป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ดังนั้น เป้าหมาย หลักของแนวคิดอธิปไตยทางอาหาร จึงอยู่ภายใต้กรอบวิเคราะห์การเมืองเรื่อง “ระบอบอาหาร” ที่ มองโครงสร้างทางการผลิตและการบริโภคอาหารของโลกถูกกำกับด้วยกรอบแบบทุนนิยมเสรีและ โลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ (Friedmann, 1993, p. 30)

กรอบการศึกษาแนวคิด “ระบอบอาหาร” โดยนักวิชาการ Harriet Friedmann และ Philip McMichael ที่วิพากษ์การเมืองเรื่องอาหารในยุคเสรีนิยมใหม่ (ฟิลิป แมคไมเคิล, 2559) ระบอบ อาหารไม่ได้เป็นการวิเคราะห์เรื่องอาหารโดยตัวมันเอง แต่เป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคมใน ระบบการผลิตและการบริโภคอาหารและเป็นการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ในระบบทุนนิยม อาหารใน ฐานะสินค้าชนิดหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นในประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งที่ถูกวิเคราะห์เชื่อมโยงกับปัจจัยอื่น ๆ เช่น นิเวศวิทยา การเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม การวิเคราะห์ระบอบอาหารในลักษณะนี้จะช่วย ให้เราเข้าใจโครงสร้างระบบทุนนิยมภาคเกษตร ซึ่งแยกไม่ออกจากประเด็นการสะสมทุนและการผลิต ข้ำแรงงาน ทั้งนี้ Harriet Friedmann และ Philip McMichael ได้จำแนกระบอบอาหารออกเป็น 3 ยุค สำคัญ คือ *ระบอบอาหารยุคแรก* เด็บโตพร้อมกับการนำของอังกฤษและการค้าแบบพหุภาคี นิยมที่พยายามเปิดการค้าเสรีภายใต้การครองอำนาจนำของอังกฤษ เพื่อส่งผลิตอาหารในประเทศ อาณานิคมและขายให้เจ้าอาณานิคม เมื่อเทียบยุคของประเทศไทยเห็นได้จากยุคสนธิสัญญาเบาริง (พ.ศ.2398) ที่อังกฤษบังคับให้ไทยเปิดการค้าเสรีและส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบระบบ เกษตรจากการผลิตน้ำตาลมาเป็นการผลิตข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการตลาดโลก ต่อมา *ระบอบ อาหารยุคที่สอง* เกิดขึ้นในช่วงหลังสงครามโลกและการนำระบบเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกา มีการตั้ง กำแพงภาษี และใช้มาตรการให้เงินสนับสนุนการปฏิวัติเขียว (the green revolution) (ดูเชิงอรรถที่ 5) คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตอาหารด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ รวมถึงโครงการพัฒนา ต่าง ๆระหว่างประเทศ เพื่อเป็นการสนับสนุนด้านอาหารและต่อต้านคอมมิวนิสต์ (communism) ทางอ้อม และในยุคสุดท้าย *ระบอบยุคที่สาม* เกิดขึ้นหลังวิกฤตเศรษฐกิจราคาน้ำมันและการล่มสลาย ของระบบ The Bretton Woods ซึ่งเป็นการลดบทบาทของสหรัฐอเมริกามาเป็นบทบาทนำของ บริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporations, TNCs) ในฐานะตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (non- state actors) ที่เข้ามาส่งเสริมการผลิตอาหาร เพื่อการแข่งขันระหว่างประเทศและตอบสนองกลไกตลาด ทั่วโลก ดังนั้น ปัจจุบันระบบเศรษฐกิจการเมืองภายใต้การนำของยุคระบอบอาหารแบบบริษัท ทำ ให้แนวคิดดังกล่าว ช่วยสนับสนุนกรอบแนวคิดอธิปไตยทางอาหารและระบอบอาหารทางเลือก

(alternative food regime) เนื่องจากภายใต้ระบอบอาหารแบบบรรษัท สถานะของอำนาจในการควบคุมอาหารได้ถูกแปรเปลี่ยนจากชุมชนและรัฐชาติไปอยู่ในมือของกลไกตลาดโลก แนวคิดทั้งสองจึงพยายามท้าทายโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ เพื่อดึงอำนาจในการจัดการระบบอาหารให้กลับมาอยู่กับชุมชน ซึ่งเกษตรกรรมทางเลือกจึงเป็นอีกแนวทางที่เกษตรกรส่วนใหญ่นำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ

เกษตรกรรมทางเลือก (alternative agriculture) เป็นคำใหม่ที่มาหมายถึงการผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาวะแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และสุภา ไยเมือง, 2535) ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า เกษตรกรรมทางเลือกมีความหมายค่อนข้างกว้าง คือเกี่ยวข้องกับทั้งระบบการผลิต การจัดการผลผลิต วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในด้านต่าง ๆ ที่ก้าวพ้นไปจากเกษตรกรรมตามแนวทางการปฏิวัติเขียว ซึ่งได้ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ นับตั้งแต่ พ.ศ.2513 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม แนวทางเกษตรกรรมที่เป็นทางเลือกใหม่ มีด้วยกันหลายระบบและรูปแบบ แต่อยู่ภายใต้หลักการที่ค้ำประกันถึงระบบนิเวศวิทยาเหมือนกัน ตัวอย่างเช่น เกษตรผสมผสาน เกษตรกรรมอินทรีย์ เกษตรกรรมธรรมชาติ และวนเกษตร

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันแม้ว่าอาหารจะถูกผลิตอย่างเพียงพอต่อความต้องการ แต่ยังคงมีประชากรทั่วโลก ประมาณ 800 ล้านคนที่เผชิญกับปัญหาความอดอยากและความหิวโหย (food and agriculture organization of the united nations, 1996) และกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่เผชิญกับปัญหาความหิวโหยก็คือ ประชาชนคนรากหญ้ากลุ่มเกษตรกรรายย่อย ถึงแม้ปัญหาดังกล่าวจะถูกตระหนักในเวทีการเมืองระหว่างประเทศและถูกกำหนดไว้ในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development goals) ขององค์การสหประชาชาติว่าต้องยุติความหิวโหยและทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารได้ โดยเฉพาะคนยากจนและคนที่อยู่ในสภาวะเปราะบางภายในปี พ.ศ.2573 แต่กรอบแนวคิดและวิธีการที่ใช้จัดการกับปัญหาทางด้านอาหารที่ส่วนใหญ่ถูกสนับสนุนโดยองค์การระหว่างประเทศและรัฐบาลในประเทศต่าง ๆ ยังได้ผลตอบรับไม่เป็นไปตามที่กำหนด ทำให้วิกฤตการณ์ด้านอาหารยังคงอยู่กับทุกประเทศ

ดังนั้น การพัฒนาระบบเกษตรแผนใหม่หลังการปฏิวัติเขียวจึงมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนและขยายการผลิตในภาคเกษตรจากเดิมที่เคยปลูกพืชหลากหลายชนิด เพื่อการยังชีพไปสู่การผลิตพืชเชิงเดี่ยวในการการค้าและการส่งออก จึงก่อให้เกิดผลกระทบต่อเกษตรกร สิ่งแวดล้อมและสังคมโดยรวมอย่างกว้างขวาง เนื่องจากเกษตรกรรมแผนใหม่เป็นการเกษตรที่ไม่ยั่งยืน ทำลายธรรมชาติ ทำลายชุมชนและทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม จึงเห็นได้ว่าการเติบโตทางด้านอุตสาหกรรมกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกษตรกรรายย่อยในประเทศโลกที่สามหลายแห่งรวมทั้งประเทศไทยที่

ได้รับผลกระทบจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เนื่องจากสถานการณ์การขยายตัวของพื้นที่ทำเกษตรเชิงเดี่ยว เช่น การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมในหลายมิติ ทั้งปัญหาสูญเสียพื้นที่ป่าไม้การปล่อยก๊าซเรือนกระจก ดินเสื่อมโทรมการสูญเสียหน้าดิน สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและการปนเปื้อนของสารเคมีเกษตรในแหล่งน้ำ โดยเฉพาะส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรทั้งด้านสุขภาพจากสารเคมีเกษตรและด้านเศรษฐกิจรวมถึงเกษตรกรยังคงอยู่ในวงจรหนี้สินและความยากจน

ในส่วนของประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงด้านเกษตรและอาหารที่เห็นได้ชัดจากนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คือ ช่วงเปลี่ยนผ่านไปสู่การปฏิวัติเขียว ภายใต้การนำของรัฐบาลสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 ซึ่งเป็นปีที่ประเทศไทยประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) โดยรัฐบาลได้วางแผนเกี่ยวกับการผลิตเกษตรเชิงเดี่ยว ระบบการผลิตเปลี่ยนมาเป็นข้าว กข (กรมการข้าว) ซึ่งเป็นการทำลายระบบการผลิตแบบเดิมที่เข้าไปทดแทนและทำลายข้าวพันธุ์พื้นเมืองหรือท้องถิ่น ในระยะหลังทิศทางการผลิตอาหารก็ยิ่งชัดเจน คือ การส่งเสริมการผลิตโดยบริษัทการเกษตรขนาดใหญ่มากขึ้น เพราะมีประสิทธิภาพในการผลิตมากกว่า (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2548) ทั้งนี้ พันธุ์ข้าวและพืชสายพันธุ์ดีส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากวิธีของเกษตรกรรายย่อยและชุมชนเกษตรกรรม แต่หลักการในการส่งเสริมบทบาทของพวกเขาเหล่านั้น นอกจากไม่ได้ถูกบรรจุไว้ในนโยบายภาคการเกษตร ผู้วิจัยยังพบว่าหลายมาตราในนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร ไม่เอื้อต่อการช่วยเหลือชาวนาไทย แต่เป็นการผูกขาดให้ธุรกิจการค้าข้าวตกอยู่ในกำมือของกลุ่มนายทุน (ดูเชิงอรรถที่ 6) (ยศ สันตสมบัติ, 2559) สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ.2510-2514) ให้ความสำคัญไปที่การส่งเสริมการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานด้านต่าง ๆ การนำเครื่องจักรขนาดใหญ่เข้ามาใช้ในทางเกษตร และส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า มีการส่งเสริมการใช้ปุ๋ยและสารเคมีกำจัดศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้น เช่นเดียวกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) กำหนดแนวทางการพัฒนาการเกษตรและชลประทานไว้ด้วยกัน โยให้ความสำคัญกับการเร่งรัดการผลิตและการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรให้ได้ในปริมาณมากเพื่อเพิ่มการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ซึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ว่าด้วยเรื่องการกระจายและเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในพื้นที่ชนบท แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2529-2529) เน้นการฟื้นฟูเศรษฐกิจและการปรับโครงสร้างพื้นฐานของประชาชน รวมทั้งการเพิ่มประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) เรื่องนโยบายการเกษตรและอาหารไม่ได้ถูกกำหนดไว้เป็นสาขาหลัก แต่ถูกบรรจุไว้ในส่วนอื่น เช่น การพัฒนาด้านการเกษตรในบทที่ 4 และในส่วนแผนงานที่สามการปรับปรุงประสิทธิภาพการพัฒนา โดยเน้นภาคการเกษตรที่ควบคู่กับการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น ส่วน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) กล่าวถึงแนวทางการรักษาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ซึ่งมีเป้าหมายสำหรับการพัฒนาด้านการเกษตรไว้เพื่อปรับโครงสร้างการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและการพัฒนาอุตสาหกรรมการแปรรูปสินค้าการเกษตรและอาหาร สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) คือ การนำภาคเกษตรไปเชื่อมโยงกับทิศทางการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของแผนโดยมีเป้าหมายหลักในการมุ่งเน้นให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ส่วนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) เน้นเรื่องการจ้างงานในภาคการเกษตรการปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืนและการส่งเสริมองค์กรที่เป็นประโยชน์ต่อเกษตรกร รวมถึงเศรษฐกิจชุมชนด้านการเกษตร ในการเพิ่มประสิทธิภาพต่อการแข่งขันและปรับกระบวนการผลิตให้มีคุณภาพและยั่งยืน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) กล่าวถึงการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนและสังคม พัฒนาระบบฐานความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการเสริมสร้างธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการประเทศสู่ความยั่งยืน

วาระสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) เน้นความเข้มแข็งของภาคเกษตร ความมั่นคงทางอาหารและพลังงาน เพื่อให้ภาคการเกษตรเป็นฐานการผลิตที่มั่นคงและมีการเติบโตอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถผลิตสินค้าเกษตร อาหารและพลังงานที่มีมูลค่าเพิ่ม มีคุณภาพ มาตรฐาน ปลอดภัย และมีปริมาณที่เพียงพอกับความต้องการของตลาดระดับที่ราคาที่เหมาะสมและเป็นธรรม โดยให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหารเป็นอันดับแรกและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) มีเป้าหมายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางด้านรายได้และความยากจน เสริมสร้างระบบเศรษฐกิจให้มีความเข้มแข็งและแข่งขันได้ ซึ่งจะให้ความสำคัญกับเรื่องทุนทางธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมสามารถสนับสนุนการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รวมถึงประเด็นความมั่นคงทางอาหาร พลังงานและน้ำ อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยได้เล็งเห็นความสำคัญของประเด็นด้านอาหาร จึงได้กำหนดให้มีพระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติใน พ.ศ.2551 และมีการจัดตั้ง “คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ” (national food commission) เป็นองค์กรหลักในการดำเนินการหรือจัดการด้านอาหารในทุกประเด็น ซึ่งมีหน้าที่หลักในการประสานงานและทำหน้าที่เสนอนโยบายและยุทธศาสตร์ด้านอาหารต่อคณะรัฐมนตรีและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ กรอบยุทธศาสตร์ด้านอาหารฉบับนี้เป็นจุดเริ่มแรกของการจัดทำแผนแม่บทด้านความมั่นคงทางอาหารของประเทศไทยอย่างเป็นทางการ เพื่อสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ และเพื่อรักษาศักยภาพการผลิตอาหารของประเทศทั้งระดับมหภาคและสร้างความมั่นคงทางอาหารในระดับจุลภาค จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการกำหนดนโยบายด้านอาหารและ

การเกษตรของประเทศไทยถูกให้ความสำคัญและเป็นประเด็นที่เปราะบางสำหรับนโยบายทางการเมือง ซึ่งถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งของผลประโยชน์ต่อกลุ่มทุน

ด้วยเหตุนี้ สำหรับประเทศไทยถึงแม้จะเป็นประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหาร แต่ก็ได้รับผลกระทบจากกลไกตลาดโลก ทั้งในประเด็นราคาพืชผลทางการเกษตรและความมั่นคงทางอาหารที่เพิ่มขึ้นในเวทีระหว่างประเทศและภายในประเทศ ซึ่งผู้วิจัยมองว่าหนึ่งในปัญหาหลักของประเทศไทย คือ ต้นนโยบายภาคการเกษตรและอาหาร ที่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้าง กล่าวคือ เป็นประเด็นปัญหาที่เชื่อมโยงและเกี่ยวพันกับปัญหาอื่น ๆ เช่น ปัญหาเรื่องการถือครองที่ดิน ปัญหาหนี้สิน การเข้าถึงทรัพยากรของเกษตรกรและชุมชน โดยเกษตรกรและประชาชนบางกลุ่มยังขาดการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อการกำหนดนโยบายการเกษตร รวมไปถึงประเด็นเรื่องปากท้องของประชาชนหรือที่เรียกว่า “การมีอยู่มีกิน” ก็ยังคงอยู่ในสถานะที่น่าเป็นห่วงและยังไม่มีแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่ชัดเจน โดยทั่วไปแล้วผู้คนในสังคมมักมองประชาธิปไตยในแง่มุมทางการเมืองเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่อำนาจอธิปไตยและความเป็นประชาธิปไตยในแง่มุมทางกายภาพ ซึ่งรวมถึงเรื่องของอาหารการกินกลับได้รับการศึกษาและผลักดันไม่มากนักในสังคมไทย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยกำลังเผชิญกับวิกฤตการณ์ด้านอาหาร ซึ่งมีสาเหตุหลายประการไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเข้าถึงปัจจัยการผลิตของเกษตรกร โดยเฉพาะปัญหาเรื่องที่ดิน ความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ต้นทุนการเกษตรสูง ปัญหาหนี้สินของเกษตรกร การใช้สารเคมีซึ่งเสี่ยงต่อปัญหาสุขภาพ การผูกขาดระบบตลาดและอาหาร โดยกลุ่มนายทุนรวมถึงพ่อค้าคนกลาง นอกจากนี้ ยังมีขบวนการไปเร่งรัดการเลิกเป็นชาวนาเร็วขึ้น และยิ่งเร่งรัดกระบวนการเปลี่ยนแปลงโลกที่สามเป็นกลายฟาร์มของโลก (McMichael, 2009) ทั้งหมดนี้ล้วนส่งผลกระทบต่อระบอบอาหารและความมั่นคงด้านอาหารทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้น ข้อเสนอหลักที่ผู้วิจัยต้องการสร้างความเข้าใจต่อการสร้างระบอบอาหารและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ โดยวิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาการเมืองในมิติของ “ระบอบอาหาร” ซึ่งเป็นการเปิดพื้นที่ขององค์ความรู้ทางรัฐศาสตร์ให้กว้างไกลไปกว่าการเมืองในระบบและสถาบันทางการเมืองตามปกติ โดยผู้วิจัยเลือกใช้พื้นที่ที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน เป็นกรณีศึกษา คำว่า “ใจไ้” ภาษาถิ่นภาคเหนือหมายถึง พื้นที่เนินสูงหมู่บ้านบนดอยหมู่บ้านบนเขา โดยศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ตั้งอยู่ที่ตำบลเมืองจาง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างคนในชุมชน การก่อเกิดและพัฒนาการของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้มาจากการรวมตัวของกลุ่มนักศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตน่าน ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตล้านนาตะวันออกน่าน ครั้งนั้นมีนายสารวย ผัดผล เป็นประธานกลุ่มต่อมาได้ขยายและตั้งเป็นชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จังหวัดน่าน และต่อมาได้พัฒนากลายเป็นศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ พ.ศ. 2536 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์และนวัตกรรมใหม่ ๆ

ด้านการเกษตรมาประสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อคัดเลือก พัฒนาและขยายพันธุ์ข้าวและพืชผักพื้นเมืองให้มีความหลากหลาย ทั้งนี้ บทบาทของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ได้เปิดพื้นที่เรียนรู้ให้เครือข่ายเกษตรกรและชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามาใช้เป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งปัจจุบันเครือข่ายเกษตรกรร่วมกับมูลนิธิฮักเมืองน่านขยายพื้นที่การเรียนรู้โดยอิงตามเขตปกครององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นเป็น 24 อำเภอ ใน 14 อำเภอและ 1 กิ่งอำเภอของจังหวัดน่าน เป้าหมายของเครือข่ายเพื่อสร้างเสริมสิทธิเกษตรกรด้านการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์พันธุกรรมพืชผ่านการเสริมศักยภาพเกษตรกรด้านเกษตรกรรมยั่งยืนโดยมีกรอบการทำงาน 3 ประเด็นใหญ่ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 2 มิถุนายน 2563) กรอบการทำงานที่ 1 การขับเคลื่อนเชิงนโยบายโดยชุมชน โดยผ่านการสร้างพื้นที่ผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยหนุนชุมชนในการปรับเปลี่ยนเชิงนโยบายและเชิงสถาบันองค์กร กรอบการทำงานที่ 2 หนุนเสริมชุมชนด้านกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อเกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและการดำรงชีวิต กรอบการทำงานที่ 3 หนุนเสริมศักยภาพเครือข่ายหนุนเสริมศักยภาพโดยเชื่อมประสานผู้เชี่ยวชาญสถาบันท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนชุมชนในการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากพันธุกรรมพืช โดยกรอบการทำงานทั้งสามกรอบเน้นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมและผสมผสานระหว่างความเป็นท้องถิ่นและนวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์สมัยใหม่เข้าด้วยกัน ซึ่งปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ให้ความสำคัญกับการจัดการความรู้โดยเกษตรกรและเครือข่ายหลังจากที่ได้ส่งมอบประสบการณ์และองค์ความรู้มาจนถึงปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน มีบทบาทในการขับเคลื่อนการสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารในชุมชนตลอดระยะเวลา 20 ปี ซึ่งศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้จะเข้าไปเติมเต็มองค์ความรู้ด้านระบอบอาหารต่อสังคมไทย จากการทบทวนวรรณกรรม (นำเสนอในบทที่ 2) ผู้วิจัยมองว่านโยบายที่เกี่ยวข้องกับอาหารและภาคการเกษตรมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างระบอบอาหารในปัจจุบัน เนื่องจากสถานภาพองค์ความรู้ในวงวิชาการไทยยังมีค่อนข้างจำกัด โดยงานวิทยานิพนธ์นี้จะมาช่วยเติมเต็มสถานภาพองค์ความรู้ใน 3 ด้านด้วยกัน กล่าวคือ 1) ด้านวิธีการศึกษา การศึกษาระบอบอาหารปัจจุบัน ไม่ได้มองโครงสร้างการผลิตอาหารระดับชุมชนที่เป็นรากฐานสำคัญ แต่มองการผลิตอาหารระบบใหญ่ 2) ด้านการศึกษาเชิงวิพากษ์ เป็นการมองกรอบความคิดและประเด็นเกี่ยวกับความจำเป็นของพื้นที่ การต่อสู้และผลประโยชน์ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังนโยบายภาคการเกษตร และ 3) การศึกษาเรื่องระบอบอาหารในประเทศไทยมีน้อยเกินไป ทั้งคำอธิบาย/ข้อเสนอหลักในงานศึกษาที่ผ่านมา ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้จะช่วยเติมเต็มการสร้างระบอบอาหารที่จะเป็นตัวขับเคลื่อนจากชุมชนสู่รัฐหรือในลักษณะจากล่างขึ้นบน (bottom-up) โดยประชาชนเป็นผู้ร่วมกำหนดทิศทางนโยบายและกระบวนการในการพัฒนาโดยตรง ทั้งนี้ ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับการเมืองของการสร้างระบอบอาหารถือเป็นประเด็นทางสังคมที่สำคัญ เนื่องจากการสร้างระบอบอาหารต้องอาศัยปัจจัยหลายด้านและความ

มั่นคงทางอาหารเป็นส่วนหนึ่งของการก่อให้เกิดระบอบอาหารขึ้นในชุมชน ซึ่งจะเห็นได้ว่าเรื่องความมั่นคงทางอาหารไม่ได้เป็นเพียงปัญหาของการเกษตรกรรมหรืออุตสาหกรรม แต่ยังเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างวิภาษวิธีระหว่างภาครัฐ ตัวแสดงภาคเอกชนและภาคประชาชนที่เข้ามามีบทบาทต่อการต่อรองอำนาจ เพื่อผลประโยชน์ของแต่ละกลุ่ม ดังนั้น การระบอบอาหารจึงเป็นประเด็นศึกษาที่เป็นสหวิทยาการ และสังคมศาสตร์ รวมถึงวิชารัฐศาสตร์เองก็มีความสำคัญอย่างมากในการศึกษาประเด็นดังกล่าว ดังเห็นได้จากปัญหาพืชผลทางการเกษตร หนี้สินของเกษตรกร ปัญหาที่ดินและการขึ้นราคาสินค้าอาหาร ซึ่งนำมาสู่การกำหนดนโยบายจากภาครัฐสู่ปฏิบัติการที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน

2. คำถามวิจัย

- 1) ภายใต้ระบอบอาหารแบบบรรษัท ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ เป็นอย่างไร?
- 2) ความพยายามในการเคลื่อนไหวทางอาหารเพื่อสร้างระบอบอาหารทางเลือก ในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ มีการขับเคลื่อนอย่างไร?

3. วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาระบอบอาหารภายใต้ระบอบแบบบรรษัทและปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ
- 2) เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวและการขับเคลื่อนทางอาหารต่อการสร้างระบอบอาหารทางเลือกในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน

4. วิธีดำเนินงานวิจัย

วิจัยเรื่องการเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน พ.ศ.2557-2562 เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ซึ่งจะเป็นการศึกษาระบอบอาหารภายใต้ระบอบแบบบรรษัทและปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ โดยมีรายละเอียดดังนี้ 4 ขั้นตอน

1. การวิจัยคุณภาพ
2. การเก็บรวบรวมข้อมูล
3. การวิเคราะห์ข้อมูล
4. กรณีศึกษา

1. การวิจัยคุณภาพ

การวิจัยคุณภาพเป็นกระบวนการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมวิธีหนึ่ง กล่าวคือเป็นวิธีการแสวงหาความรู้หรือข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามสภาพความเป็นจริงหรือตามลักษณะที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ (natural setting) ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยรู้จักและเข้าใจการดำเนินชีวิตและสภาพแวดล้อมของผู้ให้ข้อมูล ทำให้การวิเคราะห์และการตีความ มีความหมายใกล้เคียงกับความเป็นจริง เนื่องจากมีจุดเน้นที่การให้ความหมาย ประสบการณ์ ความเชื่อและความเข้าใจของผู้ให้ข้อมูลเอง ข้อมูลคุณภาพมักอยู่ในรูปของถ้อยคำ ข้อความ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ พฤติกรรม ซึ่งไม่ใช่ตัวเลข การตีความหรือการหาความหมายในลักษณะนี้ ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจตัวตนและสังคมของผู้ให้ข้อมูลผ่านถ้อยคำหรือข้อมูลที่เก็บรวบรวมอย่างชัดเจน (เบญญา ยอดดำเนิน-แอ็ดติงก์ และ กาญจนา ตั้งชลทิพย์, 2552, น. 1-2)

2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (documentary research) และการสัมภาษณ์ (in-depth interview) โดยจะแบ่งเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. เอกสารชั้นต้น (primary data) คือ เอกสารที่มีการเขียนขึ้นในระหว่างการเกิดเหตุการณ์ ซึ่งรวมไปถึงผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ที่จัดท าเอกสารโดยตรงซึ่งยังไม่ผ่านการสังเคราะห์หรือวิเคราะห์มาก่อน โดยข้อมูลจะเป็นข้อมูลดิบ เช่น เอกสาร รายงาน ข่าว การจดบันทึก เป็นต้น

2. เอกสารชั้นรอง (secondary data) คือ เอกสารที่ผ่านการวิเคราะห์ สังเคราะห์และตีความมาแล้ว โดยส่วนใหญ่จะเขียนหลังจากเกิดเหตุการณ์นั้นเกิดขึ้นมาแล้ว เช่น บทความทางวิชาการ งานวิจัย หนังสือพิมพ์ เป็นต้น

3. การสัมภาษณ์ (Interview) คือ รูปแบบของการปะDbสัมพันธ์ระหว่างผู้ถามและผู้ตอบและเป็นการขอความอนุเคราะห์ด้านเวลาและความร่วมมือกับผู้สัมภาษณ์โดยจะมีการจำกัดระยะเวลาของการสัมภาษณ์ให้เหมาะสม ในการสัมภาษณ์ผู้วิจัยมักจะเป็นผู้เข้าหาบุคคลหรือกลุ่มบุคคลตามกลุ่มเป้าหมายที่ตนเองกำหนดไว้และผู้ให้สัมภาษณ์ยังต้องมีความเชื่อมโยงกับประเด็นเหตุการณ์ที่เป็นความสนใจของผู้ศึกษา ประโยชน์ของการสัมภาษณ์จะเป็นการช่วยตอบคำถาม วัตถุประสงค์หรือสมมติฐานวิจัย ผู้สัมภาษณ์จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงคำถามเพื่อให้ได้รับข้อมูลในการตอบคำถามวิจัย ทั้งนี้ ประเภทการสัมภาษณ์ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท (จุมพล หนีมนานิช และ ชมภูณูช หุ่นาค, 2565, น. 60-63) 1.การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (structured of formal interview) การสัมภาษณ์ประเภทนี้จะมีการกำหนดคำถามต่าง ๆ ไว้ล่วงหน้า คือ มีคำถามและข้อกำหนดแน่นอนตายตัว 2.การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) ในการวิจัยเชิงคุณภาพที่มักนิยม

ใช้ในการสัมภาษณ์แบบนี้ โดยเวลาใช้มักใช้ควบคู่ไปกับ “การสังเกตแบบมีส่วนร่วม” โดยนักวิจัยจะเป็นผู้สัมภาษณ์เองเพราะรู้ว่าต้องการข้อมูลชนิดไหน แบบใด 3.การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ที่ไม่ใช่แบบสอบถาม เป็นวิธีการออกแบบในการเก็บรวบรวมข้อมูลอีกวิธีหนึ่งที่เวลาใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลวิธีนี้มักจะใช้ในกรณีที่ต้องการให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ไม่ได้มีการกำหนดโครงสร้างของข้อมูลที่ต้องการเก็บไว้แน่นอนตายตัวตั้งนั้น งานวิจัยเล่มนี้จะใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง (semi-structured interview) จะเป็นการเตรียมชุดคำถามไว้ก่อนล่วงหน้า แต่จะมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ที่มีการสัมภาษณ์

การศึกษาครั้งนี้ ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านงานเอกสารและการสัมภาษณ์ โดยการเลือกผู้สัมภาษณ์จะเป็นการใช้เทคนิคการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) และการสัมภาษณ์ข้อมูลไปจนกว่าจะได้คำตอบที่ซ้ำกันและเพียงพอ (snowball sampling) (วัลลภ สุขสวัสดิ์, 2564, น. 85) โดยจะแบ่งกลุ่มผู้สัมภาษณ์ออกเป็น 2 กลุ่ม 1.ข้าราชการฝ่ายการเมืองและข้าราชการประจำ 2.กลุ่มธุรกิจ กลุ่มตัวแทนเกษตรกรและกลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคม โดย กลุ่มที่ 1 จะใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง จำนวน 15 คน และใน กลุ่มที่ 2 จะใช้วิธีการสัมภาษณ์ข้อมูลไปจนกว่าจะได้คำตอบที่ซ้ำกันและเพียงพอ จำนวน 15 คน รวมทั้งหมด 30 คน ดังนี้

ตาราง 1 แนวทางการสัมภาษณ์ต่อหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

ลักษณะการสัมภาษณ์	ตัวแสดง	หน่วยงาน
กลุ่มที่ 1 สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เลือกใช้เทคนิคการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) สัมภาษณ์ จำนวน 15 คน	1.ข้าราชการฝ่ายการเมืองและข้าราชการประจำ	-นักการเมืองผู้รับผิดชอบนโยบายการเกษตร -นายก อบต./ อบต. - กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน
สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ใช้วิธีการสัมภาษณ์ข้อมูลไปจนกว่าจะได้คำตอบที่ซ้ำกันและเพียงพอ (snowball sampling) สัมภาษณ์ จำนวน 15 คน	1.กลุ่มธุรกิจ 2.กลุ่มตัวแทนเกษตรกร 3.กลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคม	-ตัวแทนชายเมล็ดพันธุ์พืชและเมล็ดพันธุ์ข้าว -ตัวแทนขายปุ๋ย ยากำจัดวัชพืช -ตัวแทนเกษตรกร -นักวิชาการ -กลุ่มองค์กรนอกภาครัฐ (NGO) -เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ -มูลนิธิอีกเมืองน่า

ที่มา: โดยผู้วิจัย

ตาราง 2 การกำหนดรหัส เพื่อให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลเป็นความลับมากที่สุด

รหัส	คุณสมบัติ	ลำดับการอ้างอิง
A	ข้าราชการฝ่ายการเมือง	A1-3
B	ข้าราชการประจำ	B1-3
C	กลุ่มธุรกิจ	C1-6
D	กลุ่มตัวแทนเกษตรกร	D1-6
E	เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้	E1-6
F	กลุ่มนักวิชาการและ นักกิจกรรมทางสังคม	F1-6

ที่มา: โดยผู้วิจัย

โดยมีเกณฑ์คัดเข้า - คัดออกของผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ ดังนี้

เกณฑ์การคัดเลือกเข้าของผู้ให้ข้อมูล (inclusion criteria)

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ต้องมีความเกี่ยวข้องกับการสร้างระบบอาหาร
2. ผู้ให้สัมภาษณ์จะต้องมีความรอบรู้ ความชำนาญและประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการสร้างระบบอาหาร
3. ผู้ให้สัมภาษณ์สมัครใจที่จะให้สัมภาษณ์

เกณฑ์การคัดออกของผู้ให้ข้อมูล (exclusion criteria)

1. ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่สะดวกให้ข้อมูลจากรูปแบบการสัมภาษณ์
2. ผู้ให้สัมภาษณ์ไม่เกี่ยวข้อง ไม่มีความชำนาญและประสบการณ์ที่เกี่ยวกับการสร้างระบบอาหาร

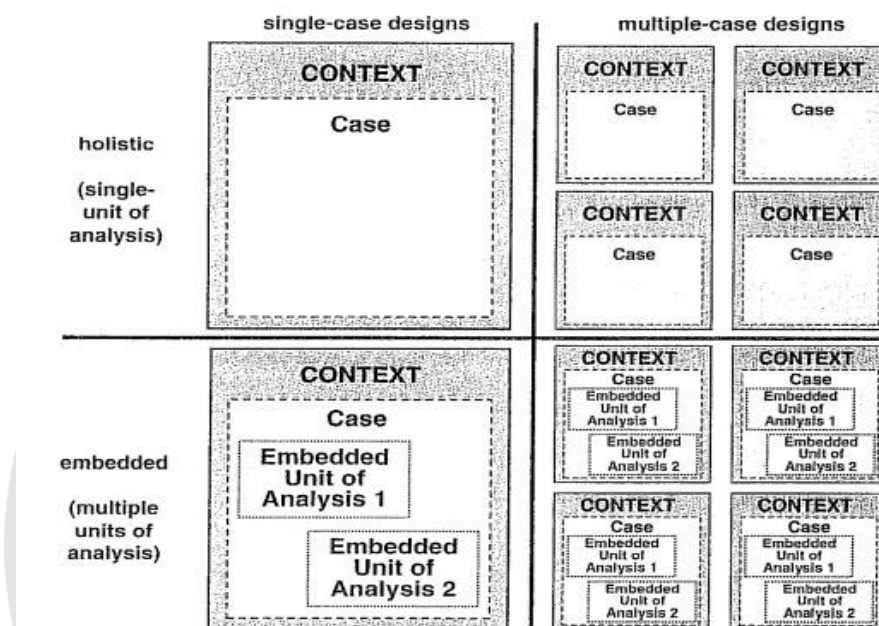
3.การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้จะวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้าและการสัมภาษณ์เพื่อให้ข้อมูลที่ศึกษามีความน่าเชื่อถือ โดยจะใช้หลักการสามเส้า (triangulation) ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (data triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลที่ผู้วิจัยได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ วิธีตรวจสอบคือการสอบแหล่งข้อมูล แหล่งที่มาที่พิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา แหล่งสถานที่ แหล่งบุคคล โดยแหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะ

เหมือนกันหรือไม่ แหล่งสถานที่ หมายความว่าถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกันหรือไม่ และแหล่งบุคคล หมายความว่าถ้าบุคคลให้ข้อมูลต่างไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่

4. กรณีศึกษา

ภาพ 1 การเลือกกรณีศึกษา

ที่มา: Yin, 2009, p. 40

กรณีศึกษาเป็นเพียงหนึ่งวิธีในการทำวิจัยทางสังคมศาสตร์ วิธีอื่น ๆ ได้แก่ การทดลองการสำรวจประวัติศาสตร์ และการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นต้น โดยทั่วไป กรณีศึกษาจะใช้เมื่องานวิจัยนั้นมีการตั้งคำถาม “อย่างไร” หรือ “ทำไม” สำหรับวิทยานิพนธ์นี้ใช้พื้นที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้เป็นกรณีศึกษาเพียงพื้นที่เดียว เหตุผลที่ผู้วิจัยเลือกกรณีศึกษาเดียวมากกว่าการออกแบบหลายกรณีหรือการทำแบบเปรียบเทียบ เนื่องจากว่าผู้วิจัยสามารถเข้าถึงสถานการณ์ที่ก่อนหน้านี้ไม่สามารถเข้าถึงได้ ซึ่งเป็นข้อมูลลักษณะเชิงลึก (Yin, 2009, pp 40-42) ดังนั้น การเลือกกรณีศึกษาเพียงพื้นที่เดียว หากมีสถานการณ์อื่นที่เกิดขึ้นปรากฏการณ์ใกล้เคียงกัน อาจใช้กรณีศึกษาเดียวเป็นกรณีตัวอย่าง ซึ่งถือเป็นกรณีศึกษาแรกของกรณีศึกษาหลายกรณี และนี่จึงเป็นเหตุผลที่ผู้วิจัยเลือก พื้นที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้เป็นกรณีศึกษาเพียงที่เดียว

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงระบอบอาหารภายใต้ระบอบแบบบริษัท และปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ ไร่ไ้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ
2. ได้ทราบการเคลื่อนไหวและการขับเคลื่อนทางอาหารต่อการสร้างระบอบอาหารทางเลือกในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ จังหวัดน่าน
3. ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับการสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่อหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

6.1 ระบอบอาหาร (food regime) หมายถึง กฎเกณฑ์ที่ควบคุมการผลิตและการบริโภคอาหารในระดับโลก กฎเกณฑ์ดังกล่าวแสดงถึงผลลัพธ์ของการต่อสู้ทางสังคมและความเป็นสถาบัน การต่อรองในเรื่องความหมายของผู้ผลิตอาหารและการใช้อำนาจที่เกี่ยวข้อง

6.2 ระบอบอาหารแบบบริษัท (corporate food regime) หมายถึง บทบาทนำของบริษัทข้ามชาติ (transnational corporation, TNCs) ในฐานะตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) ที่เข้ามาส่งเสริมการผลิตอาหาร เพื่อตอบสนององกลไกการตลาดและความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ

6.3 กลุ่มพลังทางสังคม (social forces) หมายถึง ความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) ของปัจเจกบุคคลที่มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกัน ซึ่งกลุ่มพลังทางสังคมประกอบไปด้วยสองกลุ่มหลัก คือ กลุ่มพลังของชนชั้นปกครอง (dominant หรือ ruling class) และกลุ่มพลังของชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (subaltern/subordinate หรือ dominated class)

6.4 ระบอบอาหารทางเลือก (alternative food regime) หมายถึง การผลิตทางการเกษตรและวิถีการดำเนินชีวิตของเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาวะแวดล้อม โดยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม

6.5 ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้จังหวัดน่าน (joko community learning center, nan province) คำว่า “ไร่ไ้” หมายถึงพื้นที่เนินสูง ตั้งอยู่ในบ้านราษฎร์สามัคคีหมู่ที่ 8 ตำบลเมืองจัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างเกษตรกรคนในชุมชน และเป็นพื้นที่ที่เด็กเยาวชนให้ความสนใจเข้ามาใช้พื้นที่ในศูนย์ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในช่วงเวลาว่างการก่อเกิดและพัฒนาการศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้มาจากการรวมตัวของกลุ่มนักศึกษาจากสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตน่าน ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตล้านนาตะวันออกน่าน

6.6 ความมั่นคงทางอาหาร (food security) หมายถึง ภาวะที่คนทุกคนมีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัยและมีโภชนาการ ทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจในการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขา เพื่อให้เกิดชีวิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้นและสุขภาวะ

6.7 อธิปไตยทางอาหาร (food sovereignty) หมายถึง สิทธิของประชาชนที่จะกำหนดนโยบายเกษตรและอาหารของตนเองที่จะปกป้องและควบคุมการค้าและการผลิตทางการเกษตรภายในประเทศ เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่จะกำหนดขอบเขตที่พวกเขาต้องการพึ่งพาตนเอง ที่จะจำกัดการทุ่มตลาดและที่จะให้ชุมชนประมงท้องถิ่นได้รับความสำคัญในการจัดการการใช้และสิทธิต่อทรัพยากร

7. โครงสร้างการนำเสนอ

การนำเสนอเนื้อหาการวิจัยเรื่อง การเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557-2562 โดยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 7 บท ดังนี้

บทที่ 1: ที่มาและความสำคัญของปัญหา จะกล่าวถึง ความเป็นมาของปัญหา คำถามวิจัย วัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินการวิจัย วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล ขอบเขตของการศึกษา ผลที่คาดว่าจะได้รับ นิยามศัพท์เฉพาะและการนำเสนอวิทยานิพนธ์

บทที่ 2: ทบทวนวรรณกรรม กล่าวถึงเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัย ได้แบ่งกลุ่มออกเป็น 5 กลุ่มประกอบไปด้วย 1.การศึกษาระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่างประเทศและประเทศไทย 2.การศึกษานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร 3.การศึกษาสุขภาพและโภชนาการ 4. การศึกษาสิ่งแวดล้อม/นิเวศวิทยาการเมือง/ขบวนการเคลื่อนไหวทางทรัพยากร 5.การศึกษาเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

บทที่ 3: กรอบแนวความคิด: ว่าด้วยระบอบอาหารและรัฐแบบองค์รวม ประกอบไปด้วย การอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยอาศัย แนวคิดระบอบอาหารและรัฐแบบองค์รวม

บทที่ 4: ระบอบอาหารในระดับสากล นโยบายการเกษตรของรัฐไทยและการก่อตัวของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน จะกล่าวถึง บริบทเชิงพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน

บทที่ 5: ผลการศึกษา จะกล่าวถึง การสร้างระบอบอาหาร: ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม พ.ศ.2557-2562

บทที่ 6: ผลการศึกษา จะกล่าวถึง ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับระบอบอาหารแบบทางเลือก

บทที่ 7: บทสรุป: ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ต่อการสร้างระบอบอาหารแบบทางเลือกและคุณูปการต่อการศึกษารัฐศาสตร์

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

บทสำรวจสถานภาพองค์ความรู้เรื่องระบอบอาหาร

บทนี้ มีเป้าหมายหลักเพื่อทบทวนและนำเสนอสถานภาพและองค์ความรู้เกี่ยวกับระบอบอาหาร รวมถึงการศึกษาบริบทและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ซึ่งผู้เขียนได้ทำการศึกษาจากเอกสาร หนังสือ ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์และตอบคำถามงานวิจัย โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 แนวทางการศึกษาสำคัญ โดยเริ่มจากแนวทางแรกการศึกษาระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่างประเทศและประเทศไทย ถัดมาแนวทางที่สองแนวทางการศึกษานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร นำมาสู่แนวทางที่สามการศึกษาสุขภาพและโภชนาการ แนวทางที่สี่การศึกษาสิ่งแวดล้อม/นิเวศวิทยาการเมือง/ขบวนการเคลื่อนไหวทางทรัพยากร แนวทางสุดท้ายการศึกษาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

2.1 แนวทางการศึกษาระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่างประเทศและประเทศไทย

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา งานศึกษาระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันชนบทและสังคมในโลกที่สามได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ซึ่งงานศึกษาลักษณะนี้ มักจะเป็นการศึกษาหรือจัดทำโดยนักวิชาการและเป็นการแสดงความคิดเห็นหรือวิพากษ์วิจารณ์ โดยอิงความรู้ทางทฤษฎีที่ผู้เขียนแต่ละท่านมีความถนัดแทรกอยู่ในเนื้อหาของงาน อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องความมั่นคงทางอาหารเริ่มได้รับความสนใจจากนักวิชาการหลายท่าน ซึ่งสามารถพบงานในลักษณะดังกล่าวได้ดังต่อไปนี้ ในแง่มุมแรกที่จะกล่าวถึงการศึกษาระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่างประเทศ ประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารได้รับความสนใจในศตวรรษที่ 20 เนื่องจากความพยายามฟื้นฟูหลังสงครามโลกครั้งที่สองและการปลดปล่อยอาณานิคมของประเทศโลกที่สาม จากปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้เกิดระบอบอาหารทั่วโลก ซึ่งได้รับการจัดการผ่านความสำคัญระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระหว่างประเทศที่ซับซ้อนด้วยการก่อตั้ง กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ธนาคารโลก (WB) และองค์การการค้าโลก (WTO) ความมั่นคงทางอาหารจึงเป็นตัวแปรสำคัญผ่านนโยบายเศรษฐกิจ รวมทั้งการเปิดเสรีทางการค้า จากงานศึกษาของ Clapp (2014) คำว่า “ความมั่นคงทางอาหาร” และ “อธิปไตยทางอาหาร” เดิมทีเป็นคำศัพท์เพื่ออธิบายสิ่งต่าง ๆ แนวคิดแรกคือแนวคิดที่อธิบายเงื่อนไขเกี่ยวกับการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ในขณะที่แนวคิดหลังเป็นวาระทางการเมืองที่ชัดเจนกว่าสำหรับวิธีการจัดการกับการเข้าถึงอาหารและสิทธิในที่ดินที่ไม่เพียงพอ ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาการศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับ “อาหาร” เชิงวิพากษ์ได้อ้างถึงคำศัพท์เหล่านี้

มากขึ้น ทั้งนี้ **ความมั่นคงทางอาหาร** เป็นแนวคิดที่ค่อนข้างใหม่ โดยแสดงให้เห็นเป็นครั้งแรกในโลกของนโยบายอาหารในช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 ซึ่งเป็นช่วงเวลาแห่งความวุ่นวายในตลาดธัญพืชทั่วโลก ความหิวโหยที่เพิ่มสูงขึ้นและที่สำคัญที่สุดคือจุดสูงสุดของสงครามเย็น แม้ว่าแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่มีความกังวลอย่างเร่งด่วนเกี่ยวกับความหิวโหยทั่วโลก แต่คำจำกัดความดังกล่าวไม่ได้รวมวาระเชิงบรรทัดฐานที่ชัดเจนในลักษณะเดียวกับอธิปไตยทางอาหารการประชุมอาหารโลก พ.ศ.2517 กำหนดให้เป็น 'การมีเสถียรภาพอาหารพื้นฐานของโลกที่เพียงพอตลอดเวลาเพื่อรักษาการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของการบริโภคอาหาร และเพื่อชดเชยความผันผวนของการผลิตและราคา' (FAO, 2003) และในส่วนของคำว่า **อธิปไตยทางอาหาร** เป็นแนวคิดเชิงบรรทัดฐานอย่างชัดเจนที่พยายามส่งเสริมการเคลื่อนไหวทางการเมืองเกี่ยวกับสิทธิชาวนา ได้รับความนิยมนเป็นครั้งแรกโดยขบวนการชาวนา La Via Campesina ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 อำนาจอธิปไตยทางอาหารส่งเสริมสิทธิในไร่นาและอาหารสำหรับชาวนาหลายร้อยล้านคนทั่วโลกผ่านวาระการประชุมที่กำหนดไว้อย่างเข้มงวด เป็นวาระที่มุ่งความสนใจไปที่การลดการค้าอาหารทั่วโลกและการปรับระบบอาหารใหม่รอบ ๆ การผลิตในท้องถิ่นที่มีพื้นฐานมาจากหลักการทางนิเวศเกษตร (FAO, 2003)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาขณะที่องค์กรและรัฐบาลที่มีอำนาจออกองค์การอาหารและการเกษตรแห่งสหประชาชาติ FAO เริ่มกำหนดวาระนโยบายเพื่อการบรรลุความมั่นคงทางอาหาร ซึ่งไม่ได้รวมโครงการเชิงบรรทัดฐานของอธิปไตยทางอาหาร การถกเถียงก็เปลี่ยนไป ด้วยความไม่แยแสกับแนวทางกระแสหลัก นักวิชาการด้านการศึกษาด้านอาหารเชิงวิพากษ์จำนวนหนึ่งดูเหมือนจะละทิ้งแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารโดยสิ้นเชิง การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้เกิดการอ้างถึงกรอบความคิดที่ขัดแย้งกัน ซึ่งตั้งแต่นั้นมาก็กลายเป็นเรื่องธรรมดาในการศึกษาวรรณกรรมด้านอาหาร โดยที่ความมั่นคงทางอาหารถูกบรรจุด้วย 'วาทกรรม' หรือแบบจำลองหนึ่ง ในขณะที่อธิปไตยทางอาหารหมายถึงอีกแบบหนึ่ง ตัวอย่างเช่นงานศึกษาของ Schanbacher (2010) ในหนังสือเล่มล่าสุดของเขาเรื่อง *The Politics of Food: the Global Conflict between Food Security and Food Sovereignty* ที่กล่าวว่าความมั่นคงทางอาหารลดทอนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ การเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ ส่วนคำว่าอธิปไตยทางอาหารพิจารณาความสัมพันธ์ของมนุษย์ในแง่ของการพึ่งพาซึ่งกันและกัน ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และความเคารพต่อสิ่งแวดล้อม และจากการศึกษาดังกล่าว Schanbacher ยังอธิบายเพิ่มอีกว่า ได้เกิดการจลาจลประท้วงองค์การการค้าโลก (WTO) ในปี พ.ศ.2542 บนถนนซีแอตเทิล (seattle) ในประเทศสหรัฐอเมริกา (united states of america) ช่วงการเดินขบวนต่อต้านธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เนื่องจากราคาอาหารที่สูงขึ้นและประชาชนไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้ตามแนวคิดขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) กำหนดความหมายว่า "สภาวะที่คนทุกคนและทุกขณะเวลามีความสามารถทั้งทางกายภาพและทางเศรษฐกิจที่สามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัยและมีคุณค่าทาง

โภชนาการ เพื่อตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจด้านอาหารเพื่อให้เกิดชีวิตที่มีพลังและมีสุขภาพ” จากความล้มเหลวเหล่านี้ แนวคิดและการเคลื่อนไหวทางเลือกที่เรียกว่า อธิปไตยทางอาหาร (food sovereignty) ได้รับความสนใจและการสนับสนุนจากทั่วโลก การรวมตัวกันที่หลากหลายของเกษตรกรรายย่อย ชาวนา ผู้หญิง เพื่อท้าทายทั้งทฤษฎีที่สนับสนุนแนวคิดความมั่นคงทางอาหารและนโยบายที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ Schanbacher กล่าวว่า หากอธิปไตยทางอาหารไม่เป็นไปตามข้อเรียนร้องระบอบอาหารโลกในปัจจุบันถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน

จากนั้นในอีก 10 ปีถัดมา แนวความคิดของ Schanbacher ได้รับความต่อยอดต่อโดย Wittman and Desmarais and Wiebe (2553) จากการศึกษาเรื่อง “Food sovereignty. Reconnecting food, nature & community” ได้ช่วยขยายความให้เห็นจุดหลักของการวิเคราะห์ว่า ผู้คนทั่วโลกได้ต่อต้านการทำลายสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายโดยระบบเกษตรกรรมอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ การต่อต้านนี้นำไปสู่การปฏิบัติทางการเกษตรรูปแบบใหม่และมี ความรุนแรงมากขึ้นในหมู่ชาวนาและการเกษตรหนังสือเล่มนี้ เชื่อว่าอธิปไตยทางอาหารมีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารได้ และรวมถึงหลักการของการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม มีการเสริมสร้างศักยภาพการผลิตอาหารและการกระจายอาหารในท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม งานในลักษณะคล้ายๆ กันจากหนังสือเรื่อง Food security and global environmental change เขียนโดย Ingram and Ericksen and Liverman (2012) นำเสนอในแง่มุมมองอาหารกับสิ่งแวดล้อม หนังสือเล่มนี้พบว่า อาหารเชื่อมโยงกับสภาพแวดล้อมทั้งเรื่องการผลิต การเก็บรักษา การจัดจำหน่าย รวมถึงราคาทางพืชผลขึ้นอยู่กับสภาพอากาศที่แปรปรวน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ความมั่นคงทางอาหารเป็นหัวใจของ การผลิต การแปรรูปอาหาร การกระจายอาหารและการบริโภคอาหารที่เกี่ยวข้องกับบริบททางสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยบริบทของสิ่งแวดล้อมคือการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่ทางอุตสาหกรรมทางการเกษตร ทั้งนี้ ความหลากหลายทางชีวภาพที่เกิดขึ้นจึงนำมาสู่งานศึกษาของ Zhou (2017) เรื่อง The regulatory regime of food safety in China: governance and segmentation ที่สะท้อนแง่มุมให้เห็นถึงข้อเท็จจริงที่ว่าในช่วง พ.ศ.2547-2556 ผู้คนในจีนพบเห็นวิกฤตการณ์ด้านอาหาร ราคาอาหารในประเทศมีราคาสูงขึ้น รัฐเข้ามาออกกฎระเบียบเพื่อควบคุมราคาอาหารแต่ก็ไม่สามารถควบคุมวิกฤตดังกล่าวได้และลูกหลานมากขึ้นในปี พ.ศ.2554-2555 การออกกฎระเบียบที่ไม่สมดุลต่อการเข้าถึงอาหารของประชาชนก่อให้เกิดภาวะขาดแคลนอาหารและความยากจน จึงส่งผลให้เกิดการแบ่งชนชั้นทางสังคมทางการเมือง รวมถึงการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจของประเทศ

จากนั้นงานศึกษาของ Flora and Bregendahl (2555) ได้ศึกษาเรื่อง Collaborative Community-Supported Agriculture: Balancing Community Capitals for Producers and Consumers ซึ่งให้เห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนสำหรับผู้ผลิตอาหารในท้องถิ่นต้องการความสมดุลของอุปทาน (จากผู้ผลิต) ที่มีความต้องการ(จากผู้บริโภค) เมื่อเผชิญกับสถานการณ์และราคาพืชผลเกษตร

ที่ผันผวน เกษตรกรรมชุมชนที่สนับสนุน (CSA) พยายามที่จะจัดระเบียบความสัมพันธ์มากกว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ สำหรับผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมถึงความสัมพันธ์ทางสังคม-ทุนทางวัฒนธรรม ทุนมนุษย์และทุนทางการเมือง ซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ถูกรอบงำโดยอุตสาหกรรมเกษตรต่อการซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช ทั้งนี้ เกิดการรวมตัวกันของเกษตรกรชุมชน เพื่อตรวจสอบสิ่งที่ผู้ผลิตและผู้บริโภคได้รับ ดังนั้น หนังสือเล่มนี้ จึงมุ่งที่จะช่วยให้เข้าใจการทำงานที่มีความสัมพันธ์ทางนิเวศน์ที่ดีและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมในกระบวนการผลิตอาหาร และการสร้างระบบการเกษตรที่สนับสนุนอาหารท้องถิ่นและภูมิภาคการผลิตและการบริโภค รวมทั้งส่งเสริมเรื่องการดูแลที่ดิน เพื่อเพิ่มความรู้ให้กับผู้ผลิตและผู้บริโภค

ประเด็นเรื่องอธิปไตยทางอาหารถือเป็นเป้าหมายต่อจากความมั่นคงทางอาหารที่ให้ความสำคัญกับเรื่องสิทธิในการผลิตอาหารเพื่อสุขภาพที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม โดยคำนึงถึงระบบนิเวศและวิถีการที่ยั่งยืน และสิทธิที่จะกำหนดระบบเกษตรกรรมและอาหารของชุมชนเอง โดยที่ผ่านมาผู้คนมักจะคุ้นเคยกับความมั่นคงและอธิปไตยของรัฐ แต่ในปัจจุบัน คำว่า "จักรวรรดินิยม" ได้ครอบงำมาถึงสิ่งพื้นฐานที่สุดของชีวิตมนุษย์อย่าง "อาหาร" กลายเป็นบริษัทที่เข้าครอบงำอาหารแทนผ่านระบบการค้าเสรีในยุคโลกาภิวัตน์ จึงเห็นได้ว่าการพูดถึงอาหารในมิติของความมั่นคงและอธิปไตยทางอาหาร งานของ Aistara (2556) เรื่อง Food Sovereignty: Reconnecting Food, Nature and Community กล่าวว่า หนังสือเล่มนี้สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิบัติต่อวิธีการทำงานของระบบอาหารในปัจจุบัน โดยชี้ให้เห็นว่าอธิปไตยทางอาหารเป็นหนทางสู่การบรรลุเป้าหมายความต้องการด้านอาหารของทุกคน ในขณะเดียวกันก็เคารพหลักการของความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อม การเพิ่มขีดความสามารถการผลิตของท้องถิ่น การเกษตรและอาหารถูกป้อนเข้าสู่การเป็นอุตสาหกรรมที่ขับเคลื่อนด้วยตลาด ผู้เขียนอธิบายว่าการมีอธิปไตยทางอาหาร ควรอยู่ในมือของชาวนาและครอบครัวเกษตรกร ไม่ใช่ผู้บริหารองค์กรหรือกลุ่มนายทุน ดังที่ผู้เขียนแสดงให้เห็นทั้งในแง่แนวคิดและกรณีศึกษา อธิปไตยทางอาหารไม่ได้มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มการผลิตอาหารเท่านั้น แต่ยังรวมถึงอาหารที่ปลอดภัย ผู้ผลิตสามารถเข้าถึงอาหารได้ เรื่องของสิทธิเกษตรกร และอาหารอยู่ภายใต้การจัดการของชุมชนท้องถิ่นมากกว่าขึ้นอยู่กับกลไกตลาดโลก (วีระ หวังสัจจะโชค, 2564, น. 23) ทั้งนี้ เครือข่ายการเคลื่อนไหวของชาวนาสากลมีเป้าหมายในการเคลื่อนไหวอยู่ที่การสร้างความยุติธรรมในสังคม (social justice) ให้กับชาวนาเกษตรกรขนาดกลางและขนาดเล็ก แรงงานในภาคการเกษตร ชาวนาไร้ที่ดิน ชาวนาที่เป็นคนเมือง ชาวนาเพศหญิงและคนอพยพที่มีการเคลื่อนไหวจากปัญหาความอดอยากหิวโหยและปัญหาเรื่องระบบอาหาร ซึ่งกลุ่ม La Via Campesina ก่อตัวใน พ.ศ.2536 พยายามที่จะสร้างประชาธิปไตยในระบบอาหารและแนวคิดอธิปไตยทางอาหารเข้าไปในระบบการผลิตและการบริโภค อย่างไรก็ตาม อาหารไม่ใช่ประเด็นเดียวที่ La Via Campesina ให้

ความ สนใจ แต่ยังคงรวมถึงการจัดการที่ดิน น้ำ เมล็ดพันธุ์ เศรษฐกิจชุมชน และความหลากหลายทาง สังคมวัฒนธรรม โดยเน้นย้ำว่า เป้าหมายของการผลิตอาหารคือ การบริโภคของประชาชน

ในมุมมองของ Kesavan and Swaminathan (2561). เรื่อง “Modern Technologies for Sustainable Food and Nutrition Security” ได้ชี้ให้เห็นว่าความต้องการของมนุษย์ อาหารเป็น พื้นฐานสำคัญที่สุด ปัจจุบันประชากรมีจำนวนเพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติต่อ ปัจจัยการสร้างที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน บทความนี้แสดงให้เห็นว่าพืชและสารกำจัดวัชพืชเป็นอัตราต่อ ผู้บริโภค นอกจากจะก่อให้เกิดอันตรายต่อสิ่งแวดล้อมแล้ว พืชเหล่านี้ยังส่งผลกระทบต่อ เป็นพืชต่อ ระบบนิเวศ การใช้สารกำจัดศัตรูพืชไม่ได้รับการตระหนักเท่าที่ควร จึงจำเป็นต้องมีการวิจัยขั้นพื้นฐาน เพื่อทำความเข้าใจสาเหตุของผลกระทบที่ไม่ได้ที่เกิเกิดขึ้น รวมทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับพืชดัดแปลง พันธุกรรมในการพัฒนาและกฎระเบียบของพืชดัดแปลงพันธุกรรมว่าส่งผลอย่างไรต่อเกษตรกรและ ผู้บริโภค อย่างไรก็ตาม การศึกษาเกี่ยวกับ “A Food Regime Analysis of the ‘World Food Crisis’” เขียนโดย McMichael Philip (2562) กล่าวว่าแนวคิดของระบอบอาหารเป็นกุญแจสำคัญใน การปลดล๊อคการจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ในระบอบเช่นนี้ จะเห็นถึงความสัมพันธ์ การผลิตอาหารและการบริโภคและทำซ้ำโดยระบบทุนนิยม นอกจากนี้ยังเห็นมุมมองในเรื่องของวิกฤต อาหารโลก พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2551 บทความนี้ พบว่า วิกฤตการณ์เกิดขึ้นจากการพึ่งพาเชื้อเพลิง ของฝั่งยุโรปในระยะยาวของสายพานการผลิตแบบอุตสาหกรรม ส่งผลให้เกิดภาวะเงินเฟ้อ การเก็ง กำไรทางการเงินของนายทุนและการรวมศูนย์อำนาจของธุรกิจการเกษตร นโยบายเป็นตัวแปรสำคัญ ขององค์กรต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อภาวะความไม่มั่นคงทางอาหาร

การศึกษาเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร” ของ ปิยะนาถ อิมติ (2547) เรื่องความมั่นคงทาง อาหารของชุมชนชนบท: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัด น่าน” กล่าวว่า การกินคืออยู่ที่ของครอบครัว ชุมชน และสามารถพึ่งตนเองทางด้านอาหารได้ โดย จะต้องมีสื่อและสามารถเข้าถึงทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า และอาหารธรรมชาติได้ง่ายและใช้ความรู้ ภูมิปัญญา ทักษะความสามารถและเทคโนโลยีที่มีอยู่ในชุมชนมาจัดการกับทรัพยากรเหล่านั้นอย่าง สอดคล้องเหมาะสมกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชนและระบบนิเวศ อันที่จะทำให้ครอบครัวและชุมชน สามารถมีอาหารเพื่อการบริโภคได้อย่างพอเพียงตลอดเวลาที่ต้องการและอาหารนั้นจะต้องสามารถ นำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จากงานเขียนข้างต้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าหากต้องการให้เกิดความ มั่นคงทางอาหารอย่างยั่งยืนที่แท้จริงนั้น ควรเริ่มที่ในท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นอันดับแรก เพื่อให้เกิด กระบวนการที่สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐ ต่อการพึ่งพาตนเองลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและ ไม่ให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบจากพวกนายทุน

ในทัศนะของ วิชญ์ เลียนจารุญ (2554) เรื่อง ปฏิรูปเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร: บทวิเคราะห์ และปฏิบัติการทางนโยบาย อธิบายว่า ประเทศไทยจะสามารถปฏิรูปด้านการเกษตรได้

นั้นต้องเริ่มที่เมล็ดพันธุ์พืชเป็นลำดับแรก เนื่องจากปัจจุบันขบวนการของบรรษัทข้ามชาติได้เข้ามาอิทธิพลต่อภาคการเกษตรของไทยมากยิ่งขึ้น ตั้งแต่ขั้นตอนการกำหนดนโยบายเกษตรและอาหาร กระบวนการผลิตของเกษตรกรเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง ขั้นตอนการปลูก การเก็บเกี่ยวผลผลิตการบริโภคล้วนแต่เป็นการผลิตเพื่อขาย ซึ่งหนังสือเล่มนี้ชี้ว่าความมั่นคงทางอาหารของไทยมีรากฐานอยู่ที่การพึ่งพาตนเองในระดับครัวเรือนเป็นสิ่งสำคัญ ตัวอย่างเช่น จากสถิติของสำนักงานเศรษฐกิจ พบว่าครัวเรือนการเกษตรในภาคกลางและภาคอีสานสามารถพึ่งพาอาหารจากไร่นาของตนเองได้ประมาณ 40% ของการผลิตทั้งหมดที่เกษตรกรลงมือทำ ดังนั้น การปฏิรูปเกษตรกรรมต้องปฏิรูปปัญหาที่ดินทำกินของชาวบ้านและปัญหาหนี้สินของเกษตรกร รวมถึงการเปลี่ยนแปลงแผนการผลิตไปสู่วิถีการผลิตแบบชีวภาพหรือเกษตรกรรมทางเลือก เพราะเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวมีต้นทุนการผลิตที่สูงและเป็นแห่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติทางออกที่จะทำได้ตั้งแต่จุดเริ่มต้นคือนโยบายด้านการเกษตรและอาหารที่ออกมาจากปัญหาของประชาชนโดยตรงและทั้งนี้หน่วยงานภาครัฐและภาควิชาการไม่ควรปล่อยให้ระบบการผลิตฐานรากห่วยอย่างชุมชนและการกระจายอาหารถูกผูกขาดโดยผู้ผลิตรายใหญ่เพียงไม่กี่ราย

นอกจากนั้น การศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารของ ศยามล เจริญรัตน์ (2557) เรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร ป่าชุมชนกับการผลักดันเรื่องความเป็นธรรมเพื่อชุมชนท้องถิ่น” พบว่าแนวการดำเนินการด้านความมั่นคงทางอาหารในระดับโลกนั้น ดำเนินการภายใต้แนวคิดการป้องกันไม่ให้มีผู้วิหิงโย แนวคิดนี้เกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2513-2522 ที่โลกเผชิญกับภาวะการณ์ขาดแคลนธัญพืช ทำให้ราคาของอาหารพุ่งสูงขึ้นผนวกกับปัญหาวิกฤติน้ำมันโลก ปัญหาที่ทั่วโลกกำลังประสบนี้ทำให้เกิดการใช้คำว่าความมั่นคงทางอาหารเป็นครั้งแรกในการประชุมของการประชุมอาหารโลก พ.ศ. 2517 ที่ต่างมองว่าความไม่พอเพียงทางด้านอุปทาน (ของอาหาร) ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารทั่วโลก ซึ่งผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าการเกิดปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นทั้งเรื่องที่ดีและไม่ดีในคราวเดียวกัน กล่าวคือ ในส่วนของเรื่องที่ไม่ดีนั้น ทำให้ประชาชนเกิดความอดอยากไม่สามารถเข้าถึงอาหารได้อย่างทั่วถึงส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง ในส่วนที่ดีนั้นอาจจะน้อยกว่า กล่าวคือ เมื่อมีตัวอย่างเช่นนี้เกิดขึ้นทำให้ทุกคนตระหนักว่าภาวะการณ์ขาดอาหารเป็นเช่นไร และได้รับรู้ว่าความจริงแล้วไม่ควรละเลยปัญหาเรื่องความมั่นคงทางอาหาร

งานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่งคืองานของ เรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารในอาเซียน: บทสำรวจร่วมสมัย” โดย วีระ หวังสัจจะโชค (2557) กล่าวว่า ความมั่นคงทางอาหารเป็นรูปแบบหนึ่งของความมั่นคงสมัยใหม่ (non-traditional security) ที่ไม่ได้สนใจเพียงความมั่นคงของรัฐแบบเดิม แต่เป็นความมั่นคงในระดับของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวมผู้เขียนเห็นด้วยกับความเห็นดังกล่าวข้างต้น ในปัจจุบันเราจำเป็นต้องคำนึงถึง ความมั่นคงที่อยู่ใกล้ตัวเราที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของปัจเจกชน เพราะความมั่นคงทางอาหารเป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้ นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาอีกชิ้น วีระ

หวังสัจจะโชค (2560) เรื่อง “การเมืองว่าด้วยการวางกรอบความมั่นคงทางอาหาร: บทสำรวจการให้ความหมายความมั่นคงทางอาหารในกรอบของภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคมในประเทศไทย” ได้ช่วยขยายความให้เห็นจุดหลักของการวิเคราะห์ ความมั่นคงทางอาหารเป็นแนวคิดสำคัญที่ถูกนำมาใช้เป็นแนวคิดเชิงยุทธศาสตร์ที่ทุกภาคส่วนอ้างอิงงานวิจัยนี้จึงตั้งคำถามว่าภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมของไทยมีกระบวนการให้ความหมายความมั่นคงทางอาหารแตกต่างกันอย่างไร และการให้ความหมายความมั่นคงทางอาหารที่แตกต่างกัน เห็นมิติการเคลื่อนไหวทางการเมืองในการต่อสู้ต่อรองอำนาจอย่างไร เพื่อค้นหาการเมืองและอุดมการณ์ครอบงำที่แฝงอยู่ในการเลือกใช้ ภาษาและแนวคิด ทั้งนี้มี 4 ประเด็นสำคัญที่รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเลือกใช้ความหมายของความมั่นคงทางอาหาร เพื่อวางกรอบที่แตกต่างกันออกไป กล่าวคือ 1. มิติการมองความมั่นคงทางอาหาร 2. หน่วยในการวิเคราะห์ความมั่นคงทางอาหาร 3. เป้าหมายของความมั่นคงทางอาหาร และ 4. การใช้อำนาจรูปแบบต่าง ๆ ในการจัดการความมั่นคงทางอาหารตามจุดยืนของภาคส่วนตน นอกจากนี้ งานของ วีระ หวังสัจจะโชค (2559) เช่นกัน เรื่อง ความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารการศึกษาการเมืองเรื่องอาหารศตวรรษที่ 21 ที่เสนอว่าเมื่อเกิดวิกฤตการณ์อาหารเมื่อ พ.ศ.2551 ส่งผลให้ประชาชนเริ่มหันมาสนใจเรื่องความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารอีกครั้ง เนื่องจากว่าวิกฤตการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งปัญหาความหิวโหยของผู้คนและปัญหาการขาดแคลนอาหาร ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างทางการผลิตและการบริโภค สิ่งสำคัญของบทความนี้ผู้เขียนเสนอข้อถกเถียงว่าแนวคิดอธิปไตยทางอาหารจะช่วยทำความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นได้ เพื่อให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคเข้าถึงอำนาจในการจัดการอาหารและทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น

งานดังกล่าวสอดคล้องกับงานของ วีรลพัชร ประเสริฐศักดิ์ (2558) เรื่อง แนวคิดและค่านิยมของความมั่นคงทางอาหาร เสนอให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาทของความมั่นคงทางอาหารถูกพัฒนามาจากความแตกต่างด้านแนวทางการมองปัญหาทั้งทางกายภาพ ทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคม โดยทุกฝ่ายต้องการแก้ไขปัญหาในทุกระดับทั้งในเชิงโครงสร้างและความต้องการระบุเป้าหมายของแนวทางการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งเรื่องกระบวนการผลิตการเข้าถึงอาหารและความปลอดภัยทางอาหาร จากบทความข้างต้น ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าการที่จะสามารถแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างได้ตรงจุด ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย ซึ่งในส่วนของภาครัฐต้องมีนโยบายที่ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารแก่ปัจเจกชนและในส่วนของภาคประชาชน ต้องร่วมมือกันสร้างกระบวนการทางความมั่นคงทางอาหารภายในชุมชนของตนเอง ให้เกิดความเข้มแข็งมีการแลกเปลี่ยนอาหารและเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นกันระหว่างชุมชน เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกัน ในขณะที่ผลงานแปลของ สร้อยมาศ รุ่งมณี และคณะ (2559) งานแปลที่เกี่ยวข้องกับระบอบอาหาร ซึ่งเขียนโดย Philip McMichael เรื่อง “ระบอบอาหารและคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม” ให้ข้อสังเกตว่า เนื้อหาของ

หนังสือเล่มนี้กำลังวิพากษ์สถานการณ์ทางอาหารซึ่งเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทุกคนโดยเฉพาะในยุคปัจจุบัน รวมถึงความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างอาหารกับการเมืองและนิเวศวิทยาความน่าสนใจของหนังสือเล่มนี้คือ กระบวนการตั้งคำถามและวิพากษ์ต่ออาหารและการเกษตรให้เกิดความเข้าใจต่อระบบอาหารในแต่ละยุค รวมทั้งเป็นการเปิดมุมมองต่อระบบอาหารในหลากหลายมิติมากขึ้น

กล่าวโดยสรุป แม้แนวทางการศึกษาระบบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่างประเทศและประเทศไทยจะเป็นประโยชน์ต่อการขยายพรมแดนความรู้เรื่องระบบอาหาร เช่น การจัดหมวดหมู่ความมั่นคงทางอาหารอย่างเป็นระบบทำให้นักวิชาการ/ผู้สนใจในการค้นคว้า รวมถึงการนำเอาเนื้อหาความหมายและนิยามของความมั่นคงทางอาหารมาอธิบาย แต่ข้อจำกัดสำคัญของแนวทางการศึกษานี้ คือ ขาดการเชื่อมโยงระหว่างระบบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร และการฟื้นฟูอธิปไตยทางอาหาร เพื่อสร้างความเข้าใจให้มิตต่อ ผู้ที่สนใจศึกษา รวมถึงเกษตรกร/ชาวบ้าน ตัวแปรสำคัญในการสร้างระบบอาหารให้เกิดขึ้น อย่างไรก็ดี จากการทบทวนวรรณกรรมผู้วิจัยสรุปได้ว่าประเด็นเรื่อง *ความมั่นคงด้านอาหาร* มีมุมมองอาหารในเชิงวัตถุนิยม (materialistic) เป็นการมองที่เน้นไปที่ “อาหาร” ในฐานะที่เป็นวัตถุดิบของมนุษย์ ซึ่งเป็นทัศนคติการมองที่ปลายเหตุ ไม่ช่วยให้เข้าใจรากฐานความสัมพันธ์ที่อยู่เบื้องหลังวัตถุดิบคืออาหาร อันเป็นที่มาของปัญหาและความท้าทายต่าง ๆ ทั้งหมด ส่วนประเด็นเรื่อง *อธิปไตยทางอาหาร* ให้ความสำคัญกับสิทธิของผู้ผลิตรายย่อยในการกำหนดระบบเกษตรและนโยบายด้านอาหารของเกษตรกร โดยอธิปไตยทางอาหารเกี่ยวข้องกับการทวงคืนอำนาจควบคุมการเข้าถึงและการผลิตอาหารจากบริษัทขนาดใหญ่และสถาบันทางการเงินข้ามประเทศให้กับประเทศกลุ่มชาติพันธุ์และประชาชน ข้อเสนอดังกล่าวนี้ถือได้ว่ายืนตรงข้าม หรืออย่างน้อยก็ก้าวออกไปไกลกว่าแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารที่มุ่งเน้นในเรื่องของการผลิตให้มากและให้ความสำคัญกับบทบาทของบริษัทข้ามชาติ ธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ในฐานะที่จะเป็นทั้งผู้ลงทุนด้านการวิจัยทางด้านการเกษตรและเข้าไปควบคุมการผลิตและการกระจายอาหารรวมถึงราคาของอาหารและพืชผลทางการเกษตร และในส่วนของประเด็น *ระบบอาหาร* กล่าวได้ว่าเป็นการมองอาหารในเชิงของความสัมพันธ์ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ทั้งนี้ จากการควบคุมดูแลโดยรัฐ เปลี่ยนมาเป็นมาอยู่ภายใต้การครอบงำโดยทุนหรือบริษัทข้ามชาติแทน ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงเป็นส่วนสำคัญของจิกซอที่ทำให้ผู้เขียนสามารถนำมาอธิบายได้ในส่วนของบทถัดไป

2.2 แนวทางการศึกษานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร

นโยบาย กฎหมาย กฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับเกษตรและอาหาร ส่งผลโดยตรงต่อเกษตรกรและชาวบ้าน จากงานวิจัยของ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2548) เรื่อง “จากปฏิวัติเขียวสู่พันธู์วิถีสวรรคต ประโยชน์และผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรมไทย” พบว่า ปฏิวัติเขียวเป็นการนำ เทคโนโลยีมาใช้ใน

การพัฒนาเมล็ดพันธุ์ เพื่อเร่งรัดการเติบโตและเพิ่มผลผลิต งานวิจัยเล่มนี้ชี้ให้เห็นว่าผลกระทบจากการปฏิวัติเขียวทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สุขภาพและเป็นต้นเหตุสำคัญทำให้เกิดปัญหาหนี้สินมากมายแก่เกษตรกร ทางออกในการแก้ปัญหาของเกษตรกรคือการมุ่งไปสู่การพัฒนาเกษตรกรรมแบบยั่งยืน จากการปฏิวัติเขียวทำให้เกษตรกรหันมาพึ่งพาบรรษัทข้ามชาติมากขึ้น โดยมุ่งเน้นใช้พืชสายพันธุ์ใหม่และเทคโนโลยีในการทำการเกษตร แต่ผลผลิตกลับเพิ่มขึ้นเพียงเล็กน้อย

แนวทางการศึกษากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอาหาร งานของ ศจินทร์ ประชาสันต์ (2555) เรื่อง ความมั่นคงทางอาหาร: แนวคิดและตัวชี้วัด เสนอว่า การขาดแคลนอาหารไม่ได้เกิดจากอาหารที่ไม่เพียงพอเสมอไปหรือขาดหลักประกันทางกฎหมายเท่านั้น แต่เกิดจากการขาดสิทธิด้านอาหารในทางการเมืองด้วย แนวคิดความมั่นคงทางอาหารไม่ได้ผูกติดอยู่กับความพอเพียงของอุปทานอาหารในระดับมหภาคเพียงอย่างเดียวต่อไป แต่ขยายถึงมิติการเข้าถึงและเสถียรภาพในระดับบุคคลและครัวเรือน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าการมีสิทธิในการเข้าถึงอาหารก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยกลายเป็นสิทธิในการเข้าถึงอาหารระหว่างคนรวยกับคนจนว่าใครมีกำลังซื้อมากกว่ากัน

ในทัศนะของ McMichael (2009) เรื่อง A food regime genealogy เสนอว่าการวิเคราะห์ระบอบอาหารเกิดขึ้น เพื่ออธิบายบทบาทเชิงกลยุทธ์ของภาคการเกษตรและอาหารในการระบอบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก มีการกล่าวถึงช่วงเวลาของการสะสมทุนและการกำหนดอำนาจทางภูมิรัฐศาสตร์ รวมถึงการกำหนดรูปแบบการผลิตทางการเกษตรและความสัมพันธ์การบริโภคภายในและต่างประเทศ ความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งเกี่ยวกับระบอบอาหารก่อให้เกิดวิกฤตการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนผ่านสู่การสืบทอดลำดับระบอบอาหาร นั้นนอกจากนี้จะเห็นถึงการพัฒนาของการวิเคราะห์ระบอบอาหารที่เกี่ยวข้องกับแนวโน้มทางประวัติศาสตร์ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งการวิเคราะห์ดังกล่าวเน้นย้ำบทบาทพื้นฐานของภาคการเกษตรในระบบเศรษฐกิจ การเมืองและนิเวศวิทยา

สำหรับงานศึกษาของ จิรภัทร นิรินทร์ (2559) เรื่อง บทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ต่อการตัดสินใจกำหนดนโยบายรัฐบาลไทย: กรณีศึกษาการผลักดันร่างกฎหมายเกี่ยวกับ สิ่งมีชีวิตตัดต่อทางพันธุกรรม พบว่า เหตุการณ์ที่มีการพยายามผลักดันร่างกฎหมาย เพื่อที่จะเข้าพิจารณาในสภาให้มีการรับรองสถานภาพสิ่งมีชีวิตตัดต่อทางพันธุกรรม ภายใต้การเคลื่อนไหวของเครือข่ายภาคประชาสังคม ทั้งกลุ่มที่คัดค้านต่อต้าน รวมทั้งมีการสนับสนุนการทดลองให้มีการผลักดันกฎหมาย โดยกดดันให้รัฐบาลมีการพิจารณานโยบายการสนับสนุนการทดลองและร่างกฎหมายสิ่งมีชีวิตตัดต่อทางพันธุกรรมของประเทศไทย ทั่วไปแล้วนั้นรัฐบาลมักมีแนวโน้มนโยบายแบบกลางๆ และพยายามประนีประนอมกับกลุ่มภาคประชาสังคมกลุ่มต่าง ๆ รวมทั้งกลุ่มบริษัทเอกชน เพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเมืองและฐานเสียงของตน เนื่องจากว่ามีภาคประชาสังคมกลุ่มต่าง ๆ กดดันและต่อรองผลประโยชน์ รวมทั้งสนับสนุนในการชนะการเลือกตั้งเข้ามาเป็นรัฐบาลในอนาคต

งานที่สำคัญอีกชิ้นหนึ่ง แต่มีมุมมองที่แตกต่างออกไป ในแง่ของความมั่นคงทางอาหารก็คือ งานของ Gerwin (2011) เรื่อง Food and democracy: introduction to food sovereignty ซึ่งได้นำเสนอว่า อำนาจอธิปไตยทางอาหารเป็นสิทธิของประชาชน สิทธิในการใช้และจัดการ ที่ดิน น้ำ เมล็ดพันธุ์ ปศุสัตว์และความหลากหลายทางชีวภาพที่อยู่ในมือของผู้ที่ผลิตอาหารไม่ใช่ภาคธุรกิจหรือนายทุน และผู้เขียนยังได้เสนออีกว่าการจัดการที่จะทำให้ประชาชนหลุดพ้นจากความยากจนไม่มีอาหารบริโภคที่เพียงพอ นั้น ทุกภาคส่วนต้องเข้าไปมีส่วนร่วมและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ไม่ควรปล่อยให้เศรษฐกิจและการเกษตรอยู่ในมือของนักการเมืองหรือกลุ่มนายทุน ทั้งนี้จากบทความข้างต้น ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าการเอาเปรียบสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ไม่ว่าวันแม่แต่ประเทศไทยที่เกิดการเอาเปรียบผู้บริโภคในการให้พรรคพวกของตนออกกฎหมายหรือมาตรการที่ทำให้ผู้ผลิตหรือผู้ค้าได้ผลกำไรจนละเลยความปลอดภัยต่อการบริโภคของประชาชน ตัวอย่างเช่น การทำเกษตรแบบคอนแทคฟาร์มมิ่ง (contract farming) ของซีพี การขายอาหารสำเร็จรูปตามซูเปอร์มาร์เก็ตทั่วไปที่ผู้บริโภคไม่สามารถรับรู้ได้เลยว่า ผลิตที่ไหน ใช่วัตถุดิบอะไรบ้างในการทำซึ่งมีหน้าที่บริโภคเพียงอย่างเดียว

สำหรับงานศึกษาในกลุ่มนี้เป็นผลงานที่ผู้วิจัยใช้กระบวนการเก็บข้อมูลในลักษณะของการลงภาคสนาม ข้อมูลจากสถิติ ข้อมูลที่ค้นคว้าจากเอกสารและอื่น ๆ ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายกับงานวิจัยในประเทศไทย โดยบทความส่วนใหญ่จะมีโครงสร้างงานวิจัยที่ทำให้ผู้อ่านเข้าใจว่าความจริงแล้วนั้น นโยบายความมั่นคงทางอาหารเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดต่อประชาชนและยังเป็นประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับหน่วยงานทุกภาคส่วนของรัฐ รวมทั้งยังเกี่ยวข้องกับประชาชนทุกคน อย่างไรก็ตามงานศึกษาเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารที่ภาครัฐเป็นผู้กำหนดนโยบาย จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เลยว่าเป็นเรื่องที่ต้องเกี่ยวข้องกับการเมือง ซึ่งงานของ Paarlberg (2013) เรื่อง Food politics what everyone need to know เสนอว่า การจัดสรรผลประโยชน์ของรัฐบาลจะได้อะไรจากการออกมาตรการอาหารและการเกษตร ซึ่งเป็นเรื่อง “การเมืองอาหาร” สิ่งเหล่านี้ไม่ได้เป็นการโต้เถียงทางสังคมเกี่ยวกับอาหารหรือการเข้าถึงอาหารอย่างพอเพียง แต่เป็นการแข่งขันทางการเมืองเพื่อกำหนดนโยบายของรัฐบาล ซึ่งจากบทความเรื่องนี้นั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่าการกำหนดนโยบายต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เป็นการกำหนดเพื่อผลประโยชน์ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเสมอจนกลายเป็นความเหลื่อมล้ำทางสังคมที่นำมาซึ่งความไม่เท่าเทียมกันของประชาชนต่อการเข้าถึงทรัพยากรที่ไม่เพียงแต่ในเรื่องของอาหารเท่านั้น ยังคงรวมถึงเรื่องอื่นด้วยที่ประชาชนบางกลุ่มถูกกีดกันไม่ให้ใช้

ในขณะที่ ยังมีงานของ สมพร อิศวิลานนท์ (ม.ป.ป.) เรื่อง “ความมั่นคงทางอาหารในสถานการณ์สากลและนโยบายการเกษตรของรัฐบาลในปัจจุบัน” ได้เสนอว่า ความมั่นคงทางอาหารนับวันจะมีความสำคัญต่อสังคมโลกมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในประเทศที่มีความจำเป็นต้องพึ่งพิงการนำเข้าอาหารเป็นหลัก จะเห็นได้จากกรณีของประเทศมาดากัสการ์ในทวีปแอฟริกา ซึ่งบริษัทแคว

ลोजิสติกส์ ของเกาหลีใต้ได้เข้าไปเช่าที่ดินระยะยาวเพื่อลงทุนเป็นหมื่นๆไร่ เพื่อใช้เป็นแหล่งผลิตอาหารส่วนทางด้านประเทศไทย ปัจจุบันยังไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน แต่ก็มีตัวแทน (nominee) อยู่ในบางพื้นที่ ซึ่งประเด็นเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารด้วยเช่นกัน จากบทความดังกล่าว การเข้าไปเช่าที่ดินของบรรษัทข้ามชาติในหลายประเทศกำลังเป็นปัญหาทวีความรุนแรงเพิ่มขึ้นทุกวัน เนื่องจากว่าการเข้าไปเช่าที่ดินเพื่อปลูกพืช ผัก ผลไม้ แล้วส่งกลับประเทศต้นทางนั้น ส่งผลกระทบต่อคนในพื้นที่หลายประการด้วยกัน กล่าวคือ ในเรื่องของผลกระทบต่อแหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูก การใช้สารเคมีในการกำจัดวัชพืชและผลกระทบต่อร่างกายของแรงงานในพื้นที่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลเป็นวงกว้างไม่เพียงแต่เฉพาะเรื่องความมั่นคงทางอาหารเท่านั้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาค้นคว้าพบว่านโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการเกษตรสำหรับประเทศไทย มีดังนี้

1.พระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 พระราชบัญญัติฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ในเรื่องพืชอนุรักษ์ คือ เนื่องจากประเทศไทยเข้าเป็นภาคีอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้จะสูญพันธุ์ (convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora) จึงจำเป็นต้องมีกฎหมายรองรับเพื่อควบคุมการค้าระหว่างประเทศพืชในบัญชี CITES และเพื่อการส่งเสริมให้มีการเพาะเลี้ยงและขยายพันธุ์พืชป่าด้วยวิธีการขยายพันธุ์เทียมรวมทั้งควบคุมและคุ้มครองให้เกษตรกรได้ใช้พันธุ์พืชที่ดีในการเพาะปลูกอย่างเพียงพอ กำหนดหลักเกณฑ์การนำเข้า-ส่งออก สินค้าพืชให้เป็นไปตามมาตรฐานสากล ป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากพืชที่นำเข้ามาในประเทศ รวมถึงการส่งออกพืชไปยังตลาดต่างประเทศด้วย นอกจากนี้ กำหนดให้ต้องปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยพันธุ์พืชในการค้าเมล็ดพันธุ์ควบคุม พืชสงวน และพืชต้องห้ามให้การตรวจสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ควบคุม กำกับดูแลพืชสงวน และพืชต้องห้ามเป็นไปอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม พระราชบัญญัติฉบับนี้ยังกำหนดคุณสมบัติของผู้ขอใบอนุญาตรวบรวม ขยาย นำเข้า หรือส่งออกเมล็ดพันธุ์ควบคุม เพื่อการค้าต้องเป็นบุคคลที่บรรลุนิติภาวะและมีคุณสมบัติตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดเพื่อความเหมาะสมกำหนดเกณฑ์ของขอความที่ระบุในฉลาก สำหรับภาชนะบรรจุเมล็ดพันธุ์ควบคุมเพื่อการค้าให้แสดงจำนวนเมล็ดพันธุ์ควบคุมหรือหน่วยวัดอื่น ๆ ของพืชแต่ละชนิด ให้เป็นไปตามหลักสากล (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 92/ตอนที่ 40/ฉบับพิเศษ กุมภาพันธ์ 2518)

2. พระราชบัญญัติอาหาร พ.ศ. 2522 มุ่งคุ้มครองผู้บริโภคเป็นหลักควบคุมคุณภาพของอาหาร การขออนุญาต การตรวจสอบ การขึ้นทะเบียน การโฆษณาเกี่ยวกับอาหารโทษทางอาญาฝ่าฝืนผลิตอาหารที่ห้ามผลิต หรือนำเข้าโทษจำคุก 6 เดือน - 2 ปี และ ปรับตั้งแต่ 5,000 - 20,000 บาท ฝ่าฝืนตั้งโรงงานผลิตอาหารเพื่อจำหน่ายโดยไม่ได้รับอนุญาตโทษจำคุกไม่เกิน 3 ปี หรือ ปรับไม่เกิน 30,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ฝ่าฝืนผลิตอาหารไม่บริสุทธิ์โทษจำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือ ปรับไม่

เกิน 20,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 96/ตอนที่79/ฉบับพิเศษ พฤษภาคม 2522)

3. พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 กำหนดนโยบายและกำหนด ยุทธศาสตร์ด้านอาหาร เข้ามาดูแลคุณภาพ ความปลอดภัยของอาหาร ความมั่นคงอาหาร ศึกษาด้าน อาหารโดยครอบคลุมทั้งห่วงโซ่อุปทาน เพื่อการคุ้มครองผู้บริโภค กำหนดอำนาจหน้าที่ของ คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ เช่น ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพอาหาร ความปลอดภัยด้านอาหาร ความมั่นคงด้านอาหารและอาหาร ศึกษาจัดให้มี ส่งเสริม สนับสนุนให้มีกระบวนการในการพัฒนานโยบายและยุทธศาสตร์ด้านคุณภาพ อาหาร ความปลอดภัยด้านอาหารความมั่นคงด้านอาหาร และอาหารศึกษาเพื่อให้เกิดการดำเนินงาน อย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125/ตอนที่ 31 กุมภาพันธ์ 2551)

4. พระราชบัญญัติมาตรฐานสินค้าเกษตร พ.ศ. 2551 การยกระดับสินค้าเกษตรไทยสร้าง กลไกสำคัญในการพัฒนา เพิ่มความสามารถการแข่งขัน เพื่อยกระดับการผลิตสินค้าเกษตรไทยให้มี คุณภาพ กำหนดกระบวนการตรวจสอบ และเครื่องหมายรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตร พืช สัตว์ ประมง เพื่อควบคุมและส่งเสริมสินค้าเกษตรให้มีคุณภาพ มาตรฐาน และปลอดภัยแก่ประชาชน กำหนดการควบคุมกิจกรรมอื่นที่ต่อเนื่องจากการผลิตสินค้าเกษตรการขนส่งสินค้าเกษตรคลังสินค้า เกษตรสะพานปลา โรงฆ่าสัตว์ ให้อำนาจสำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ มอบหมายให้หน่วยงานอื่นของรัฐมีอำนาจออกใบอนุญาตเป็นผู้ผลิต ผู้ส่งออก หรือผู้นำเข้าสินค้า เกษตรตามมาตรฐานบังคับ กำหนดให้ผู้ผลิตสินค้าเกษตรบางขนาดหรือลักษณะของกิจการ ยกเว้นไม่ ต้องได้รับใบอนุญาตเป็นผู้ผลิต ได้รับยกเว้นไม่ต้องขอรับการตรวจสอบและได้รับใบรับรองตาม มาตรฐานบังคับจากผู้ประกอบการตรวจสอบมาตรฐาน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125/ตอนที่ 37 กุมภาพันธ์ 2551)

5. พระราชกำหนดการประมง พ.ศ. 2558 มุ่งหมายเพื่อจัดระเบียบการประมง ในประเทศ ไทยและน่านน้ำ ป้องกันการประมงผิดกฎหมาย รักษา ทรัพยากรสัตว์น้ำ ให้เป็นแหล่งอาหารของ มนุษย์ รักษาสภาพสิ่งแวดล้อม ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมตามมาตรฐานสากล คุ้มครองสวัสดิภาพของ คนประจําเรือ และป้องกันการใช้แรงงานผิดกฎหมาย โทษ สำหรับบุคคลผู้กระทำการฝ่าฝืน เช่น การใช้เรือไร้สัญชาติทำประมง มีโทษเปรียบเทียบปรับตามขนาดของเรือ โทษสูงสุดเป็นเรือ 150 ตัน กรอส มีโทษปรับ 5 – 30 ล้านบาท หรือปรับจำนวน 5 เท่าของมูลค่าสัตว์น้ำที่จับได้ ขึ้นกับจำนวนที่ มากกว่าจ้างแรงงานผิดกฎหมาย มีโทษปรับไม่น้อยกว่า 4 – 8 แสนบาทต่อราย ผู้ประกอบกิจการ โรงงาน หากเกิดกรณีเดียวกัน นอกจากปรับ 2 แสนบาทถึง 2 ล้านบาท หรือโทษจำคุกไม่เกิน 2 ปี หรือทั้งจำทั้งปรับ และปรับอีกวันละ 1-5 แสนบาทตลอดเวลาที่ฝ่าฝืน (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132/ ตอนที่ 108 พฤศจิกายน 2558)

6.พระราชบัญญัติควบคุมการฆ่าสัตว์และจำหน่ายเนื้อสัตว์ พ.ศ. 2559 เพื่อคุ้มครองผู้บริโภคเนื้อสัตว์ เพื่อให้ผู้บริโภคได้บริโภคเนื้อสัตว์ที่ถูกต้องสุขอนามัย ควบคุมการฆ่าและและตัดแต่งเนื้อสัตว์ และสถานที่ฆ่าและตัดแต่งเนื้อสัตว์ เพื่อให้ครอบคลุมทุกห่วงโซ่การผลิตสินค้าปศุสัตว์และปลอดภัยต่อผู้บริโภคควบคุมการขนส่งสัตว์และเนื้อสัตว์ เพื่อป้องกันและควบคุมโรคระบาด หลักสวัสดิภาพสัตว์ เพื่อให้เนื้อสัตว์มีคุณภาพ ตั้งแต่โรงฆ่าสัตว์ถึงผู้บริโภค ตามหลัก From Farm Fork กำหนดขั้นตอนขออนุญาตและออกใบอนุญาต เพื่อประกอบกิจการฆ่าสัตว์ ต้องได้รับอนุมัติจากผู้มีอำนาจก่อน เพื่อออกใบอนุญาตประกอบกิจการฆ่าสัตว์กำหนดอายุของใบอนุญาต เพื่อการจำหน่ายเนื้อสัตว์มีอายุ 5 ปี นับแต่วันที่ออกใบอนุญาต (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133/ตอนที่ 85 กันยายน 2559)

7.กรอบยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560 - 2579) มุ่งสู่วิสัยทัศน์ที่ว่า “ประเทศไทยมีความมั่นคงด้านอาหารและโภชนาการ เป็นแหล่งอาหารที่มีคุณภาพสูง ปลอดภัย และมีคุณค่าทางโภชนาการเพื่อชาวไทยและชาวโลกอย่างยั่งยืน” ประกอบด้วยยุทธศาสตร์หลัก 4 ด้าน ได้แก่ ความมั่นคงอาหาร คุณภาพและความปลอดภัยอาหาร อาหารศึกษา และด้านการบริหารจัดการ ทั้งนี้ มุ่งหมายเพื่อเป็นแนวทางสำหรับหน่วยงานต่าง ๆ ใช้เป็นกรอบการวางแผนปฏิบัติงานอย่างบูรณาการ มุ่งผลสัมฤทธิ์และเป้าหมายร่วมกันเพื่อ “ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” โดยกรอบยุทธศาสตร์ฯ ฉบับที่ 2 ได้กำหนดเป้าหมายรวมไว้ 6 ด้าน เพื่อสะท้อนผลสัมฤทธิ์การดำเนินงานในอีก 20 ปีข้างหน้า และยังมีความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ หรือ SDGs ด้วย ได้แก่ 1) จำนวนคนขาดแคลนอาหารลดลง 2) ปริมาณการสูญเสียและขยะอาหารลดลง 3) ความเชื่อมั่นของผู้บริโภคต่อคุณภาพและความปลอดภัยอาหารเพิ่มขึ้น 4) มูลค่าการค้าอาหารเพิ่มขึ้น 5) จำนวนคนที่มีภาวะโภชนาการขาดและเกินลดลง 6) มีหน่วยงานกลางประสานการดำเนินการ (คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ. 2560) (ฉบับแก้ไขหลังการประชุมคณะกรรมการอาหารแห่งชาติครั้งที่ 1/2560 วันศุกร์ที่ 11 สิงหาคม 2560)

ดังนั้น การศึกษาแนวทางที่สองนับว่าเป็นประโยชน์ยิ่งในฐานะที่เป็นฐานข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษาความมั่นคงทางอาหารในการต่อสู้เพื่อฟื้นฟูอธิปไตยทางอาหาร ด้วยมีการจัดหมวดหมู่แต่ละแนวทางอย่างเป็นระบบทำให้ง่ายต่อการศึกษาค้นคว้า ขณะเดียวกันการนำเอาปรากฏการณ์ในแต่ละเรื่องที่เกี่ยวข้องมาอธิบายก็เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะต่อการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองเรื่องอาหารและกฎหมายที่เกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหาร อย่างไรก็ตามข้อจำกัดของงานกลุ่มนี้ คือ มีการเชื่อมโยงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างทางสถาบันกับบริบทด้านต่าง ๆ ของสังคมยังคงมีน้อย ทำให้ไม่อาจเข้าใจที่มาของบริบทและกรอบความคิดหลักที่อยู่เบื้องหลังของแต่ละเรื่องได้ การศึกษาลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหารที่หยุดนิ่ง ทำให้ไม่เห็นความเป็นพลวัตของความมั่นคงทางอาหารในการต่อสู้

เพื่อฟื้นฟูอุปนิสัยทางอาหาร *ข้อดีของการศึกษาตามแนวทางนี้* คือ การชี้ให้เห็นถึงมิติการเชื่อมโยงระหว่างกฎหมายกับบริบททางสังคมต่อการสร้างความมั่นคงทางอาหาร หากแต่แนวทางดังกล่าวมีข้อจำกัดสำคัญ เนื่องจากสภาพความเป็นอยู่ของสังคมปัจจุบันกับการปฏิบัติตามกฎหมายและนโยบายของภาครัฐนั้น อาจไม่สะท้อนสภาพความเป็นจริงที่อยู่นอกเหนือตัวบทกฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับภาคการเกษตร ด้วยผู้สนใจศึกษาไม่ได้วิเคราะห์บริบทอื่นประกอบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทของการเอารอดเอาเปรียบจากนายทุนและบริบทของการเกิดความขัดแย้งทางประวัติศาสตร์และผลประโยชน์ทางชนชั้น

2.3 แนวทางการศึกษาสุขภาพและโภชนาการ

ประชาชนทุกคนควรมีโอกาสในการเข้าถึงอาหารที่เหมาะสมกับตนเอง แต่ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของโภชนาการที่ดี มีการควบคุมอาหารให้เป็นไปตามกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม โดยความมั่นคงด้านอาหารหมายถึงการเข้าถึงโดยทุกคนตลอดเวลา โดยงานเขียนของ Hassan (2017) เรื่อง Food insecurity and disease: Prevalence, policy, and politics ซึ่งเป็นงานศึกษาในประเด็นเรื่องสุขภาพทางโภชนาการที่มีความสำคัญระดับชาติ ในเวลาเดียวกันมีความสัมพันธ์ทางโภชนาการ ภาวะสุขภาพเช่นโรคอ้วนและเบาหวาน การรับประทานอาหารที่มีประโยชน์ก็ส่งผลต่อสุขภาพ เมื่อสุขภาพได้รับผลกระทบจากอาหารที่รับประทานเข้าไปก็ทำให้เกิดโรคร้าย ประชาชนต้องได้รับการรักษาจากโรงพยาบาลของภาครัฐ ซึ่งรัฐก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการรักษาประชาชน ทั้งคนที่ทานหวานมากเกินไปหรือคนที่ทานเค็มมากเกินไปก็จะเป็น โรคเบาหวานและความดัน โดยเขายังได้ศึกษา ความมั่นคงด้านอาหาร ปัญหาในประเทศกำลังพัฒนา มุ่งเน้นไปที่การวัดความมั่นคงด้านอาหารและปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการผลิตอาหารและการเข้าถึงของครัวเรือนในการให้ได้รับอาหารที่เพียงพอ จากบทความนี้ผู้เขียนมีความคิดเห็นว่า ความมั่นคงทางอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต ที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในด้านอื่น ๆ ตามมา หากทุกคนมีความกินคืออยู่ดีได้รับอาหารที่มีประโยชน์และเพียงพอต่อร่างกายก็จะไม่เกิดโรคร้ายประชาชนก็ไม่ต้องไปหาหมอมีการดำเนินชีวิตในหน้าที่อื่น ๆ อีกต่อไป โดยจะเห็นได้ว่าถ้ามีความมั่นคงทางอาหารก็จะไม่เกิดลูกโซ่ที่ทำให้ระบบอื่น ๆ เสียไปด้วย

จากมุมมองของ Fine (1998) เรื่อง The political economy of diet, health and food policy กล่าวว่า อาหารในความสัมพันธ์กับประชาชนและนโยบายสุขภาพ มีการวิจารณ์ทฤษฎีระบบอาหารแบบดั้งเดิมที่มีอยู่รวมทั้งวิธีการบริโภคอาหารของคนในชุมชน นอกจากนี้ ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่ามีมุมมองที่เป็นเอกลักษณ์ในเรื่องอาหารและนโยบายสุขภาพได้รับการพัฒนามากขึ้น ทั้งนี้เป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่ารูปแบบของการบริโภคอาหารและทางเลือกสามารถเข้าใจได้เฉพาะ กลุ่มผู้บริโภค ดังนั้น การแก้ไขความขัดแย้งเรื่องนโยบายสุขภาพที่เกี่ยวข้องกับอาหาร เศรษฐกิจการเมือง เป็นเรื่องที่ต้องบริหารจัดการอย่างเร่งด่วน ทั้งนี้ งานในลักษณะคล้ายๆ กัน แต่มีมุมมองที่แตกต่างออกไปในแง่ของ

สุขภาพ คือ งานของ Swinnen and Vandemoortele (2008) เรื่อง The political economy of nutrition and health standards in food markets กลางคือ ผู้เขียนได้นำเสนอรูปแบบที่เป็นมาตรฐานทางเศรษฐศาสตร์ทั่วไปทางการเมือง โดยใช้แบบจำลองเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ดีที่สุดทางการเมืองและสังคมของโภชนาการและมาตรฐานด้านสุขภาพในท้องตลาดอาหารและเพื่อระบุว่าจะใช้กรณีใดในการอธิบายความเข้าใจ วิเคราะห์ผลกระทบของการค้าและการพัฒนาต่อความสมดุลทางการเมืองตลอดจนบทบาทของสื่อและการรับรู้ของผู้บริโภค

ขณะที่งานของ Gussow (2005) เรื่อง “Food Politics: How the Food Industry Influences Nutrition and Health” ที่เสนอว่า หนังสือเล่มนี้ให้มุมมองเกี่ยวกับอาหารและวิธีการที่ผู้บริโภคถูกหลอก จากบริษัทที่ขายเฉพาะสิ่งที่ผู้คนให้ความสนใจเท่านั้น โดยละเอียดเรื่องสุขภาพของผู้บริโภคและความเป็นอยู่ของผู้คน ผู้เขียนให้แนวทางที่ดีกับประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับอาหารและสุขภาพของผู้คน นอกจากนี้ หนังสือเล่มนี้ยังอธิบายเกี่ยวกับอุตสาหกรรมอาหารมีอิทธิพลต่อสิ่งที่คนบริโภค อาหารจึงมีผลต่อสุขภาพ ผู้คนมักพบว่า อุตสาหกรรมอาหารทำให้ประชาชนในประเทศต่าง ๆ มีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์หลากหลายมาก ราคาไม่แพงและไม่ต้องพึ่งพาฤดูกาล ผู้เขียนยังกล่าวถึงคนอเมริกันที่ยากจนที่สุดสามารถได้รับพลังงานและสารอาหารเพียงพอต่อความต้องการทางชีวภาพ แน่แน่นอนว่าแหล่งอาหารของสหรัฐอเมริกามีมากพอที่จะให้อาหารแก่ทุกคนในประเทศเกือบสองเท่า แม้หลังจากพิจารณาการส่งออกแล้ว แต่อาหารเหล่านั้นไม่เป็นผลดีต่อสุขภาพ พวกเขากลับต้องเสียเงินค่ารักษาพยาบาลแทนการนำเงินไปซื้ออาหารดี ๆ บริโภค

ดังนั้น แม้การศึกษาในแนวทางนี้จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร กล่าวคือ ชูจุดเด่นในเรื่องของสุขภาพที่เกี่ยวข้องไปทุกส่วนของการบริหารจัดการของภาครัฐ เนื่องจากเรื่องสุขภาพและโภชนาการเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตอยู่ของประชาชน หากประชาชนในประเทศมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี ไม่เจ็บป่วย ไม่ต้องไปหาหมอ ทุกคนสามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้ปกติ นโยบายการบริหารจัดการจากภาครัฐก็จะราบรื่นต่อการปฏิบัติต้งาน ทั้งนี้ หากผู้คนได้รับความเจ็บป่วย จะกลายเป็นความล้มเหลวในการบริหารจัดการ เพราะเมื่อมีคนป่วย รัฐจะต้องเข้ามาดูแล เมื่อคนเจ็บป่วยจะไม่สามารถทำงานได้ นำไปสู่การหยุดชะงักของสายพานการทำงานเป็นลูกโซ่ ดังนั้น ข้อจำกัดของแนวทางการศึกษานี้ คือการไม่ได้นำเอาการเข้าถึงอาหารของแต่ละชนชั้นและการฟื้นฟูอุปโภคบริโภคทางอาหารเข้ามาพิจารณาประกอบกรณีดังกล่าวจึงส่งผลให้ข้อค้นพบที่ได้ไม่แตกต่างไปจากแนวการศึกษาอื่นมากนัก

2.4 แนวทางการศึกษาสิ่งแวดล้อม/นิเวศวิทยาการเมือง/ขบวนการเคลื่อนไหวทางทรัพยากร

ความพยายามในการเคลื่อนไหวทางอาหารมักมาในรูปแบบของการเคลื่อนไหวด้านที่ดินหรือป่าไม้ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างระบอบอาหาร สำหรับงานเขียนที่มีการนำเสนอที่น่าสนใจ ได้แก่ งานของ Magdoff and Foster and Buttel (2000) เรื่อง Hungry for profit: The agribusiness

threat to farmers, food, and the environment ซึ่งเป็นงานศึกษาในประเทศ ความหวอโยห้ทั้งในประเทศยากจนและประเทศร่ำรวย ชาวนาและเกษตรกรหลายแสนคนถูกผลักดันออกจากที่ทำกิน การเพิ่มปริมาณการใช้สารกำจัดศัตรูพืชและปุ๋ยเคมีสังเคราะห์ ทำให้เกิดสารปนเปื้อนในอาหารและน้ำดื่ม ทั้งนี้ ยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพการขยายตัวของเมล็ดพันธุ์วิศวกรรมที่คุกคามความหลากหลายของสายพันธุ์พืชท้องถิ่น นอกจากนั้น หนังสือเล่มนี้อธิบายว่าทำไมธุรกิจการเกษตรขององค์กรเป็นภัยคุกคามต่อเกษตรกร ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่เรื่องการเมืองของความยากจน ความหวอโยห้ของประชาชนไปจนถึงการใช้เทคโนโลยีชีวภาพทางการเกษตรรูปแบบใหม่

งานในลักษณะเดียวกันของ Walker (2012) เรื่อง “Thailand’s political peasants: Power in the modern rural economy” หนังสือเล่มนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเป็นรากฐานของเหตุการณ์ที่สับสนวุ่นวายทางการเมืองในศตวรรษที่ 21 ของประเทศไทย โดยผู้เขียนสำรวจเกี่ยวกับอำนาจที่มีต่อกระบวนการทางเศรษฐกิจการเมืองและวัฒนธรรม ที่มีส่วนช่วยในการแข่งขันทางตลาดของไทย ไม่ได้ดูเฉพาะความเคลื่อนไหวทางการเมืองของทักษิณหรือขบวนการเสื้อแดงโดยตรง แต่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงในชนบทที่เป็นตัวแทนทางการเมืองของไทยเกิดขึ้น คือ ชาวนาผู้มีรายได้ปานกลาง ผู้เขียนศึกษาค้นคว้าจากหมู่บ้านในชนบทภาคเหนือของประเทศไทย นอกจากนี้ ผู้เขียนช่วยให้ทำความเข้าใจการเมืองของชาวนาที่มีรายได้ปานกลางของประเทศไทยมากขึ้น รวมถึงการสนับสนุนการเลือกตั้งที่เข้มแข็งสำหรับนโยบายประชานิยมของทักษิณความสนใจทางการเมืองที่นำเสื้อแดงมาที่กรุงเทพฯ จำเป็นต้องกล่าวถึงการรับรู้ถึงอำนาจในบริบทของมาตรฐาน การครองชีพที่เพิ่มขึ้นและความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงกับรัฐ สังคมการเมืองใหม่ประเทศไทยในชนบทมีพลังจากความต้องการพื้นฐานที่ ดังนั้น กลุ่มชาวนาที่มีรายได้ปานกลางซึ่งเป้าหมายทาง การเมืองสมัยใหม่ คือการผูกมัดตัวเองกับรัฐไม่ใช่เพื่อต่อต้านรัฐ

งานของ เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน (2555) จึงเสนอทางออกในการอธิบายใน เรื่อง จินตนาการอาหารและชุมชน เกษตรกรรมและอาหารกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะความสัมพันธ์ทางความมั่นคงทางอาหารและความเสี่ยงอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและความขาดแคลนของแหล่งน้ำ นอกจากนี้ความมั่นคงทางอาหารยังเชื่อมโยงกับระบบพลังงานและเมื่อระบบอาหารได้กลายเป็นกลไกหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลกในด้านเครือข่ายการผลิต การกระจาย การตลาดและการบริโภคจากหนังสือข้างต้น ผู้เขียนเห็นด้วยกับผู้แต่งว่าความมั่นคงทางอาหารเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบกลไกทุกอย่าง เนื่องจากว่าความมั่นคงทางอาหารเป็น ความมั่นคงรูปแบบหนึ่งที่มีความสำคัญไม่แพ้ความมั่นคงในรูปแบบอื่น

หนังสือเรื่องนิเวศเศรษฐกิจศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง เขียนโดย ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2543) ชี้ให้เห็นว่า ตั้งแต่ พ.ศ.2513 เป็นต้นมาปัญหาสิ่งแวดล้อมได้กลายเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดของ

ชาวประชาคมโลกนโยบายสิ่งแวดล้อมและการเมืองสีเขียว (green politics) กลายเป็นประเด็นที่รัฐต้องวางกระบวนการด้านนโยบาย ภายใต้แนวคิดที่เรียกว่า “การพัฒนาแบบยั่งยืน” (sustainable development) โดยในส่วนของประเทศไทยนั้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 ได้เริ่มวางแนวทางเกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อม และเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 อย่างไรก็ตาม นักนิเวศวิทยาการเมืองตั้งข้อสังเกตว่า ในขณะที่ขบวนการเคลื่อนไหวสิ่งแวดล้อมขยายตัวไปทั่วโลก พร้อม ๆ กับการขยายตัวของประชาชนทั่วไป แต่ปรากฏว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ได้รับการแก้ไขเท่าที่ควร ทั้งนี้ นักนิเวศวิทยาการเมืองให้ความสนใจกับเรื่องความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศอุตสาหกรรมและประเทศกำลังพัฒนา ทั้ง 2 กลุ่มแตกต่างกันทางด้านรายได้ประชาชาติ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกัน แต่ต่างกันที่ประเทศอุตสาหกรรมมีสถานะเกิดจากความร่ำรวย ประเทศที่กำลังพัฒนามีสถานะเกิดจากความยากจน รวมไปถึงสถานะทางการเมืองและสังคม ดังนั้น การแก้ไขปัญหาคือ คนในสังคมควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับนิเวศและมองเห็นความเกี่ยวพันระหว่างปัญหาสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจสังคมและอิทธิพลทางการเมืองโดยเกษตรกรรมทางเลือกจึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งสำหรับประชาชน

งานของ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, ณรงค์ คงมาก, จิรวุฒิ เสนาคำและคณะ (2539) เรื่องเกษตรกรรมทางเลือก ความหมาย ความเป็นมา และเทคนิควิธี อธิบายให้เห็นคือ คำว่าเกษตรกรรมทางเลือก (alternative agriculture) เข้ามาเป็นที่รู้จักในประเทศไทยช่วง พ.ศ. 2527-2528 เกษตรกรรมทางเลือกปฏิเสธวิธีการผลิตเพื่อขายและเพิ่มผลผลิตให้ได้มากที่สุด โดยไม่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ เกษตรทางเลือกมุ่งการผลิตที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ปลูกพืชเพื่อดำรงชีพ เกษตรกรเลือกที่จะไม่ใช้เมล็ดพันธุ์ที่อ่อนต่อโรคและแมลงและต้องพึ่งพิงสารเคมีจากบริษัทขนาดใหญ่และการใช้ปุ๋ยเคมี แต่หันมาใช้ระบบความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันของ สัตว์-พืช ในระบบนิเวศ เกษตรกรเลือกที่จะปลูกพืชหลายๆชนิดแทนที่จะเป็นพืชเชิงเดี่ยวเพื่อหลีกเลี่ยงการพึ่งพิงระบบตลาด อย่างไรก็ตาม เครื่องข่ายเกษตรกรรมทางเลือกและองค์กรต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของ “เกษตรกรรมทางเลือก” ไว้ว่า

การผลิตทางการเกษตรและวิธีการดำเนินชีวิตซึ่งเกษตรกรที่เอื้ออำนวยต่อการฟื้นฟูและดำรงรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมโยมีผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสังคมที่เป็นธรรม ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งพัฒนาสถาบันทางสังคมของชุมชนท้องถิ่น ทั้งนี้ เพื่อความผาสุกและความอยู่รอดของมวลมนุษยชาติโดยรวม (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2539)

ในทำนองเดียวกัน จากหนังสือ เกษตรกรรมทางเลือก: เครือข่ายประชาสังคมเพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน เขียนโดย ปัตพงษ์ เกษสมบุรณ์ และคณะ (2548) ชี้ให้เห็นว่า ขบวนการเคลื่อนไหว

ของ “เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก” มีพัฒนาการมาตลอดระยะเวลา 20 ปี เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อแสวงหาทางออกและทางเลือกจากรูปแบบการทำเกษตรกรรมกระแสหลักหรือเกษตรเชิงเดี่ยว ซึ่งก่อให้เกิดภาระหนี้สินกับเกษตรกรจำนวนมาก และในการเคลื่อนไหวช่วงแรกใช้คำว่า “เกษตรกรรมทางเลือก” ก่อนจะเปลี่ยนมาใช้คำว่า “เกษตรกรรมยั่งยืน” และในปัจจุบันมีทั้งคำเรียกอื่นๆ ที่สื่อความหมายใกล้เคียงกัน อาทิ เกษตรกรรมเชิงนิเวศ เกษตรกรรมเชิงระบบ เกษตรกรรมถาวร (Permaculture) และนิเวศเกษตรกรรม เป็นต้น ดังนั้น เกษตรกรรมทางเลือกจึงให้ความสำคัญกับทุกมิติของชีวิต ทั้งคุณค่าความมั่นคงยั่งยืนของชีวิต ความเข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งเกี่ยวข้องเป็นองค์รวมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ งานศึกษาของ Tilzey (2017) เรื่อง Political Ecology, Food Regimes and Food Sovereignty Crisis, Resistance, and Resilience อธิบายว่า การทำความเข้าใจนิเวศวิทยาทางการเมือง (political ecology) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนนิยมกับสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งความพยายามสังเคราะห์บริบททางสังคมของระบบการเมืองและเศรษฐกิจ รวมถึงการจัดการกับวิกฤตอาหารที่เกิดขึ้น หนังสือเล่มนี้มีวิธีการนำเสนอที่โดดเด่นในด้านนิเวศวิทยาทางการเมือง โดยให้ความสำคัญกับการวิพากษ์การเกษตรและสิ่งแวดล้อมท้องถิ่นและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับลัทธิมาร์กซิสต์ช่วยให้เข้าใจพื้นฐานทางนิเวศวิทยาของสังคม นอกจากนี้ ยังจะได้เห็นตัวแสดงต่าง ๆ ทางการเมืองที่เป็นรากฐานอำนาจในเชิงพื้นที่และองค์ประกอบสำคัญของกลไกการทำงานต่อระบบทุนนิยมและระบบอาหาร ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจพลวัตทางสังคมและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม การศึกษาในลักษณะคล้ายกันนี้คือ งานของ โอลิฟ อองพะ (2562) เรื่อง “รัฐไทยกับการเมืองของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน กรณีแม่แจ่มโมเดล: ความคิดการเคลื่อนไหวและนโยบาย” เสนอว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการแย่งยึดของชนหลายฝ่ายต่างช่วงชิง ทรัพยากรป่าไม้และที่ดินมาจากการที่รัฐใช้อำนาจในการควบคุม รวมถึงเปิดทางให้ระบบทุนกลไกตลาดทำงาน ผ่านบริษัท ภาคธุรกิจได้เข้าถึงและดึงเอาทรัพยากรธรรมชาติ ออกไปสร้างความมั่งคั่งให้กับกลุ่มที่เอื้อผลประโยชน์ให้กับพรรคพวกตนเอง ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีทั่วไป ทั้งนี้รัฐได้สร้างสังคมการเมือง (political society) ผ่านการใช้สถาบันอำนาจของรัฐในการเข้ามาควบคุมและบังคับ (coercion) ประชาชนมักเป็นกำลังสำคัญในการสร้างการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะผลกระทบที่ส่งผ่านเรื่องทรัพยากรธรรมชาติต่อเรื่องความมั่นคงทางอาหาร เกษตรกรได้รับผลโดยตรงจากเรื่องการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรและการผลิตไว้อุปโภคบริโภคในครอบครัว

หนังสือเรื่อง Food งานศึกษาของ Clapp (2020) เป็นงานที่อธิบายเกี่ยวกับอิทธิพลและกำหนดรูปแบบระบบอาหารโลกในปัจจุบัน โดย Clapp ได้สำรวจว่าการควบคุมขององค์กร ทุนการค้า การเกษตรระหว่างประเทศที่ไม่เท่าเทียมกันและราคาสินค้าการเกษตรมีอิทธิพลพื้นฐานอย่างไรต่อแนวทางปฏิบัติที่ครอบงำระบบอาหารทั่วโลกในปัจจุบัน ในทางตรงกันข้าม เกษตรกรและผู้บริโภค

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศกำลังพัฒนาแทบไม่มีเสียงในการเปลี่ยนแปลงกฎของเกม แต่การเคลื่อนไหวกำลังเกิดขึ้นเพื่อท้าทายระบบโลกที่ครอบงำ อย่างไรก็ตาม ขอบเขตที่การเคลื่อนไหวทางเลือกเหล่านี้สามารถที่จะต่อสู่ออกไปได้ในอนาคต

ดังนั้น สำหรับแนวทางการศึกษากลุ่มนี้ แม้จะมีประโยชน์ต่อการศึกษาระบบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร ตลอดจนเป็นข้อมูลที่สามารถนำมาใช้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมกับความมั่นคงทางอาหารได้เป็นอย่างดีก็ตาม หากแต่เป็นการชี้ให้เห็นเพียงระบบการผลิตของเกษตรกรต่อการเกิดการเปลี่ยนแปลงนิเวศวิทยาซึ่งไม่เพียงพอที่จะทำให้เข้าใจมิติที่ซับซ้อนของอาหาร ยิ่งเมื่อไม่มีการวิเคราะห์บริบท/เงื่อนไขอื่น ๆ ประกอบ จึงเป็นการยากที่จะทำให้ผู้ศึกษาเห็นถึงเหตุผล/ความจำเป็นประการอื่นที่อยู่เบื้องหลังของความมั่นคงทางอาหาร

2.5 แนวทางการศึกษาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง

ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและวัฒนธรรมของโลกในปัจจุบัน ส่งผลให้อาหารกลายเป็นปัญหาใหญ่ของหลายประเทศ ซึ่งความสำคัญของการเกษตรและอาหาร เกี่ยวโยงกับเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ทุกด้าน เห็นได้จากการศึกษาของ Puchala and Hopkins (1978) เรื่อง "Toward innovation in the global food regime" พบว่า การมุ่งเน้นการตลาดของระบบอาหารทั่วโลก ตั้งแต่ช่วงปลายพ.ศ. 2483 ถึงต้น พ.ศ. 2513 ชี้ให้เห็นว่าไม่เพียงพอ ทั้งนี้ ประเทศต้นทางเป็นผู้กำหนดนโยบายด้านอาหารในการเพิ่มการผลิตในประเทศโลกที่สาม ปรากฏการณ์วิกฤตด้านอาหาร ส่งผลให้เกิดการปฏิรูประบบอาหารโลก โดยผู้เขียนได้เสนอ 4 แนวทางหลัก ดังนี้ (1) เพิ่มลำดับความสำคัญที่สอดคล้องกับความทันสมัยของชนบทในประเทศโลกที่สาม (2) เพิ่มความสนใจต่อการขาดสารอาหารและความหิวโหยที่ต่อเนื่อง (3) จัดหาทรัพยากรเพื่อการพัฒนา (4) จัดโครงสร้างและสร้างเสถียรภาพ ตลาดเพื่อให้ความปลอดภัยของอุปทานและรายได้

หนังสือเรื่อง วิถีใหม่แห่งการพัฒนาวิถีวิทยาศาสตร์สังคมไทย เขียนโดย ปรีชา เปี่ยมพงศสารถ, กนกศักดิ์ แก้วเทพ และกาญจนา แก้วเทพ (2543) กล่าวว่า หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อุดมการณ์ของการพัฒนาเศรษฐกิจแบบตลาดได้แพร่กระจายเข้าไปในประเทศต่าง ๆ ของโลกที่สาม รัฐบาลประเทศทุนนิยมและองค์กรการเงินระหว่างประเทศทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุนเรื่องการสะสมทุนและเทคโนโลยีแบบตะวันตกประเทศเหล่านี้ได้ใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาแนวเดียวกันกับสังคมอุตสาหกรรมตะวันตก เกิดการเพิ่มรายได้ประชาชาติ แต่พบว่าคุณภาพชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควรความยากจนยังคงอยู่และที่สำคัญมีแนวโน้มว่าสิ่งแวดล้อมและฐานทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายเป็นวงกว้าง

ขณะทำงานของ Declaration (2013) เรื่อง Agropoly: a handful of corporations control world food production เสนอว่า บริษัทจำนวนหนึ่งเข้าครอบครองอุตสาหกรรมเกษตร ผ่าน 5 อุตสาหกรรมดังนี้ 1. การผลิตอาหารสัตว์ ในสหรัฐอเมริกา 1 ใน 3 ของพื้นที่

เกษตรกรรมส่วนใหญ่ถูกใช้เพาะปลูกพืช เพื่อผลิตอาหารสัตว์ 2.การเลี้ยงปศุสัตว์การเพาะเลี้ยงไก่ ระบบฟาร์มมีส่วนแบ่งทางตลาด 99% ของพันธกรรม 3.การผลิตเมล็ดพันธุ์ บริษัทเมล็ดพันธุ์ 10 อันดับแรก มีส่วนแบ่งทางการตลาด 75% ของตลาดการค้า 4.การผลิต การแปรรูป การขายปลีก สินค้าโภคภัณฑ์ รายได้ของบริษัทที่เป็นซูปเปอร์มาเก็ตขนาดใหญ่ 3 แห่ง มากกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมของสหรัฐอเมริกาารวมกันหลายรัฐ 5.การผลิตปุ๋ยและสารเคมี ถูกควบคุมโดยบริษัทเมล็ดพันธุ์ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเมล็ดพันธุ์หลายสายพันธุ์ในท้องถิ่นสูญหายไปและลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่องการควบรวมกิจการเหล่านี้ของบริษัทข้ามชาติยังคงดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ โดยรัฐบาลกำหนดนโยบายให้เหมาะสมกับองค์กรและนักลงทุนไม่ใช่เพื่อเกษตรกร นอกจากนี้ งานชิ้นนี้ยังอธิบายให้เห็นว่า การล๊อบบี้กับภาครัฐ บริษัทข้ามชาติควบคุมการผลิต ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ ตัวอย่างเช่น บริษัท Monsanto บริษัท Dupont บริษัท Syngenta เกษตรกรเป็นเพียงแรงงานที่ถูกใช้ให้ผลิตสินค้าราคาถูกและต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่าย รวมไปถึงเรื่องของสิทธิในอาหารที่ถูกละเมิดสิทธิบัตรเมล็ดพันธุ์ สิทธิเกษตรกร การถูกไล่ที่ดิน สภาพการทำงานหรือราคาพืชผลที่ไม่เป็นธรรม รวมทั้งถูกบีบให้ออกจากตลาดนอกระบบ

งานศึกษาของ Radice (2014) เรื่อง Transnational corporations and global capitalism: reflections on the last 40 years อธิบายว่า ใน พ.ศ.2503 นักวิจัยเริ่มศึกษาการเติบโตอย่างรวดเร็วของบริษัทข้ามชาติและการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ ซึ่ง TNC กลายเป็นรูปแบบที่โดดเด่นของโลกทุนนิยมโดยในภาคเศรษฐกิจส่วนใหญ่และในภูมิภาค และใน พ.ศ.2533 บริษัทข้ามชาติถูกมองว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบเศรษฐกิจโลก ซึ่งเป็นความท้าทายของนักสังคมศาสตร์และผู้กำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ คือประเด็นการพึ่งพาอาศัยเกี่ยวกับการลงทุนภายในและภายนอกประเทศ ถือได้ว่าบริษัทข้ามชาติมีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายด้านเศรษฐกิจและต่อการพัฒนาในการบูรณาการระดับภูมิภาคและระดับโลก นอกจากนี้ งานชิ้นนี้ยังมีข้อเสนอหลักชี้ให้เห็นถึง บทบาทของ TNCs ในการเปลี่ยนแปลงทุนนิยมโลกรวมถึงการเปลี่ยนแปลงมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์และนักการเมือง ให้มุ่งเน้นวิธีการวิพากษ์การทำงานและโครงข่ายของบริษัทข้ามชาติ โดยเริ่มจากวิเคราะห์ธุรกิจระหว่างประเทศตั้งแต่การเริ่มลงทุนข้ามชาติในปลาย พ.ศ.2503 และใน พ.ศ.2513 ศึกษาถึงพฤติกรรมของบริษัทข้ามชาติ ในช่วง พ.ศ.2523 การลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) ชะลอตัวลงแต่ลัทธิเสรีนิยมใหม่ ทำให้เกิดสถาบันกำหนดนโยบาย ปีถัดมา พ.ศ.2533 เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในระบบทุนนิยมโลก และในช่วงสุดท้ายของงานชิ้นนี้ศึกษาอิทธิพลการเติบโตของ TNCs ที่ดำเนินธุรกิจมาถึงปัจจุบัน

หนังสือเรื่องเศรษฐกิจมหภาคและนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศไทย เขียนโดย ประสพโชค มั่งสวัสดิ์ และคณะ (2557) เสนอว่า เศรษฐกิจมหภาคประเทศไทยบ่งชี้ว่าอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยโดยเฉลี่ยได้ลดลงเป็นลำดับขั้นบันได ในช่วงทุก ๆ 10 ปีที่ผ่านมา กล่าวคือ

ค่าเฉลี่ย 10 ปีของการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจไทยเมื่อ 4 ทศวรรษที่แล้วอยู่ที่ร้อยละ 8 ประเทศไทยมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงร้อยละ 4 เท่านั้น สิ่งดังกล่าวจึงกลายเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ นักเศรษฐศาสตร์มหภาคของประเทศไทยมีความสงสัยและกังวลใจกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ผ่านมาเกิดจากการใส่ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นและในปัจจุบันกระบวนการผลิตในประเทศไทยถึงจุด “อึดตัว” (หรือหมายถึงสภาวะหยุดนิ่งทางทฤษฎี) ดังนั้น ในมุมมองของผู้เขียนคิดว่าปัจจัยการผลิตทางการเกษตรและอาหารเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตที่ขยายตัวเพิ่มขึ้นทางเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน

จากมุมมองของ วัชรพล พุทธรักษา (2557) เรื่อง “บทสำรวจความคิดทางการเมืองของ อันโตนิโอ กรัมสกี” กล่าวว่า สำหรับแนวความคิดทางการเมืองของกรัมสกี เกี่ยวกับตัวแสดงทางการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ตัวแสดงทางการเมืองไม่ได้มีความหมายในลักษณะของการเป็นตัวแสดงที่หยุดนิ่งทั่วไป แต่เขามองมันในฐานะของความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ กรัมสกี มักจะใช้คำว่า “กลุ่มพลังทางสังคม” สลับไปมาในความหมายเดียวกันกับกลุ่มทางสังคม และ ชนชั้น ซึ่งกลุ่มพลังทางสังคมนั้นประกอบไปด้วยสองกลุ่มหลักคือกลุ่มพลังของชนชั้นปกครองและกลุ่มพลังของชนชั้นผู้ถูกกดขี่ ทั้งนี้ กรัมสกี เสนอว่ากลุ่มพลังต่าง ๆ นั้นจะมีการทำลายและสร้างคุณภาพของอำนาจกับกลุ่มพลังต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งสถานะของ “การครองอำนาจนำ” ของกลุ่มผู้ปกครอง/ชนชั้นปกครอง

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าการศึกษางานของ วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์ (2558) เรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร: จากพัฒนาการเกษตรสู่เศรษฐกิจพอเพียง” พบว่า ความสำคัญของประเด็นความมั่นคงทางอาหารที่เพิ่มมากขึ้นในเวทีระหว่างประเทศเป็นปัจจัยสำคัญต่อการปฏิรูปนโยบายการพัฒนาประเทศกับการจัดการระบบเกษตรของไทยอย่างเป็นรูปธรรม โดยไทยมุ่งส่งเสริมการพัฒนาทั้งในระดับมหภาคด้วยการบรรจุประเด็นความมั่นคงทางอาหารไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 ซึ่งเป็นการเพิ่มความสำคัญแก่ความมั่นคงทางอาหารและภาคเกษตรต่อจากการนำ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เข้าเป็นนโยบายของการพัฒนาประเทศไทยจากบทความดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในปัจจุบันประเด็นปัญหาความมั่นคงทางอาหารมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเกิดความเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสภาพภูมิอากาศและสังคมนั้น ๆ และทั้งนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 ก็ได้บรรจุประเด็นเรื่องความมั่นคงทางอาหารไว้เช่นกัน อย่างไรก็ตาม ประเด็นสำคัญ จากมุมมองของ สุภา ใยเมือง และวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2540) เรื่อง เกษตรกรรมทางเลือก จากปัจเจกเกษตรกรสู่ขบวนการทางสังคม อธิบายว่า เกษตรกรรมทางเลือกเป็นแนวทางการเกษตรเพื่อหาทางออกให้กับสังคมปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาการพังทลายของภาคเกษตรกรรม ปัญหาที่ดิน ปัญหาหนี้สินและความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน แนวทางการเกษตรนี้กำลังได้รับการยอมรับมากขึ้นในประเทศอุตสาหกรรมและประเทศโลกที่สาม

ซึ่งสำหรับประเทศไทยเกษตรกรรมทางเลือกได้กลายเป็นคำตอบสำคัญของปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหามลพิษที่ก่อผลกระทบต่อเกษตรกรและผู้บริโภค รวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของชุมชนเกษตรกรรมโดยตรง

นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าในการศึกษางานของ Chiengkul (2017) เรื่อง The political economy of the agri-food system in Thailand: Hegemony, counter-hegemony, and co-optation of oppositions พบว่า ระบบการเกษตรหลักของประเทศไทย เกิดขึ้นเพื่อสะสมทุนโดยผู้มีอิทธิพลและผู้มีกำลังซื้อในประเทศรวมทั้งชาวต่างชาติ นอกจากนี้ การกระจายอาหารทางการเกษตรต้องผ่านการกำกับดูแลจากโครงสร้างขนาดใหญ่ที่ส่งต่อตามลำดับ ทั้งนี้ หนังสือเล่มนี้ใช้แนวทางนีโอมาร์กซิสต์และกริมเซียน เพื่อศึกษาเศรษฐกิจการเมืองของระบบเกษตรกรรมและอาหารในประเทศไทย (พ.ศ. 2533-2557) ผู้เขียนหนังสือนำเสนอมุมมองใหม่เกี่ยวกับการเมืองที่มีหลายชั้นในประเทศไทย ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองรวมถึงการจัดการระบบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองด้วย

ในขณะเดียวกันผลงานโดย Mikler and Ronit (2020) เรื่อง The politics of the pantry: Stories, food, and social change เสนอให้เห็นถึงความสำคัญและบทบาทของค่านิยมครอบครัว การบริโภคอาหารที่ต่างพื้นที่ ต่างวัฒนธรรม ย่อมส่งผลต่อการได้รับอาหารที่เพียงพอ ผู้บริโภคที่คาดว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นทุกวันและ การเปลี่ยนแปลงนั้นมีผลต่อความมั่นคงทางอาหารที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ความอดอยากต่างได้รับผลกระทบอย่างมากจากปัญหาด้านความมั่นคงด้านอาหารที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วโลก อย่างเช่น แอฟริกา แม็กซิโก แถบทรูกันดารที่ทำให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารขึ้นและทั้งนี้อาหารและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่างส่งผลกระทบต่อซึ่งกัน โดยจะเห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ประชากรเพิ่มขึ้น การดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไปจากอดีต แหล่งผลิตอาหารเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพ การตกเป็นทาสของนายทุนต่อภาคการเกษตร จากบทความข้างต้นนั้น ผู้เขียนเห็นด้วยกับการเมืองเรื่องอาหารที่มีการแปรรูปอาหาร รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสิ่งเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร เพราะความมั่นคงทางอาหารเป็นตัวชี้วัดความเป็นอยู่ของประชาชนว่าอยู่ดีกินดีหรือไม่

จากมุมมองของ Mikler and Ronit, (2020) เรื่อง Introduction: MNCs and their pathways of influence in global politics หนังสือเล่มนี้พยายามตรวจสอบกระบวนการทำงานของบริษัทข้ามชาติ ในการใช้อิทธิพลทางการเมืองในระดับโลก โดยมุ่งเน้นไปที่การดำเนินการและแรงจูงใจของบริษัทเหล่านี้ โดยสำรวจว่าบริษัทเหล่านี้พยายามกำหนดประเด็นทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรอย่างไร ข้อเสนอของผู้เขียน กล่าวว่า บริษัทเหล่านี้พยายามที่จะใช้อิทธิพลทางการเมือง เช่น ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม ความขัดแย้งทางสังคม และการหลีกเลี่ยงนิติบุคคล สิ่งเหล่านี้แสดงถึงกลไกที่บริษัทข้ามชาติใช้เพื่อแสดงอิทธิพลในด้านนโยบายที่ส่งผลต่อกำไร

นอกจากนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างบริษัทข้ามชาติและรัฐบาลกลายเป็นรูปแบบการดำเนินงานข้ามชาติที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำข้อตกลงด้านผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งผู้เขียนมีข้อเสนอ 3 ประการ 1.การทำงานของบริษัทข้ามชาติเป็นเรื่องของการเมือง บริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่บางแห่งมีอำนาจกดดันรัฐบาลในการใช้อำนาจและการแข่งขันทางตลาด 2.บริษัทข้ามชาติอยู่ในฐานะที่จะโน้มน้าวรัฐบาลในประเทศนั้น ๆ ให้ออกระเบียบข้อบังคับ และเงื่อนไขที่เอื้อต่อธุรกิจ โดยมีการแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างตัวแทน 3.บริษัทข้ามชาติส่วนใหญ่เข้าเป็นตัวแทนในพรรคการเมืองหรือหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อติดตามวาระต่างประเทศที่อาจมีผลกระทบต่อธุรกิจที่ดำเนินการอยู่ นอกจากนี้ งานในลักษณะคล้าย ๆ กัน แต่มีมุมมองที่แตกต่างออกไป คือ งานของ Howard (2021) เรื่อง Concentration and power in the food system: Who controls what we eat? กล่าวว่า ปัจจุบัน การควบรวมกิจการหรือการเข้าซื้อกิจการที่เกี่ยวข้องกับบริษัทที่ควบคุมการจัดหาอาหารระบบนี้มีเข้มแข็งมากขึ้น เกือบทุกขั้นตอนในระบบการผลิตอาหาร บริษัทหลายแห่งควบคุมตลาดเกือบ 40% หรือมากกว่าซึ่งเป็นระดับที่ บริษัท เหล่านี้มีอำนาจในการผลักดันราคาอาหารในท้องตลาด หนังสือเล่มนี้แสดงให้เห็นถึงบริษัทที่โดดเด่น ตั้งแต่ซูเปอร์มาร์เก็ตจนถึงอุตสาหกรรมเมล็ดพันธุ์และขอบเขตของการควบคุมตลาด นอกจากนี้ จะเห็นดุลถึงกลยุทธ์ที่ บริษัทเหล่านี้ใช้เพื่อสร้างสังคมใหม่ในการสะสมอำนาจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของการเอารัดเอาเปรียบประชาชน

สำหรับแนวการศึกษาในกลุ่มนี้ ผู้เขียนมีความเห็นว่า อาหารเข้าไปเกี่ยวข้องกับทุกมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอดกล่าวไม่ได้ว่าอาหารและการเกษตรเข้าไปมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของผู้คน และจากการทบทวนงานในกลุ่มดังกล่าว ผู้วิจัยมองว่า งานในลักษณะนี้ชี้ให้เห็นถึงประเด็นอาหารที่เป็นตัวแปรสำคัญในการดำรงชีวิตของผู้คน แต่ในทางกลับกันในโครงสร้างใหญ่นั้นกลับยังไม่พบว่าทำอะไรให้อาหารและการเกษตรเป็นสิ่งที่ประชาชนสามารถสร้างทางเลือกได้ เนื่องจากปัจจุบันอาหารได้กลายเป็นสินค้าโดยสิ้นเชิง คนผลิตไม่ได้ผลิตเพื่อกิน หรือขายให้กับคนในชุมชนในตลาดท้องถิ่นอีกต่อไป แต่ผลิตเพื่อขายในราคาตลาดเป็นผู้กำหนด ส่วนคนกินก็กินโดยไม่รู้ที่มาของอาหารว่ามาจากไหนใครเป็นผู้ผลิต นี่คือนิสัยที่ขาดไปสำหรับงานกลุ่มนี้ ซึ่งงานของผู้เขียนจะเข้าเป็นส่วนที่เติมเต็มช่องว่างเพื่ออธิบายว่าการมีระบอบอาหารทางเลือกในท้ายที่สุดเกษตรกรควรมีแนวทางอย่างไรหรือตอนนี้อยู่สถานการณ์ด้านอาหารของสังคมไทยถึงจุดไหนที่ควรช่วยกันพัฒนาต่อไป

ดังนั้น จากการทบทวนสถานะองค์ความรู้ ผู้วิจัยพบว่ามีจุดแข็งและจุดอ่อนบางประการที่ผู้แต่งมิได้เสนอไว้ในผลงาน โดยจุดแข็งของงานประเภทนี้ คือเป็นงานที่เขียนวิเคราะห์จากปัญหาที่เกิดขึ้นจริงมีการคิดและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งตัวของผู้เขียนเองนั้นมีข้อมูลเพียงพอต่อการศึกษาในประเด็นที่เป็นปัญหาต่อความมั่นคงทางอาหาร ในส่วนของจุดอ่อนของงานประเภทนี้ เมื่อมีการค้นพบสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้น ยังขาดความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องถึงแม้ว่าจะมีการเสนอผลสรุปจากงานวิจัยที่ค้นพบก็ตาม และจุดอ่อนอีกประการหนึ่งของงานประเภท

นี่ คือเป็นงานที่ศึกษากว้างจนเกินไปไม่สามารถนำมาปรับใช้กับท้องถิ่นหรือชุมชนได้ เนื่องจากว่าสิ่งเหล่านี้ผู้ที่ต้องริเริ่มควรเป็นคนในชุมชนและเกษตรกรในพื้นที่ สำหรับข้อดีของการศึกษาตามแนวทางนี้ การเห็นถึงมิติการเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจกับความมั่นคงทางอาหารในหลายมิติมากกว่าแนวทางที่ศึกษาในสี่กลุ่มแรกก็ตาม หากแต่ยังคงมีข้อจำกัดเช่นเดียวกับแนวทางการศึกษาที่ผ่านมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไม่ได้นำเอาบริบทของกำไร/ผลประโยชน์มาอธิบายต่อความเกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร เพื่อนำมาสู่การสร้างความสำเร็จพื้นฐานต่อมีอธิปไตยทางอาหาร

ตาราง 3 สรุป 5 แนวทางการศึกษา

ประเด็นการศึกษา	บริบททางเศรษฐกิจและการเมือง	ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ/นายทุน/เกษตรกร	การจัดการต่อระบบอาหาร	ตัวแสดงหลัก
การศึกษา ระบบอาหาร และความ มั่นคงทาง อาหาร ต่างประเทศ และประเทศ ไทย	ระบบอาหารเป็นกุญแจสำคัญในการปลดล็อกการจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง ในระบบเช่นนี้ จะเห็นถึงความสัมพันธ์การผลิตอาหารและการบริโภค และทำซ้ำโดยระบบทุนนิยม	ขั้นตอนการกำหนดนโยบายภาค การเกษตรระหว่างรัฐและกลุ่มนายทุน โดยปราศจากความคิดเห็นจากเกษตรกร	เกษตรกรเกิดความเข้มแข็ง มีการแลกเปลี่ยนอาหารกันระหว่างชุมชน	รัฐบาล/กลุ่มทุน / บริษัทข้ามชาติ/ ประชาชน
การศึกษา นโยบายและ กฎหมายที่ เกี่ยวข้องกับ ความมั่นคง ทางอาหาร	ระบบอาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต ที่ก่อให้เกิดความมั่นคงในด้านอื่น ๆ ตามมา	การสร้างระบบอาหารส่งผลกระทบต่อสุขภาพที่เกี่ยวข้องไปทุกส่วนของการบริหารจัดการของภาครัฐและโรงพยาบาล เนื่องจากเรื่องสุขภาพและโภชนาการเป็นประเด็นสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อ	การจัดการมุ่งเน้นไปที่การวัดความมั่นคงด้านอาหารและปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการผลิตอาหาร และการเข้าถึงของครัวเรือนในการให้ได้รับอาหารที่เพียงพอ	รัฐบาล/กระทรวง ยุติธรรม/นัก กฎหมาย/ ประชาชน

ประเด็นการศึกษา	บริบททางเศรษฐกิจและการเมือง	ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ/นายทุน/เกษตรกร	การจัดการต่อระบอบอาหาร	ตัวแสดงหลัก
		ดำรงชีวิตอยู่ของประชาชน		
การศึกษา สุขภาพและ โภชนาการ	การกำหนดรูปแบบการผลิตทางการเกษตรและความสัมพันธ์การบริโภคภายในและต่างประเทศ เป็นความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งเกี่ยวกับระบอบอาหารก่อให้เกิดวิกฤตการเปลี่ยนแปลงและการเปลี่ยนผ่านสู่การสืบทอดลำดับระบอบอาหาร	แนวทางการศึกษา กลุ่มนี้เกิดขึ้นระหว่างองค์กรระหว่างประเทศและรัฐบาล ซึ่งอาจร่วมไปถึงการต้องลงทำสัญญาระหว่างรัฐและบริษัทข้ามชาติ	การที่เกษตรกรมีสิทธิในการเข้าถึงอาหารก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคม โดยกลายเป็นสิทธิในการเข้าถึงอาหารระหว่างคนรวยกับคนจนว่าใครมีกำลังซื้อมากกว่า	รัฐบาล/กลุ่มทุน/ บริษัทข้ามชาติ/ โรงพยาบาล/ กระทรวง สาธารณสุข
การศึกษา สิ่งแวดล้อม/ นิเวศวิทยา การเมือง/ ขบวนการการ เคลื่อนไหวทาง ทรัพยากร	รัฐบาลได้สร้างสังคมการเมืองผ่านการใช้อำนาจของรัฐในการเข้ามาควบคุมและบังคับ (Coercion) ประชาชนมักเป็นกำลังสำคัญในการสร้างความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะผลกระทบที่ส่งผ่านเรื่องทรัพยากรธรรมชาติต่อเรื่องความมั่นคงทางอาหาร	ระบอบอาหารเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบกลไกทุกอย่าง รัฐบาลพยายามใช้อาหารเป็นเป็นเครื่องมือทางการเมือง	ธุรกิจการเกษตรขององค์กรขนาดใหญ่ เป็นภัยคุกคามต่อเกษตรกร ผู้บริโภค และสิ่งแวดล้อม ตั้งแต่เรื่องการเมืองของความยากจน ความหิวโหยของประชาชนไปจนถึงการใช้เทคโนโลยีชีวภาพทางการเกษตรรูปแบบใหม่	รัฐบาล/กลุ่มทุน/ เครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น กลุ่มฮักเมืองน่า ศูนย์การเรียนรู้ใจไว้/ เกษตรกร

ประเด็นการศึกษา	บริบททางเศรษฐกิจและการเมือง	ความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐ/นายทุน/เกษตรกร	การจัดการต่อระบบอาหาร	ตัวแสดงหลัก
การศึกษาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม	ระบบอาหารเป็นตัวชี้วัดความเป็นอยู่ของประชาชนว่าอยู่ที่กินดีหรือไม่ในสังคม เศรษฐกิจ ต่างขึ้นอยู่กับอาหาร ที่ประชาชนบริโภคทุกวัน	ระบบการเกษตรหลักของประเทศ ไทย เกิดขึ้นเพื่อสะสมทุน โดยผู้มีอิทธิพลและผู้มีกำลังซื้อในประเทศ รวมทั้งชาวต่างชาติ	การกระจายอาหารทางการเกษตรต้องผ่านการกำกับดูแล จากโครงสร้างขนาดใหญ่ที่ส่งต่อ ตามลำดับ	องค์การระหว่างประเทศ เช่น FAO, WTO, The World Bank /รัฐบาล/กลุ่มทุน/บริษัทข้ามชาติ/เกษตรกร

ที่มา: สรุปรโดยผู้วิจัย

2.6 สรุป

จากการทบทวนงานศึกษาทั้ง 5 กลุ่มข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า การสร้างระบบอาหารของชุมชนในประเทศไทยยังเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ซับซ้อน อย่างเช่น ปัญหาความอดอยากขาดแคลน ปัญหาด้านเศรษฐกิจ การเพิ่มขึ้นของประชากร ภัยธรรมชาติ ปัญหาที่ดินทำกินการกระจายอาหารที่ไม่เป็นธรรม รวมถึงปัญหาทางการเมือง กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ นโยบายเกี่ยวกับการเกษตรและอาหาร ที่ส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อเกษตรกร อย่างไรก็ตาม งานศึกษาทั้งห้ากลุ่มยังมีข้อจำกัดของการศึกษา ดังนี้

กลุ่มแรกแนวทางการศึกษาระบบอาหารและความมั่นคงทางอาหารต่างประเทศและประเทศไทย มุ่งให้คำอธิบายถึงกรอบประเด็นความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารเป็นส่วนใหญ่ และด้วยแนวคิดความมั่นคงทางอาหารมีฐานคิดแบบเสรีนิยมใหม่ วิธีการในการพัฒนาความมั่นคงทางอาหารของประเทศในโลกจึงเน้นการสนับสนุนนวัตกรรมในการผลิตอาหาร การทำเกษตรแปลงใหญ่ แนวคิดความมั่นคงทางอาหารจึงถูกทำลายและตั้งคำถามจากแนวคิดอธิปไตยทางอาหาร หากสังเกตจะพบว่าแนวคิดเรื่องระบบอาหารยังคงมีข้อจำกัดด้านการศึกษาที่ยังไม่แพร่หลาย

กลุ่มที่สองแนวทางการศึกษานโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงทางอาหาร ปัจจุบันเห็นได้ชัดว่า นโยบายด้านการเกษตรและอาหารเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดต่อประชาชนและยังเป็นประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับหน่วยงานทุกภาคส่วนของรัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม รวมถึงประชาชนทุกคน ซึ่งนโยบายด้านอาหารที่สำคัญคือการยกระดับการพึ่งพาตนเองทางอาหารของครอบครัวเกษตรกรและชุมชน กฎระเบียบ นโยบายระดับชาติควรกำหนดนโยบายความมั่นคงทาง

อาหารโดยชี้ให้เห็นว่า “การผลิตอาหารต้องมาก่อนการผลิตพืชพลังงาน” (food first policy) และมีการสนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจชุมชนในการผลิตเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยชีวภาพการผลิตอาหารสัตว์ เพื่อป้องกันการผูกขาดของบริษัทขนาดใหญ่ทางการเกษตร

แนวทางกลุ่มที่สามการศึกษาสุขภาพและโภชนาการ อาหารเป็นเรื่องความมั่นคงของคนและความเป็นอยู่ทางสังคมและเศรษฐกิจ ทั้งในภาวะวิกฤตและภาวะปกติ ประชาชนทุกคนต้องมีอาหารที่เพียงพอ เข้าถึงได้ ดีต่อสุขภาพและเท่าเทียม ซึ่งการจัดระบบอาหาร ต้องคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ตลอดห่วงโซ่อาหาร ตั้งแต่ต้นน้ำการผลิต การจัดสรรนำมากระจายสู่ท้องตลาดและปลายทางคือประชาชน เข้าถึงได้ ดังนั้น ทุกคนควรมีความรู้ด้านสุขภาพและโภชนาการควบคู่กันไป กินให้พอดีไม่มากเกินไป หรือน้อยเกินไป เลือกกินผักผลไม้มากขึ้น เลี่ยงอาหารหวานมันเค็ม อันเป็นสาเหตุของโรคต่าง ๆ

กลุ่มที่สี่ แนวทางการศึกษาสิ่งแวดล้อม/นิเวศวิทยาการเมือง/ขบวนการเคลื่อนไหวทางทรัพยากร แนวทางนี้ชี้ให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวเรื่องอาหารเป็นประเด็นที่มีการเรียกร้องมานาน ทั้งในเรื่องของที่ดิน ปัจจัยการเพาะปลูก เรื่องของราคาอาหารและพืชผลทางการเกษตรตามกลไกตลาด ประชาชนมักถูกเอารัดเอาเปรียบจากทั้งบริษัทและรัฐบาล การต่อสู้ต่อรองทางอำนาจในการเคลื่อนไหวและรวมตัวกันของประชาชน ภาคประชาสังคม กลุ่ม NGO จึงเป็นกลไกหรือแนวทางที่เกษตรกรสามารถนำมาเรียกร้องความเป็นธรรมด้านสิทธิอาหารและสิทธิเกษตรกร นอกจากนี้แนวทางนี้ยังชี้ให้เห็นว่า การเข้ามามีอิทธิพลของบริษัทข้ามชาติต่อประเด็นสารเคมีและปุ๋ยส่งผลต่อการรักษาสมดุลของระบบนิเวศที่นับวันจะยิ่งร้ายมากยิ่งขึ้น

และกลุ่มสุดท้ายแนวทางการศึกษาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม จะเห็นได้ว่า การเกษตรและอาหาร เกี่ยวข้องกับทุกมิติทั้งด้านเศรษฐกิจในเรื่องของการค้า การซื้อขายพืชผลทางการเกษตร การส่งออกผลผลิตทั้งแบบสดและการแปรรูปมีผลต่อการเติบโตของภาคเศรษฐกิจ รวมถึงราคาอาหารที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้คนที่ต้องบริโภค และด้านการเมืองจะเกี่ยวข้องกับนโยบายกับผู้ที่มีผลประโยชน์ต่าง ๆ เช่น การล๊อบบี้นโยบายของบริษัท จึงเห็นได้ประเด็นเรื่องการเกษตรและอาหารไม่สามารถแยกออกจากการเมืองได้

กล่าวโดยสรุป จากการทบทวนวรรณกรรมทั้ง 5 กลุ่มข้างต้น ทำให้เห็นว่ายังมีช่องว่างอย่างมากในมิติการศึกษาทาง “รัฐศาสตร์” ด้วยเหตุนี้ งานศึกษาฉบับนี้จึงพยายามเติมเต็มช่องว่างดังกล่าวด้วยการรอบการศึกษาการสร้างระบอบอาหารเพื่อทำความเข้าใจศูนย์การเรียนรู้ไว้กับรัฐ เอกชน ภาคประชาสังคมและตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ ต่าง ๆ และชี้ให้เห็นถึงการเมืองที่ดำรงอยู่ในนโยบายด้านเกษตรและอาหารที่ส่งผลต่อประชาชน ทั้งนี้ งานศึกษาชิ้นนี้ใช้กรอบแนวคิดระบอบอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวมในการวิเคราะห์ ซึ่งจะอธิบายในบทที่ 3 ถัดไป

บทที่ 3

กรอบแนวความคิด: ว่าด้วยระบอบอาหารและรัฐแบบองค์รวม

ความนำ

การทำความเข้าใจเรื่อง “การเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษา ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน พ.ศ.2557-2562” ในการอธิบายปรากฏการณ์ผู้เขียนได้เลือกใช้สอง แนวคิดทฤษฎี 1) แนวคิดระบอบอาหารอาหาร (food regime) และ 2) แนวคิดรัฐแบบองค์รวม (integral state) ของ Antonio Gramsci โดยวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนศึกษาความมั่นคงทางอาหารและการสร้างระบอบอาหาร และการมีอธิปไตยทางอาหาร โดยมีตัวแสดงหลักคือ ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ซึ่งศูนย์การเรียนรู้โจโก้และกลุ่มทุนได้ร่วมมือกันเพื่อต่อสู้ต่อรองกับอำนาจรัฐในประเด็น เรื่องการจัดสรรที่ดินทำกิน สิทธิพื้นที่ป่าชุมชนสำหรับชาวบ้าน โดยแนวคิดระบอบอาหารอธิบายในแง่มุม การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ส่วนแนวคิดรัฐแบบองค์รวม คือ การศึกษา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการระบอบอาหาร ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการ นำเสนอออกเป็น 3 ประเด็นหลัก 1.แนวคิดระบอบอาหาร 2.แนวคิดรัฐแบบองค์รวม 3.สรุป

3.1 แนวคิดระบอบอาหาร (Food Regime)

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “ระบอบ” (Regime) หลายคนจะนึกถึงระบอบการปกครองทางการเมือง ซึ่งตาม ความหมายโดยทั่วไป หมายถึง ธรรมเนียม ประเพณี และการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนกลายเป็น แบบอย่างให้ทุกคนในสังคมต้องปฏิบัติตาม (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554) แต่ในความหมายอีก ทางหนึ่งคำว่าระบอบเป็นทฤษฎีที่ใช้ศึกษาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (IR) เรียกว่า “ทฤษฎี ระบอบ” (regime theory) ซึ่งเป็นสาขาย่อยของวิชารัฐศาสตร์ อธิบายการเกิดขึ้นของความร่วมมือ ระหว่างรัฐต่าง ๆ โดยเน้นไปที่บทบาทของรัฐเป็นหลัก ทั้งนี้ ทฤษฎีระบอบเกี่ยวข้องกับลัทธิสถาบัน เสรีนิยมใหม่ที่สร้างบนสมมติฐานที่ว่าระบอบเป็นศูนย์กลางในการอำนวยความสะดวกในความร่วมมือ ระหว่างประเทศและการจำกัดพฤติกรรมของรัฐ (Krasner, 1982) อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีระบอบเกิดขึ้น ใน พ.ศ.2513 หนึ่งในบุคคลสำคัญในการสร้างทฤษฎีระบอบคือ Stephen D. Krasner โดย Krasner ระบุว่าทฤษฎีระบอบ คือ ชุดของหลักการบรรทัดฐาน กฎเกณฑ์ และกระบวนการตัดสินใจในด้าน ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ได้แย้งว่าสถาบันระหว่างประเทศหรือรัฐหนึ่งส่งผลกระทบต่อ พฤติกรรมของอีกรัฐหนึ่งหรือตัวแสดงระหว่างประเทศอื่น ๆ (Krasner, 1982) ตัวอย่างเช่น กองทุน การเงินระหว่างประเทศ พิธีสารเกียวโต คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ (Bradford, 2007) ทั้งนี้ ทฤษฎีระบอบ ได้โต้แย้งว่าอำนาจในระบบระหว่างประเทศกระจายอยู่ในรัฐต่าง ๆ และตัวแสดง ที่ไม่ใช่รัฐ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรระหว่างรัฐบาล และบริษัทข้ามชาติ เป็นความร่วมมือกันใน

เฉพาะประเด็น ได้แก่ องค์การการค้าโลก รัฐต่าง ๆ ส่วนใหญ่เข้าร่วมและให้ความร่วมมือภายในระบอบการค้า เพื่อผลประโยชน์ตามกฎระเบียบที่ได้ตกลงร่วมกัน

ระดับสากล คำว่า “ระบอบอาหาร” ตามแนวคิดของ Harriet Friedmann หมายถึง กฎเกณฑ์ที่ควบคุมโครงสร้างการผลิตและการบริโภคอาหารในระดับโลกที่ถูกกำกับด้วยกรอบแบบทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ (Friedmann, 1993. p 30) ทั้งนี้ ระบอบอาหารยังเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของผู้ผลิตและผู้บริโภคไปจนถึงรูปแบบการสะสมทุนของกลุ่มทุน ซึ่งเห็นได้จากการเปลี่ยนผ่านของระบบทุนนิยมในยุคต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ.2513 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม แนวคิดระบอบอาหารในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 เกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้างทางการเมืองของเศรษฐกิจทุนนิยมโลก โดยการใช้กฎเกณฑ์ของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา รวมไปถึงยุคของการบริหารรัฐแบบเสรีนิยม ภายใต้กรอบการทำงานของระบอบอาหารในระดับโลก ใช้กฎเกณฑ์วิธีการทางการทหาร การเงิน และวิธีเชิงสถาบัน ที่อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ภูมิรัฐศาสตร์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการสะสมทุนของมหาอำนาจโลก อย่างอังกฤษและอเมริกา รวมไปถึงบริษัทข้ามชาติที่ใช้หลักการทางเศรษฐกิจการเมือง เพื่อให้เกิดการค้าเสรี และเสรีภาพของเอกชนทางด้านการเกษตรและอาหาร ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่ากลไกการทำงานของระบอบอาหารขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระดับโลกและการครอบครองตลาดของประเทศโลกที่สาม รวมทั้งกลุ่มทุนขนาดใหญ่สามารถขึ้นนำกลไกการทำงานของระบอบอาหารได้

สำหรับประเทศไทย คำว่า “ระบอบ” หมายถึง แบบอย่าง ธรรมเนียม กฎระเบียบ เช่น ทำถูกระบอบ ระเบียบการปกครอง เช่นการปกครองระบอบประชาธิปไตย การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และคำว่า “อาหาร” หมายถึง ของกิน เครื่องดำรงชีวิต เครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต เช่น อาหารเช้า อาหารปลา อาหารนก (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554) นอกจากนี้ คำว่า “ระบอบ” ในบริบททางรัฐศาสตร์ ถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวาง ในสายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น ทฤษฎีระบอบนครดังนั้น เมื่อนำทั้งสองคำมารวมกัน คำว่า “ระบอบอาหาร” ตามบริบทสังคมไทยจึงหมายถึง วิธีของสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกทำให้ดำรงอยู่ วิธีการจัดการอาหารที่การผลิตและการบริโภคถูกควบคุมโดยกฎระเบียบและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกันออกไป เช่น ระบอบอาหาร ทั้ง 4 ภาค ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคอีสาน ภาคใต้

จากความหมายของคำว่าระบอบอาหารที่กล่าวมาข้างนี้นั้น สำหรับวิทยานิพนธ์เล่มนี้ คำว่า “ระบอบอาหาร” หมายถึง วิธีการดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ของผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยสิ่งที่ดำรงอยู่เกิดขึ้นเป็นประจำและต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น เครือเจริญโภคภัณฑ์ (CP) เข้ามาจัดการโครงสร้างระบอบอาหารของประเทศไทยอย่างครบวงจร กล่าวคือ กลุ่มทุนรายย่อยหรือเกษตรกรถูกกีดขวางการจัดการด้านการเกษตรและอาหาร ซึ่งไม่เป็นไปตามกลไกตลาด จากที่ผู้วิจัยกล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าในขณะที่ระบอบอาหารมีคุณสมบัติและบทบาทที่เอื้อต่อการสั่งสมทุนผ่านการจัดการ

โครงสร้างของรัฐ คำว่า “ระบอบอาหาร” รวมถึงการเข้าถึงทรัพยากรอาหาร พร้อมด้วยรูปแบบที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผ่านการกักตุนอาหารอย่างมียุทธศาสตร์ของชนชั้นทางสังคมและรัฐ หรือการให้เงินอุดหนุนรวมไปถึงการผูกขาดเข้าแทนที่ผู้ผลิตรายย่อยที่ไม่สามารถแข่งขันได้ การผูกขาดนี้เองจึงเป็นใจกลางของระบอบบริษัท (McMichael, 2005)

คำว่า “บริษัท” ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 หมายถึง การรวมกันเข้าหุ้นส่วนทำการค้าขาย และในทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลที่มีฐานะอย่างเดียวกับบริษัทจำกัด โดยมีกฎหมายจัดตั้งขึ้นโดยเฉพาะ ดังนั้น คำว่า “ระบอบอาหารแบบบริษัท” จึงหมายถึง การสะสมทุนที่อยู่ภายใต้การควบคุมจากบริษัทและเน้นการลงทุนขนาดใหญ่ด้วยเทคโนโลยี โดยให้ความสำคัญกับการผลิต การสะสมทุน กำไร และการเมือง ทั้งนี้ McMichael จึงเสนอว่า ระบอบอาหารแบบบริษัทครอบงำสินค้าสาธารณะที่ประชาชนเข้าถึงได้อย่างเสรี เช่น ป่าชุมชน และที่ดินสาธารณะ เพื่อสร้างกำไร โดยอาศัยกลไกตลาดเสรี ซึ่งกีดกันประชาชนออกไป (exclusion) จากภาคเกษตรที่กำลังถูกบีบและทำให้ไร้ปัจจัยการผลิตมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ระบอบอาหารที่เกิดจากการสะสมทุนในปัจจุบันอยู่ อยู่ภายใต้การควบคุมของระบอบอาหารแบบบริษัท ช่วง พ.ศ.2533 การจัดซื้อวัตถุดิบระดับโลกเกี่ยวข้องกับอาหารที่นำเข้าโดยบริษัท เห็นได้ชัดเจนสุดคือเรื่องของเทคโนโลยีด้านการปรับแต่งเมล็ดพันธุ์ การเก็บรักษาด้วยความเย็นและการขนส่งผักผลไม้นอกฤดูกาลหรือทั้งปีและอุตสาหกรรมการแปรรูปอาหารกระป๋อง บริษัทเหล่านี้ ทำสัญญากับเกษตรกรรายรายในประเทศโลกที่สาม เพื่อขยายตลาดเพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยมองว่า กระบวนการแปลงวงจรอาหารให้เป็นภาวะข้ามชาติได้เข้าแทนที่การส่งออกส่วนเกินของอาหารแบบทวิภาคีที่มีการจัดการโดยการเมืองและเทคโนโลยีอุตสาหกรรมเกษตรที่เกี่ยวข้องกับระบอบอาหารหลังสงครามโลกครั้งที่สอง นอกจากนั้น ยังพบว่าช่วงศตวรรษที่ 21 ประมาณหนึ่งในสามของการค้าแสดงให้เห็นถึงการซื้อระหว่างบริษัทย่อยภายใต้บริษัทใหญ่ หนึ่ง ด้วยการเกิดขึ้นของการค้าปลีกระดับโลก บริษัทเข้ายึดครองระบบการผลิตในหลายประเทศ (ฟริดแมนน์, 2559, น. 85) ดังนั้น จากข้อมูลข้างต้น จึงนำมาสู่ประเด็นเรื่องแนวคิดระบอบอาหารที่ผู้วิจัยนำมาอธิบายต่อกรณีศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้

3.1.1 พัฒนาการของระบอบอาหาร

การศึกษาการสร้างระบอบของศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ จังหวัดน่าน ผู้วิจัยเลือกใช้กรอบการวิเคราะห์หลักที่เรียกว่า “ระบอบอาหาร” ซึ่งจะอธิบายระบอบอาหารที่ไม่ใช่เพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นการเมืองของความสัมพันธ์ทางอาหาร โดยระบอบอาหารเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภคไปจนถึงรูปแบบการสั่งสมทุนโดยแยกแยะตามการเปลี่ยนผ่านของระบบทุนนิยมในยุคต่าง ๆ (Friedmann, 2005) ทั้งนี้ หัวใจหลักของการศึกษาระบอบอาหาร คือ การวิเคราะห์และการวิพากษ์ การจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของการค้าภายในประเทศและระหว่างประเทศในการจัดส่งผลิตภัณฑ์อาหารต่าง ๆ สู่กลุ่มอาหารที่แยกตามชน

ชั้น ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงอำนาจครอบงำตั้งแต่ระบบการผลิตอาหารการกระจายอาหารรวมถึงการบริโภคอาหารของทุกคน

แนวคิดเรื่องระบอบอาหารฟริตแมนน์ (Friedmann) ให้ความหมายระบอบอาหารว่า “กฎเกณฑ์ที่ควบคุมโครงสร้างการผลิตและการบริโภคอาหารในระดับโลก” (Friedmann, 2005) ซึ่งเป็นการแสดงถึงผลลัพธ์ของการต่อสู้ทางสังคมและความเป็นสถาบันการต่อรองในเรื่องของความหมายของผู้ผลิตอาหารและการใช้อำนาจซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัน ฟริตแมนน์ กล่าวว่า “ระบอบอาหารปรากฏออกมาจากการขับเคลื่อนระหว่างกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและสถาบันที่มีอำนาจและสะท้อนกรอบที่ถูกต่อรองเพื่อวางกรอบสำหรับกฎเกณฑ์ชุดใหม่สัมพันธ์ภาพและภาคปฏิบัติของการระบอบในไม่ช้าดูเหมือนจะเป็นเรื่องธรรมชาติ เมื่อระบอบทำงานได้ดีผลที่ตามมาของปฏิบัติการก็สามารถคาดการณ์ได้และดูราวว่าดำเนินไปได้และดูราวว่าดำเนินไปได้โดยไม่กำหนดกฎเกณฑ์” (Friedmann, 2005) กรอบการศึกษาเรื่อง “ระบอบอาหาร” ริเริ่มโดยนักวิชาการอย่าง Harriet Friedmann และ Philip McMichael โดยเป็นผลผลิตของยุคสมัย จากการลดทอนระเบียบระดับชาติและการเพิ่มขึ้นของ “กระบวนการโลกาภิวัตน์” ทั้งนี้ Harriet Friedmann ได้แบ่งช่วงเวลาของระบอบอาหารออกเป็น 3 ยุค

ระบอบอาหารยุคแรก มีอังกฤษเป็นศูนย์กลาง ช่วงปี พ.ศ.2413 – พ.ศ.2473 มีการนำเข้าผลผลิตจากอาณานิคม เพื่อนำมาตอบสนองการเกิดขึ้นของชนชั้นต่าง ๆ ในยุคอุตสาหกรรมในยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการรับประกันความเป็น “โรงงานประกอบชิ้นส่วนของโลก” เริ่มมีการบังคับให้ทำเกษตรเชิงเดี่ยวในประเทศอาณานิคม เป็นการเข้าไปหาผลประโยชน์จากดินแดนชายขอบ (ฟิลิป แมคไมเคิล, 2559) จากนั้นอังกฤษเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ถึงล่าอาณานิคม โดยช่วงแรกเป็นการผลิตจากจักรวรรดิและระบบทาส จนนำมาสู่สนธิสัญญาต่าง ๆ เช่น สนธิสัญญาเบาว์ริง

จากที่กล่าวมาข้างต้น ระบอบอาหารยุคที่ 1 ชี้ให้เห็นว่า การผลิตอาหารในยุคแรกนั้น อาหารที่ได้เกิดจากระบบทาสผลิตอาหารให้ผู้ปกครอง/นายทุน และจากการขยายอาณาเขตประเทศอาณานิคม รัฐเข้ามาเป็นตัวแสดงหลักเพื่อสร้างกฎระเบียบ/กฎหมายในการส่งออกอาหาร นำมาสู่ปัญหาความขัดแย้ง 2 ระดับ กล่าวคือ 1) ระดับระหว่างประเทศความขัดแย้งระหว่างจักรวรรดิ (อังกฤษ)และผู้ปกครองที่ตกเป็นประเทศอาณานิคม 2) ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นภายในประเทศผู้ปกครอง/กษัตริย์กับนายทุน ดังนั้น หัวใจหลักของระบอบอาหารยุคแรก คือ ความต้องการในการเปิดเสรีการค้า ทั้งนี้ หลักจากเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และ 2 ส่งผลให้ระบอบอาหารเกิดการเปลี่ยนแปลง

ระบอบอาหารยุคที่สอง มีสหรัฐอเมริกาเป็นศูนย์กลาง ช่วงปี พ.ศ.2493 – พ.ศ.2513 ในยุคสงครามเย็นมีการกระจายอาหาร (ส่วนเกิน) จากโครงการเรื่องสนับสนุนอาหารให้กับฟาร์ม

จนเกิดการช่วยเหลืออาหารราคาถูกในการผลิตให้กับประเทศโลกที่สามบางประเทศเพื่อรักษาอำนาจทางการเมือง จะเห็นได้ว่ายุคนี้คือยุคที่รัฐมุ่งพัฒนาได้รับเอารูปแบบการพัฒนาอุตสาหกรรม การเกษตรระดับชาติแบบสหรัฐอเมริกา โดยนำเทคโนโลยีปฏิวัติเขียวมาใช้และมีการปฏิรูปที่ดินอย่างเป็นระบบขณะเดียวกันด้านธุรกิจมีการเชื่อมโยงระบบเครือข่ายสินค้าข้ามชาติเกิดขึ้น ซึ่งก่อให้เกิดการเมืองของการปลดปล่อยประเทศอาณานิคมจากอังกฤษ ทั้งนี้ จึงกล่าวได้ว่าระบอบอาหารแสดงให้เห็นถึงอำนาจเบื้องหลังผ่านความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของการผลิตสิ่งเหล่านี้ทำให้วงจรราคาอาหารระหว่างประเทศตกอยู่ภายใต้ราคาตลาดโลก ทำให้ผู้ผลิตในระบบทุนนิยมมีผลผลิตด้านราคาที่เหมาะสม ระบบราคาอาหารแสดงให้เห็นว่าถูกจัดการจากส่วนกลางของระบบเพื่อให้ราคาเป็นตัวกำหนดเป้าหมายทางการเมือง

สำหรับระบอบอาหารยุคที่ 2 เกิดการครองอำนาจนำในระบบระหว่างประเทศ ซึ่งสหรัฐอเมริกาไม่สามารถล่าอาณานิคมแบบอังกฤษได้ แต่ใช้วิธีที่ต่างออกไป กล่าวคือ 1) ระบบการคำนวณค่าเงินระหว่างประเทศ ระบบการจัดการการเงินเบรตตันวูดส์ (bretton woods system) รวมไปถึงการใช้ระบบการตั้งกำแพงภาษีและองค์การการค้าโลก (World Trade Organization : WTO) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือองค์การระหว่างประเทศแทนการไปแทรกแซงโดยตรง 2) สหรัฐอเมริกาใช้มาตรการให้เงินสนับสนุน “การปฏิวัติเขียว” คือ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตอาหารด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ รวมไปถึงการสนับสนุนด้านการเงินให้กับประเทศต่าง ๆ เพื่อทำการทดลองผลิตอาหารได้ในทุกฤดูกาล 3) สหรัฐอเมริกาสนับสนุนเงินให้กับ “โครงการพัฒนา” ต่าง ๆ ระหว่างประเทศ เพื่อเป็นการสนับสนุนด้านอาหารและต่อต้านคอมมิวนิสต์ทางอ้อม ดังนั้น ระบอบอาหารในยุคที่สองส่งผลให้เกิดการเกษตรเปลี่ยนไป ความขัดแย้งที่เหลือเกิดขึ้นระหว่างเกษตรกรกับนายทุน

ระบอบอาหารยุคที่สาม ระบอบบริษัท ช่วงปี พ.ศ.2523 – พ.ศ.2543 เป็นยุคของการพัฒนาและเกิดการ “ปฏิวัติซูปเปอร์มาร์เก็ต” (Reardon et al, 2003) มีการแบ่งคุณภาพและสร้างมาตรฐานอาหารเพื่อให้เหมาะสมกับสองชนชั้นหลักในสังคมที่ถูกแบ่งตามลักษณะอาหารที่บริโภค การอุดหนุนอาหารส่วนเกินจากประเทศซีกโลกเหนือทำให้เกิดการขับไล่ชาวนาที่ไร้ประสิทธิภาพออกจากที่ทำกิน ก่อให้เกิดความเคลื่อนไหวต่อต้านระดับโลก จนนำมาสู่การกำหนดเกณฑ์เรื่องอริปไตยทางอาหารความมั่นคงทางอาหารระดับท้องถิ่นและการเกษตรเชิงนิเวศ การเคลื่อนไหวเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิกฤตการณ์ของอุตสาหกรรมเกษตร (ฟิลิป แมคไมเคิล, 2559, น. 9-10) ระบอบอาหารบริษัทเป็นระบอบอาหารยุคที่สาม มุ่งไปที่การครอบครองความเป็นเจ้าของบริษัทที่หนุนหลังผ่านกฎการทางการเงินระหว่างประเทศและกฎเกณฑ์พหุภาคี ทำให้เกิดโครงการส่งออกผลิตผลทางการเกษตรเป็นปรากฏการณ์ “ฟาร์มโลก” ซึ่งเรียกร้องให้ทำตามมาตรฐานจากผู้ผลิตเพื่อป้อนสู่ซูปเปอร์มาร์เก็ต

จากที่กล่าวมาข้างต้นระบอบอาหารในยุคที่ 3 สถาบันทางการเงินของสหรัฐอเมริกาล่มสลาย และไม่สามารถผูกขาดระบอบอาหารโลกได้ เกิดกลุ่มใหม่เข้ามาแทนที่ คือกลุ่มบริษัทข้ามชาติใช้ตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ บริษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทกำหนดกติการะหว่างประเทศ เพื่อเข้าไปลงทุนในประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้ บริษัทข้ามชาติอาศัยองค์การระหว่างประเทศ 1) กลไกตลาดเสรี 2) ความสามารถในการแข่งขันทางการตลาด ที่เป็นเสรีนิยมใหม่ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ระบอบอาหารที่แต่ละยุคและการเปลี่ยนผ่านระหว่างยุคก่อให้เกิดการวางกรอบการเมืองเรื่องการพัฒนาใหม่ รวมไปถึงขอบเขตความสำคัญของเทคโนโลยีการเกษตรและอาหารและนัยต่อปรากฏการณ์ที่คาดว่าจะได้รับผลกระทบในอนาคต กล่าวคือ เรื่องความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมการเข้าถึงอาหารและความมั่นคงทางอาหาร

ตาราง 4 ระบอบอาหารโลก

ระบอบอาหารยุคแรก (พ.ศ.2413-พ.ศ.2457)	ระบอบอาหารยุคสอง (พ.ศ.2488-พ.ศ.2516)	ระบอบอาหารยุคสาม (พ.ศ.2523-ปัจจุบัน)
ยุคแรกมีอังกฤษเป็นศูนย์กลาง เป็นการเปิดเสรีการค้า ภายใต้การล่าอาณานิคมของอังกฤษ หัวใจหลักคือการเปิดเสรีการค้า กล่าวคือ การทำสนธิสัญญาเบาว์ริงของประเทศไทย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบระบบเกษตรจากการผลิตน้ำตาลมาผลิตข้าว และทำให้ระบอบอาหารเกิดการเปลี่ยนแปลง	ยุคที่สอง เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยการครองอำนาจนำของสหรัฐอเมริกา การค้าแบบตั้งกำแพงภาษีระหว่างประเทศ ซึ่งใช้ระบบ The Bretton Woods รวมไปถึงการให้เงินสนับสนุน “โครงการพัฒนา” ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศไทย เช่น มูลนิธิชัยพัฒนา นำไปสู่การพึ่งพิงการค้าระหว่างประเทศ	ยุคที่สาม เป็นเติบโตของกลุ่ม “บริษัทข้ามชาติ” หลังวิกฤตราคาน้ำมันโลกพร้อมกับการล่มสลายของระบบ The Bretton Woods โดยยึดหลักอาศัยกติกาองค์การระหว่างประเทศ ซึ่งใช้กลไกตลาดเสรีและความสามารถในการแข่งขัน ดังนั้น สิ่งสำคัญของระบอบอาหารยุคนี้คือ การค้าแบบเสรีนิยมใหม่

ที่มา: โดยผู้วิจัย สรุปลจาก McMichael, 2009, pp. 139-169

ตาราง 5 ระบอบอาหารกับการทำความเข้าใจการเมืองเรื่องอาหาร

ประเด็นหลัก	ระบอบอาหารยุคแรก (The first food regime, 1870-1914)	ระบอบอาหารยุคสอง (The second food regime, 1945-1973)	ระบอบอาหารยุคสาม (The corporate food regime, 1980-present)
ปรากฏการณ์ ทางเศรษฐกิจ การเมือง	ผู้นำทางการค้า โดย จักรวรรดินิยมอังกฤษเป็น การค้าแบบพหุนิยม	การเติบโตของสหรัฐอเมริกา หลังจากสงครามโลกครั้งที่ สอง	เกิดวิกฤตเศรษฐกิจราคา น้ำมัน และการล่มสลายของ สถาบันทางการเงินของ สหรัฐอเมริกา
ระเบียบการค้า	เสรีการค้าภายใต้การนำของ อังกฤษ (Pax Britannica)	การค้าระบบ The Bretton Woods ภายใต้การนำของ สหรัฐอเมริกา (Pax Americana)	ความคิดเศรษฐกิจแบบเสรี นิยมใหม่ เกิดตัวแสดงที่ไม่ใช่ รัฐ อย่างบริษัทข้ามชาติและ World Trade Organization (WTO)
เป้าหมายของ การผลิต อาหาร	การล่าอาณานิคม ส่งผลผลิต อาหารในประเทศภายใต้ อาณานิคม เพื่อขายให้เจ้า อาณานิคม	การผลิตอาหารสามารถผลิต ได้ทุกฤดูกาล ส่งเสริม “โครงการพัฒนา”	ส่งเสริมการค้าระหว่าง ประเทศและผลิตเพื่อ ตอบสนองกลไกตลาด
แนวคิดเรื่อง อาหาร	หัวใจหลักผลิตเพื่อการเปิด เสรีทางการค้าในระบบอาณานิคม	เริ่มต้นยุคการปฏิบัติเขียว เพื่ออุตสาหกรรมอาหารและ การค้าระหว่างประเทศ	ขบวนการบริษัทข้ามชาติ ผลิตสินค้าจำนวนมากเพื่อ ส่งออกระหว่างประเทศ

ที่มา: โดยผู้วิจัย สรุปรจาก McMichael, 2009, pp. 139-169.

จากตารางระบอบอาหารโลกข้างต้นมีประเด็นมากมายที่นำมาสู่การทำความเข้าใจการสร้างระบอบอาหารแต่ละยุค ประเด็นแรกตลอดยุคของระบอบอาหารทุนได้เปลี่ยนแปลงตัวมันเองและระบบรัฐ ประเด็นที่สองเงินดอลลาร์เริ่มเป็นสกุลเงินที่ใช้ได้ปกติทั่วโลกในต้นทศวรรษ 1970 ซึ่งถูกจัดการผ่านนโยบายการเงินของสหรัฐอเมริกา ประเด็นที่สามการจัดการอาหารภายใต้ระบอบอาหารที่นำด้วยสหรัฐอเมริกาถูกจัดการโดยนโยบายจำกัดอาหารส่วนเกิน ส่งผลต่อเงินทุนของผู้ร่วมทุนฝากไว้กับธนาคารประเทศเจ้าภาพ (host banks) ที่หลีกเลี่ยงระบบการเงินเบรตตันวูดส์ ประเด็นที่สี่ การค้าอาหารระหว่างยุคของระบอบอาหาร “บริษัท” (1980s-2000s) ที่ถูกกำหนดโดยนโยบายปรับ

โครงสร้างและโดยข้อตกลงทางการค้าในระดับทวีภาคี (nafta) และพหุภาคี ขนานไปกับระบบเงินดอลลาร์ ประเด็นสุดท้าย การเคลื่อนไหวของอาหารจำนวนมากเกิดขึ้นภายใต้การอุดหนุนจากบริษัทข้ามชาติ (พริตแมนน์, 2559, น. 24-25) ทั้งนี้ จากห้าประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเงินระบอบอาหารบริษัทเป็นผู้สร้างกรอบ (fames) ให้กระบวนการทางสังคมอื่น ๆ โดยการแย่งยึดแรงงานในภาคการเกษตรและที่ดินมีจุดประสงค์เพื่อการเก็งกำไรทางการเงิน ดังนั้น จึงเห็นได้ชัดว่า ระบอบอาหารแบบบริษัทถูกนำเสนอด้วยการจัดโครงสร้างของระเบียบอาหารโลกแบบองค์การการค้าโลก ซึ่งความเป็นการเมืองในอาหารกระบวนการทั้งหมดของการเดินทางของอาหาร ตั้งแต่การเมืองในแง่ของการผลิตการกระจายอาหารและการบริโภคอาหาร สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดระบอบอาหาร เพื่อสร้างความเข้าใจและชี้ให้เห็นว่ามีตัวแสดง (actors) ไต่บ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน รวมไปถึงปัญหาเชิงโครงสร้าง (structure) ในระดับนโยบายและความสัมพันธ์ (relationship) ของกลุ่มพลังต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนด้วยอาหารเป็นหลักและด้วยนโยบายที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการเกษตรนั้น ส่งผลให้อาหารไม่สามารถแยกออกจากการเมืองได้ ทั้งในประเด็นความมั่นคงทางอาหาร อธิปไตยทางอาหาร รวมถึงระบอบอาหารที่มีความเชื่อมโยงกันเป็นระบบเชิงโครงสร้างใหญ่และมีตัวแสดงต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง

อย่าไรก็ตาม ระบอบอาหารจึงเป็นการมองข้อจำกัดของการผลิตและการมองในเชิงวัตถุ ซึ่งเป็น การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค รวมถึงกลุ่มทุน/บริษัท โดย Freidmann และ McMichael ชี้ให้เห็นว่าในยุโรปก่อนสงครามโลกครั้งที่สองการส่งออกสินค้าเกษตร (ข้าวสาลีและเนื้อสัตว์) ทำหน้าที่เป็นหลักประกันให้อุตสาหกรรม (manufacture) ยังคงมีกำไรอยู่ในระดับสูง เพราะสินค้าส่งออกเหล่านี้ทำให้อาหารมีราคาต่ำ ซึ่งทำให้ต้นทุนการผลิตที่ค่าจ้างแรงงานไม่เพิ่มขึ้นสูงมาก (เนื่องมาจากราคาอาหารต่ำ) แต่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ผลผลิตการเกษตรของสหรัฐอเมริกาไม่ได้เป็นเพียงเจ้าเดียวมหาอำนาจเดียวที่ตอบสนองการบริโภคของผู้คน จนเกิดการควบคุมและการปกป้องการแข่งขันจากภายนอก ทั้งนี้ ในคริสต์ทศวรรษที่ 1970 บริษัทข้ามชาติได้ขยายเข้าไปในพื้นที่ห่างไกลของยุโรปและประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries : NICs) และการเปลี่ยนแปลงการผลิตอาหารในช่วงนี้ ในทัศนะของ Friedmann และ McMichael คือ การเคลื่อนออกมาจากการครอบงำโดยรัฐ มาอยู่ภายใต้การครอบงำโดยทุนหรือบริษัทข้ามชาติ

สำหรับ “ตัวแสดง” (actors) ที่สำคัญต่อแนวคิดระบอบอาหาร หากจำแนกจากรบอบอาหาร 3 ยุคข้างต้น สามารถจำแนกได้ 3 ตัวแสดง ได้แก่ 1. *รัฐบาลประเทศอังกฤษและประเทศสหรัฐอเมริกา* เป็นผู้ออกกฎระเบียบ และกำหนดนโยบายการค้า การลงทุนระหว่างประเทศ เพื่อควบคุมโครงสร้างการผลิตและการบริโภคในระดับโลก ส่วนในกรณีของประเทศไทยตัวแสดงภาครัฐทำหน้าที่เช่นเดียวกัน คือ ทำหน้าที่ในการควบคุมดูแลออกระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ รวมถึงกำหนดนโยบายภาคการเกษตร

และอาหาร 2. องค์กรการเงินระหว่างประเทศ ระบบการจัดการการเงินเบรตตันวูดส์รวมไปถึงการใช้ระบบการตั้งกำแพงภาษีและองค์การการค้าโลก ซึ่งตัวแสดงการเงินระหว่างประเทศนั้น ในส่วนของประเทศไทยได้รับการสนับสนุนเงินประเทศสหรัฐอเมริกาในโครงการพัฒนาต่าง ๆ เช่น โครงการชี้ยพัฒนา เป็นต้น 3. กลุ่มทุน/บริษัทข้ามชาติ ตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ ส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศและผลิตเพื่อตอบสนองกลไกการตลาด ซึ่งในประเทศไทยบริษัทข้ามชาติมีบทบาทในการกำหนดกฎกติกาทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยการส่งตัวแทนเข้าร่วมการเป็นพรรคการเมือง

ทั้งนี้ ตัวแสดงทั้ง 3 กลุ่ม ที่กล่าวไปข้างต้น เป็นตัวแสดงที่ระบอบอาหารได้ใช้อธิบายการครอบครองระบอบอาหารทั่วโลกในแต่ละยุค และยังชี้ให้เห็นถึง ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างตัวแสดงทั้ง 3 กลุ่ม คือ ตัวแสดงแรกรัฐบาลต้องเป็นตัวแสดงหลักในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์การการเงินระหว่างประเทศ ระหว่างกลุ่มทุน/บริษัทข้ามชาติ ระหว่างประชาชน (ผู้ผลิตและผู้บริโภค) ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปในลักษณะการสั่งการจากบนลงล่าง (top-down) ตัวอย่างเช่นการออกนโยบายจากภาครัฐเพื่อให้ประชาชนนำไปปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ทางสังคมของประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะการมีผลประโยชน์ได้เสียระหว่างกัน เช่น การแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มนักการเมืองกับกลุ่มนายทุน หรือในลักษณะของการล๊อบบี้เพื่อจ่ายเงินใต้โต๊ะ รวมถึงความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติเพื่อการทำธุรกิจร่วมกัน ดังนั้น การนำแนวคิดระบอบอาหารไปใช้ในที่นี้คือการนำไปมองศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน เนื่องจากสามารถช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็น ตัวแสดงและปฏิสัมพันธ์ทางสังคม คือ ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจโก้ ภาครัฐ กลุ่มทุน และตัวแสดงต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งผู้เขียนจะอธิบายในบทที่ 5

ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้เสนอว่าแนวคิดระบอบอาหารเป็นแนวคิดที่สามารถอธิบายการสร้างระบอบอาหารที่เกิดขึ้นต่อชุมชน โดยมีศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน เป็นตัวแสดงหลักในพื้นที่ฐานที่ว่าอาหารไม่ใช่เพียงวัตถุสำหรับการบริโภคเท่านั้น แต่อาหารคืออำนาจและระบอบอาหารคือความสัมพันธ์อำนาจทางการเมืองและบริษัทต่อการเป็นผู้ผลิตที่กำหนดและควบคุมผู้บริโภคในกลไกตลาด นอกจากนี้ สำหรับงานวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยเลือกใช้แนวคิดระบอบอาหารต่อการทำความเข้าใจ และวิเคราะห์ในบทที่ 6 โดยจะศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจโก้กับความพยายามเคลื่อนไหวทางอาหารว่ามี การขับเคลื่อนอย่างไร ทั้งนี้ การสร้างระบอบอาหารดังกล่าวเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจโก้และตัวแสดงต่าง ๆ ในสังคมนำมาสู่แนวคิดรัฐแบบองค์รวมซึ่งผู้เขียนจะอธิบายในส่วนถัดไป

3.2 แนวคิดแบบรัฐองค์รวม (The Integral State)

แนวคิดรัฐแบบองค์รวม ถือว่าเป็นแนวคิดที่สำคัญของ อันตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่สามารถทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจรัฐและตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ ได้แก่ บริษัทข้ามชาติ ซึ่งในฐานะของผู้ผลิตสร้างกลไกและเครื่องมือต่าง ๆ ผ่านวิธีการบังคับ (coercions) การใช้อำนาจกฎหมาย (law) การสร้างความเห็นพ้อง (consent) ของ

ผู้คนต่าง ๆ ในสังคมที่นำไปสู่สิ่งที่เป็นารับรู้ร่วมของโลกทัศน์ (conception of the world) เพื่อทำหน้าที่ในการครองอำนาจนำ (hegemony) ทางความคิดของประชาชน จึงเห็นได้ว่า การศึกษารัฐแบบองค์รวม ประกอบไปด้วย รัฐแบบองค์รวม: รัฐ = ประชาสังคม + สังคมการเมือง (the integral state: civil society + political society) อย่างไรก็ตาม กรัมนี่ มองว่ารัฐ (บางครั้งกรัมนี่ ใช้คำว่า government ในความหมายเหมือนกับ state) ในแบบองค์รวมคือการผนวกรวมพื้นที่เสมือนในโครงสร้างส่วนบนทั้งสองส่วนได้แก่ ประชาสังคมและสังคมการเมือง เข้าด้วยกัน ในแง่รัฐเป็นการรักษาคุณภาพ (balance) ระหว่างการกำลัง (force) และการสร้างความยินยอมพร้อมใจ (consent) โดยพื้นที่ทั้งสองมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันและมีผลกระทบซึ่งกันและกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้

การทำความเข้าใจประเด็นประชาสังคมและสังคมการเมืองให้เห็นภาพชัดเจนนั้น ต้องเข้าใจโครงสร้างทั้งสองส่วน 1. โครงสร้างส่วนบน (superstructure) ประกอบไปด้วย ระบบความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์และวัฒนธรรม (ที่ไม่เกี่ยวข้องข้อกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ) แต่ส่งผลต่อสถาบันการศึกษา ศาสนา สหภาพแรงงานและสถาบันครอบครัว การครองอำนาจนำในพื้นที่ส่วนนี้ จึงปราศจากกำลังบังคับ แต่ใช้รูปแบบของการโน้มน้าวหรือชักจูงเพื่อสร้างความยินยอมพร้อมใจ สิ่งเหล่านี้ ถูกสร้างผ่านวิธีการมองโลกที่ถูกกำหนดด้วยกลุ่มชนชั้นผู้ครองอำนาจอยู่ในขณะนั้น เพื่อกำหนดพฤติกรรมของประชาชนในสังคมและสร้างจิตสำนึก (consciousness) ไม่ให้ตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้น 2. โครงสร้างส่วนล่าง (base structure) ประกอบไปด้วย พลังในการผลิต (productive force) ซึ่งมีที่มาจากพลังแรงงานและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ อาทิ เครื่องจักรโรงงาน และความสัมพันธ์ทางการผลิต (relation of production) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นปกครอง ซึ่งหากกลุ่มชนชั้นใดสามารถครอบครองปัจจัยทาง การผลิต (means of production) ก็จะควบคุมพลังในการผลิตทางความคิดของผู้คนในสังคมได้ (means of Ideological production)

ดังนั้น พื้นที่ประชาสังคมและสังคมการเมืองของกรัมนี่ (civil society and political society in gramsci) กรัมนี่ได้พัฒนาแนวคิดเรื่องประชาสังคมในแบบของเฮเกลและมาร์กซ์ โดยเสนอว่าประชาสังคมเป็นมิติของโครงสร้างส่วนบน ไม่ใช่พื้นที่ของความสัมพันธ์ในการผลิตตามแบบของเฮเกลและมาร์กซ์ ประชาสังคมของกรัมนี่ คือ พื้นที่ซึ่งชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมมีการแก่งแย่งเพื่อช่วงชิงการนำ (leadership) และความเห็นพ้องหรือการครองอำนาจนำเหนือกลุ่มคนในชนชั้นอื่น ๆ (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 125) ทั้งนี้ กลุ่มประชาสังคมได้พัฒนามาสู่การเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน และเป็นการสะท้อนผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง เช่น วิกฤตเศรษฐกิจ ดังนั้น ประชาสังคมของโครงสร้างส่วนบนในแบบของกรัมนี่ จึงเปรียบหลุมหลบภัยในการตั้งรับของทหารในยามสงคราม

3.2.1 สังคมการเมือง (Political Society)

กรัมซี มองว่าสังคมการเมืองคือกระบวนการดำเนินการสร้างและสืบทอด "อำนาจครอบงำ" (domination) โดยชนชั้นปกครอง ผู้ยึดกุมอำนาจรัฐ ผ่านการใช้อำนาจในการบังคับใช้กฎหมาย (legislation) และมีอำนาจบังคับรับรองรับอยู่ด้วยกัน ซึ่งการบังคับใช้อำนาจดังกล่าวจึงเป็นการใช้ผ่านกลไกเชิงสถาบันทางการเมือง รวมถึงการใช้ผ่านเครื่องมือต่าง ๆ ของรัฐ ตัวอย่างเช่นกฎหมาย นโยบาย ทหาร ตำรวจ อำนาจตุลาการ ศาล เพื่อควบคุมผู้คนในสังคมให้เชื่อฟังคำสั่ง (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 126) ดังนั้น ความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมการเมืองจะเป็นลักษณะของการใช้อำนาจบังคับ ประชาชนต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่ออกโดยชนชั้นผู้ปกครอง โดยการใช้กำลังบังคับดังกล่าวจะเน้นไปในด้านการปราบปราม เช่น หากมีการเดินขบวนชุมนุมประท้วง ชนชั้นปกครองอาจจะใช้กำลังตำรวจ ทหารบุกจับแกนนำหรือเข้ามาควบคุมการชุมนุม ทั้งนี้ กรัมซี ยังชี้ให้เห็นว่าการใช้กำลังบังคับหรือควบคุมอาจเป็นผลแบบเพียงแค่วิวคราวไม่ถาวร เนื่องจากว่าที่มีการควบคุมหรือใช้กำลังปราบปราม ยิ่งเป็นการเพิ่มการต่อต้านมากขึ้น

3.2.2 ประชาสังคม (Civil Society)

ภายในพื้นที่ประชาสังคมจะมีตัวแสดง (agent) ต่าง ๆ ที่มีหน้าที่ในการสร้างและส่งต่อชุดความคิด ความเชื่อตามที่กลุ่ม/ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการณ์ครองอำนาจนำต้องการ ประกอบไปด้วยสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เป็นแหล่งรวมของความสัมพันธ์ของผู้คน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และสื่อมวลชน (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 125) ซึ่งสถาบันดังกล่าวทำหน้าที่ในการสร้างชุดอุดมการณ์หรือปลูกฝัง ความต้องการของกลุ่ม/ชนชั้นที่พยายามสร้างภาวะการณ์ครองอำนาจนำและทำหน้าที่ส่งต่อ สืบทอด แพร่กระจาย อุดมการณ์ดังกล่าวประเด็นสำคัญของการปลูกฝังอุดมการณ์ต่าง ๆ ปราศจากการใช้อำนาจบังคับ แต่เป็นการใช้อำนาจในลักษณะของการชักจูงโน้มนำและการกลมกลืนความคิดของผู้คนเป็นหลัก เพื่อทำให้เกิดความยินยอมพร้อมใจของคนในสังคมและทำให้เกิดโลกทัศน์ที่เป็นแบบเดียวกัน ตามความต้องการของกลุ่ม/ชนชั้นผู้พยายามสร้างภาวะการณ์ครองอำนาจนำ

สำหรับ กรัมซี ได้พัฒนาแนวคิดในเรื่องประชาสังคมของเฮงเกลและมาร์กซ์ โดยเสนอว่าประชาสังคม เป็นมิติของโครงสร้างส่วนบน ไม่ใช่พื้นที่ของความสัมพันธ์ในการผลิตตามแบบที่เฮงเกลและมาร์กซ์วิเคราะห์ไว้ ซึ่งประชาสังคมในมุมมองของ กรัมซี คือพื้นที่ซึ่งชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมมีการแก่งแย่งชิงการนำและความเห็นพ้องหรือการครองอำนาจ (Thomas, 2009, p. 137) เห็นอกกลุ่มคนในชนชั้นอื่น กรัมซี มองว่า ประชาสังคมและพัฒนามาสู่การเป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ที่ซับซ้อน และเป็นการสะท้อนผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง (เช่น วิกฤตเศรษฐกิจ) ดังนั้น ประชาสังคมของโครงสร้างสมบูรณ์ในแบบของกรัมซี จึงเปรียบได้กับสนามเพลาะ (trecch or fortress) (Gramsci, 1971, pp. 235-236 อ้างใน วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 125)

ของการทำสงคราม ขณะเดียวกัน กรัสมซี ได้ให้ความหมายของประชาสังคมในมิติที่เกี่ยวข้องกับกลไกทางเศรษฐกิจที่เป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างเศรษฐกิจและพฤติกรรมทางเศรษฐกิจหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจซึ่งกรัสมซี เรียกว่า สำนึกเป็นแบบปัจเจก (private) หรือมีนัยยะเป็นองค์กรส่วนบุคคล (private organization) กรอบความคิดของกรัสมซีในการมองรัฐแบบองค์รวมไม่ได้วิเคราะห์มองผ่านเฉพาะเพียงโครงสร้างสังคมส่วนบนอันเป็นพื้นที่ของอุดมการณ์ ความคิด กฎหมาย โดยไม่ได้ละทิ้งความสำคัญของปัจจัยทางเศรษฐกิจในโครงสร้างส่วนล่าง กรัสมซีเสนอว่าโครงสร้างทั้งสองส่วนนี้มีผลสะท้อนซึ่งกันและกันอย่างสำคัญ

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าภายใต้แนวคิดรัฐแบบองค์รวม เมื่อนำมาใช้ในการอธิบายการศึกษาการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่านกับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ จึงไม่สามารถแยกส่วนคิดระหว่างรัฐและประชาสังคมและการเมืองกับเศรษฐกิจออกจากกันได้ เพราะสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจการมีปฏิสัมพันธ์ของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคมและตัวแสดงอื่น ๆ ที่ไม่ใช่รัฐ รวมถึงความสัมพันธ์การผลิตทางเศรษฐกิจหรือผลต่อเนื่องที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบทางชนชั้นในสังคม

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า แนวคิดเรื่องรัฐแบบองค์รวม รัฐในแง่ไม่ได้เป็นตัวแทนความคิดทั้งหมดในเรื่องรัฐของกรัสมซี ทว่าสะท้อนมุมมองเรื่องรัฐในแบบของกรัสมซี ดังตัวบทต่อไปนี้

“...เรายังคงอยู่ในอาณาบริเวรของการนิยามรัฐและรัฐบาล ซึ่งเป็น การนิยามที่เป็นภาพตัวแทนของรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบความ ร่วมมือทางเศรษฐกิจ (economic-corporate) หรือในทางหนึ่งก็คือการ ผสานระหว่างประชาสังคมและสังคมการเมืองอย่างไรก็ดี สิ่งที่เราควรเน้นคือ ความหมายโดยทั่วไปของรัฐ รวมความไปถึงแนวคิดเรื่องประชาสังคม (ในนัย ที่อาจกล่าวได้ว่า รัฐ = สังคมการเมือง + ประชาสังคม หรือ กล่าวอีกอย่างก็ คือ การครองอำนาจนำได้รับการโอบอุ้มโดยการใช้อำนาจบังคับ)...”
(Gramsci, 1971, pp. 262-263 อ้างใน วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 128)

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การใช้กำลังอำนาจในสังคมการเมืองชนชั้นผู้ครองอำนาจ นำ (hegemonic class) ก็ใช้อำนาจเหนือชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจ (subordinate class/subaltern) ใน พื้นที่ประชาสังคมด้วย กล่าวคือ ความพยายามในการออกคำสั่งหรือกฎระเบียบต่อนโยบายภาค การเกษตรเป็นการใช้อำนาจเหนือประชาชน เกษตรกร ซึ่งคำสั่งหรือกฎระเบียบทำหน้าที่ใน การครองอำนาจนำ (เชิงอรรถที่ 3) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ระหว่าง ช่วง พ.ศ.2557- พ.ศ.2562 อย่างไรก็ตาม ซึ่งจาก

การทบทวนวรรณกรรมประเด็นนี้แนวคิดระบอบอาหารอธิบายไม่ได้ แต่แนวคิดรัฐแบบองค์รวมสามารถอธิบายกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้ รวมไปถึงความสัมพันธ์ทางโครงสร้างและตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

การศึกษารัฐแบบองค์รวม ผู้เขียนเห็นว่าต้องทำความเข้าใจความคิดของกริมซี กลุ่มพลังทางสังคม (social forces) หนึ่งในประเด็นสำคัญต่อการอธิบายความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม/ชนชั้นต่าง ๆ โดยชนชั้นทางสังคม ประกอบไปด้วยสองชนชั้นคือ ชนชั้นปกครอง (dominant หรือ ruling class) และชนชั้นผู้ถูกปกครองหรือชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (subaltern/subordinate หรือ dominated class) ดังนั้น ชนชั้นปกครองในทัศนะของกริมซีนั้น คือกลุ่มคนที่มีความสามารถในการเป็น “รัฐ” ได้ คือ เป็นกลุ่มที่สามารถเข้าถึงการใช้อำนาจบังคับและสร้างความยินยอมพร้อมใจเหนือชนชั้นผู้ถูกปกครอง (ประชาชน) ได้ กริมซีอธิบายว่าชนชั้นปกครองนั้นมิได้ต้องการเพียงที่จะสร้างการนำเหนือกลุ่มหรือชนชั้นอื่น ๆ เท่านั้น แต่ยังต้องการครอบงำผู้คนให้ได้อีกด้วย ดังนั้น ชนชั้นปกครองจึงมีความต้องการกำลังอำนาจที่ปราศจากการต่อรองหรือประนีประนอมกับกลุ่มพลังอื่น ๆ เพื่อให้ตนสามารถมีอำนาจเด็ดขาดในรัฐ

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นได้ว่า กลไกการทำงานของรัฐและนายทุนถูกพัฒนาให้เข้มแข็งและมั่งคั่งขึ้นอย่างรวดเร็วการบุกเบิกที่ดิน รวมไปถึงการเช่าที่ดินของนายทุน จึงเป็นการเปิดทางให้กับแทรกซึมเข้ามามีอิทธิพลในชุมชนศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ดังนั้น ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ คือ รัฐและนายทุน ในปัจจุบันการทำงานของชนชั้นนายผู้ปกครองมีความร่วมมือกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ เช่น สถาบันทางการเมือง หน่วยงานราชการ เจ้าหน้าที่รัฐในระดับต่าง ๆ กองทัพ เป็นต้น ความร่วมมือของชนชั้นปกครองกับกลุ่มพลังต่าง ๆ นี้ เพื่อสร้างการสนับสนุนและสถาปนาความมั่นคงเชิงอำนาจกลุ่มและพรรคพวกของตนเอง ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า กลุ่มพลังทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ระหว่างภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ นั้น ถูกบังคับใช้อำนาจผ่านนโยบายภาคการเกษตร รวมไปถึง ความพยายามในการสร้างความยินยอมพร้อมใจให้เกิดขึ้นกับศูนย์การเรียนรู้โจโก้ ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทต่อการสร้างระบอบอาหารในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้โจโก้และปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนแง่มุมมองด้านความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหารแก่ชุมชน

สำหรับชนชั้นผู้ถูกปกครอง (the subaltern social classes) กริมซี ให้ความสำคัญกับกลุ่มนี้ค่อนข้างมาก กล่าวคือ กลุ่มชาวนา/ชาวไร่ (peasant) ซึ่งกริมซีได้จำแนกออกเป็นอีก 3 ประเภท ได้แก่ กลุ่มแรก กลุ่มชาวนาผู้มั่งคั่ง (rich peasant) ซึ่งเป็นผู้ที่มีที่ดินเป็นของตนเองและได้ประโยชน์จากการปล่อยให้เช่าที่ดิน กลุ่มที่สอง กลุ่มชาวนาทั่วไปผู้ที่ทำหน้าที่ผลิตพืชผลทางการเกษตรเข้าสู่ตลาดและกลุ่มสุดท้ายชาวนาที่ยากไร้ คนกลุ่มนี้ไม่มีที่ดินรวมถึงเครื่องมือในการผลิตเป็นของตนเอง ต้องประสบกับปัญหาความยากจนอย่างยืดยาวและจำนวนหนึ่งต้องขาดสารอาหารด้วย (Donaldson,

2008, p. 10 อ้างใน วัชรพล พุทธรักษา, 2557, น. 142) ดังนั้น ชนชั้นผู้ถูกปกครองจึงอยู่ใต้อำนาจรัฐ/กลุ่มนายทุน

ดังนั้น จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E1, 18 พฤศจิกายน 2563) ชนชั้นผู้ถูกปกครองทั้งสามกลุ่ม ทำให้เห็นว่าศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน จัดอยู่ในกลุ่มที่สองกลุ่มชาวนาทั่วไป เนื่องจากว่ามีพื้นที่ทางการเกษตรใช้ชาวบ้านทดลองปลูกพืชจำนวน 15 ไร่ เพื่อส่งพืชผลทางการเกษตรและผักสวนครัวขายในตลาดชุมชน โดยความพยายามในการสร้างระบอบอาหารในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ของสมาชิกกลุ่ม สะท้อนถึงการสร้างพันธมิตรระหว่างชนชั้นที่เกี่ยวข้องกับตัวแสดงต่าง ๆ หน่วยงานภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบลเมืองจิง การประปา การไฟฟ้า รัฐวิสาหกิจ องค์กรเอกชน เกษตรกร และสมาชิกศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ในมุมมองของกรัมนี่นั้น “ความร่วมมือ” ในบางครั้งระหว่างชนชั้นผู้ปกครอง (รัฐ นายทุน) และชนชั้นผู้ถูกกดขี่ (เกษตรกร ชาวนา) กลายเป็นความสัมพันธ์ทางสังคม (social relations) ที่ต้องใช้แนวคิดกลุ่มพลังทางสังคมมาอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจการกระทำของตัวแสดงต่าง ๆ

3.2.3 ดุลยภาพของกลุ่มพลังทางสังคม: การสร้างสามัญสำนึกและสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (Balance of Class Forces: Common sense and War of Position)

กลุ่มพลังทางสังคมหลักสองกลุ่มคือ ชนชั้นปกครองและชนชั้นผู้ถูกปกครองถูกกดขี่ กรัมนี่ไม่ได้สนใจที่ตัวแสดงทางการเมืองอย่างหยุดนิ่ง (static) แต่สนใจ “ความสัมพันธ์” ของกลุ่มพลังต่าง ๆ ในระบบทุนนิยมมากกว่า ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยนำเสนอแนวคิดสำคัญสองประการของกรัมนี่ที่ใช้อธิบายการสร้างดุลยภาพทางอำนาจ (balance of power) ของกลุ่มพลังต่าง ๆ ได้แก่แนวคิดเรื่องสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดที่จะเป็นเครื่องมือสำคัญของกลุ่มพลังที่ถูกกดขี่ได้นำมาใช้ เพื่อท้าทายต่อการครองอำนาจนำ (hegemony) ของชนชั้นปกครอง

3.2.3.1 การสร้างสามัญสำนึก (Common sense)

การสร้างสามัญสำนึก (common sense) คือการมองโลกที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นปกครองเพื่อเป็นการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชนชั้น และเพื่อเป็นการควบคุมโลกทัศน์ของชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจ (Bocock, 2008, p. 46) ให้เป็นไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์และเป็นไปตามที่ชนชั้นนำต้องการ กระบวนการสร้างคอมมอนเซนส์ให้เกิดขึ้น ถูกดำเนินการผ่านกลไกต่าง ๆ ที่ปราศจากอำนาจบังคับในพื้นที่ประชาสังคม สำหรับกรัมนี่ประเด็นสำคัญของการนำเสนอเกี่ยวกับการสร้างความยินยอมพร้อมใจก็เพราะเขามองว่าหากกลุ่มชนชั้นผู้ถูกกดขี่ต้องการอิสระภาพและมีศักยภาพที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นอยู่พวกเขาจะต้อง ‘สร้างคอมมอนเซนส์ใหม่’ หรือสร้าง ‘การมองโลก’ แบบใหม่ที่ไม่ยึดโยงกับชุดความคิดของชนชั้นปกครองขึ้นมาให้ได้ (Robinson, 2005, p. 473) ทั้งนี้ เพื่อจะเอาชนะโลกทัศน์ที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้น ชนชั้นล่างต้องเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์เดิมด้วยสิ่งที่กรัมนี่เรียกว่า ‘กูดเซนส์’ (good sense) หรือที่กรัมนี่หมายถึง “การมองโลกแบบใหม่” ที่ถูก

สร้างขึ้นมาจากชนชั้นผู้ถูกกดขี่ เพื่อยกระดับทางปัญญาของผู้คนทั่วไป (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 166-167)

2.3.2 สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (War of Position)

สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (war of position) เป็นแนวความคิดที่สำคัญของกรัมสกีในเรื่องนี้ได้ปรากฏอยู่ใน บันทึกที่ชื่อว่า การต่อสู้ทางการเมืองและสงครามการทหาร (political struggle and military war) ซึ่งกรัมสกีได้ อธิบายว่ากลุ่มพลังต่าง ๆ นั้น ได้นำพาตัวเองเข้าสู่การต่อสู้ทางชนชั้น (class struggle) ได้อย่างไร โดยกรัมสกีได้อธิบายว่าการทำสงครามนั้น สามารถจำแนกได้เป็นสามประเภทด้วยกันได้แก่ สงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่ (war of movement) “การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” และการทำสงครามแบบกองโจร (underground warfare) (Gramsci, 1971 อ้างใน วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, p. 229) แต่ในที่นี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงเพียงการทำสงครามในสองรูปแบบแรกเท่านั้น

สำหรับกรัมสกีนั้น “การทำสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่” นั้นเป็นกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับรัฐที่มี “ประชาสังคม” ที่ด้อยพัฒนาซึ่งในรัฐแบบนั้นจะมีอำนาจทางการเมืองที่เปราะบาง (fragile) อีกทั้งกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ อาทิเช่น สหภาพแรงงาน กลุ่มกบฏ รวมถึงองค์กรพรรคการเมืองอื่นยังไม่มีพัฒนาเต็มที่ ทำให้การต่อต้านในการใช้อำนาจเกิดขึ้นได้ยาก อย่างไรก็ตามกลยุทธ์แบบนี้ไม่เหมาะสมสำหรับกลุ่มพลังต่าง ๆ ในการนำไปใช้เพื่อสร้างภาวะการณ์ครองอำนาจให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐที่มีระดับของการพัฒนาและมีประชาสังคมที่พัฒนาแล้วการทำสงครามขับเคลื่อนยึดพื้นที่นั้นเป็นการใช้อำนาจบังคับและการต่อสู้ในเชิงกายภาพที่รุนแรง (violent struggle) ซึ่งจะใช้ได้ผลในระยะแรกเท่านั้น แต่ไม่เพียงพอต่อการสร้างอำนาจให้ยั่งยืน

ดังนั้น กรัมสกี จึงได้เสนอกลยุทธ์ทางเลือกสำหรับชนชั้นผู้ถูกปกครอง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือหลักในการได้มาซึ่งสถานการณ์ครองอำนาจ กล่าวคือ กลยุทธ์ “การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” แนวคิดดังกล่าวเป็นยุทธวิธีทางการเมืองในระดับแนวหน้าเชิงวัฒนธรรม (cultural front) ที่ต้องการแทรกซึมและบ่อนทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ (Ideological mechanism) ของชนชั้นปกครองที่มีอยู่ อย่างต่อเนื่องและใช้ระยะเวลายาวนาน เป้าหมายหลักในการยึดครองพื้นที่ทางความคิด ให้เกิดประสบความสำเร็จคือตัวการต่าง ๆ ในพื้นที่ประชาสังคม เช่น โรงเรียน สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สื่อมวลชน สหภาพแรงงาน เป็นต้น (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 145) กลยุทธ์การทำสงครามขับเคลื่อนและสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดนี้เป็นยุทธวิธีสำหรับชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจได้เลือกนำมาใช้ เพื่อต่อต้านหรือทำลายและสร้างความรับรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมการเมืองหนึ่งๆ

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นถึงความสำคัญในการใช้สงครามยึดพื้นที่ทางความคิดมาอธิบาย การสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ ผ่านปฏิสัมพันธ์และยุทธวิธีของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้

และชุมชนกับตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ชนชั้นปกครอง/รัฐ/นายทุน นั้น ไม่ได้หยุดนิ่ง หรือนิ่งนอนใจกับภาวะการณ์ครองอำนาจนำของตนแต่ก็มีความพยายามสร้าง “ดุลยภาพ” กับกลุ่มพลังอื่น ๆ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย

3.3 สรุป

การทำความเข้าใจแนวคิดเรื่องการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังต่าง ๆ กลุ่มพลังผู้ถูกกดขี่จำเป็นต้องก้าวข้ามและเอาชนะการต่อสู้เชิงอุดมการณ์โดยเปลี่ยนจากการเรียกร้องที่เป็นประเด็นเศรษฐกิจและเป็นผลประโยชน์เฉพาะของคนบางกลุ่ม (Economic Corporate Phase) มาสู่การผนวกลประโยชน์ของคนในชนชั้นละกลุ่มพลังอื่น ๆ ให้ได้และถ้าสามารถทำเช่นนั้นได้ก็เรียกได้ว่าเป็นการสร้างการครองอำนาจนำให้เกิดขึ้น กล่าวโดยสรุป การสร้างความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไว้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ระหว่างปี พ.ศ.2557 – พ.ศ.2562 ต้องอาศัยแนวคิดกลุ่มพลังทางสังคมมาอธิบาย โดยแนวคิดดังกล่าวจะนำไปสู่ความสัมพันธ์ในรูปแบบที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจการครองอำนาจนำที่เกิดขึ้นต่อสร้างระบอบอาหารของ ศูนย์การเรียนรู้ไว้ไว้ จังหวัดน่าน

ตาราง 6 สรุปแนวคิดหลัก

แนวคิดระบอบอาหาร	แนวคิดรัฐแบบองค์รวม
แนวคิดระบอบอาหารใช้อธิบายการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ไว้จังหวัดน่าน	แนวคิดรัฐแบบองค์รวม นำมาอธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไว้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการเคลื่อนไหวต่อการสร้างระบอบอาหาร

ที่มา: โดยผู้วิจัย

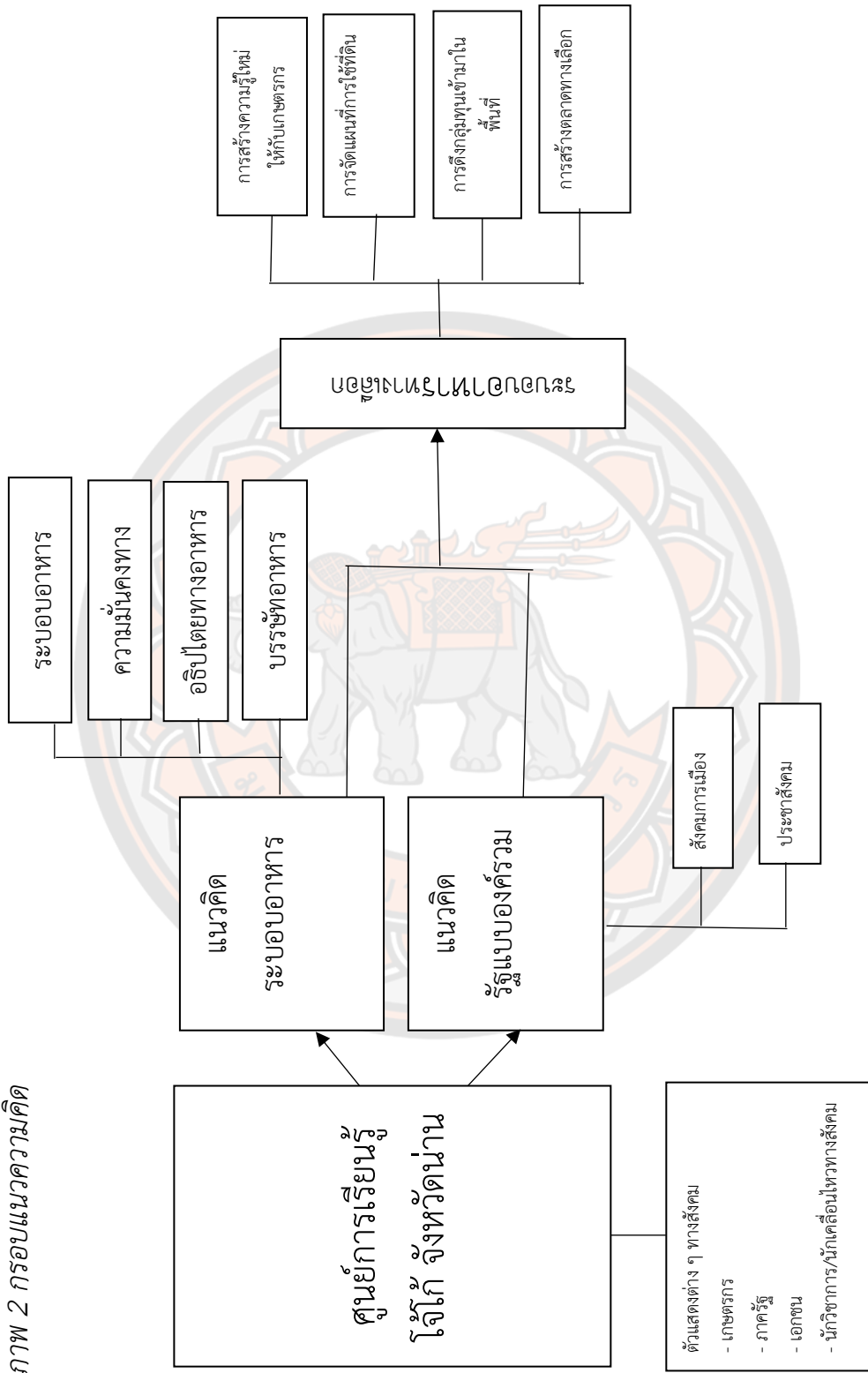
จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่าทั้งสองแนวความคิดนำมาใช้อธิบายในแต่ละส่วนที่แตกต่างกัน กล่าวคือ แนวคิดระบอบอาหารผู้วิจัยพยายามนำมาอธิบายภาพกรอบใหญ่ของเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ (international political economy) โดยมีบทบาทนำของบริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporations (TNCs)) ในฐานะตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) ที่เข้ามาส่งเสริมการผลิตอาหาร เพื่อตอบสนองกลไกตลาดและความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ จนนำมาสู่การก่อตัวของแนวคิดหลักในองค์กรระหว่างประเทศอย่างแนวคิดระบอบอาหาร ที่ผู้วิจัยเห็นถึงความสำคัญในการนำมาอธิบายความพยายามในการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ไว้

โก้ จังหวัดน่าน ถึงยุทธวิธีในการต่อสู้ของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ รวมถึงการเคลื่อนไหวทางอาหารเพื่อสร้างระบอบอาหารใหม่ในแนวทางการเรียนรู้ของศูนย์ใจโก้ มีการขับเคลื่อนอย่างไร

สำหรับแนวคิดรัฐแบบองค์รวม ผู้วิจัยนำมาใช้อธิบายการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจโก้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งประเด็นสำคัญในการอธิบายอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับรัฐแบบองค์รวมกล่าวคือ สงครามยึดพื้นที่ทางความคิด (war of position) ผู้วิจัยมองว่าประเด็นดังกล่าวรัฐและกลุ่มทุนพยายามในการต่อสู้เพื่อยึดกุม “พื้นที่เชิงอุดมการณ์ความคิดความเชื่อ” ของผู้คนในพื้นที่ “ประชาสังคม” รวมไปถึงศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ ซึ่งเป็นพื้นที่หนึ่งในโครงสร้างส่วนบน (เชิงอรรถที่ 4) ให้ได้ ดังนั้น การอธิบายถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจโก้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ (ใช้อธิบายในบทที่ 5-6) จึงเป็นประเด็นที่แนวคิดรัฐแบบองค์รวมสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน และในส่วนถัดไปผู้วิจัยจะนำเสนอ ระบอบอาหารในระดับสากลและการก่อตัวของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน เพื่อให้เห็นข้อมูลเบื้องต้นของระบอบอาหารแบบบริษัทและบริบทของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้อธิบายการใช้ทฤษฎีทั้ง 2 ผ่านแผนภาพที่ 1 ดังต่อไปนี้

ภาพ 2 กรอบแนวความคิด

ที่มา: โดยผู้วิจัย

บทที่ 4

ระบอบอาหารในระดับสากล นโยบายการเกษตรของประเทศไทย และการก่อตัวของศูนย์การเรียนรู้โจ๊กจังหวัดน่าน

ความนำ

บทนี้ผู้วิจัยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อนำเสนอระบอบอาหารในระดับสากลที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านการเกษตรและอาหารของประเทศไทยและการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวเกิดการก่อตัวของศูนย์การเรียนรู้โจ๊ก จังหวัดน่าน ที่เป็นผู้ริเริ่มสำคัญในการสร้างระบอบอาหารให้กับชุมชน ทั้งนี้ บทที่ 4 ผู้เขียนใช้เนื้อหาบริบทพื้นที่เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับทำความเข้าใจและใช้วิเคราะห์ในบทต่อไป

ระบอบอาหารเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นการริเริ่มทางวิวิธวิทยาเพื่อระบอบความสัมพันธ์ระหว่างการจัดระเบียบโลกและการค้าอาหารเกษตร ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ยุค ช่วง พ.ศ.2413 - พ.ศ.2543 (Bernstein, 2016, pp.3-4) เป็นการอธิบายการปรับโครงสร้างและการเปลี่ยนผ่านของยุคอาหาร โดยลักษณะเด่นของระบอบอาหารทั้งสามยุค คือบทบาทของอาหารในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการครองอำนาจนำ (hegemony) ของโลก อนึ่ง ระบอบอาหารชุดแรกอังกฤษครองความเป็นเจ้าแสวงหาโอกาสในทุนนิยมอุตสาหกรรม และขยายพื้นที่การผลิตอาหารราคาถูกไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก ระบอบอาหารชุดที่สองเป็นยุคการนำของสหรัฐอเมริกาการค้าแบบตั้งกำแพงภาษีระหว่างประเทศ ซึ่งใช้ระบบ The Bretton Woods นำไปสู่การพึ่งพิงการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลให้เป็นเจ้าตลาดทางการค้าเรื่องอาหารและการเกษตรและระบอบอาหารยุคที่สามเป็นบทบาทนำของบริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporations : TNCs) ที่ทำให้เกิดการปรับโครงสร้างการเกษตรและการแปรรูปอาหารข้ามชาติซึ่งเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองกลไกตลาดและความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ

จากรายงานสถานการณ์อาหารของโครงการอาหารโลก (World Food Program: WFP) พบว่า ในช่วง พ.ศ.2559 พ.ศ.2560 และ พ.ศ.2561 หลายประเทศเกิดวิกฤตการณ์ทางอาหารทั่วโลกมากกว่า 113 ล้านคน ใน 53 ประเทศ ตัวอย่างเช่น เยเมน สาธารณรัฐประชาธิปไตยคองโก อัฟกานิสถาน เอธิโอเปีย สาธารณรัฐอาหรับซีเรีย ซูดาน ซูดานใต้ และไนจีเรียตอนเหนือ ที่ต้องเผชิญกับการขาดแคลนอาหารและความหิวโหยเฉียบพลัน (World Food Program, 2019, pp. 4-5) นอกจากนี้ ข้อมูลขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations : FAO) กล่าวว่า พ.ศ.2562 ประชากรโลกกว่า 2 พันล้านคนหรือคิดเป็น 25.9% ของประชากรทั้งโลก (Food and Agriculture Organization of the United

Nations Rome, 2019) ที่ต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงทางอาหาร ส่วนด้านองค์การสหประชาชาติ (United Nations : UN) ระบุว่า มีประชากรโลกมากกว่า 135 ล้านคน ที่เข้าสู่ภาวะอดอยาก ในปี พ.ศ.2562 และ พ.ศ.2563 สอดคล้องกับ องค์การอนามัยโลก (WHO) ที่ให้ข้อมูลว่าในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา มีจำนวนประชากรที่ขาดแคลนอาหารเพิ่มขึ้นเกือบ 60 ล้านคนทั่วโลก (Frances and Edit, 2020) ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่า หลายพื้นที่ทั่วโลก ก่อให้เกิดภาวะอดอยากอย่างรุนแรงและสร้างอุปสรรคต่อการเข้าถึงอาหาร ยิ่งทำให้ปัญหาความอดอยากแพร่กระจายออกไปเป็นวงกว้าง โดย พ.ศ.2563 ที่ผ่านมา ความหิวโหยพุ่งสูงขึ้นแซงหน้าการเติบโตของประชากร ซึ่ง 9.9% ของประชากรโลกขาดสารอาหารในปีที่ผ่านมาสูงขึ้นเทียบกับ 8.4% ใน พ.ศ.2562 (ณรงค์กร มโนจันทร์เพ็ญ, 2564)

จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้เขียนมองว่า ประเทศไทยได้รับผลกระทบในด้านการเกษตรเป็นอันดับแรก ซึ่งเป็นผลมาจากโครงสร้างพื้นฐานทางการเกษตรของประเทศไทย ที่ประกอบไปด้วยสี่ปัจจัยหลัก ที่ดิน แหล่งน้ำ ประชากรและแรงงาน รวมถึงแหล่งทุนของเกษตรกร นอกจากนี้ผู้วิจัยมองว่าการเปลี่ยนแปลงจากระบบอาหารโลก นำมาสู่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับแรกเมื่อกลางทศวรรษที่ 2500 รวมไปถึงการปฏิวัติเขียว (green revolution) ที่เกิดขึ้นช่วงเดียวกัน (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ, 2548, น 38)

เมื่อพิจารณาถึงบริบทของสังคมเกษตรของประเทศไทยเราจะพบว่า วิถีชีวิตของสังคมเกษตรเปลี่ยนไปจากวิถีชีวิตของชุมชนเกษตรในฐานะผู้ผลิตแบบพออยู่มีกิน ก้าวเข้าสู่การเกษตรเชิงพาณิชย์ ทามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ซึ่งเป็นผลมาจากเกษตรกรรมแผนใหม่ หรือเรียกว่า การปฏิวัติเขียว ถูกผลักดันโดยประเทศสหรัฐอเมริกา ธนาคารโลกและมูลนิธิของบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ อันเป็นยุทธศาสตร์ของการขยายระบบทุนและเป็นการสกัดกั้นลัทธิสังคมนิยมในเอเชีย ประเทศไทยได้รับการช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา ทั้งด้านวิชาการเกษตร การสร้างแผนพัฒนาเศรษฐกิจประเทศ โดยกรอบวิธีคิดของการปฏิวัติเขียว คือ การเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงกับบริบททางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศ ซึ่งไม่ได้เปลี่ยนแปลงเฉพาะเทคโนโลยี แต่ยังรวมถึงชุดของนโยบายทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศไทย ในเรื่องของระบบชลประทาน การเสริมสร้างระบบการตลาด การจัดการผลผลิต ที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงระดับภูมิภาคและท้องถิ่น

ในปัจจุบันที่บรรษัทข้ามชาติครอบงำระบบการผลิตอาหารของ โลกซึ่งรวมถึงประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นด้านเมล็ดพันธุ์ ยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืช หรือปุ๋ยเคมี รวมไปถึงการแปรรูป การกระจายอาหารและการบริโภค กลายเป็นผลกระทบห่วงโซ่ระบบอาหาร หรือที่เรียกว่า ระบบอาหารบรรษัท (corporate food regime) ซึ่งส่งผลกระทบต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบการผลิตระดับครัวเรือน ดังนั้น ประเด็นสำคัญที่วิทยานิพนธ์นี้สนใจศึกษา คือ ความพยายามสร้างระบบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ใจรัก ตำบลเมืองจันท์ อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดน่าน ที่เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างเกษตรกรคนในชุมชน ซึ่งใน พ.ศ.2536 เกษตรกรเผชิญวิกฤตทาง

การเกษตรระบบเกษตรกรรมในจังหวัดน่านเป็นระบบเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเน้นการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่และปริมาณมาก กระแสการผลิตดังกล่าวภายใต้วลีที่ว่า “ผลผลิตสูงและราคาดี” จึงกลายมาเป็นแนวทางสำคัญที่ทำให้เกษตรกรพยายามขยายพื้นที่ การเพาะปลูกและใช้เมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง เมล็ดพันธุ์ลูกผสมถูกนำมาโฆษณาให้เกษตรกรได้เห็นถึงคุณภาพที่เหนือกว่าพันธุ์พื้นเมืองหรือแม้แต่พันธุ์ที่เกษตรกรคัดเลือกเอง ตัวอย่างเช่น ข้าวโพดลูกผสมพันธุ์ต่าง ๆ นอกจากนั้น ผลจากการที่เกษตรกรหันมาใช้พันธุ์ลูกผสมทำให้เกษตรกรต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกฤดูปลูก เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ลูกผสมไม่สามารถสืบเชื้อหรือเก็บพันธุ์ปลูกต่อได้ทำให้ร่ายจ่ายในการเกษตรของเกษตรกรสูงขึ้น หน้าที่เพิ่มขึ้น ความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชพื้นเมืองลดจำนวนลงทั้งพันธุ์ข้าวและพืชผักพื้นเมือง

ด้วยเหตุนี้ ผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงเป็น “การทำลายระบอบอาหาร” เกือบทั้งหมด เริ่มตั้งแต่เมล็ดพันธุ์พืชที่เคยอยู่ในมือชาวบ้าน ภูมิปัญญาในการพึ่งตนเองในการคัดเลือกและจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ที่ชาวบ้านได้สืบทอดกันมารุ่นต่อรุ่นเริ่มหายไป พันธุ์พืชพื้นบ้านถูกเข้ามาแทนที่ด้วยเมล็ดพันธุ์ของบริษัทเอกชน เมื่อเมล็ดพันธุ์กลายเป็นของนายทุน ชาวบ้านจึงต้องพึ่งพากลุ่มทุน นี่คือวิกฤตของเกษตรกร ดังนั้น การทำความเข้าใจระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน สามารถทำความเข้าใจได้ดังต่อไปนี้

สำหรับบทนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการนำเสนอประกอบไปด้วย 6 ส่วนหลักคือ

1. ระบอบอาหารแบบบริษัท
2. บทบาทของระบอบบริษัทต่อการเกษตรและอาหารกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย
3. บริบทเชิงพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน
4. ปรากฏการณ์ในการเปลี่ยนแปลงนโยบายภาคการเกษตรและอาหาร ช่วง พ.ศ. 2557-พ.ศ. 2562 กรณีศึกษาจังหวัดน่าน
5. ปรากฏการณ์ในการเปลี่ยนแปลงนโยบายภาคการเกษตรและอาหาร ช่วง พ.ศ.2557-พ.ศ. 2562 กรณีศึกษาจังหวัดน่าน
6. สรุป

4.1 ระบอบอาหารแบบบริษัท (Corporate Food Regime)

4.1.1 รูปแบบทางประวัติศาสตร์ของระบอบอาหารบริษัท

หากกล่าวถึงประเด็นเรื่อง “อาหาร” สำหรับวิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนนำเสนอความสำคัญตามกรอบแนวคิดจากบทที่ 1 กล่าวคือ “ความมั่นคงทางอาหาร อธิปไตยทางอาหาร และระบอบอาหาร” ตามลำดับ โดยคำว่า “ความมั่นคงทางอาหาร” เป็นแนวคิดที่ก่อตัวขึ้นช่วง พ.ศ.2513 ในการประชุมอาหารโลก (the world food conference) พ.ศ.2517 และการนิยามอาหารในฐานะความมั่นคงเพื่อสร้างความมั่นใจว่าประชาชนทุกคนสามารถเข้าถึงอาหารพื้นฐาน (basic food) ทั้งทางเศรษฐกิจ

และทางกายภาพได้ตลอดเวลาที่พวกเขาต้องการ (FAO, 1983) จากประเด็นความมั่นคงทางอาหาร จึงนำมาสู่แนวคิดเรื่องธัญพืชโดยทางอาหารที่มองว่าปัญหาความมั่นคงทางอาหารภายใต้กรอบแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ที่ส่งเสริมการค้าเสรี ความสามารถในการแข่งขันและการผลิตจำนวนมากภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องการปฏิวัติเขียวและการปฏิวัติยีน (gene revolution) นำไปสู่ปัญหาวิกฤตราคาอาหารโลก พ.ศ.2551 (McMichael and Schneider, 2011) แนวคิดเรื่องธัญพืชโดยทางอาหารเป็นชุดความคิดเกี่ยวกับการจัดการอาหาร ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนผ่านการจัดสรรอำนาจใหม่ (redistribution) ที่เริ่มเกิดขึ้นใน พ.ศ.2523 (วีระ หวังสัจจะโชค, 2564, น. 21) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าธัญพืชโดยทางอาหารเป็นแนวคิดที่พยายามนำกลไกที่เป็นประชาธิปไตยเข้ามาดูและระบบอาหาร เพื่อป้องกันการผูกขาดและการหาผลประโยชน์จากอาหารผ่านการผลิตจำนวนมากและความสามารถในการแข่งขันผ่านตลาดเสรี และนำมาสู่แนวคิดเรื่องระบบอาหาร ที่มองโครงสร้างการผลิตและการบริโภคอาหารของโลกถูกกำกับด้วยกรอบแบบทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ (Friedmann, 1982) ยุคการเริ่มต้นของก่อตั้งเป็นแนวคิด “ระบบอาหาร” คือการมองภาพของบทบาทผู้ผลิตและผู้บริโภคทั้งระบบ ตั้งแต่การผลิต การบริโภค และการขายพืชผลทางการผลิตที่ปัจจุบันพบว่า ระบบอาหารมักขึ้นอยู่กับบริษัทขนาดใหญ่ กล่าวคือ ระบบอาหารแบบบริษัทเขามา มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อรูปแบบการผลิต รวมถึงทางเลือกในการบริโภคอาหาร ระบบอาหารพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงบทบาทของอาหารและการเกษตรในการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก

ระบบอาหารแบบบริษัท คือ ระบบอาหารยุคที่สาม (พ.ศ.2523 – พ.ศ.2543) รูปแบบของเศรษฐกิจการเมืองหลังวิกฤตเศรษฐกิจราคาน้ำมัน และการล่มสลายของระบบ The Bretton Woods ซึ่งเป็นกระแสของระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ ยุคนี้เป็นการลดบทบาทสหรัฐอเมริกาเป็นบทบาทนำของบริษัทข้ามชาติในฐานะตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) ที่เข้ามาส่งเสริมการผลิตอาหารเพื่อตอบสนองกลไกการตลาดและความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ยังเป็นยุคของการ “ปฏิวัติซูเปอร์มาร์เก็ต” (Reardon, Timmer and Barrett, 2003) ดังนั้น ยุคที่สามประเด็นสำคัญคือ การเปิดการค้าเสรี (free trade) ทั่วโลกโดยบริษัทข้ามชาติ อย่างไรก็ตาม ระบบอาหารแต่ละยุคจะเห็นได้ว่า เป็นการเปลี่ยนผ่านช่วงระยะการสะสมทุนของเจ้ามหาอำนาจ ก่อให้เกิดการวางกรอบการเมืองเรื่องการพัฒนาใหม่ด้านการเกษตรและการผลิตอาหาร รวมไปถึงขอบเขต ความสำคัญของเทคโนโลยีการผลิต การแปรรูป การเข้าถึงอาหารและความมั่นคงทางอาหาร ความสัมพันธ์ด้านพลังงาน สิทธิทรัพย์สินทางปัญญา จนนำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบของกลุ่มทุนที่ผลิตเพื่อกำไร ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า ระบบอาหารถูกจัดวางผ่านมิติทางการเมืองในมุมมองความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลและกลไกตลาดโลก โดยเฉพาะระบบอาหารในยุคที่สามหรือที่เรียกว่า

ระบอบอาหารบริษัทเป็นตัวแสดงหลักในการผลิตอาหาร เพื่อตอบสนองกลไกตลาดและความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ

4.1.2 ความสำคัญของระบอบอาหารแบบบริษัท

ระบอบอาหารบริษัทเป็นยุคต่อจากการล่มสลายของระบอบการเงินเบรตตันวูดส์ ซึ่งเป็นยุคที่ถูกควบคุมมากขึ้น โดยการแปลงให้ภาคการเงินเป็นหัวขบวน (financialisation) และการสนับสนุนเสรีนิยมใหม่กุ่มตลาดที่มีการขยายตัวจาก พ.ศ.2523 ไปจนปลาย พ.ศ.2543 (พริตแมนน์, 2559, น. 71) ซึ่งองค์การการเงินระหว่างประเทศกลายเป็นเครื่องมือที่ใช้ทวงหนี้ในฐานะตัวแทนของธนาคารโลก เงินดอลลาร์ยังคงเป็นสกุลเงินระดับโลกโดยปราศจากกฎเกณฑ์และผ่านกฎเกณฑ์การเงินระหว่างประเทศ ด้วยเหตุนี้เองประเทศโลกที่สามเปลี่ยนจากนโยบายอาหารเกษตรระดับชาติ (รวมถึงการจัดการการส่งออก) สู่การส่งออกที่ควบคุมด้วยบริษัท ส่งออกสินค้าที่ไม่ได้มีความเป็น “ท้องถิ่น” เช่น พืชผัก ผลไม้ ดอกไม้และปลานอกฤดูกาลมากขึ้นเรื่อย ๆ (Friedmann, 2009).

ช่วง พ.ศ.2523 ระบอบอาหารแบบบริษัททำให้เกิดการรวมตัวของขบวนการเคลื่อนไหวข้ามชาติที่เกิดขึ้นตั้งแต่ระบอบอาหารยุคที่สองตอนปลาย รูปแบบการส่งออกทางการเกษตรถูกผลักดันโดยบริษัทข้ามชาติ เพื่อกำหนดความหมาย “กระบวนการทำให้การเกษตรเป็นเรื่องระหว่างประเทศรูปแบบใหม่” (new internalization of agriculture) (Raynolds, 1993) พริตแมนน์ (1991) เรียกรัฐต่าง ๆ เหล่านี้ว่า “ประเทศเกษตรกรรมใหม่” (NACs) เป็นคู่กับประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (NICs) ซึ่งย่ำถึงบทบาทในการเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางอาหารและการเกษตรในเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งนี้ ตั้งแต่ พ.ศ.2533 การซื้อ-ขาย วัตถุประสงค์ทั่วโลกเกี่ยวกับอาหารที่ทำโดยบริษัทข้ามชาติเน้นในเรื่องเทคโนโลยีด้านการปรับแต่งเมล็ดพันธุ์ การเก็บรักษาด้วยความเย็นและการขนส่งผักผลไม้ นอกฤดูกาลหรือทั้งปี มีการทำสัญญาระหว่างเกษตรกรและบริษัทในการผลิตอาหารนอกฤดูกาลและทำการแปรรูปอาหาร (มักเป็นการแปรรูปเพื่อส่งออก) เพื่อขยายซูปเปอร์มาร์เก็ตในยุโรป อเมริกาเหนือ และเอเชียแปซิฟิก ทำให้กระบวนการเหล่านี้กลายเป็น “การปฏิบัติเขียวครั้งที่สอง” (DeWalt, 1985) ซึ่งแตกต่างจากการปฏิบัติเขียวครั้งแรกด้วยการเปลี่ยนผัน กล่าวคือ เปลี่ยนผันโดยการริเริ่มจากสาธารณะสู่เอกชน เปลี่ยนผันจากธัญพืชอาหารหลักสู่อาหารที่มีมูลค่าสูงขึ้น และจากตลาดภายในประเทศสู่ตลาดระหว่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม กระบวนการแปลงวงจรอาหารให้เป็นภาวะข้ามชาติได้เข้าแทนที่การส่งออกที่มีการจัดการโดยรัฐ และประมาณหนึ่งในสามของการค้าแสดงให้เห็นถึงการซื้อขายระหว่างบริษัทรายย่อยภายใต้บริษัทใหญ่ อนึ่ง ด้วยการเกิดขึ้นของการค้าปลีกระดับโลก บริษัทเข้ายึดครองระบบการผลิตอาหารภายในประเทศ (รวมถึงเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และส่วนปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมี) ทำให้ตลาดขนาดใหญ่ลงถึงระดับล่าง (ท้องถิ่น) และห่วงโซ่อุปทานระดับภูมิภาค ดังที่ จอห์น วิลกินสัน (John Wilkinson) กล่าวไว้ว่า ระหว่าง พ.ศ.2523 เทคโนโลยีชีวภาพต้องพึ่งพาสิทธิบัตร ทั้งในส่วน

ของปัจจัยการผลิตด้านพันธุกรรมและสารเคมีการเกษตร และจากภาคส่วนด้านเกษตรกรรมทำให้ประเทศพัฒนาตอบรับสิทธิบัตรทางอาหาร ถือเป็นด้านแรกของการเข้าร่วมองค์การการค้าโลก

การเปลี่ยนแปลงในระบอบอาหารยุคที่สาม มีลักษณะการบริโภครวมเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเกษตรของโลก ที่เริ่มมาจากการทำให้เกิดความเข้มแข็งของเครือข่ายการผลิตเนื้อสัตว์เข้าสู่ระบบสากล อนึ่ง จากเหตุการณ์ที่สหรัฐอเมริกาเร่งการส่งออกถั่วเหลืองใน พ.ศ.2516 และเร่งการส่งเมล็ดพืชไปยังสหภาพโซเวียต ญี่ปุ่นจึงได้เริ่มยุทธศาสตร์กระจายการผลิตอาหารสัตว์ โดยส่งเสริมให้มีการร่วมทุนระหว่างรัฐกับเอกชน เพื่อบริหารจัดการทางเลือกของแหล่งอาหาร ได้แก่ ข้าวโพดจากไทยและอินโดนีเซีย ถั่วเหลืองจากบราซิล และเมล็ดพืชหายากจากแอฟริกาใต้ จีน อาร์เจนตินา และออสเตรเลีย (Hillman and Rothenberg, 1988. pp 46-47) ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์การจัดการอาหารจากหลายแหล่งทั่วโลก ทำให้มีการคาดการณ์ว่าจะก่อให้เกิด “การส่งออกในรูปแบบใหม่” (Non-Traditional Exports: NTEs) เช่น อาหารสัตว์ เนื้อสัตว์และอาหารแปรรูป ซึ่งการเปลี่ยนแปลงมาสู่การจัดการอาหารที่หลากหลายแหล่งทั่วโลก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบการค้าผลผลิตการเกษตรจากแบบทวิภาคีไปสู่การค้าแบบพหุภาคีในระบอบอาหารแบบบริษัทใน “กลุ่มประเทศเกษตรกรรมใหม่” (Friedmann, H., 1993)

เมื่อโครงสร้างการเกษตรเปลี่ยนแปลงไป ตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2523 เป็นต้นมามีการย้ายฐานการทำปศุสัตว์ไปยังประเทศที่มีรายได้ปานกลาง อย่างประเทศไทย ไต้หวัน เม็กซิโก และบราซิล โดยบริษัทอุตสาหกรรมอาหารได้รวมการจัดการอาหารสัตว์และพื้นที่เลี้ยงสัตว์ไว้ด้วยกัน (Friedmann, 1993) บริษัทอุตสาหกรรมบางแห่งดำเนินการอยู่ในภูมิภาค เช่น บริษัทเจริญโกคกัณท์ หรือซีพี ในประเทศไทย รวมถึงโรงงานอาหารสัตว์ ฟาร์มเพาะพันธุ์ ฟาร์มเลี้ยงไก่เนื้อความซับซ้อนที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ต่อมามีบทบาทสำคัญในช่วง พ.ศ.2523 เมื่ออาหารมูลค่าต่ำจำนวนมากของระบอบอาหารในยุคหลังวงครามถูกแทนที่ด้วยผลิตภัณฑ์อาหารมูลค่าสูงอันเกี่ยวข้องกับการส่งออกรูปแบบใหม่ในลักษณะนี้เครือข่ายการนำเข้าอาหารในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแกนหลักสำคัญของระบอบอาหารโลกที่ก่อตัวด้วยปัจจัยแบบบริษัท มากกว่าการผลิตจากรัฐ หรือตลาดอาหารเกษตร

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า หนึ่งในความสัมพันธ์ทางโครงสร้างที่สำคัญของระบอบอาหารแบบบริษัทคือเรื่องการเงินที่มีการบูรณาการเพิ่มขึ้น และมีการจัดองค์ประกอบใหม่ของห่วงโซ่อาหารเกษตรที่ข้ามทั้งพื้นที่และเวลา โดย เวีย คัมเปสินา (Via Campesina) (ดูเชิงอรรถที่ 8) สังเกตว่าปัจจุบันทุน(เงิน)ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่ซื้อแรงงานและที่ดินได้เท่านั้น แต่ยังต้องการเปลี่ยนความรู้เทคโนโลยีและเมล็ดพันธุ์ให้เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล (Sovereignty, 2013) ซึ่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การรวมเป็นหนึ่งเดียวของระบบเกษตรอาหารทั่วโลก ทั้งนี้ ในเรื่องขององค์ประกอบใหม่เกี่ยวกับกฎระเบียบของระบอบอาหาร ลุยจิ รุสซี (Luigi Russi) เห็นถึงอิทธิพลของทุนทางการเงินที่เติบโตอยู่ในระบอบอาหารผ่านการเข้ามามีบทบาทของนักการเงินในธุรกิจอาหาร

และบริษัทข้ามชาติ ดังนั้น ระเบียบอาหารแบบบริษัท จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของวิธีการทางรัฐศาสตร์ สามารถนำไปใช้อธิบายได้หลายมุมมอง เพื่อให้ให้เห็นถึงกระบวนการต่อสู้ทางการเมืองและสังคมโลก (ซึ่งผู้เขียนได้ใช้แนวคิดระเบียบอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวมของ อันโตนิโอ กรัมซี ในการอธิบาย บทถัดไป) ภายใต้ระเบียบบริษัทข้ามชาติ สถานะของอำนาจในการควบคุมอาหารได้ถูกแปรเปลี่ยน จากชุมชนและรัฐชาติไปอยู่ในมือของกลไกตลาดโลก

4.1.3 ว่าด้วยกฎระเบียบโลก ในยุคของระเบียบอาหารแบบบริษัท

ระเบียบอาหารมุ่งเน้นไปที่พลวัตการเปลี่ยนแปลงในอาหารและเกษตรแบบทุนนิยม ที่เน้นการผลิตซ้ำเป็นจำนวนมาก ซึ่งให้เห็นถึงการสะสมทุนในอุตสาหกรรมเกษตร โดยจากที่กล่าวไปข้างต้นเกี่ยวกับระเบียบอาหารทั้ง 3 ยุค พบว่า ยุคแรกของระเบียบอาหาร การค้าสินค้าโภคภัณฑ์จำนวนมาก อย่างเช่น ข้าวสาลีและน้ำตาล ส่วนยุคที่สองที่เกิดอุตสาหกรรมเกษตรและอาหารเข้ามาสู่ยุคสุดท้ายนำโดยบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ ที่ทำกำไรจากการจัดระเบียบใหม่ของห่วงโซ่อาหาร การเกษตร การส่งออกอาหารข้ามพรมแดน รวมถึงผลิตภัณฑ์อาหารแปรรูปที่พร้อมรับประทาน (Burch and Lawrence, 2009) ทั้งนี้ จึงเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในยุคของบริษัทข้ามชาติเกิดจากการปรับโครงสร้างภายในของระบบอาหารและเกษตรในระดับโลก และกฎระเบียบดังกล่าวได้แพร่กระจายไปสู่ประเทศต่าง ๆ รวมถึงภูมิภาคนั้น ๆ ของแต่ละประเทศ ภายใต้การวิเคราะห์แนวคิดระเบียบอาหารต่อการควบคุมความมั่นคงด้านอาหารกำลังเปลี่ยนจากชุมชนและรัฐชาติไปสู่ตลาดโลก ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ว่าอำนาจอธิปไตยทางอาหารของประชากรโลกกำลังถูกทำลายผ่านการเป็นสมาชิกในองค์การการค้าโลก (WTO) (ดูเชิงอรรถที่ 9) ข้อตกลงการค้าเสรีระดับภูมิภาค โดยข้อตกลงเหล่านี้พยายามที่จะเข้ามาสร้างกฎเกณฑ์ เพื่อกีดกันอัตราภาษีลดการสนับสนุนของรัฐบาลสำหรับการเกษตรในท้องถิ่นรวมถึงการบังคับใช้กฎระเบียบต่อการควบคุมเมล็ดพันธุ์พืชเพื่อขับเคลื่อนผลประโยชน์ทางการค้าของบริษัท

เมื่อพิจารณาถึงความสำคัญและความเป็นศูนย์กลางของการเกษตรและอาหารต่อการดำรงชีวิตและการค้าโลก กฎระเบียบจึงเป็นปัจจัยสำคัญในกระแสโลกาภิวัตน์ของอาหารและการเกษตร (Pechlaner, 2010, p.179) กฎเกณฑ์การค้าโลกมีความสำคัญต่อวาระเสรีนิยมใหม่ (Patel and McMichael, 2004, p 2) ได้กล่าวไว้ว่า ระเบียบอาหารแบบบริษัทได้รับการจัดตั้งเป็นสถาบันผ่านองค์การการค้าโลก (WTO) เพื่อรักษาผลกำไรสำหรับธุรกิจการเกษตรของกลุ่มทุน เห็นได้จากกรณีใน พ.ศ.2529 ข้อตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและความตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (General Agreement on Tariffs and Trade: GATT) รอบอุรุกวัยของการเจรจาการค้าระหว่างประเทศได้ถูกครอบงำ โดยการเผชิญหน้าระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพยุโรป เกี่ยวกับการปฏิรูปนโยบายฟาร์มทั้งสองฝ่ายประกาศความมุ่งมั่นในการกำหนดความตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้าที่จะยุติความโกลาหลในตลาดเกษตรโลกการผลิตเงินโครงสร้างในภาค

เกษตรและการสะสมที่เป็นผลของส่วนเกิน การใช้เงินอุดหนุนการส่งออกเพื่อนำส่วนเกินเหล่านี้เข้าสู่ตลาดโลกทำให้เกิดปัญหาการค้าและความมั่นคงด้านอาหารของประเทศกำลังพัฒนาใน พ.ศ.2523 อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เห็นได้ชัดกฎระเบียบใหม่ ที่อยู่ในกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ จะจำกัดสิทธิของประเทศกำลังพัฒนาในการผลิตอาหาร รวมถึงการใช้มาตรการทางการค้า เพื่อควบคุมการนำเข้าอาหารและมาตรการสนับสนุนราคา (Watkins, 1991, pp 38-50) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ระเบียบอาหารแบบบริษัทได้เปลี่ยนจุดยืนของการควบคุมความมั่นคงด้านอาหารออกจากรัฐชาติเป็นตลาดโลก สิ่งนี้ได้รับการออกแบบโดยผ่านข้อตกลงองค์การการค้าโลก (WTO) รวมถึงข้อตกลงด้านการเกษตรและข้อตกลงด้านการค้าเกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาด้านเมล็ดพันธุ์ ซึ่งมีผลบังคับใช้ พ.ศ. 2538 (Plahe, and Hawkes, 2013, pp. 309-338) อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ภายใต้ข้อตกลงด้านการเกษตรรัฐต้องเปลี่ยนแปลงการผลิตอาหารจากผลิตเพื่อกินสู่การผลิตเพื่อขาย (McMichael, 2005) การเป็นสมาชิกองค์การการค้าโลกรัฐต้องทำให้ทรัพยากรพันธุกรรมพืชเป็นสินค้าผ่านสิทธิบัตรและสิทธิของผู้เพาะพันธุ์พืช ผลกระทบจากนโยบายที่ทำร่วมกัน คือ การพังทลายอำนาจของชาติในเรื่องเกี่ยวกับการสร้างความมั่นคงทางอาหาร

ในแง่นี้ ความสัมพันธ์ทางการผลิตระหว่างประเทศหลังการเปลี่ยนแปลงเสรีนิยมใหม่ เป็นจุดพลิกผันสำคัญในองค์กรของรัฐ เศรษฐกิจ การเมือง สังคม รวมถึงกฎระเบียบยุทธศาสตร์ของบริษัทข้ามชาติ เข้าแทนที่การค้าในยุคหลังสงครามโลกที่ถูกจัดด้วยนโยบายการค้าระดับโลก ทั้งนี้ ธุรกิจด้านการเกษตรพยายามครอบคลุมปัจจัยการผลิต พันธุ์พืช การเพาะปลูกขนาดใหญ่ และเกษตรพันธสัญญา รวมทั้งการแปรรูปและจัดจำหน่ายอาหาร การปรับโครงสร้างอาหารของบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ ได้สร้างมาตรฐานใหม่แก่กระบวนการข้ามพื้นที่ หรือการกำหนดความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ (McMichael, 1994) จากการค้นคว้า ผู้วิจัยมองว่า ระเบียบอาหารแบบบริษัทเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นวิธีวิทยา เพื่อระบุนความสัมพันธ์ระหว่างการจัดระเบียบโลกและการค้าอาหารเกษตร โดยอธิบายว่าช่วงของการปรับโครงสร้างและการเปลี่ยนผ่าน จะถูกตีกรอบโดยการเมืองและผลประกอบการของธุรกิจ รวมทั้งความสำคัญของเทคโนโลยีการเกษตรและการผลิตอาหาร

อย่างไรก็ดี จากข้อมูลข้างต้น ผู้ศึกษาเห็นว่า บริษัทธุรกิจเกษตรข้ามชาติได้ปรับโครงสร้างภาคเกษตรกรรมและอาหารของโลก โดยอาศัยอำนาจเหนือตลาดโดยตรงและใช้รัฐบาล ธนาคารโลก (world bank) กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) และองค์การการค้าโลก (WTO) ที่ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอ้อม บริษัทเหล่านี้เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิถีการเพาะปลูก การผลิตและการจัดจำหน่ายทั่วโลกความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดภัยพิบัติในขณะเดียวกันก็ทำให้ความอดอยากและวิกฤตการณ์ด้านอาหารและเกษตรกลายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ระเบียบอาหารบริษัทขึ้นอยู่กับการควบคุมหลักของตลาดเสรีนิยมใหม่เป็นหลักสากล โดยรัฐต้องทำให้มีการแปรรูป

กิจการของรัฐเป็นเอกชน (privatization) ผ่านการปรับโครงสร้างที่เป็นตัวอำนาจและข้อตกลงการค้าเสรีในฐานะทางเลือกสู่สกุลเงินที่มีเสถียรภาพและเป็นสกุลเงินตราสากลหลัก

นอกจากนั้น ผู้วิจัยมองว่า กลุ่มบริษัทข้ามชาติ รวมมือกับรัฐบาลแต่ละประเทศ เพื่อชักนำ การใช้นโยบายเกษตรกรรมที่ส่งเสริมการเพาะปลูก เพื่อการส่งออกแทนที่การผลิตอาหารบริโภคในประเทศ รวมทั้งสนับสนุนอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่ที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว วิถีเกษตรกรรมดั้งเดิมที่เคยดำเนินไปโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ถูกปรับเปลี่ยนวิธีการเกษตรและแทนที่ด้วยระบบอุตสาหกรรมเกษตร ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด คือ เดบ เมอร์ฟีย์ (Dave Murphy) ผู้ก่อตั้งองค์กร Food Democracy Now กรณีบริษัทมอนซานโต้ (ดูเชิงอรรถที่ 10) ซึ่งให้เห็นความสัมพันธ์และความทับซ้อนของผู้มีบทบาททางการเมืองของสหรัฐอเมริกา ตัวอย่างความสัมพันธ์ทับซ้อน เช่น นาย Mickey Kantor บอร์ดของมอนซานโต้ เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีพาณิชย์ของสหรัฐ นาง Linda Fisher รองประธานบริษัทฝ่ายรัฐกิจและประชาสัมพันธ์ ต่อมาได้รับตำแหน่งรองประธานฝ่ายบริหารของสำนักงานปกป้องสิ่งแวดล้อม (environmental protection agency : EPA) (มูลนิธิชีววิถี, 2560) จากที่กล่าวไปข้างต้น จึงเห็นได้ว่า การแบนพาราควอตและไกลโฟเซต ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องเกี่ยวกับประเด็นสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติที่มีอิทธิพลต่อรัฐบาลของหลายประเทศ

4.2 บทบาทของระบอบบริษัทต่อการเกษตรและอาหารกับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับระบอบอาหารถูกมองว่าเป็นการจัดโครงสร้างทางการเมืองของเศรษฐกิจทุนนิยมโลก โดยใช้กฎเกณฑ์ของอังกฤษและสหรัฐอเมริกาและการบริหารรัฐเสรีนิยม กฎเกณฑ์นี้ตั้งขึ้นโดยวิธีการทางทหารการเงินและวิธีเชิงสถาบัน ในทำนองเดียวกันองค์การการค้าโลก (WTO) ทำให้หลักการจัดการได้รับการยอมรับทั่วโลกกลายเป็นสถาบัน (การสร้างเสรีการค้าและการประกอบธุรกิจ) โดยมีข้อบังคับทางกฎหมายและเศรษฐกิจ ซึ่งจะเห็นได้ว่ารูปแบบของหลักเกณฑ์ที่กำหนดโดยบรรษัทข้ามชาตินั้นได้วางโครงสร้างสำหรับโครงสร้างระบอบอาหาร โดยเฉพาะเรื่องการผลิตอาหารและการจัดการอาหารเพื่อรักษาพลวัตการสั่งสมทุนบางอย่างภายใต้ระบบรัฐ

นโยบายของภาครัฐส่งเสริมการลงทุนและการสนับสนุนให้บริษัทเอกชนสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของรัฐและประชาชน ทำให้บริษัทต่าง ๆ เช่น มอนซานโต้ คาร์กิล ไฟโอเนียร์ แปซิฟิก ซินเจนทา สามารถผูกขาดเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดและพืชไร่หลายชนิดได้ทั้งหมด โดยหน่วยงานของรัฐซึ่งเคยมีบทบาทในการผลิตเมล็ดพันธุ์เพื่อจำหน่ายให้กับเกษตรกรในอดีต ได้เปลี่ยนมาทำหน้าที่ในการสนับสนุนกิจการของบริษัทเมล็ดพันธุ์ดังกล่าว ความสำเร็จในการผูกขาดพันธุ์พืชเกิดขึ้นเนื่องจากกลยุทธ์ในการพัฒนาและส่งเสริมพันธุ์พืชลูกผสม (เมล็ดพันธุ์ไฮบริด) ของบริษัทเอกชนและหน่วยงาน

ของรัฐ นอกจากนั้น รัฐได้ส่งเสริมการลงทุนจนบริษัทเจริญโภคภัณฑ์และบริษัทข้ามชาติสามารถผูกขาดเมล็ดพันธุ์ผัก ข้าวโพด ข้าวฟ่าง และทานตะวัน (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2554, น. 15- 16)

อย่างไรก็ตาม การผลิตแบบบริษัทเข้ามามีบทบาทในการผลิตค้าภาคการเกษตรของไทยมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตในภาคเกษตรกรรม การผลิตโดยเกษตรกรรายย่อยจะถูกแทนที่ด้วยการผลิตแบบบริษัท ซึ่งไม่ต้องการใช้แรงงานเกษตรกร ตัวอย่างเช่น การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงหมู การเลี้ยงปลากระชัง กล่าวคือระบบการผลิตแบบเกษตรพันธะสัญญา (contract farming) เป็นระบบการผลิตอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น เพื่อรองรับการผลิตแบบพานิชย์เกษตรพันธะสัญญา ระบบดังกล่าวมีการจัดการร่วมกันระหว่างเกษตรกรผู้ทำการผลิตกับกลุ่มทุนหรือบริษัทผู้รับซื้อ โดยมีการทำสัญญาระหว่างกัน ทั้งนี้ บริษัทจะเป็นผู้จัดหาปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ ปุ๋ย ยา รักษาโรค อาหารสัตว์ เทคโนโลยีทางการเกษตรและสินเชื่อให้กับเกษตรกร ส่วนเกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตบางอย่างเช่น ที่ดินและมีแรงงาน (พงศ์เทพ วิวรรณเดชะ, 2550, น. 14) นอกจากนั้น นักลงทุนข้ามชาติขยายการลงทุนทางการเกษตรเข้าไปในประเทศต่าง ๆ ซึ่งรวมถึงการยึดครองที่ดิน (land grabbing) ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในระดับประเทศ ภูมิภาคและระดับโลก แต่เกษตรกรซึ่งเป็นกลุ่มประชาชนหลักที่อาศัยอยู่ในชนบทกลับประสบกับปัญหาหนี้สินและสูญเสียที่ดินทำกินกลายเป็นผู้เช่าที่ดินในสัดส่วนที่เพิ่มมากขึ้น

4.2.1 การผูกขาดปัจจัยการผลิตและการครอบงำระบบการผลิต

ระบอบอาหารของโลกได้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลดจำนวนลงของบริษัทอาหารและเกษตร ภาพรวมที่เกิดขึ้นของประเทศสหรัฐอเมริกาจะชัดเจนที่สุด ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ร่วมอนุสัญญา UPOV (เชิงอรรถที่ 11) ใน พ.ศ.2524 และภายหลังปรับไข้อนุสัญญา 1991 ใน พ.ศ.2542 ช่วงยุคปี พ.ศ. 2539 มีบริษัทเมล็ดพันธุ์อิสระราว 600 บริษัท โดยที่ 10 บริษัทใหญ่ถือครองตลาดเพียงร้อยละ 16.7 ของจำนวนเมล็ดพันธุ์ทั้งหมด (รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์, 2563) และหลังจากนั้นเพียงไม่กี่ปี จำนวนบริษัทได้ลดลงอย่างชัดเจน มีการรวมศูนย์การผลิตมากขึ้น ขณะเดียวกันที่ราคาของเมล็ดพันธุ์และยาฆ่าแมลงก็สูงขึ้น เกษตรกรรายย่อยที่ทำรายได้จากธุรกิจในการครอบครัวย้ายไป กลายเป็นลูกจ้างของบริษัทอาหารและเกษตร ไม่น่าแปลกใจที่ในปี พ.ศ.2559 ร้อยละ 75 (รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์, 2563) ของเมล็ดพันธุ์ในตลาดถูกครอบครองบริษัทยักษ์ใหญ่เพียง 10 บริษัท (seedcontrol.eu) และตัวเลขนี้กำลังลดลง

การเข้ามาครอบครองของบริษัทนั้น อาจทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพเกษตรกรไปเป็นกาจ้างงานของบริษัท แต่ในระยะยาวนั้นการถูกกีดกันสิทธิในการเข้าถึงเมล็ดพันธุ์นั้น ทำให้ประชาชนทั่วไปไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิตที่ปลูก ฝืนดินที่ปลูกและจำเป็นจะต้องมีค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น ผู้บริโภคเองก็จะมีทางเลือกทางการซื้อที่น้อยลง จึงเห็นได้ว่าการสร้างระบอบอาหารและการมีความมั่นคงทางอาหารของรัฐไทย เรามุ่งเน้นเรื่องประสิทธิภาพเป็นหลัก แต่มีคำถามเรื่องความเป็นธรรม

เต็มไปหมด เช่น ถ้าผลิตโดยเกษตรกรรายย่อย ระบบการกระจายเป็นอย่างใด การเข้าถึงทรัพยากร เป็นอย่างไร ปัญหาเรื่องที่ดิน ปัญหาเรื่องระบบตลาด เราจะกินอาหารแบบที่อาจารย์สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เรียกว่า “แตก่วน” หรือกินอาหารหลากหลาย อย่างเช่น ข้าว ประชาชนกินพวกข้าวถุง ประชาชนรู้ไหมว่ามันมาจากไหน มีหัวนอนปลายตีนไหม ทั้งหมดมันเกี่ยวข้องกันในเชิงโครงสร้าง นโยบายและ ทิศทางของประเทศด้วยว่า จะพากันไปทางไหน (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, 2560) ดังนั้น ผู้วิจัยจึง คำนึงถึงความเป็นธรรมของผู้คนที่ผลิตอาหารจำเป็นจะต้องวิเคราะห์ให้ถึงภาพการสร้างระบอบ อาหารจากระดับรากหญ้าไปจนถึงภาพใหญ่ในระดับประเทศ ท้ายที่สุดแล้ว การที่เมล็ดพันธุ์ตกอยู่ ภายใต้การครอบครองของบริษัทเกษตรและอาหารจะไม่เพียงเปลี่ยนสามารถเกษตรกรเป็นอาชญากร แต่อาจเป็นไปตามที่ ดร.วันทนา ศิวะ นักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมชาวอินเดีย กล่าวไว้ว่า “เป็นทาส เมล็ดพันธุ์” ไม่ว่าคุณจะเป็นคนปลูก คนกินหรือคนขาย เราควรมีสื่อในการเข้าถึงเมล็ดพันธุ์และ อาหารที่หลากหลาย ความมั่นคงและอธิปไตยทางอาหารของคนหลายล้าน ไม่ควรจะตกอยู่ในมือของ ไม่ก็บริษัทภายใต้การเอื้อประโยชน์ของ UPOV 1991 (เชิงอรรถที่ 12) (รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์, 2563)

หากจะอธิบายต่อถึงความหมายของการจัดการเมล็ดพันธุ์ของเกษตรกรรายย่อยซึ่ง ประกอบด้วย การค้นหา การเก็บ การคัดเลือก และการปรับปรุงพันธุ์ กระบวนการเหล่านี้คือ การอนุรักษ์พันธุกรรมในถิ่นที่อยู่ เพื่อรักษารูปร่างพันธุ์กรรมเอาไว้พัฒนาตอบสนองความต้องการที่ หลากหลายตามสถานการณ์ในวันหน้า เป็นการพัฒนาคุณภาพเมล็ดพันธุ์ราคาเหมาะสมเพื่อตอบโจทย์ การผลิตที่มีคุณภาพ และเอื้อต่อการลดการใช้สารเคมีการเกษตร ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจาก ภายนอกได้มากขึ้นเป็นลำดับ ซึ่งก็หมายถึงลดต้นทุน หลายกลุ่มสามารถผลิตเมล็ดพันธุ์ เพื่อการค้า เป็นรายได้เพิ่มขึ้นไปอีก นอกจากนี้ การยึดครองพันธุกรรม ซึ่งแต่เดิมอยู่ในมือของชุมชนและ เกษตรกรรายย่อยมาเป็นพันธุ์พืชของบริษัท ทำให้ออกเหนือจากบริษัทชุดรีดผลประโยชน์ผ่านพันธุ์พืช แล้ว การใช้พันธุ์พืชของบริษัทยังนำไปสู่การถูกบังคับทั้งโดยตรงและโดยอ้อมให้ต้องใช้ปัจจัยการผลิต อื่นด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือพันธุ์พืชตัดแปลงที่ใช้อยู่โลกขณะนี้มากกว่า 85% เป็นพืชต้านทาน สารเคมีปราบวัชพืช ทำให้เกษตรกรต้องใช้พันธุ์พืชและสารเคมีของบริษัทนั้น แต่แนวโน้มดังกล่าวได้ เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้วในกรณีของการส่งเสริมการปลูกข้าวโพด รวมถึงข้าวลูกผสม เนื่องจากบริษัท ต่าง ๆ มักจะผูกมัดให้เกษตรกรต้องใช้พันธุ์พืช ปุ๋ยและสารเคมีในเครือบริษัทของตน

ส่วนในระดับโลกนั้น เห็นได้ชัดเจนว่า บริษัทข้ามชาติผลิตเมล็ดพันธุ์รายใหญ่ของโลกล้วน แล้วแต่เป็นบริษัทที่ครอบครองตลาดสารเคมีการเกษตรรายใหญ่ของโลกด้วยเช่นเดียวกันโดยบริษัท ข้ามชาติครอบครองตลาดสารเคมีการเกษตรของโลกถึง 89% เครือเจริญโภคภัณฑ์และบริษัท รองลงมาอีก 2-3 บริษัทสามารถผูกขาดการเลี้ยงไก่ไว้ได้ เพราะพันธุ์ไก่สมัยใหม่ถูกผูกขาดอยู่ในมือ ของบริษัท ทั้ง ๆ ที่ในอดีตประเทศไทยคือแหล่งที่มีความหลากหลายของพันธุ์ไก่และสัตว์ปีกมากมาย

ทั้งที่พบในธรรมชาติและชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ การเลี้ยงสัตว์ในระบบนี้เกษตรกรต้องยอมรับเทคโนโลยี และปัจจัยการผลิตอื่น ๆ ของบริษัทแทบทั้งหมด รายได้ที่เกษตรกรจะได้รับมีส่วนแบ่งน้อยมาก เพราะประมาณ 90% ของต้นทุนการผลิตเป็นผลประโยชน์ของบริษัท โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่าพันธุ์ไก่และค่าอาหารสัตว์ (มูลนิธิชีววิถี, 2554)

จุดเริ่มต้นของการเกิดความขัดแย้งทางการเมืองที่มีประเด็นเรื่องอาหารเป็นตัวแปรสำคัญนั้น ใน พ.ศ.2536 เมื่อกลุ่มเกษตรกรรายย่อย ผู้ที่ทำงานในภาคเกษตร กลุ่มผู้หญิงในพื้นที่ชนบทและกลุ่มคนพื้นเมือง ซึ่งมีจำนวนประมาณ 148 องค์กรของกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคม ใน 69 ประเทศ และใน 4 ทวีป ได้แก่ ทวีปยุโรป อเมริกา เอเชีย และแอฟริกา ได้มีการรวมตัวกันจัดการประชุมที่เมืองมงส์ (Mons) ประเทศเบลเยียม เพื่อต่อต้านการเปิดเสรีทางการค้าสินค้าเกษตรและอาหารในการเจรจาการค้าโลกรอบอุรุกวัย (ฟิลิป แมคไมเคิล, 2559) ในการประชุมดังกล่าว จึงเริ่มมีการหารือกันว่าการจัดการปัญหาและผลกระทบของการค้าเสรีต่อผู้ผลิตรายย่อยด้วยมาตรการในระดับรัฐอาจจะไม่เพียงพอ รวมทั้งอาจมีความจำเป็นต้องขยายแนวทางการปฏิบัติไปสู่การจัดตั้งองค์กรในลักษณะข้ามชาติด้วย ผลของการจัดประชุมดังกล่าว จึงเกิดการจัดตั้งเครือข่ายกลุ่มเคลื่อนไหวเกษตรกรระหว่างประเทศที่เรียกว่า กลุ่มลาเวียแคมเปซินา (La Via Campesina) ขึ้น เพื่อเรียกร้องและปกป้องสิทธิของผู้ผลิตรายย่อย ความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับอาหาร ล้วนแยกออกจากกันไม่ขาดกับการเมืองที่มีผลประโยชน์มารองรับ

ดังนั้น นโยบายภาครัฐที่จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำด้านการเข้าถึงอาหารของคนไทย อย่างเช่น การสนับสนุนเกษตรกรให้ผลิตและคงความหลากหลายของอาหารเพื่อให้ผู้บริโภคเลือกบริโภคได้มากขึ้น สนับสนุนให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจด้านโภชนาการ รวมไปถึงมาตรการที่ช่วยประคับประคองรายได้ของกลุ่มครัวเรือนรายได้น้อยที่เป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงที่จะเผชิญความไม่มั่นคงทางอาหารมากกว่าครัวเรือนกลุ่มอื่น ๆ โดยจะนำมาสู่การสร้างระบอบอาหาร การเข้าถึงอาหารทั้งในทางกายภาพ เศรษฐกิจและเชิงวัฒนธรรมอาหารการเข้าถึงอาหารทางกายภาพจะเกิดขึ้นได้ ต้องเกิดจากความเข้าใจในเวชของอาหารรวมถึงการจัดการความมั่นคงทางอาหาร การจัดการเชิงโครงสร้าง (นโยบาย โครงการพัฒนา) การจัดการเชิงเศรษฐกิจ และการจัดการเชิงอำนาจ (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2561) ด้วยเหตุนี้ พื้นที่กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน จึงเป็นพื้นที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจบริบทเชิงโครงสร้างของการสร้างระบอบอาหาร โดยจะเสนอในส่วนถัดไป

4.3 บริบทเชิงพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน

การกำหนดนโยบายด้านการเกษตรและอาหารของรัฐ ซึ่งได้กล่าวให้เห็นในข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยตระหนักว่าการทำความเข้าใจการใช้อำนาจของรัฐ โดยมีนโยบาย กฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ เข้าไปควบคุมการทำกิจกรรมของประชาชน แต่ขณะเดียวกันเองรัฐก็การสร้าง ความเชื่อให้กับผู้คนในสังคม โดยการสร้างความรับรู้และทำให้คนในสังคมยินยอมที่จะคล้อยตามเพื่อ

ง่ายต่อการควบคุมชาวบ้านและรัฐมีความชอบธรรมในการปฏิบัติต่อประชาชน อย่างไรก็ตาม ในบทที่ 4 ผู้เขียนมองว่ามีความสำคัญกับการทำความเข้าใจต่อบริบทสถานการณ์ในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่ จังหวัดน่าน เพราะภาพสะท้อนการสร้างระบอบอาหารที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่นำชุมชนให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอให้เห็นถึงพัฒนาเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่ จังหวัดน่าน ที่เป็นพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจการก่อรูปของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่ รวมถึงการลุกขึ้นมาปฏิบัติการของกลุ่มภาคประชาสังคม ภาคประชาชนในการขับเคลื่อนให้เกิดการแก้ไขปัญหาในเชิงองค์รวมของพื้นที่จังหวัดน่าน โดยผู้เขียน ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ประเด็นที่สำคัญดังนี้ ประเด็นที่ 1 บริบทเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่ จังหวัดน่าน ประเด็นที่ 2 การจัดการสถานการณ์การสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่ จังหวัดน่าน

4.3.1 บริบทเชิงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่ จังหวัดน่าน

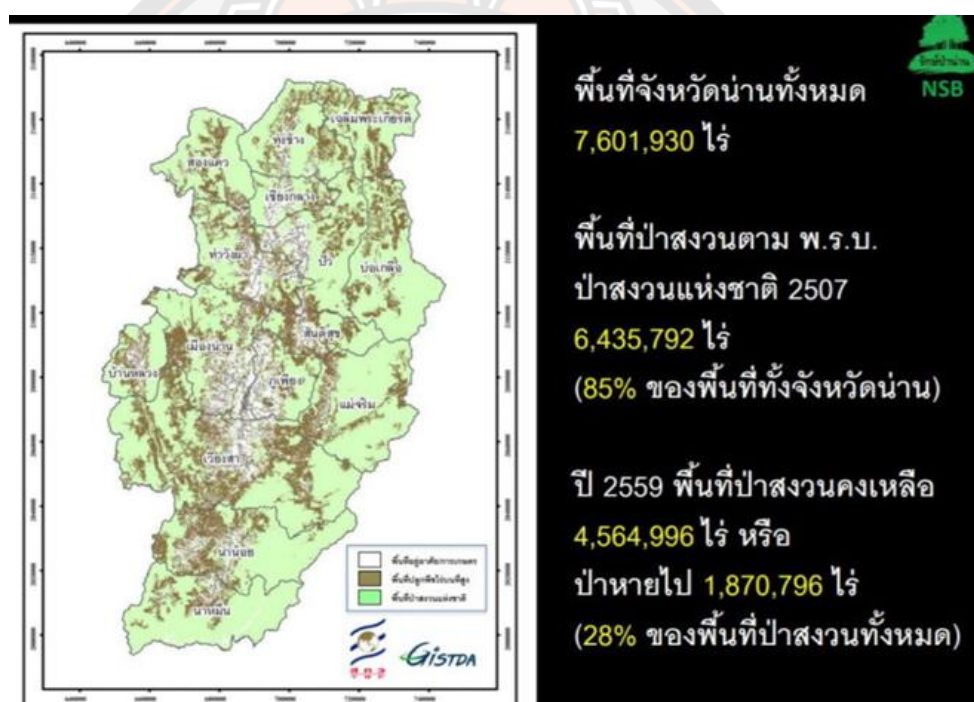
จากการศึกษาพบว่า พื้นที่จังหวัดน่าน มีปัญหาข้อขัดแย้งกับภาครัฐในเรื่องการจัดการพื้นที่ทับซ้อนและพื้นที่ทำกิน การอยู่อาศัยของชุมชนในพื้นที่ป่า ปัญหาการทำเกษตรพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยว รวมถึงข้อจำกัดในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึงบริการสาธารณสุขของภาครัฐ จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัยได้พูดคุยกับเจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไถ่และชาวบ้าน พบว่า การขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาใช้แนวทางการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน โดยมีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนที่เชื่อมโยงปัญหาแบบบูรณาการในการจัดการป่าและที่ดินทำกิน เข้ากับการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ ความยากจน การแก้ไขปัญหาหมอกควันและไฟป่า การพัฒนาคุณภาพชีวิต และการรักษาระบบนิเวศ โดยมี โดยมีพระครูพิทักษ์นันทคุณและผู้นำชุมชน เป็นแกนกลางในการขับเคลื่อน แต่อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนเพื่อเข้าถึงสิทธิในการจัดการทรัพยากรที่เป็นสาธารณสมบัติ หรือที่ดินทำกินของชาวบ้าน ที่เป็นปัจจัยหลักในการสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชน ยังคงอยู่ในระดับสิทธิการเข้าถึงและสิทธิในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าสงวนและพื้นที่ทับซ้อนของอุทยานแห่งชาติ จังหวัดน่าน ซึ่งในปัจจุบันยังคงต้องต่อรองกับภาครัฐต่อไปเพราะยังคงถูกกำกับดูแลจากภาครัฐค่อนข้างมาก ส่วนสิทธิในการกีดกันและการถ่ายโอนยังคงอยู่ในกับภาครัฐ

4.3.1.1 พื้นที่จังหวัดน่าน

จังหวัดน่านมีสภาพภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาซึ่งวางตัวในแนวเหนือ-ใต้ โดยเฉพาะบริเวณชายแดนด้านเหนือและตะวันออกซึ่งเป็นรอยต่อกับประเทศลาว โดยมีภูเขาในเขตอำเภอบ่อเกลือเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในจังหวัด ส่วนพื้นที่ราบจะอยู่บริเวณตอนกลางของจังหวัด และตามลุ่มน้ำต่าง ๆ น่านมีแหล่งน้ำที่สำคัญของจังหวัดคือ แม่น้ำน่าน ซึ่งมีต้นกำเนิดทางตอนเหนือของจังหวัด น่านจึง

เป็นจังหวัดที่เต็มไปด้วยภูเขาสูงสลับซับซ้อนและมีประชากรหลายชาติพันธุ์ โดยข้อมูลจากสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรระบุว่า ในปี พ.ศ.2562 ทั่วประเทศมีพื้นที่เพาะปลูกข้าวโพดทั้งหมด 6,534,000 ไร่ ได้ผลผลิต 4,222,000 ตัน มูลค่ารวมทั้งหมด 32,129 ล้านบาท จังหวัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกมากที่สุดคือจังหวัดน่าน จะเห็นได้จากกฎหมายหลายฉบับประกาศให้ 85% (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) ของพื้นที่ในจังหวัดนี้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติ (ดูเชิงอรรถที่ 13) ซึ่งเป็นที่พื้นที่ทับซ้อนที่ทำกินของชาวบ้านดั้งเดิม ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน

ตาราง 7 พื้นที่จังหวัดน่าน

ที่มา: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

4.3.1.2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดน่าน

เศรษฐกิจและสังคมจังหวัดน่าน ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดน่าน ข้อมูลจากสำนักบัญชีประชาชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) รายงานว่าจังหวัดน่านมีผลิตภัณฑ์มวลรวม พ.ศ.2555 ณ ราคาคงที่ (ปีฐาน พ.ศ.2545) หรือแบบปริมาณลูกโซ่(ปีอ้างอิง) พ.ศ.2545) มีมูลค่าทั้งสิ้น 14,381 ล้านบาท มีอัตราการขยายตัวจาก พ.ศ.2544 เท่ากับ 4.1% อาชีพและรายได้เมื่อพิจารณาผู้มีงานทำจำแนกตามอาชีพที่มีงานทำมากที่สุด 5 อันดับแรกในไตรมาสที่ 2 พ.ศ. 2558 พบว่าเป็น ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือในด้านการเกษตรและการประมงมากที่สุด

จำนวน 112,294 คน (47.48%) รองลงมาเป็นพนักงานบริการและพนักงานในร้านค้า จำนวน 32,064 คน (13.56%) อันดับสามเป็นผู้ปฏิบัติงานด้านความสามารถทางฝีมือและธุรกิจการค้าที่เกี่ยวข้องของตลาด จำนวน 30,756 คน (13.01%) อันดับสี่เป็นอาชีพขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ในด้านการขายและการให้บริการ จำนวน 20,183 คน (8.53%) อันดับห้าเป็นผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่าง ๆ จำนวน 11,204 คน (4.74%) ใน พ.ศ.2557/2558 สำนักงานเกษตรจังหวัดน่าน ได้รายงานผลการดำเนินงานการขึ้นทะเบียนเกษตรกร จัดเก็บข้อมูลพืชเศรษฐกิจของจังหวัดน่านที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและประกอบเป็นอาชีพหลักของผู้ใช้แรงงานภาคเกษตรหรือแรงงานนอกระบบ

4.3.1.3 ข้อมูลหมู่บ้าน

ตำบลเมืองจ๋าง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอกู่เพียงไปทางทิศเหนือประมาณ 15 กิโลเมตร และห่างจากอำเภอมืองเป็นระยะทางประมาณ 12 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 86.38 ตาราง กิโลเมตร แบ่งออกเป็น 11 หมู่บ้าน มีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลบอ อำเภอมืองน่านและตำบลดงพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ทิศใต้ ติดกับ ตำบลฝายแกว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลดงพงษ์ อำเภอสันติสุข ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข และตำบล

ฝายแกว อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลผาสิงห์ อำเภอมืองน่าน จังหวัดน่าน

ลักษณะภูมิประเทศของตำบลเมืองจ๋างเป็นที่ราบสูง ตั้งอยู่ฝั่งซ้ายและขวาของแม่น้ำน่านเป็นระยะทางประมาณ 20 กิโลเมตรและแม่น้ำยาว (สาขาแม่น้ำน่าน) เป็นระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร จึงทำให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ สภาพของดินฟ้าอากาศโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ปกติ ประชากรรวมทั้งสิ้น 5,922 คน แยก เป็น ชาย 2,978 คน หญิง 2,944 คน ความหนาแน่นประชากรต่อพื้นที่ 69 คน/ตารางกิโลเมตร จำนวน คราวเรือน ทั้งสิ้น 2,064 คราวเรือน รายได้หลักของประชากรส่วนใหญ่มาจากการทำการเกษตร เช่น การทำนา ทำไร่ ทำสวน อาชีพ ลี้ยงจี่ มะม่วง ลำไย ยางพารา ไม้สัก และข้าวโพด เป็นต้น และรายได้จากการท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ การพัฒนาตำบลเมืองจ๋าง เมื่อพิจารณาจากสภาพภูมิณีเทศพื้นที่กว่า 50,000 ไร่ มีแม่น้ำน่านผ่านพื้นที่และมีที่ทำกินซึ่งเป็นพื้นที่ราบและพื้นที่เขาสูง สามารถแบ่งพื้นที่ที่มีศักยภาพในการพัฒนาได้เป็น 3 กลุ่ม คือ (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจ๋าง พ.ศ.2564)

1. กลุ่มพื้นที่ราบที่มีศักยภาพสูงในเรื่องระบบน้ำ มี 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 5 บ้านเมืองจ๋างเหนือ หมู่ที่ 6 บ้านจัดสรรและหมู่ที่ 9 บ้านใหม่สามัคคี มีระบบสูบน้ำและมีพื้นที่การเกษตรขนาดใหญ่สามารถนำน้ำจากแม่น้ำน่านมาทำการเกษตรได้

2. กลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ภูเขาที่มีพื้นที่การเกษตรขนาดเล็ก ซึ่งมีน้ำจากลำห้วยมาใช้ทำการเกษตรได้ แต่ต้องอาศัยการสร้างบ่อพวงสั้นเขาเพื่อกักเก็บน้ำเอาไว้ใช้พื้นที่แถบนี้อยู่ในโครงการซ่อมแซมฝายของจังหวัดซึ่งดำเนินการแล้วประมาณ 80%

3. กลุ่มพื้นที่ชุกนาแลกป่า เป็นศักยภาพใหม่ของตำบล มี 2 หมู่บ้าน คือ บ้านสบบยาว และบ้านราษฎร์สามัคคี ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เขาปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) ไม่ได้ทำนา แต่มีน้ำเพียงพอต่อการทำการเกษตร ชาวบ้านต้องการทำนาปลูกข้าวและลดพื้นที่ปลูกข้าวโพด

สถานการณ์ที่เป็นปัญหาคือไร่ข้าวโพดที่มีการปลูกมากถึง 19,000 ไร่ ในตำบล ชาวบ้านนำเงินกองทุน หมู่บ้าน และกู้เงิน ธกส.มาลงทุน ทำให้ชาวบ้านตำบลเมืองจันท์มีหนี้สินครัวเรือนสูงกว่าร้อยละ ๖๐ (ข้อมูล ธกส. ตำบลเมืองจันท์) ดังนั้น อบต.เมืองจันท์ จึงกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาที่จะลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดและเพิ่มพื้นที่ป่า พัฒนาให้เป็นแหล่งอาหารปลอดภัยของเมืองน่าน ซึ่งแนวทางไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ต้องเพิ่มทางเลือกในการทำการเกษตรที่หลากหลาย เช่น สวนผลไม้ และพืชผักปศุสัตว์ ซึ่งแนวทางดังกล่าวต้องมีการพัฒนาระบบน้ำควบคู่ไปด้วยรวมทั้งสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มที่มีศักยภาพ

4.3.1.4 พื้นที่ตำบลเมืองจันท์ อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

ก่อนหน้านี้ เกษตรกรเมืองจันท์ต้องเผชิญวิกฤติทางการเกษตรเนื่องจากระบบเกษตรกรรมแบบพันธนาการ และมีระบบเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเน้นการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่และปริมาณมากกระแสรผลิตดังกล่าวภายใต้วลีที่ว่า “ผลผลิตสูงและราคาดี” แต่แล้วเกษตรกรดังกล่าวก็ไม่ยั่งยืนกรณีข้าวอยากได้ผลดีก็เร่งยา สุดท้ายค่าเคมีไม่พอก็ไปกู้หนี้ยืมสิน ดังนั้น ทางศูนย์การเรียนรู้ใจใจจึงต้องทำหน้าที่เป็นโรงเรียนชวนาให้เกษตรกรได้เข้ามาเรียนรู้ จากวิกฤติดังกล่าวเกษตรกรบางส่วนได้รวมกลุ่มกัน รวมทั้งนักพัฒนาเอกชนนักวิชาการท้องถิ่นที่ตระหนักกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวบุคคลเหล่านี้ได้ก่อรูปเป็นหน่วยปฏิบัติการโดยจากเวทีหารือได้ยกประเด็นเรื่อง “เมล็ดพันธุ์” ขึ้นมาเป็นประเด็นขับเคลื่อนหลักโดยมีชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จังหวัดน่าน เป็นหน่วยประสานงาน โดยปัจจุบันเครือข่ายมุ่งเสริมศักยภาพเกษตรกรและเสริมองค์ความรู้ด้านเทคนิคเกษตรเพื่อให้เกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้ในแปลงของเกษตรกรได้

บ้านราษฎร์สามัคคี หมู่ 8 ของเทศบาลตำบลเมืองจันท์ อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน เป็นที่ราบสูงตั้งอยู่ ฝั่งซ้าย และ ขวาของแม่น้ำน่าน บ้านราษฎร์สามัคคี มีประชากร จำนวน 799 คน แยกเป็นชาย 404 คน หญิง 395 คน ครัวเรือน จำนวน 268 ครัวเรือน พื้นที่หมู่บ้าน จำนวน 9,782.75 ไร่ แยกเป็น พื้นที่ดินทำกิน 3,760 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 207 ไร่ พื้นที่ป่าจำนวน 5,451 ไร่ พื้นที่คืนเป็นพื้นที่ป่า จำนวน 165 ไร่ 2 งาน (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์, 2564) โดยบ้านราษฎร์สามัคคีมีพื้นที่เพาะปลูกของชุมชนเป็นพื้นที่เขาและปลูกข้าวโพดเป็นพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยวและเนื่องจากพื้นที่ส่วนมากเป็นที่ดอนจึงใช้การเผาตอซังในการเตรียมการเพาะปลูก ทั้งนี้ ชุมชนได้เริ่มกระบวนการ

แลกรป่าเพื่อคั้นพื้นที่ป่าและใช้พื้นที่บางสวนเพื่อเพาะปลูก ทั้งนี้ ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านราษฎรสามัคคี สภาพปัญหาของหมู่บ้าน คือ การอยู่ในเขตพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นปัญหาหลักของทุกอำเภอจังหวัดน่าน ซึ่งหมายความว่า มีป่าสงวนทับซ้อนกับพื้นที่ทำกินของประชาชน จึงนำมาสู่การสู้กับภาครัฐและเอกชนที่ยาวนานของชาวบ้านและองค์กรต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน อย่างเช่น มูลนิธิฮักเมืองน่าน

4.4 การจัดการสถานการณ์การสร้างระบบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

การมองภาพของบทบาทผู้ผลิตและความเชื่อมโยงในระบบอาหารทั้งห่วงโซ่ ตั้งแต่การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภค ที่ปัจจุบันพบว่าระบบอาหาร (food system) มักขึ้นอยู่กับบริษัทขนาดใหญ่ที่เขามามีบทบาท และอิทธิพลต่อรูปแบบการผลิต รวมถึงทางเลือกของผู้ผลิต ระบบอาหารพยายามอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทของอาหารและการเกษตร การจัดการสถานการณ์ด้านอาหารเพื่อสร้างระบบอาหารให้แก่ชุมชนของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จึงเริ่มจากระบบการผลิตของระดับครัวเรือน ซึ่งในส่วนนี้ผู้วิจัยศึกษาเพื่อให้เห็นถึงรูปแบบการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่รวมเอาวิถีการผลิตของเกษตรกรจากอดีตสู่ปัจจุบันเป็นแนวทางหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาและนำไปสู่การแสวงหาแนวทางในการป้องกันและแก้ไขต่อเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น และนำไปสู่เป้าหมายของการสร้างระบบอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชนคือการมีอธิปไตยทางอาหารเกิดขึ้นกับชุมชนในจังหวัดน่าน ดังนั้นจุดเริ่มต้นของการเกิดขึ้นเป็นศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จึงเริ่มจากประวัติการต่อสู้ของผู้คนในจังหวัดน่านมาเป็นเวลานาน ในส่วนนี้ผู้วิจัยแบ่งการอธิบายออกเป็น 2 ประเด็น 1.บริบทการเปลี่ยนผ่านจากมูลนิธิฮักเมืองน่านสู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้โจโก้ 2.ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

4.1 บริบทการเปลี่ยนผ่านจากมูลนิธิฮักเมืองน่าน สู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้โจโก้

“คนอยู่กับป่า ปลาอยู่ในน้ำ
พันธุ์พืชอยู่ในมือเกษตรกร”

มูลนิธิฮักเมืองน่าน

จังหวัดน่าน ในช่วง พ.ศ.2518 เกิดผลกระทบจากการให้สัมปทานป่าและขยายอาณาเขตอย่างต่อเนื่อง เมื่อสภาพป่าไม้ถูกทำลายก่อให้เกิดความแห้งแล้งในหลายพื้นที่ พืชผักในป่าและสัตว์ป่าเริ่มสูญพันธุ์ ชาวบ้านได้รวมกลุ่มกัน เพื่อต่อต้านการตัดไม้และรวมตัวกันสำรวจแนวเขตผืนป่ามีการแบ่งเขตป่าใช้สอยและกันพื้นที่เป็นเขตป่าอนุรักษ์การรวมกลุ่มกันในครั้งนี้มีเป้าหมายเพื่อปกป้องป่าของชุมชน ได้แก่ กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มบ้านหลวงหวงป่า อำเภอบ้านหลวง กลุ่มอนุรักษ์ป่าศิลาแลง

อำเภอปัว และกลุ่มลูกหลานชาวบ้าน เป็นต้น ต่อมาใน พ.ศ.2533 ภายหลังจากที่กลุ่มอนุรักษ์ต่าง ๆ ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนพูดคุยและร่วมกิจกรรมกัน จึงมีการรวมตัวกันเฉพาะกิจขึ้นเพื่อจัดพิธีบวชป่าชุมชนขึ้นครั้งแรกในจังหวัดน่าน ที่บริเวณป่าชุมชนบ้านกิว่ม่วง ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุขการบวชป่าครั้งนั้นเป็นที่สนใจแก่คนทั่วไป ทั้งระดับจังหวัดและนอกพื้นที่จังหวัด โดยกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ ที่ร่วมในพิธีการบวชป่าได้มีการติดต่อประสานงานและจัดเวทีชาวบ้านร่วมกัน จนกระทั่งมีการจัดตั้งเป็น “กลุ่มฮักเมืองน่าน”

กลุ่มฮักเมืองน่าน (จดทะเบียนเป็นมูลนิธิฮักเมืองน่านเมื่อ พ.ศ.2540) ประกอบไปด้วยกลุ่มเครือข่ายที่หลากหลายประเด็น อาทิ เครือข่ายอนุรักษ์ป่าชุมชน เครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ เครือข่ายเกษตรกรรมยั่งยืน เครือข่ายกลุ่มเยาวชน เครือข่ายออมทรัพย์/ธุรกิจชุมชน และเครือข่ายพระสงฆ์ เป็นองค์กรเพื่อการพัฒนาที่มีบทบาทอย่างมากในจังหวัดน่าน ในการทำงานด้านการอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นในการก่อตั้งของกลุ่มฮักเมืองน่าน มีการขยายแนวความคิดและรูปธรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนไปยังชุมชนต่าง ๆ มีการส่งเสริมให้มี กิจกรรมการดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่หลากหลาย เช่น การทำพิธีบวชป่า การป้องกันไฟป่า การเผยแพร่ ความรู้เรื่องป่าชุมชน การจัดทำแนวกันไฟ และการปลูกป่าทดแทน (สำรวย ผัดผล และคณะ, 2544)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนผ่านจากมูลนิธิฮักเมืองน่าน สู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ มีประวัติความเป็นมาที่ร่วมกันต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ มากมาย โดยคำว่า “ฮักเมืองน่าน” เป็นชื่อกลุ่มองค์กรท้องถิ่นเมืองน่านที่รวมตัวกันเป็นเครือข่าย เพื่อสร้างกิจกรรมการจัดการตนเองอย่างเข้มแข็งทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม กลุ่มฮักเมืองน่าน แรกเริ่มใช้สถานที่วัดอรุณญาวาส เป็นที่ตั้ง ก่อนที่จะมาปรับเปลี่ยนเป็นมูลนิธิฮักเมืองน่านในภายหลัง โดยจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อ พ.ศ.2540 มีพระครูพิทักษ์นันทคุณ เป็นประธานมูลนิธิ ภายหลังจากก่อตั้งกลุ่มฮักเมืองน่านอาสาสมัครเข้ามาร่วมทำงานอย่างต่อเนื่องมากมาย ทั้งที่เป็นคนในเมืองน่านที่เติบโตมากับกิจกรรมของมูลนิธิฮักเมืองน่านและผู้สนใจในกิจกรรมจากภายนอก ซึ่งถือเป็นหน่วยสนับสนุนการเรียนรู้ของเครือข่ายครอบครัวชาวนา เก็บรวบรวมพันธุ์ข้าว/ผัก พื้นเมือง มีการผสมข้าวและคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่เหมาะสม

ปัจจุบันมูลนิธิฮักเมืองน่านดูแลโดยคุณพิมลพรรณ สะกิดรัมย์ (คุณแป้ง) เป็นประธาน (ข้อมูลครั้งลงพื้นที่สัมภาษณ์ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2562) ซึ่งการทำงานของแกนนำในกลุ่มฮักเมืองน่าน คือ “กระบวนการเรียนรู้และทำงานร่วมกัน” กับกลุ่มเครือข่ายชาวบ้านและเกษตรกรตามท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งในแต่ละประเด็นแต่ละเรื่องจะมีกลุ่มทำงานนั้น ๆ โดยจะมีบุคลากรจากกลุ่มฮักเมืองน่านเข้าร่วมประสานงาน ทั้งนี้ มูลนิธิฮักเมืองน่านไม่ได้มีหน้าที่เป็นเจ้าของ แต่ทำหน้าที่คล้ายกับเป็นที่เลี้ยงของกลุ่มท้องถิ่นต่าง ๆ โดยไม่ชี้หน้า แต่จะช่วยในสิ่งที่ชาวบ้านต้องการกระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวต้องการเน้นการแสวงความร่วมมือของภาครัฐและเอกชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน นอกจากนี้ กลุ่มฮักเมือง

น่านยังทำหน้าที่ประสานงานกับภาคประชาสังคมกับคนภายนอก จากนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน สถาปนิก ศิลปิน เมื่อคนภายนอกเสนอสิ่งใด ๆ ชาวบ้านจะร่วมกันคิดและคัดกรองเพื่อให้ได้สิ่งที่เหมาะสมกับท้องถิ่นของตน ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นของจังหวัดน่าน กล่าวคือสำหรับพื้นที่ทำการเกษตรมีเพียง 15% ขณะที่พื้นที่ 85% ถูกประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ส่งผลชัดเจนว่าพื้นที่ทำกินของประชาชนไม่เพียงพอต่อความต้องการ (มูลนิธิฮักเมืองน่าน, 2563)

ตาราง 8 ความเป็นมาของมูลนิธิฮักเมืองน่าน

พ.ศ.	กิจกรรมการดำเนินงานของมูลนิธิฮักเมืองน่าน
พ.ศ. 2518	พ่อปิ่น อินทลี พอก่อง อายุยืน และแกนนำกลุ่มบ้านหลวงหวงป่า ได้ต่อต้านการนำเข้ามาสัมปทานป่าไม้ในเขตอำเภอบ้านหลวง ผู้นำชุมชนหลายฝ่าย ร่วมกันรณรงค์และขอความร่วมมือให้ยุติการบุกรุกป่า
พ.ศ. 2522	พระครูพิทักษ์นันทคุณ วัดอรัญญาวาส ร่วมกับชาวบ้านจัดตั้ง ชมรมอนุรักษ์ป่ากิวม่วง และจัดตั้ง เขตอภัยทานอนุรักษ์วังปลา บริเวณหน้าวัดดอนแก้ว
พ.ศ. 2533	แกนนำ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มแกนนำชาวบ้าน และกลุ่มนักพัฒนาเอกชน (ลูกหลานชาวบ้าน) ร่วมกันทำกิจกรรมอย่างเป็นทางการครั้งแรก คือ “การบวชป่า” ณ ป่าชุมชนบ้านกิวม่วง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน
พ.ศ. 2534	จัด “เวทีชาวบ้าน” ขึ้นเป็นครั้งแรกที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดน่าน (กศน.) และตั้งชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มฮักเมืองน่าน”
พ.ศ. 2536	ต่อมาได้จัดตั้ง “มูลนิธิฮักเมืองน่าน” ดำเนินโครงการปลูกป่าพัฒนาชุมชน
พ.ศ. 2540	ได้จดทะเบียนเป็นนิติบุคคล “มูลนิธิฮักเมืองน่าน” เป็นองค์กรด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมพื้นบ้าน
พ.ศ. 2545	ย้ายชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้านไปยังบ้านราษฎร์สามัคคี (บ้านใจใจ) ตำบลเมืองจั่ง อำเภอภูเพียง และเปลี่ยนชื่อเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ใจใจ”
พ.ศ. 2558 - ปัจจุบัน	จัดตั้งเครือข่ายผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ พันธุ์ดี จังหวัดน่าน มูลนิธิฮักเมืองน่าน พัฒนาโครงการมากมาย เช่น น่านฟอรั่ม พื้นหลังเครือข่ายป่าน่าน พัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตร และอื่น ๆ

ที่มา: สรุปรubyผู้วิจัย 18 มิถุนายน พ.ศ.2563

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่ากลุ่มฮักเมืองน่านประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายภายในและมีพันธมิตรจากภายนอกจนเป็นองค์กรพัฒนาแถวหน้า แต่ในปัจจุบันต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนำไปสู่การรองรับโดยการทำให้โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการอุตสาหกรรมเกษตร เช่น การปลูกข้าวโพดเพื่อพลังงาน โดยมีรัฐบาลประกันราคาไว้ค่อนข้างแน่นอน ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากหันกลับไปสู่วงจร

การผลิตกระแสหลักอีกครั้ง นอกจากนี้ ตั้งแต่ทศวรรษ 2540 ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของจังหวัดน่าน ได้แก่ การตัดต้นไม้ทำลายป่า การใช้ยาฆ่าหญ้าและการรुक้าพื้นที่ป่า กล่าวโดยภาพรวม คือ รัฐและกลุ่มนายทุน ซึ่งมีทั้งรัฐบาลกลางและรัฐบาลท้องถิ่น นายทุนกลุ่มต่าง ๆ เข้ามาแย่งชิงการจัดการจากท้องถิ่นมากขึ้น จนชาวบ้านจำนวนหนึ่งเกิดความถดถอยและสับสนในการจัดการตัวเอง ดังนั้นการจัดตั้งโรงเรียนชาวนา (ดูเชิงอรรถที่ 14) จึงเป็นกระบวนการจัดการตนเองของกลุ่มเกษตรกรและชาวบ้านในชุมชน อย่างไรก็ตาม เครือข่ายอีกเมืองน่านดำเนินการศึกษาชุมชนผ่านการจัดการตนเองและทำขึ้นในรูปของหลักสูตร เพื่อจะปลูกฝังคนน่านให้สามารถจัดการตัวเองอย่างมีทิศทาง รวมทั้งมีสำนึกในถิ่นฐานบ้านเกิดที่หนักแน่นยิ่งขึ้นอย่างเป็นองค์รวม โดยจะจัดให้ชุมชนของตนจะเป็นห้องเรียนให้กับชุมชนอื่น ๆ ได้ การศึกษานี้ลักษณะนี้จะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการจัดการตนเอง ทั้งด้านความคิดและเทคนิควิธีได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเทคโนโลยีที่ทันสมัยและปัจจัยด้านอื่น ๆ ท้องถิ่นจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อสร้างสมดุลให้เกิดขึ้นกับในชุมชน ทั้งนี้ อาจอยู่ในรูปของบ้านเรียนศูนย์การเรียนรู้ หรือแหล่งเรียนรู้

ใน พ.ศ.2536 เกษตรกรเผชิญวิกฤตทางการเกษตรในจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นระบบเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเน้นการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่และปริมาณมาก กระแสการผลิตดังกล่าวภายใต้ตัวลี้ที่ว่า “ผลผลิตสูงและราคาดี” (แผนพัฒนาท้องถิ่น (2561-2565) องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจัง) แก้ไขครั้งที่ 2 พ.ศ.2564) จึงกลายมาเป็นแนวทางสำคัญที่ทำให้เกษตรกรพยายามขยายพื้นที่การเพาะปลูกและใช้เมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงเมล็ดพันธุ์ลูกผสมถูกนำมาโฆษณาให้เกษตรกรหลงเชื่อในคุณภาพที่เหนือกว่าพันธุ์พื้นเมืองหรือแม้แต่พันธุ์ที่เกษตรกรคัดเลือกไว้ปลูกเอง ตัวอย่างเช่น ข้าวโพดลูกผสมพันธุ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ผลจากการที่เกษตรกรหันมาใช้พันธุ์ลูกผสมส่งผลให้เกษตรกรต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกฤดูปลูกจากกลุ่มนายทุน เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ลูกผสมไม่สามารถสืบเชื้อหรือเก็บพันธุ์ปลูกต่อได้ ทำให้รายจ่ายในการเกษตรของเกษตรกรสูงขึ้นหนี้ที่เพิ่มสูงขึ้นความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชพื้นเมือง ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ทั้งพันธุ์ข้าว และพืชผักพื้นเมือง จากวิกฤติดังกล่าวเกษตรกรบางส่วนได้รวมกลุ่มกันรวม ในส่วนของนักพัฒนาเอกชนนักวิชาการท้องถิ่นที่ตระหนักถึงสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จึงก่อรูปเป็นหน่วยปฏิบัติการย่อยโดยจากเวทีหารือได้ยกประเด็นเรื่อง “เมล็ดพันธุ์” ขึ้นมาเป็นประเด็นขับเคลื่อนหลักโดยมี “ชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จ.น่าน เครือข่ายอีกเมืองน่าน” เป็นหน่วยประสานงาน ตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมา ทางเครือข่ายมุ่งเสริมศักยภาพเกษตรกรและเสริมองค์ความรู้ด้านเทคนิคเกษตร เพื่อให้เกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้ในแปลงของเกษตรกรได้ ทั้งนี้ อยู่บนหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืน โดยเน้นการคัดเลือก เก็บ และปรับปรุงเมล็ดพันธุ์ข้าวและพืชพื้นบ้าน เพราะข้าวคือชีวิตของชาวนาไว้

ด้วยเหตุนี้ ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2542 มูลนิธิอีกเมืองน่านได้นำกระบวนการเรียนรู้โรงเรียนชาวนา เพื่อให้เกษตรกรได้ศึกษาเรียนรู้ ทดลอง และสอนกันเอง เน้นกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

บนแปลงนาไร่ของเกษตรกรเอง เอาวิธีการ ปัญหาที่พบในแปลงนาไร่มาเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ เป็นห้องเรียนชีวิตบนวิถีการเพาะปลูกของชาวนาไร่เอง โดยมีองค์ความรู้สมัยใหม่เข้าไปหนุนเสริม จะเห็นได้ว่า โรงเรียนชาวนาเป็นทางเลือกของเกษตรกร โดยโรงเรียนชาวนาเป็นสถานศึกษาเกี่ยวกับการทำเกษตรเพื่อพึ่งตนเอง รวมไปถึงการรักษาพันธุ์พืชและการแสวงหาเครือข่ายการตลาด ปัจจุบันผู้คนจากโรงเรียนชาวนาในช่วงแรกๆ จำนวนหนึ่งได้เป็นวิทยากรรับเชิญจากองค์กรและสถาบันการศึกษาหลายแห่งทั้งในจังหวัดน่านและจังหวัดอื่น ๆ การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชด้วยตัวเองเป็นการรักษาพันธุ์พืชท้องถิ่น เพื่อให้เกษตรกรสามารถกำหนดทิศทางการ ผลิตได้เองและลดต้นทุนการผลิตร่วมด้วย นับแต่มีเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในจังหวัดน่านไม่กี่ปีที่ผ่านมาถือเป็นจุดพลิกผันทำให้เกษตรกรต้องการพันธุ์ข้าวดี ทำให้กลุ่มสามารถสามารถขายเมล็ดพันธุ์ให้กับจังหวัดอื่น ๆ ได้ เช่น เมล็ดพันธุ์ข้าวที่ไม่ต้องใส่ ยา ให้ผลผลิตมากและมีคุณภาพ ซึ่งในภายหลังได้รวมกันก่อตั้งเป็น “กองทุนขวัญข้าว” ดังนั้น การเกิดขึ้นของโรงเรียนชาวนา จึงเป็นความพยายามในการต่อสู้ต่อรองของกลุ่มเกษตรกร เพื่อช่วงชิงพื้นที่จากภาครัฐและกลุ่มทุน ต่อมาในปี พ.ศ.2545 ชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จ.น่าน ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทจัดตั้งเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ใจไร่” ณ บ้านราษฎร์สามัคคี ตำบลเมืองจัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เพื่อเปิดพื้นที่เรียนรู้ให้เครือข่ายเกษตรกรและชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามาใช้เป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันบนแปลงนาไร่จริง และเป็นศูนย์ประสานเชื่อมโยงกับศูนย์การเรียนรู้ของชาวบ้าน โรงเรียนชาวนา สถานศึกษา วัด ภาครัฐ ท้องถิ่น และสถาบันทางวิชาการต่างๆ ในการที่จะหนุนเสริมองค์ความรู้และพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรทั้งรายเดี่ยวและรายกลุ่มรวมทั้งการเชื่อมต่อกับภาควิชาการและภาคนโยบายในการเข้ามาหนุนเสริมการเรียนรู้ของชาวนาไร่

ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า ความพยายามในการต่อสู้รูปแบบใหม่ที่ส่งผ่านจากมูลนิธิฮักเมืองน่าน มาสู่การเป็นศูนย์การเรียนรู้ใจไร่ สะท้อนให้เห็นถึงนัยยะที่สำคัญในการจัดการความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นในพื้นที่ระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการรูปแบบความสัมพันธ์ของภาครัฐ เอกชน และเกษตรกร ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกศูนย์การเรียนรู้ใจไร่จังหวัดน่าน เป็นกรณีศึกษาในการทำความเข้าใจการสร้างระบอบอาหาร ผ่านปฏิสัมพันธ์และยุทธวิธีของศูนย์การเรียนรู้ใจไร่และตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งผู้เขียนจะอธิบายในบทที่ 5

4.2 ข้อมูลบริบทพื้นฐานศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

“การเรียนรู้ไม่มีวันหยุด ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ก็ไม่อาจหยุดอยู่กับที่ ได้หากแต่ต้องปรับเองและเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้ตอบสนองต่อความต้องการของเกษตรกรและเครือข่าย เพื่อให้ไปถึงจุดหมายที่ชาวนาไร่สามารถพึ่งพาตนเองและกันเอง ปลดภาระหนี้สิน มีความเป็นอยู่ที่พออยู่พอกิน”

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

ศูนย์การเรียนรู้โจโก้จังหวัดน่าน ก่อตั้งมานานกว่า 20 ปี เริ่มขึ้นจากการเป็นพื้นที่ศึกษาของกลุ่มเยาวชนที่สนใจเรื่องราวของท้องถิ่นและทฤษฎีการต่าง ๆ เพื่อชุมชน จนกระทั่งทุกวันนี้ศูนย์การเรียนรู้โจโก้เป็นต้นแบบการศึกษาด้านการเกษตรที่ยั่งยืน

ภาพ 3 สัญลักษณ์ศูนย์การเรียนรู้โจโก้

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้โจโก้

ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนระหว่างเกษตรกรคนในชุมชน และเป็นพื้นที่ที่เด็กเยาวชนให้ความสนใจเข้ามาใช้พื้นที่ในศูนย์เพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ในช่วงเวลาว่างการก่อเกิดและพัฒนาปัจจุบันเกษตรกรเผชิญวิกฤตทางการเกษตรระบบเกษตรกรรมในจังหวัดน่านเป็นระบบเกษตรเชิงเดี่ยวหรือเน้นการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่และปริมาณมาก กระแสการผลิตดังกล่าวภายใต้วลีที่ว่า “ผลผลิตสูงและราคาดี” จึงกลายมาเป็นแนวทาง

สำคัญที่ทำให้เกษตรกรพยายามขยายพื้นที่ การเพาะปลูกและใช้เมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงเมล็ดพันธุ์ลูกผสมถูกนำมาโฆษณา ให้เกษตรกรได้เห็นถึงคุณภาพที่เหนือกว่าพันธุ์พื้นเมืองหรือแม้แต่พันธุ์ที่เกษตรกรคัดเลือกเอง ตัวอย่างเช่น ข้าวโพดลูกผสมพันธุ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตามผลจากการที่เกษตรกรหันมาใช้พันธุ์ลูกผสมทำให้เกษตรกรต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ทุกฤดูปลูก เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ลูกผสมไม่สามารถสืบเชื้อหรือเก็บพันธุ์ปลูกต่อได้ทำให้รายจ่ายในการเกษตรของเกษตรกรสูงขึ้น หน้าที่เพิ่มสูงขึ้น ความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชพื้นเมือง ลดจำนวนลงทั้งพันธุ์ข้าวและพืชผักพื้นเมือง

จากวิถิติดังกล่าวเกษตรกรบางส่วนได้รวมกลุ่มกันรวมทั้งนักพัฒนาเอกชนนักวิชาการท้องถิ่นที่ตระหนักกับสภาวะการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวบุคคลเหล่านี้ได้ก่อรูปเป็นหน่วยปฏิบัติการโดยจากเวทีหารือได้ยกประเด็นเรื่อง “เมล็ดพันธุ์” ขึ้นมาเป็นประเด็นขับเคลื่อนหลักโดยมีชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จ.น่าน เป็นหน่วยประสานงานหลังจาก พ.ศ. 2536 เป็นต้นมาทางเครือข่ายมุ่งเสริมศักยภาพเกษตรกรและเสริมองค์ความรู้ด้านเทคนิคเกษตรเพื่อให้เกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้เปลี่ยนแปลงของเกษตรกรได้ทั้งนี้อยู่บนหลักการของเกษตรกรรมยั่งยืนใน พ.ศ. 2538 ทางชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้านได้ทำการสำรวจความหลากหลายพันธุ์กรรมพืชในจังหวัดน่าน ได้แก่ พันธุ์ข้าวพันธุ์พืชผักต่าง ๆ กระบวนการเรียนรู้ระหว่างเกษตรกรในช่วงนี้เน้นอยู่ที่ด้านเทคนิคและเครือข่ายเป็นหลัก ได้แก่ กระบวนการคัดเลือกและปรับปรุงพันธุ์อย่างมีส่วนร่วมกิจกรรมหลักเป็นรูปแบบของการเสริมศักยภาพ เกษตรกรแต่ละรายเวทีสัญจรและการประชุมเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนมากขึ้น พ.ศ.2545 ทางชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้านจังหวัดน่าน ได้ปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นศูนย์การเรียนรู้ภายใต้ชื่อ “ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้” และเป็นเครือข่ายมูลนิธิฮักเมืองน่าน เพื่อเปิดพื้นที่เรียนรู้ให้เครือข่ายเกษตรกรและชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามาใช้เป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน ปัจจุบันมีคุณสำรวย ผัดผลเป็นประธานศูนย์ฯ และนางอนงค์ อินแสง ผู้จัดการศูนย์ฯ มีที่ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 253 บ้านราษฎร์สามัคคี หมู่ที่ 8 ตำบลเมืองจั้ง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

ปัจจุบันเครือข่ายเกษตรขยายพื้นที่การเรียนรู้โดยอิงตามเขตปกครององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นของจังหวัดน่าน ทั้งนี้เป้าหมายของเครือข่ายเพื่อสร้างเสริมสิทธิเกษตรกรด้านการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์พันธุ์กรรมพืชโดยผ่านการเสริมศักยภาพเกษตรกรด้าน เกษตรกรรมยั่งยืนโดยมีกรอบการทำงาน 3 ประเด็นใหญ่ดังนี้

กรอบการทำงานที่ 1 การขับเคลื่อนเชิงนโยบายโดยชุมชน โดยผ่านการสร้างพื้นที่ผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยหนุนชุมชนในการปรับเปลี่ยนเชิงนโยบายและเชิงสถาบันองค์กร

กรอบการทำงานที่ 2 หนุนเสริมชุมชนด้านกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อเกษตรกรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชนในระบบเกษตรกรรมยั่งยืนและการดำรงชีวิต

กรอบการทำงานที่ 3 หนุนเสริมศักยภาพเครือข่ายหนุนเสริมศักยภาพโดยเชื่อมประสานผู้เชี่ยวชาญสถาบันท้องถิ่นเพื่อสนับสนุนชุมชนในการอนุรักษ์ พัฒนาและใช้ประโยชน์จากพันธุกรรมพืช

ระยะต่อมา พ.ศ. 2558 ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กิจังได้จดทะเบียนเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนภายใต้ชื่อ“วิสาหกิจชุมชนวิถีเกษตรตำบลเมืองจัง”เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ.2558

1. เพื่อสนับสนุนกระบวนการผลิตที่ปลอดภัย ทั้งด้านเทคนิคและระบบคุณภาพผลผลิตช่องทางการจำหน่ายการตลาด ตลอดถึงการให้ความรู้แก่ผู้บริโภค

2. เพื่อทำหน้าที่ในการรวมกลุ่มคน อาทิเช่น กลุ่มโรงเรียนชวานากลุ่มด้านปศุสัตว์กลุ่มการจัดการน้ำ กลุ่มเกษตรกรที่พร้อมในการพัฒนาและยกระดับตนเองสู่เกษตรทางเลือก

3. เพื่อทำหน้าที่ในการปฏิบัติงานในระดับชุมชนและถ่ายทอดความรู้พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ ซึ่งได้แก่หลักสูตรกลุ่มโรงเรียนชวานา หลักสูตรการเลือกเมล็ดพันธุ์ โดยเน้นเมล็ดพันธุ์ 4 กลุ่มพืชให้แก่เกษตรกรหลักสูตรการจัดการน้ำการจัดการดินเป็นต้นและยังเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จได้ถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรรายอื่นเพื่อเสริมสร้างศักยภาพของเกษตรกรในพื้นที่และเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านเทคนิคเกษตรเพื่อให้เกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้ในแปลงของเกษตรกรได้อย่างยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมามีการทำงานแบบบูรณาการร่วมกับองค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ อาทิเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจัง สำนักงานพลังงานจังหวัดน่าน มูลนิธิสิริกร มูลนิธิเจริญโภคภัณฑ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักรจังหวัดน่าน เป็นต้น ในการเป็นภาคีเครือข่ายความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนในการประกอบอาชีพ ด้วยการสร้างระบบน้ำสู่แปลงเกษตรกร สร้างข้อตกลงร่วมให้เกษตรกรทำเกษตรที่ประณีตในพื้นที่อย่างเหมาะสม ขยายแนวทางในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ตำบลเมืองจังให้ได้มากที่สุด โดยการนำเทคโนโลยีเข้ามาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่

ตาราง 9 ความเป็นมาของศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ จังหวัดน่าน

พ.ศ.	กิจกรรมการดำเนินงานของศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ
พ.ศ. 2536	มุ่งเสริมศักยภาพเกษตรกรและเสริมองค์ความรู้ด้านเทคนิคเกษตรเพื่อให้เกษตรกรสามารถประยุกต์ใช้ในแปลงของเกษตรกรได้
พ.ศ. 2538	ทางชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้านได้ทำการสำรวจความหลากหลายพันธุ์กรรมพืชในจังหวัดน่าน ได้แก่ พันธุ์ข้าวพันธุ์พืชผักต่าง ๆ
พ.ศ. 2545	ทางชมรมอนุรักษ์พรรณพืชพื้นบ้าน จ.น่านได้ปรับเปลี่ยนบทบาทเป็นศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจเพื่อเปิดพื้นที่เรียนรู้ให้เครือข่ายเกษตรกรและชุมชนใกล้เคียงได้เข้ามาใช้เป็นพื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน
พ.ศ. 2549-ปัจจุบัน	การทำงานเครือข่ายในปัจจุบัน ศูนย์ใจไว้ใจมีการจัดการความรู้และกระบวนการเรียนรู้แบบผสมผสานอย่างมีส่วนร่วม (Knowledge Management and Participatory Integration Learning) ยก ระดับสิทธิเกษตรกรและการอนุรักษ์พัฒนาการใช้ประโยชน์ในด้าน พันธุ์กรรมพืชเข้าสู่แผนขององค์กรท้องถิ่นและระดับชาติ รวมทั้งสร้างโมเดล เชิงนโยบายท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์พัฒนาและใช้ประโยชน์ พันธุ์กรรมพืชในชุมชน ส่งเสริมและเสริมศักยภาพชาวนาและครอบครัวชาวนาในชุมชนท้องถิ่น

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ, 28 ตุลาคม พ.ศ.2563

จากตารางข้างต้น กล่าวได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ จังหวัดน่าน เป็นต้นแบบการศึกษาด้านการเกษตรของจังหวัดน่าน ชาวบ้านหรือผู้ที่สนใจจะได้เรียนรู้การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชพื้นบ้าน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกร นอกจากนั้น ศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจเป็นตัวประสานเชื่อมโยงกับชาวบ้าน โรงเรียนชาวนา สถานศึกษา วัด ภาครัฐ ท้องถิ่น และสถาบันทางวิชาการต่าง ๆ ในการที่จะหนุนเสริมองค์ความรู้และพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรทั้งรายเดี่ยวและรายกลุ่ม รวมทั้งการเชื่อมต่อกับภาควิชาการ รวมถึงหน่วยงานเอกชนในการเข้ามาหนุนเสริมการเรียนรู้ของเกษตรกร ดังนั้น ในบทที่ 5 ผู้วิจัยจะนำเสนอถึงปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของตัวแสดงต่าง ๆ ที่เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ จังหวัดน่าน นอกจากนี้ จากการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและพื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติ กล่าวได้ว่า มีป่าสงวนทับ

ซ้อนกับพื้นที่ทำกินของราษฎร ซึ่งเมื่อสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พบว่ามีปัญหา 2 ประเด็นหลักในเรื่องของที่ดินทำกิน ได้แก่

1) ที่ดินขาดเอกสารสิทธิ์ การขาดเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน บางพื้นที่มีการทำการเกษตร และอยู่อาศัยก่อนมีนโยบายทวงคืนผืนป่าบางพื้นที่รुकกล้าแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ ปัญหาการทำให้เลื่อนลอยและขาดแหล่งเงินทุนสำหรับการเกษตร

2) การเกษตรลดชั้น (ปลูกพืชตามป่าเขา) เนื่องจากการขาดแคลนพื้นที่ราบในจังหวัดน่าน ชาวบ้านจึงต้องปรับพื้นที่ตามไหล่เขาที่ว่างเปล่าให้เป็นแปลงนาแปลงไร่บันไดหลายๆ ชั้น ซึ่งเป็นการลดหลั่นของพื้นที่เพื่อเพราะปลูกนาข้าวหรือข้าวโพด

ทั้งนี้ ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้และชาวบ้านต่างช่วยกันหาวิธีเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ลองผิดลองถูก ด้วยวิธีต่าง ๆ มากมาย อย่างเช่น ตำบลเมืองจังเป็นพื้นที่เริ่มใช้แนวคิด “นาแลกป่า” หากเกษตรกรมี อาชีพที่มั่นคง อาหารพอกิน อาจจะไม่ต้องขยายพื้นที่ปลูกข้าวโพดไปในพื้นที่ป่าและเขา แนวคิดดังกล่าวจึงมุ่งให้เกษตรกรลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดบนพื้นที่ลาดชันและใช้พื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด แนวคิดนาแลกป่า ตอนนี้มี 2 หมู่บ้าน คือ บ้านสบยาว และบ้านราษฎรสามัคคี พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เขา ปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) ไม่ได้ทำนา โดยแนวคิดนาแลกป่า คือ การที่เกษตรกรคืนพื้นที่มาให้กับชุมชน 3 ไร่ โดยแลกกับการชดเชยให้ 1 ไร่ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 13 พฤศจิกายน 2563) ซึ่งการชดเชยจะทำการชดเชยปรับหน้าดิน เตรียมการจัดการน้ำให้ชาวบ้านปลูกข้าวหรือทำการเกษตรแบบผสมผสานในขณะเดียวกันในพื้นที่มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชื่อ “ศูนย์การเรียนรู้รักษ์จัง” โดยเป็นศูนย์การเรียนรู้ย่อยของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ติดต่อ ซึ่งศูนย์รักษ์จังจะทำหน้าที่สนับสนุนความรู้เกี่ยวกับการคัดแยกเมล็ดพันธุ์กล้าพันธุ์รวมถึงเพาะพันธุ์พืชและแจกเมล็ดพันธุ์ให้กับชาวบ้าน ส่วนพื้นที่ 3 ไร่ ที่คืนเป็นป่าทำการฟื้นฟูให้เป็นป่าชุมชน หัวหน้าชุมชน ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้และหน่วยงานต่างต่าง ๆ ได้มีการทำสัญญากับชาวบ้านว่าจะไม่มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม มีการจัดตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแลป่าชุมชน

ภาพ 4 ศูนย์รักษัจง จังหวัดน่าน

ที่มา: โดยผู้วิจัย ณ ศูนย์รักษัจง วันที่ 09 ธันวาคม พ.ศ. 2563

กล่าวโดยสรุป ผู้ศึกษามองว่า การสร้างระบอบอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชน โดยมีศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้เป็นตัวประสานหลัก ซึ่งมีการจัดการรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลายทั้งกับภาครัฐและภาคเอกชนรวมถึงเกษตรกร โดยในบางครั้งศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ได้ร่วมมือกับชาวบ้านและกลุ่มทุนเพื่อต่อสู้ต่อรองกับอำนาจรัฐ อย่างเช่น เรื่องสิทธิที่ดินทำกินของชาวบ้านที่มีข้อจำกัดด้านกฎหมายป่าไม้ (การขอใช้พื้นที่ในเขตป่า) และปัญหาด้านการออกเอกสารสิทธิ ที่ดินทำกิน ส่งผลให้ชาวบ้านต้องรุกพื้นที่ป่า ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงเกี่ยวข้องกับนโยบายและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ ภาครัฐกำหนดเพื่อควบคุมประชาชนและส่งผลกระทบต่อหลายด้าน โดยผู้วิจัยจะนำเสนอในหัวข้อถัดไป

4.5 ปรากฏการณ์ในการเปลี่ยนแปลงนโยบายภาคการเกษตรและอาหาร ช่วง พ.ศ.2557-พ.ศ. 2562 กรณีศึกษาจังหวัดน่าน

จังหวัดน่านมีประวัติศาสตร์การต่อสู้ต่อรองกับอำนาจรัฐที่ยาวนานเรื่องป่าไม้ที่ดินรวมถึงมิติทางอาหาร ซึ่งเครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวในพื้นที่จังหวัดน่าน พัฒนาจากขบวนการเคลื่อนไหวองค์กรชาวบ้านในพื้นที่ จังหวัดน่าน ได้สร้างพลังขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีจุดเชื่อมโยงกันหลายส่วนตั้งแต่ ระดับชุมชน ถึงระดับจังหวัด ในช่วง พ.ศ.2530 เป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ รวมถึงที่ดินใน (ที่ดิน เป็นส่วนสำคัญของการสร้างระบอบอาหาร) พื้นที่จังหวัดน่าน โดยมีสาเหตุหลัก 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การขยายอำนาจการปกครองของรัฐ เพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์ เริ่มขึ้นใน พ.ศ.2501 พื้นที่จังหวัดน่านในยุคลัทธิพรรคคอมมิวนิสต์ แห่ง

ประเทศไทยได้กลายเป็นที่มั่นของพรรคคอมมิวนิสต์ในภาคเหนือและถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่สี่ชมพูที่
เกิดการต่อสู้ปราบปรามอย่างรุนแรง นโยบายที่รัฐใช้วิธีการหนึ่งคือตัดถนนสายยุทธศาสตร์เส้นเขาต่าง
ๆ ไปรอบเมื่อน่าน เพื่อปราบปรามกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า ในขณะเดียวกันก็เป็น
การเอื้อต่อการบุกเบิกป่าอย่างกว้างขวางเพราะสะดวกในการเดินทางส่งผลให้ป่าเสียหายจำนวนมาก
(ฉัตรพร รัชศิริ, 2552, น. 57) 2) การให้สัมปทานไม้แก่บริษัทเอกชนการให้สัมปทานทำไม้ เริ่มต้น
ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2500 จนถึงช่วง พ.ศ.2535 มีการตัดไม้เป็นบริเวณกว้าง หลังจากป่าถูกสัมปทานทำ
ไม้ พื้นที่ป่าและความอุดมสมบูรณ์ลดลง ทำให้เกิดปัญหาความแห้งแล้งตามมา และต่อมาชาวบ้านได้
นำพืชพาณิชย์และพืชเชิงเดี่ยวมาปลูก จึงเกิดการถางป่าที่เคยถูกสัมปทานอีกต่อหนึ่ง ส่งผลให้ปัญหา
ภูเขาหัวโล้นเด่นชัดขึ้น (รัชณี ไชยคำวัง, 2541, น. 74) และ 3) การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ การ
ส่งเสริมพืชเศรษฐกิจชาวบ้านเริ่มเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่ารุ่นที่สองที่ปล่อยร้างทิ้งไว้สำหรับใช้พื้นที่ปลูก
พืชเชิงพาณิชย์ที่นิยมปลูกกันมาก คือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ นอกจากนั้นก็มีถั่วเขียว ถั่วลิสง ซึ่งนับแต่มี
การตัดผ่านถนนเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านก็หันมาให้ความสนใจในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เนื่องจากมี
ความสะดวกและได้รับการสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและระบบตลาด เมล็ด พันธุ์ข้าวโพด ปุ๋ยและยาฆ่า
แมลง เป็นต้น ที่จะได้รับแจกจากเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล แต่ส่วนใหญ่จะซื้อจากพ่อค้าหรือนายทุนที่
เข้ามาขายในหมู่บ้าน เพราะกลุ่มพ่อค้าจะมีแรงจูงใจพิเศษให้ เช่น การเข้ามาไถที่ดินด้วยรถแทรก
เตอร์ขนาดใหญ่ให้แล้วขายเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย เงิน เชื้อเมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็ต้องขายผลิตให้พ่อค้าเงิน
เชื่อในราคาถูก (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E3, 22 ธันวาคม 2563)

อย่างไรก็ตาม กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่ดินและประเด็นด้านความมั่นคงทาง
อาหารในจังหวัดน่าน ช่วงยุคหลังป่าถูกทำลายไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการปกป้อง
รักษาทรัพยากรของชุมชนเท่านั้น ภาครัฐเองก็ได้กำหนดนโยบายการควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้กับ
ชุมชนด้วยวิธีการประกาศขยายเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติในจังหวัดน่านจน
เกิดข้อกั้วลต่อกลุ่มชาวบ้านถึงความไม่มั่นคงต่อสิทธิและเสรีภาพในการใช้ประโยชน์และการจัดการ
ทรัพยากรป่าไม้และที่ดินที่เคยเป็นอยู่ของชุมชน (โอฬาร อ่องพะ, 2565, น. 352)

เมื่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร
ป่าไม้และที่ดินรวมถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม ทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็วการเปลี่ยนแปลง
ดังกล่าวนำไปสู่การออกแบบกระบวนการทำงาน เพื่อแก้ไขปัญหาความซับซ้อนและหลากหลายขอ
กลุ่มผลประโยชน์หรือแม้กระทั่งการปฏิสัมพันธ์ในเชิงอำนาจกับตัวแสดงต่าง ๆ ในสังคมเริ่มมีการปรับ
กลไกการทำงานใหม่ โดยมีภาคธุรกิจเอกชน สถาบันการศึกษากลไกราชการ รวมถึงหน่วยงานที่
เกี่ยวข้องกับพระราชดำริต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนในระดับจังหวัดมากยิ่งขึ้น
ขณะเดียวกันจะเห็นได้ว่า กลไกการขับเคลื่อนภาคประชาชน องค์กรชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวข้อง
การจัดการด้านความมั่นคงทางอาหารก็ปรับรูปขบวนองค์กรของตนเองไปทั้งการทำทนายและต่อรอง

กับกลไกใหม่ ๆ ที่เข้ามา ยุทธวิธีที่สำคัญคือการเข้าสู่พื้นที่กลไกทางการ (formal structure) มากยิ่งขึ้น ดังนั้น การทำความเข้าใจบทบาทของศูนย์การเรียนรู้วิถีใหม่ในการจัดการประเด็นการสร้างระบบอาหารในจังหวัดน่าน จะเห็นได้ว่านโยบายภาคการเกษตรและอาหารของรัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (หลังรัฐประหาร พ.ศ.2557) ซึ่งกลุ่มทุนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและอาหารของประเทศไทย โดยกลุ่มทุนเหล่านี้มีตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่ในรัฐบาลทุกยุคทุกสมัยเพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทางการเมืองกับพรรคพวกของตนเอง และประชาชนเป็นฝ่ายเสียเปรียบ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยพบว่า ระบบเศรษฐกิจของประเทศไทยเชื่อมโยงกับโลกาภิวัตน์มากขึ้น ในแง่การเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อุปทานระดับโลก โดยเฉพาะสินค้าการเกษตร ด้วยเหตุนี้ เมื่อนำเอานโยบายภาคการเกษตรการเมืองและกลไกการตลาดมารวมกับผลผลิตทางการเกษตรที่เกิดขึ้น โครงสร้างการเกษตรมีผู้บริโภครองทางการจัดจำหน่าย การแปรรูป แต่เมื่อย้อนไปถึงต้นทางการผลิต “เกษตรกร” คือผู้เสียเปรียบ โดยผู้วิจัยพบว่า ปัจจุบันหลายประเทศเกิดปรากฏการณ์ควบรวมกันภายในระบบห่วงโซ่อุปทานบางครั้งคนที่เป็นคนขายปัจจัยการผลิต คนแปรรูปและคนที่ควบคุมช่องทางการกระจายเป็นกลุ่มคนเดียวกัน ส่งผลให้โครงสร้างการผลิตผูกขาดกับผู้รับซื้อสินค้าการเกษตร ทั้งนี้ ผู้ที่ทำหน้าที่กระจายสินค้าด้านอาหารก็ตกอยู่ภายใต้อำนาจการตัดสินใจของกลุ่มทุนด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อการกำหนดนโยบายของนักธุรกิจ/กลุ่มทุน เห็นตัวอย่างได้จาก ช่วงรัฐบาลยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นโยบายจ่านำข้าวมีผลต่อการได้รับคะแนนเสียงและถือเป็นนโยบายเชิงเศรษฐกิจและการเมืองควบคู่กัน โดยรัฐบาลประยุทธ์ จันทร์โอชา พยายามเข้ามาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของชาวนา ซึ่งพบว่ารัฐบาลเสนอนโยบายคล้ายกัน ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าตัวละครหนึ่งที่เป็นผลของวัฒนธรรมทางการเมืองที่ดำรงอยู่ บวกกับรูปแบบการตลาดในปัจจุบัน พบว่า บรรษัทมีบทบาทมากขึ้น ในเรื่องของเมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย ยา สารเคมี รวมไปถึงสินค้าเศรษฐกิจ น้ำตาลและข้าวกลับมีกลุ่มทุนที่สามารถควบคุมการผลิตและกำกับราคาสินค้าได้ เกษตรกรรายย่อยทำได้เพียงก้มหน้าทำต่อ โดยไร้การได้รับการดูแลที่เสมอภาคจากรัฐบาล ทั้งนี้ หากพูดถึงความเข้มแข็งของอุตสาหกรรมเกษตรจากแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ต้องการให้เกษตรกรมีความรู้มีข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยสถานการณ์ โดยเกษตรกรต้องใช้กระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรม รวมไปถึงการใช้แอปพลิเคชันต่าง ๆ มากขึ้น จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยมองว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่ทั้งนี้ความรู้ ความพร้อมและอุปกรณ์เครื่องมือฝ่ายรัฐบาลสนับสนุนเกษตรกรมาน้อยเพียงใด ซึ่งมีเพียงเกษตรกรบางรายเท่านั้น ที่เข้าถึงการใช้เครื่องมือเทคโนโลยีและมีทุนมากพอที่จะซื้อเครื่องมือการสื่อสารทางการเกษตร นี่จึงเป็นภาพตัวอย่างของยุทธศาสตร์ที่บ่งบอกว่าเป็นความล้มเหลวในการกำหนดกฎเกณฑ์ตั้งแต่เริ่มต้น

ดังนั้น ผู้เขียนมองว่า การกำหนดนโยบายภาคการเกษตรและอาหาร หลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557 จะเห็นได้ว่า “ระบอบอาหาร” เป็นกุญแจสำคัญในการปลดล็อคการจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการเมือง โดยจะเห็นได้ว่าเป็นความสัมพันธ์การผลิตอาหารและการบริโภคและทำซ้ำของระบบทุนนิยม ที่มีบริษัทข้ามชาติเข้ามามีบทบาทมากขึ้น ทั้งนี้ ในส่วนถัดไป ผู้วิจัยจะอธิบาย การเกิดการเปลี่ยนแปลงของนโยบายภาคการเกษตรที่ส่งผลต่อเกษตรกรในจังหวัดน่าน กล่าวคือ ความเกี่ยวโยงกับกลุ่มทุนในเรื่องของการจัดการที่ดิน น้ำ การซื้อ-ขาย เมล็ดพันธุ์พืช ปุ๋ย ยา สารเคมี และสิทธิการเข้าถึงของเกษตรกร

4.5.1 การเปลี่ยนแปลงของนโยบายภาคการเกษตรที่ส่งผลต่อเกษตรกรในจังหวัดน่าน

เครือข่ายขบวนการเคลื่อนไหวในพื้นที่จังหวัดน่าน

พัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวองค์กรชาวบ้านในพื้นที่จังหวัดน่าน ได้สร้างพลังขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาทรัพยากรที่มีจุดเชื่อมโยงกันหลายส่วนทั้งในระดับชุมชน เครือข่ายที่มีการจัดการป่าชุมชน การแก้ไขปัญหาป่าไม้และที่ดินรวมถึงในมิติสิ่งแวดล้อมเมืองในช่วง พ.ศ.2530 เป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้รวมถึงที่ดินในพื้นที่จังหวัดน่าน โดยมีสาเหตุปัจจัยของห้วงเวลาเหลื่อมซ้อนกันอยู่ หากพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญจะพบว่ามี 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ 1) การขยายอำนาจการปกครองของรัฐเพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์ การขยายอำนาจของรัฐเพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์ เริ่มขึ้นในปี พ.ศ.2501 พื้นที่จังหวัดน่านในยุคลัทธิพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยได้กลายเป็นที่มั่นของพรรคคอมมิวนิสต์ในภาคเหนือและถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่สัมฤทธิ์เกิดการต่อสู้ปราบปรามอย่างรุนแรง นโยบายที่รัฐใช้วิธีการหนึ่งคือตัดถนนสายยุทธศาสตร์เส้นเขาต่าง ๆ ไปรอบเมืองน่านเพื่อปราบปรามกลุ่มคอมมิวนิสต์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า แต่ในขณะ เดียวกับก็เป็นเอื้อต่อการบุกรุกป่าอย่างกว้างขวางเพราะสะดวกในการเดินทางส่งผลให้ป่าเสียหายจำนวนมาก (ณัฐพร, 2552, น. 57)

2) การให้สัมปทานไม้แก่บริษัทเอกชน การให้สัมปทานทำไม้เริ่มต้นตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2500 จนถึงช่วง พ.ศ.2535 มีการตัดไม้เป็นบริเวณกว้างบางพื้นที่มีการตัดไม้จำนวนมากจนไม่สามารถขนออกจากพื้นที่ได้ก็จะสร้างเส้นทางสำหรับใช้ในการชักลากหรือขนไม้ นอกจากการเข้ามาสัมปทาน โดยใช้แรงงานจากภายนอกที่จ้างโดยบริษัท ชาวบ้านในชุมชนเองก็ผันตัวเป็นผู้ตัดไม้เพื่อขายด้วย ต่อมาเมื่อมีการปิดป่าใน พ.ศ.2535 จึงได้มีการยกเลิกสัมปทานการตัดไม้ลดลงมากแต่ก็ยังมีการ ลักลอบตัดไม้อยู่แต่เพื่อเป็นการสร้างบ้านมากกว่าการค้า (นันทมิตร และคณะ, 2548, น. 35) หลังจากป่าถูก สัมปทานทำไม้จำนวนพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของป่าได้ลดลงไปมากในระยะแรกไม่ปรากฏผล มากนัก แต่ในระยะยาวทำให้เกิดปัญหาความแห้งแล้งอย่างหนักและต่อมาเมื่อชาวบ้านได้รับเอาพืชพาณิชย์มาปลูกก็ได้วางป่าที่เคยถูกสัมปทานอีกต่อหนึ่งยิ่งส่งผลให้ปัญหานี้เด่นชัดขึ้นมา (รัชณี, 2551, น. 74)

3) การส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ การส่งเสริมพืชเศรษฐกิจชาวบ้านเริ่มเข้าไปบุกเบิกพื้นที่ป่ารุ่นที่สอง ที่ปล่อยร้างทิ้งไว้สำหรับใช้พื้นที่ปลูกพืชเชิงพาณิชย์ที่นิยมปลูกกันมาก คือ ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ นอกจากนั้นก็จะมีถั่วเขียว ถั่วลิสง ซึ่งนับแต่มีการตัดผ่านถนนเข้าหมู่บ้านชาวบ้านก็หันมาให้ความสนใจในการปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เนื่องจากมีความสะดวกและได้รับการสนับสนุน ทั้งจากภาครัฐและระบบตลาด เมล็ด พันธุ์ข้าวโพด ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงก็จะได้รับแจกจากเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล แต่ส่วนใหญ่จะซื้อจากพ่อค้าหรือนายทุนที่เข้ามาขายในหมู่บ้าน เพราะกลุ่มพ่อค้าจะมีแรงจูงใจพิเศษให้เช่น การเข้ามาไถที่ดินด้วยรถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่ให้ แล้วขายเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย เงิน เชื้อ เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็ต้องขายผลผลิตให้พ่อค้าเงินเชื้อ ในราคาถูก (มนัส, 2541, น. 5)

ทั้งนี้ การขยายตัวของพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยวนอกจากจะทำให้เกิดการบุกเบิกจับจองที่ดินเพิ่มมากขึ้นแล้วยังทำให้ชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนจากการพึ่งพิงป่าไม้ มีวิถีชีวิตที่อิงกับพืชการค้ามากขึ้นการใช้ประโยชน์จากป่าได้รับการกระทบกระเทือนการเก็บหาของป่าก็ทำได้ยากขึ้นเนื่องจากป่าใกล้หมู่บ้านได้แปลงสภาพเป็นไร่ข้าวโพดไปจำนวนมาก คนยากจนในชุมชนจำเป็นต้องไปประกอบอาชีพรับจ้างนอกชุมชน ถึงกับมีคำกล่าวที่ว่าป่าไม่มีประโยชน์ใด ๆ ในการช่วยแก้ปัญหาปากท้องของ ชาวบ้านได้อีกต่อไปแล้ว ไม่เพียงเท่านั้นพืชพาณิชย์ยังทำให้ช่องว่างทางเศรษฐกิจของชาวบ้านกว้าง ขึ้น โดยจะใช้การถือครองที่ดินเป็นตัวบ่งชี้ ผู้ที่ถือครองที่ดินจำนวนมากคือคนมีฐานะ (ลำแพน, 2540, น. 71) การสูญเสียพื้นที่ป่าไม้จากการบริหารจัดการที่ยึดติดกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ปลุกกระแสการต่อสู้เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชนด้วยการเน้นรูปแบบการจัดการบริหาร ทรัพยากรชุมชนด้วยตนเองเป็นหลักและด้วยการรวมตัวกันของกลุ่มคนฮักเมืองน่านได้พัฒนาเป็นจุดศูนย์กลางในการพัฒนาและขยายแนวคิดการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน (สถาพรและคณะ, 2545, น. 7) อย่างไรก็ตามกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดน่าน ในช่วงยุคหลังป่าถูกทำลายไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการปกป้องรักษาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ขณะเดียวกันภาครัฐเองก็ได้กำหนดนโยบายการควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้กับชุมชนด้วยวิธีการประกาศขยายเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติในจังหวัดน่าน จนเกิดข้อกังวลต่อกลุ่มชาวบ้านถึงความไม่มั่นคงต่อสิทธิและเสรีภาพในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เคยเป็นอยู่ของชุมชน (รัชนี้, 2541, น. 109)

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า เป็นเวลาเกือบ 3 ทศวรรษที่ผ่านมา ขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน ได้พัฒนาแนวทางการทำงานร่วมกันมาอย่างต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็น การต่อสู้กับการสัมปทานไม้ ผ่านกลุ่มฮักเมืองน่าน จนนำมาสู่การจัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัดน่านและขยายแนวทางไปสู่การจัดตั้งเป็นมูลนิธิฮักเมืองน่านที่เข้ามาทำหน้าที่สนับสนุนกระบวนการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันขบวนการชาวบ้านก็ได้แตกหน่อขยายผลไปสู่การพัฒนาประเด็นต่าง ๆ ออกไปอย่างกว้างขวางไม่ว่าจะเป็นประเด็นการแก้ไขปัญหาที่ดินและป่าไม้

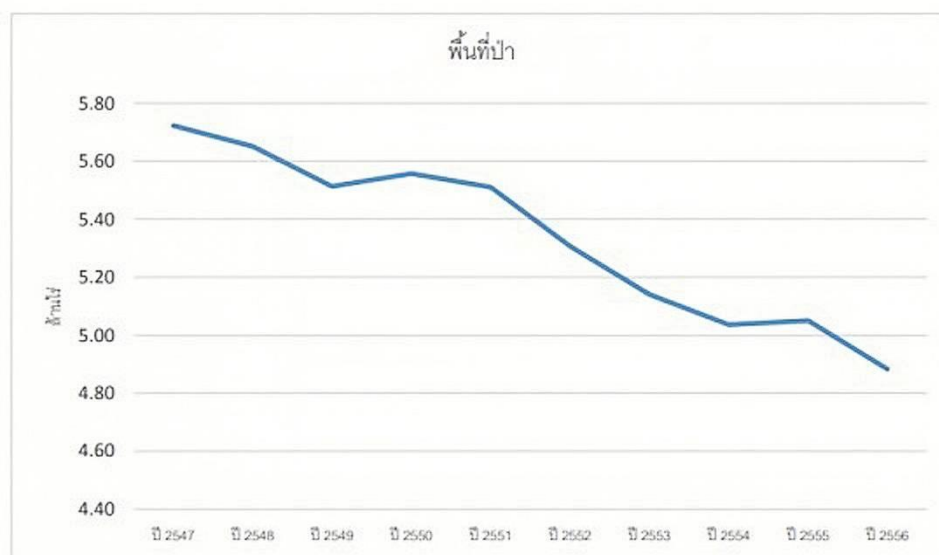
ประเด็นความมั่นคงทางอาหาร ระบบเศรษฐกิจท้องถิ่น สวัสดิการรวมถึงประเด็นสุขภาพและอื่น ๆ ขณะเดียวกันวงสนทนาแลกเปลี่ยนได้พัฒนาไปสู่รวมถึงการสร้าง “น่านพอรัม” โดยเครือข่ายคนน่าน จัดการตนเองเพื่อเชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ ในพื้นที่จังหวัดน่านเข้ามาแลกเปลี่ยนพูดคุย รวมถึงกำหนดแนวทางในระดับจังหวัดร่วมกัน

เมื่อสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยวเข้ามาส่งกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้และที่ดินรวมถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะภาพของการเป็นจำเลยของสังคมในฐานะของจังหวัดที่มีการขยายพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ป่าลดลง อย่างรวดเร็วในช่วงเวลาสั้นๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่การออกแบบกระบวนการทำงานการจัดรูป ขบวนการองค์กรในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมใหม่ เพื่อให้เท่าทันต่อความ ซับซ้อน และหลากหลายของกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียหรือแม้กระทั่งการปฏิสัมพันธ์ในเชิงอำนาจกับหน่วยงาน ภาคส่วนต่าง ๆ ที่มุ่งตรงเข้ามาในพื้นที่จังหวัดน่านอย่างต่อเนื่องภายใต้แนวทางการแก้ไขปัญหาโดยรูปแบบน่าน Sandbox ได้นำไปสู่ปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในเชิงอำนาจมากยิ่งขึ้น กลไกคณะกรรมการต่าง ๆ เริ่มปรับกลไกการทำงานใหม่ โดยมีภาคธุรกิจเอกชน สถาบันการศึกษา กลไกราชการรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพระราชดำริต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนในระดับจังหวัดมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันกลไกภาคประชาชน องค์กรชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรเองก็ปรับรูปขบวนการของตนเองไปทั้งการทำทนายและต่อรองกับกลไกใหม่ ๆ ที่เข้ามายุทธวิธีที่สำคัญคือการเข้าสู่พื้นที่กลไกทางการ (formal structure) มากยิ่งขึ้น ทว่าการจะเข้าใจบทบาท ขบวนการเคลื่อนไหวขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในจังหวัดน่าน ภายใต้การปรับยุทธวิธีในการขับเคลื่อนที่เข้าไปใช้กลไกของโครงสร้าง น่าน Sandbox เพื่อพัฒนาระดับการแก้ไขปัญหาการจัดการป่าไม้และที่ดิน รวมไปถึงการปรับระบบการผลิตในพื้นที่

จังหวัดน่าน มีปัญหาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติลดลงอย่างรวดเร็วหรือกลายเป็นพื้นที่ภูเขาหัวโล้นถึงร้อยละ 28 ประชาชนที่ทำการเกษตรในพื้นที่ร้อยละ 28 นี้ กลายเป็นเกษตรกรผิดกฎหมายทั้งหมด ซึ่งปัญหานี้เกิดจากการประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติไปทับพื้นที่ทำกินดั้งเดิมรวมถึงมีการขยายพื้นที่ทำกินหลังจากการประกาศเขตป่าสงวนแล้วหลายฝ่ายพยายามผลักดันให้มีการแก้ไขปัญหาพื้นที่เพื่อรักษาป่าที่เหลือ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำและการเพิ่มพื้นที่ป่า โดยมีความพยายามแก้ปัญหา รายได้ของชุมชนที่ส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อยพร้อมกันไปด้วย พร้อมทั้งผลักดันให้ประชาชนมีสิทธิทำกินในพื้นที่ป่าสงวนได้ (ไอพาร์ อ่องพะ และคณะ, 2565, น. 352-355) ซึ่งอาศัยแนวทางการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ภาคประชาชน ภาครัฐและภาคเอกชน โดยโครงการป่าต้นน้ำน่าน ถูกเสนอให้รัฐบาลอนุมัติเพื่อดำเนินการในรูปแบบใหม่ในการแก้ปัญหาเรียกว่า “Sandbox” มีการจัดตั้ง คณะกรรมการดำเนินงาน การบริหารพื้นที่รูปแบบพิเศษเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่าง ยั่งยืนในพื้นที่จังหวัดน่าน หรือเรียกสั้นๆว่า โครงการน่านแซนด์บ็อกซ์ โดยมี

คุณบัณฑิต ล่ำซำ เป็นประธานกรรมการภาคเอกชน ซึ่งมีเป้าหมายที่จะรักษาป่าต้นน้ำร้อยละ 72 ให้คงอยู่และทำให้พื้นที่ป่าที่เป็นเขาหัวโล้น ร้อยละ 28 แบ่งเป็นพื้นที่ทำกินในเขตป่าที่เกษตรกรจะช่วยกันฟื้นฟูเป็นป่ามีต้นไม้ใหญ่ ร้อยละ 18 (กรุงเทพฯธุรกิจ, 2562) โดยประชาชนสามารถทำกินได้ต้นไม้ได้ ส่วนอีก ร้อยละ 10 จะปลูกพืชอะไรก็ได้ ทั้งนี้ พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นป่าสงวน ดังนั้น จาก การขยายตัวของของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวทำให้มีการขยายพื้นที่การเกษตรเพิ่มมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามมีการสูญเสียพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้นและเป็นไปอย่างรวดเร็ว (ภาพ 5)

ภาพ 5 การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าไม้ในเขตป่าตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ในช่วงพ.ศ. 2547-2556

ที่มา: สายบัว เข้มเพชรและสำราญ ผัดผล, 2557, โครงการพัฒนาฐานข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการจัดทำแผนชุมชนสำหรับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ จังหวัดน่าน

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของพื้นที่ทางการเกษตรจังหวัดน่านมีนัยยะสำคัญ ทั้งกลุ่มบริษัทที่เป็นเจ้าของกิจการเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดที่ต้องการแหล่งเพาะปลูกพืชเพื่อลดต้นทุนการผลิตและการนำเข้าอาหารสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายการส่งเสริมการเกษตรและอาหารสัตว์ของรัฐบาลที่เอื้อผลประโยชน์ต่อกลุ่มทุนในบางกลุ่มรวมไปถึงความชัดเจนในแก้ไขปัญหาในเรื่องพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่เรื้อรังมายาวนาน โดยเฉพาะกระบวนการสำรวจแก้ไขปัญหาและรับรองสิทธิเป็นไปอย่าง

ล่าช้าไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลง ขณะที่การสั่งสมภาวะหนี้สินที่มาจากการส่งเสริมการเกษตร ทำให้ทางเลือกในการปรับระบบการผลิตเป็นไปอย่างลำบากและยุ่งยากมากยิ่งขึ้น

น่าน sandbox ที่เรารับรู้และได้ยืมรวมถึงระบบฐานข้อมูลป่าไม้และที่ดินที่เกิดขึ้นมาจากต้นทุนที่ชุมชน/เครือข่ายในพื้นที่จังหวัดน่านได้ปฏิบัติการผ่านบทเรียนการทำงานในการแก้ไขปัญหาในประเด็นการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน การเคลื่อนไหวในประเด็นสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร จนนำไปสู่การเชื่อมโยงขบวนต่าง ๆ ในจังหวัดน่านและภายหลังในช่วงประมาณ พ.ศ. 2552 แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินของภาคประชาชนนำไปสู่การพัฒนาให้เกิดทีมศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนภาคประชาชน ตามคำสั่งศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ โดยการทำงานเน้นการบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานภาคีที่เกี่ยวข้องในช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง ขบวนการในระดับจังหวัดน่านได้สร้างกระบวนการทำงานกับกลุ่มที่หลากหลายมากขึ้น โดยพัฒนากลไกระบบการในระดับจังหวัดหรือเรียกว่าทีมประสานงานจังหวัดในการทำหน้าที่เชื่อมโยงกับเครือข่ายขบวนองค์กรชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดน่าน เช่น เครือข่ายเชิงพื้นที่ โดยมีเครือข่ายคนบ่อว่า เครือข่ายฮักน่าน้อย เครือข่ายชุมชนเมือง เครือข่ายเชิงประเด็นงาน เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายเกษตรทางเลือก เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายออมทรัพย์และเครือข่ายเชิงกลุ่ม/ปัญหา เช่น เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี เครือข่ายชุมชน ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด เป็นต้น รวมถึงการเชื่อมกับการพัฒนาในเชิงประเด็น เช่น แผนแม่บทชุมชน องค์กรการเงิน สวัสดิการชุมชน เกษตรอินทรีย์ ทรัพยากรป่าไม้ ประเด็นที่ดิน กลุ่มโรงเรียนชานา ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สภาองค์กรชุมชน ภัยพิบัติ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาตามแนวทางน่านแซนด์บ็อกซ์มีพื้นที่การแก้ไขปัญหาที่มีความซับซ้อนและจะต้องแก้ไขปัญหาในลักษณะองค์รวม โดยมุ่งเน้นการปรับเปลี่ยนการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่มีมูลค่าสูง แต่อย่างไรก็ตาม การร่วมกันคิดหาพืชเศรษฐกิจที่เหมาะสม แต่มีรายได้สูงกว่าพืชชนิดเดิมการแปรรูปตลาดและอาชีพอื่น ๆ ล้วนเป็นคำถามที่จะต้องร่วมกันคิดเพื่อสร้างระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร อธิปไตยทางอาหาร รวมถึงความยั่งยืนของระบบนิเวศป่าและป่าต้นน้ำ แก้ปัญหาความยากจนและหนี้สินของชุมชน แก้ปัญหาหมอกควันและไฟป่าและลดข้อขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ทับซ้อน ดังนั้น ปัญหาเหล่านี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งที่สะสมมาเป็นระยะเวลานาน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า จังหวัดน่านมีการขยายตัวของพื้นที่ทางการเกษตรออกไปในพื้นที่ป่าอย่างมีนัยยะสำคัญ ทั้งกลุ่มบริษัทที่เป็นเจ้าของกิจการเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดที่ต้องการแหล่งเพาะปลูกพืชเพื่อลดต้นทุนการผลิตและการนำเข้าอาหารสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายการส่งเสริมการเกษตรและอาหารสัตว์ของรัฐบาลที่ เอื้อผลประโยชน์ต่อกลุ่มทุนในบางกลุ่ม รวมไปถึงความชัดเจนในแก้ไขปัญหาในเรื่องพื้นที่ทำกินของชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกิน โดยเฉพาะกระบวนการสำรวจ

แก้ไขปัญหาลักษณะรับรองสิทธิเป็นไปอย่างล่าช้าไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลง ขณะที่การส่งสมภาวะหนี้สินที่มาจากกรส่งเสริมการเกษตร ทำให้ทางเลือกในการปรับระบบการผลิตเป็นไปตามแบบที่ชาวบ้านต้องการคือให้ผลผลิตเร็วและได้เงินเร็ว แม้แต่ที่ดินเพื่อเพาะปลูกพืชผักสวนครัวได้กลายเป็นพื้นที่ปลูกข้าวโพดไปด้วย ผลกระทบที่เกิดขึ้นระยะยาวต่อคนในชุมชนตำบลเมืองจาง อำเภอกุเพียงจังหวัดน่าน คือ ความมั่นคงทางอาหาร ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ใจไร่ จังหวัดน่าน จึงเป็นตัวแสดงหลักที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่กรณีศึกษาต่อการเป็นแกนกลางในการสร้างระบอบอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชน

การทำเกษตรของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลเมืองจางส่วนใหญ่เป็นการผลิตแบบรายย่อย ครัวเรือนเกษตรกรจำนวนมากถือครองที่ดินขนาดเล็กเพื่อทำกิน เน้นปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ใช้ระยะเวลาในการเพาะปลูกสั้นเพื่อหารายได้ สำหรับเกษตรกรรายใหญ่ที่เน้นทำการผลิตแบบเฉพาะอย่าง ปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งมีอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก เกษตรกรจำนวนมากยังคงมีปัญหาในการผลิตด้วยข้อจำกัดด้านที่ดิน ทนและความรู้ทางการตลาดทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงมีรายได้น้อย คือ เฉลี่ยต่ำกว่า 5,000 บาทต่อเดือน ซึ่งคิดเป็นเพียง 1 ใน 3 ของรายได้แรงงานที่ทำงานนอกภาคเกษตร (เฉลี่ยประมาณ 16,000 บาทต่อเดือน) (เสาวณีและพรชนก, 2561) ดังนั้น จากข้อมูลข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์กระบวนการผูกขาดระบบการผลิตจากการกำหนดนโยบายภาคการเกษตรของกลุ่มทุน โดยผู้วิจัยแบ่งประเด็นการอธิบายข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างระบอบอาหารออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ 1.ที่ดิน 2.เมล็ดพันธุ์พืช 3.ระบบการจัดการน้ำ และ 4.สิทธิเกษตรกร

4.5.1.1 ที่ดิน

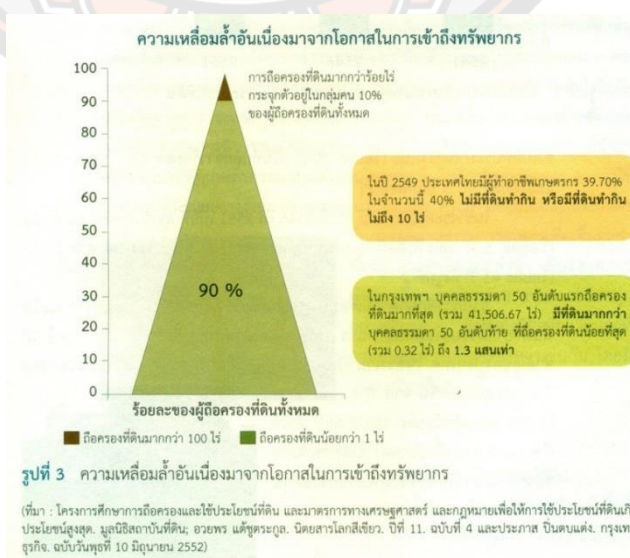
ปัญหาที่ดินทำกิน เป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญและถือเป็นวาระเร่งด่วนแห่งชาติ ที่ผ่านมามีขบวนการเคลื่อนไหวของเกษตรกร ชาวนาชาวไร่จำนวนมากที่ประสบปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน โดยเฉพาะการสูญเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินให้นายทุน เกษตรกรได้เรียกร้องให้รัฐบาลทุกยุคทุกสมัยแก้ไขปัญหามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 ถึงปัจจุบัน ซึ่งปัญหานี้ยังไม่ได้รับการแก้ไขให้สำเร็จและดูเหมือนว่าปัญหาที่ดินกลับยิ่งทวีความรุนแรงและซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิม

การบริหารจัดการที่ดินของรัฐที่ผ่านมามาตั้งแต่ พ.ศ.2500 ภาครัฐกำหนดนโยบายเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมีการยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจควบคู่กับการแก้ไขปัญหาความยากจนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สร้างแรงกดดันให้เกิดขึ้นกับการเข้าใช้ประโยชน์จากที่ดินทั้งของรัฐและเอกชนสำหรับใช้เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนา ทำให้ทรัพยากรที่ดินมีการนำมาใช้ประโยชน์อย่างไม่มีขีดจำกัด การขยายตัวอย่างรวดเร็วของภาคการเกษตรที่เร่งผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก กระตุ้นให้เกิดการบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้เพื่อทำการเกษตร รูปแบบการขยายพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของประเทศไทยเปลี่ยนไปจากภาพเดิม พื้นที่สูงจำนวนมากถูกบุกเบิกเพื่อทำการเกษตรและเพื่อการท่องเที่ยว นำไปสู่การทำลายระบบนิเวศที่ยากจะฟื้นคืนกลับมาการขยายตัวของภาคเมืองและ

ภาคอุตสาหกรรมเข้าไปในพื้นที่ราบในภาคเกษตรนำไปสู่การสูญเสียระบบนิเวศและสร้างปัญหามลพิษ (อดิสร อิศรางกูร ณ อยุธยา, 2554)

จังหวัดน่านเป็นพื้นที่อุทยานแห่งชาติและป่าสงวน ซึ่งมักเกิดปัญหาเรื่องที่ดินทำกินระหว่างอุทยานแห่งชาติกับชาวบ้าน โดยในเขต อำเภอเชียงกลาง กรมอุทยานได้กั้นพื้นที่บริเวณเชิงดอยในตำบลเชียงกลาง ให้เป็นที่ดินทำกินของชาวบ้านประมาณ 8,000 ไร่ แต่คนเผ่าลื้อที่เคยอาศัยอยู่บริเวณดังกล่าว ไม่เข้าไปอาศัยทำกินกลับขายสิทธิให้ชนเผ่าม้ง ต่อมาเกิดปัญหาความขัดแย้งกับประชาชนที่อาศัยอยู่ข้างล่าง ชนเผ่าม้งจึงคืนพื้นที่ให้อุทยานฯ แต่ประชาชนบางส่วนเสนอให้ทำพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าชุมชน และผลักดันให้เกิดโฉนดชุมชนเพื่อลดความขัดแย้งในอนาคต ขณะที่ในพื้นที่ตำบลพญาแก้ว กรมอุทยานก็ได้กั้นพื้นที่ 9,000 ไร่ ให้เป็นที่ดินทำกินของชาวบ้านเช่นกัน ซึ่งรวมถึงพื้นที่อื่น ๆ ในจังหวัดน่าน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านร่วมกันประสานกับองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) เพื่อให้ช่วยผลักดันเรื่องการออกโฉนดชุมชน พร้อมอุดหนุนเงินบางส่วนให้ อบต. ไปทำแผนที่ GIS พิสูจน์สิทธิการถือครองที่ดินของชาวบ้าน โดยที่ผ่านมาชาวบ้านไม่มีเอกสารสิทธิการถือครองที่ดิน จึงไม่สามารถขอรับการช่วยเหลือกรณีเกิดข้อพิพาทในเรื่องที่ดินทำกินหรือได้รับค่าชดเชยจากรัฐในกรณีเกิดภัยพิบัติได้ (พิทักษ์ชัย รัตนมงคลธรรม, 2555) ดังนั้น จะเห็นได้ว่า อีกหนึ่งปัญหาของเกษตรกรรายย่อย คือการไร้ที่ดินทำกิน การกักตุนที่ดิน การเก็งกำไรที่ดิน การไม่ใช้ประโยชน์ในที่ดิน หรือการบุกรุกที่ดินของรัฐ กระบวนการจัดการดังกล่าวแก้ไขเพียงผิวเผินและใช้วิธีการแก้ปัญหาการไร้ที่ดินด้วยมาตรการนำพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมมาจัดให้ประชาชน เพื่อการเพาะปลูกทำกิน จึงทำให้ส่งผลต่อความมั่นคงทางอาหาร โดยเห็นได้จาก ภาพที่ 2 ดังต่อไปนี้

ภาพ 6 ความเหลื่อมล้ำอันเนื่องมาจากโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรที่ดิน

ที่มา: คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ, 2554, น. 24

จากข้อมูลที่กำลังมาข้างหน้า ผู้ศึกษามองว่า ปัญหาการเข้าถึงทรัพยากร “ที่ดิน” เป็นปัญหาที่มีความเชื่อมโยงกับประเด็นทางเศรษฐกิจและสังคมหลายประการ ได้แก่ กระบวนการผลิตอาหารทางการเกษตร ความเหลื่อมล้ำทางรายได้ การกระจุกตัวของกำไรเกินปกติจากการดำเนินธุรกิจที่ขาดการแข่งขัน การจับจองที่ดินเพื่อหวังผลประโยชน์จากการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานของรัฐหรือการดำเนินมาตรการภาษีที่ดินที่ไม่เหมาะสม เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่า ปัญหาการถือครองที่ดินในสังคมไทยมีหลายประการ (ศยามล ไกรยูรวงศ์ และคณะ 2549, น. 114) ตัวอย่างเช่น 1.ที่ดินในประเทศไทยมีหน่วยงานที่กำกับที่หลากหลาย ทำให้ไม่มีเอกภาพในการทำงาน 2.ผู้ถือครองที่ดินรายใหญ่ล้วนแล้วแต่มีทั้งอิทธิพลและอำนาจ (พบว่า ส.ส. ที่มีหน้าที่ออกกฎหมายมีที่ดินครอบครองจำนวนมาก) (ชัยพงษ์ สำเนียง, 2562) 3.รวมถึงประเทศไทยไม่มีกฎหมายมรดก และกฎหมายที่เก็บภาษีที่ดินในอัตราก้าวหน้า และจำกัดการถือครองที่ดิน 4.ไม่มีความจริงจังกับปัญหาการกระจายที่ดินพบว่าไม่มีนโยบายพรรคการเมืองใดในประเทศไทยต้องการให้มีการปฏิรูปที่ดิน ผลสุดท้ายไม่อาจก่อให้เกิดการกระจายการถือครองที่ดินได้ในสังคมไทย และเกษตรกรรายย่อยเป็นเพียงผู้รับผลของความไม่สามารถของรัฐ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์ชนิดต่าง ๆ ได้ แตกต่างจากนายทุนที่เข้ามาซื้อหรือยึดที่ดินสาธารณะ ต่าง ๆ สามารถออกเอกสารสิทธิ์ได้ ซึ่งเป็นความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างชัดเจน (ปิติพงศ์ พึ่งบุญ ณ อยุธยา, 2559)

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเสนอว่า การศึกษาเรื่องที่ดินเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการสร้างความมั่นคงทางอาหารตั้งแต่ระดับชุมชนที่เป็นพื้นฐานต่อการนำไปสู่การมีระบบอาหารเกิดขึ้นจาก Bottom up – Top down กล่าวคือ รากฐานของการสร้างระบบอาหารจากท้องถิ่นไปสู่ระดับประเทศ ดังนั้น กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ใจรัก จังหวัดน่าน ประเด็นเรื่องที่ดินยังคงเป็นปัญหาที่ต้องทำความเข้าใจเป็นสิ่งแรกต่อการขับเคลื่อนเรื่องระบบอาหารให้เกิดขึ้น

จังหวัดน่านมีพื้นที่ทั้งสิ้นประมาณ 7,581,035.02 ไร่ เป็นพื้นที่ลักษณะพิเศษเพราะพื้นที่ร้อยละ 85 ถูกประกาศให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ จึงทำให้พื้นที่ทำกินของราษฎรมีเพียงร้อยละ 15 และในช่วงเวลา 10-20 ปีที่ผ่านมา (แผนพัฒนาจังหวัดน่าน (พ.ศ.2561 – 2565) ฉบับทบทวน รอบปี พ.ศ. 2564) กระแสทุนนิยมและระบบเกษตรอุปถัมภ์ ทำให้เกิดการรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวอย่างข้าวโพดกันค่อนข้างมาก แต่กระนั้นเกษตรกรก็ยังมีรายได้ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพจนมีหนี้สินเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ หลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เปิดเวทีรับฟังปัญหาของพี่น้องเกษตรกรและราษฎรในหลายอำเภอของจังหวัดน่าน พบว่ายังประสบอีกปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับการขาดเอกสารสิทธิในที่ดินทำกิน บางพื้นที่มีการทำการเกษตรและอยู่อาศัยก่อนมีนโยบายทวงคืนผืนป่าบางพื้นที่รุกล้ำแนวเขตพื้นที่ป่าสงวนและอุทยานแห่งชาติ ปัญหาการทำไร่เลื่อนลอย

ดังนั้น จึงเกิดการสำรวจฐานข้อมูลชุมชน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าวจากหน่วยงานและภาคประชาชนที่เกี่ยวข้อง การแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินเพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่อาศัยได้ถูกต้องตามกฎหมาย การบริหารจัดการน้ำ การจัดหาแหล่งน้ำอุปโภคบริโภคให้กับประชาชน โดยหาแหล่งน้ำใต้ดินควบคู่กับแหล่งเก็บน้ำขนาดเล็ก การทำความเข้าใจและชี้แจงกับประชาชนในพื้นที่ถึงผลกระทบข้อจำกัด หรือบทลงโทษ ของกฎหมาย 2 ฉบับ คือ 1.พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และ 2.พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่าที่มีผลบังคับใช้

อย่างไรก็ตาม ยุทธศาสตร์และทิศทางการพัฒนาขบวนการองค์กรชุมชนจังหวัดน่าน มีเป้าหมายคือ “จังหวัดน่านมีการจัดการตนเองบนฐานวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นน่าน” แนวทางการพัฒนามุ่งเน้นไปที่ “เครือข่ายคนน่าน จัดการตนเอง” ร่วมกันดำเนินการในการ “รวมพลคนน่าน สานพลังเกษตรอินทรีย์ จากภูผาสู่สากล” ผ่านการแลกเปลี่ยนโดยมีเป้าหมายในการสร้างความมั่นคงให้กับภาคเกษตร โดยหลังจากนั้นได้ขยายออกไปเป็นเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์น่าน 18 องค์กรในจังหวัดน่าน (ไอฟาร์ อ่องพะ, 2565, น. 357) โดยมีใช้แต่เพียงพัฒนาเกษตรอินทรีย์เท่านั้น แต่การทำงานดังกล่าวได้โยงไป ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับระบบการผลิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องโฉนดชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืน กระบวนการฟื้นฟูฐานทรัพยากรเพื่อให้เห็นมุมการทำงานที่หลากหลาย ทางเครือข่ายจึงได้พัฒนาความร่วมมือในการฟื้นฟูและออกแบบระบบการผลิตที่สอดคล้องกับพื้นที่โดยดึงเอาภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามาเป็นภาคีความร่วมมือในการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน โดยมีโจทย์ร่วมกันในการขยายให้เกิดประโยชน์กับเกษตรกรและประชาชนทั่วไป เช่น การประสานความร่วมมือกับบริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด ในการช่วยแก้ไขปัญหารีંગการจัดการน้ำ โดยการทำตะบันน้ำที่ผันน้ำจากลำห้วยในพื้นที่ ขึ้นมาให้กับเกษตรกรในพื้นที่ หรือศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่อ่วมมือกับบริษัท SCG ที่เข้ามาพัฒนาระบบอ่างกักเก็บน้ำและระบบส่งน้ำบนดอย ในตำบลเมืองจันท์ อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน รวมไปถึงการดึงเอาภาควิชาการ สถาบันการศึกษา เข้ามาพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนางานวิจัยในด้านต่าง ๆ ร่วมกับชุมชน อย่างเช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมไปถึงการเชื่อมประสานกับทางธนาคารกสิกรไทย โดยคุณบัณฑิต ล่ำซำ ที่ได้เปิดตัวเข้ามาทำงาน เพื่อสนับสนุนการแก้ไขปัญหาเขาหัวโล้น ผ่านการทำงานร่วมกับเครือข่ายต่าง ๆ อย่างเช่น มูลนิธิฮักเมืองน่าน รักษ์ป่า่าน และศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่อ่วมมือ รวมถึงศูนย์ภูฟ้าภายใต้การดำเนินงานร่วมกันกับกลไกจังหวัดและข้าราชการ จนนำไปสู่แนวคิด “น่านแซนด์บ็อกซ์” ในเวลา

คำว่า น่านแซนด์บ็อกซ์ (NAN Sandbox) เป็นโครงการที่มีเป้าหมายขอคืนพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งหลังจากเห็นว่าผลเสียที่ชาวบ้านถางทำไร่ข้าวโพดจนเกิดเขาโล้น ดินน้ำเสียหาย ให้กลับคืนเป็นพื้นที่ป่า โดยที่ชาวบ้านสามารถทำกินอยู่ร่วมกับป่าได้ โครงการดังกล่าวนี้โดย คุณบัณฑิต ล่ำซำ ประธานกรรมการธนาคารกสิกรไทย จำกัด (มหาชน) เป็นตัวแทนภาคเอกชน ที่เล็งเห็นว่าหากทิ้งปัญหาพื้นที่ทำกินของเกษตรกรในจังหวัดน่าน ที่มีประเด็นทางด้านกฎหมายจนกลายเป็นปมปัญหาเรื้อรังที่ไม่มี

ทางออก ดังนั้น น่านแซนด์บ็อกซ์ จึงเป็นการทดลองวิธีแก้ปัญหาในรูปแบบพิเศษด้วยการรวมพลังกับภาคประชาชน ภาครัฐ และภาคเอกชน

ภาพ 7 การจัดสรรที่ดินป่าสงวน จังหวัดน่าน

โครงการน่านแซนด์บ็อกซ์ เป็นการนำองค์ความรู้ทุกศาสตร์มาปรับเปลี่ยนวิธีทำกินให้เกษตรกร โดยจะผลักดันให้ปลูกพืชทางเลือก ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรแปรรูปสินค้าเกษตรให้มีมูลค่าสูง พัฒนาระบบขนส่งและการจัดเก็บสินค้าทางการเกษตร รวมทั้งสร้างยี่ห้อสินค้าผ่านด้วย เพราะรายได้ต่อไร่ของเกษตรกรน่านจะต้องเพียงพอต่อการดำรงชีพอย่างยั่งยืน โดยน่านแซนด์บ็อกซ์ จะระดมองค์ความรู้จากทุกศาสตร์มาพัฒนาพืชทางเลือกที่มีคุณค่าและมูลค่าสูง เพื่อผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาดโลก และส่งเสริมประสิทธิภาพการผลิต จนเกษตรกรจังหวัดน่านสามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้ด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตาม สำหรับพื้นที่ทำกินของชาวบ้านในตำบลเมืองจั่ง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ประชากรส่วนใหญ่ทำการเกษตร ทำนา ทำไร่ ทำสวน อาทิเช่น ลิ้นจี่ มะม่วง ลำไย ยางพารา ไม้สัก และข้าวโพด เป็นต้น และรายได้จากการท่องเที่ยวจากแหล่งท่องเที่ยวทาง ธรรมชาติ ซึ่งในปัจจุบัน สถานการณ์ที่เป็นปัญหาคือไร่ข้าวโพดที่มีการปลูกมากถึง 19,000 ไร่ ในตำบล ชาวบ้านนำเงินกองทุนหมู่บ้านและเงิน ธกส.มาลงทุน ทำให้ชาวบ้านตำบลเมืองจั่งมีหนี้สินครัวเรือนสูงกว่าร้อยละสาม (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาภูเพียง จังหวัดน่าน) ดังนั้น อบต.เมืองจั่ง จึง

กำหนดเป้าหมายในการพัฒนาที่จะลดพื้นที่ปลูกข้าวโพดและเพิ่มพื้นที่ป่าพัฒนาให้เป็นแหล่งความมั่นคงทางอาหารของเมืองน่าน ซึ่งแนวทางไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ต้องเพิ่มทางเลือกในการทำการเกษตรที่หลากหลาย เช่น สวนผลไม้และพืชผัก ปศุสัตว์ ซึ่งแนวทางดังกล่าวต้องมีการพัฒนาระบบน้ำควบคู่ไปด้วยรวมทั้งสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนในกลุ่มที่มีศักยภาพ

สำหรับกรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้ไร่ไร่จังหวัดน่าน จากการสัมภาษณ์ นายสำรวย ผัดผล ประธานศูนย์การเรียนรู้ไร่ไร่ เผยว่า ย้อนกลับไปเมื่อประมาณ 40 ปีก่อน สภาพป่าต้นน้ำน่าน เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากในบรรดาแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ต้นน้ำสำคัญของแม่น้ำเจ้าพระยานั้น พบว่าปริมาณน้ำดิบร้อยละ 40 เป็นน้ำที่มาจากลำน้ำน่านทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยผืนป่ากว้างในการเป็นตัวซึมน้ำและปล่อยน้ำ แต่ในภายหลังมานี้พืชเศรษฐกิจเข้ามาเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน จนกลายเป็นพื้นที่โล่งโล้นในปัจจุบัน ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันสภาพพื้นที่ป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ กลับกลายเป็นไร่ข้าวโพด โดยชาวบ้านกลุ่มดั้งเดิมพวกเขาใช้วิธีการบรรณาการผลผลิต ไม่ว่าจะใช้สารฆ่าหญ้า เพื่อฆ่าทำลายพืชต่าง ๆ รวมถึงการใช้รถแทรกเตอร์ขนาดใหญ่เข้าไปปรับพื้นที่ ซึ่งเป็นมูลเหตุใหญ่ที่ทำให้ป่าดังกล่าวนั้น ถูกทำลายจนกลายเป็นพื้นที่โล่งเตียน ทั้งนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่ในจังหวัดน่าน ต้องลุกไล่พื้นที่ป่า ในเมื่อที่ดินไม่พอทำกิน ชาวบ้านก็ขยายพื้นที่การเกษตรไปบนป่าเขาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพราะเชื่อว่าหากผิดก็ผิดกันหมดทุกฝ่าย ไม่ว่าจะฝ่ายภาครัฐ บริษัทนายทุนที่รับซื้อพืชไร่ พวกสัมปทานป่า นักค้าไม้ รวมไปถึงชาวบ้านทุกคนเผ่าหรือแม่แต่คนที่ไม่ทำอะไรเลยก็ถือว่ามีส่วนผิด ที่ปล่อยปละละเลยกันมาจนทุกวันนี้ ดังนั้น ประเด็นเรื่องที่ดินทำกินของชาวบ้านยังคงเป็นเรื่องสำคัญในการเป็นกรอบพื้นที่ต่อการสร้างระบอบอาหาร

นอกจากนั้น จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ประธานมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน คุณพิมลพรรณ สะกิดรัมย์ (พี่แปง) (ข้อมูลครั้งลงพื้นที่สัมภาษณ์ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2562) ผู้วิจัยพบว่า ช่วงเวลาที่ผ่านมานี้ แม้ชาวบ้านจะยอมแลกป่าเพื่อทำกิน แต่แน่นอนว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ต้องทนอยู่กับสภาพความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น โดยผู้เขียนจำแนกได้ 5 ประเด็นดังนี้ 1.เรื่องความมั่นคงทางทรัพยากรอาหารและระบอบอาหาร เนื่องจากในสมัยก่อน ป่าก็เปรียบเสมือนซูเปอร์มาร์เก็ตของชาวบ้าน ที่จะต้องอาศัยพรานป่าในการออกล่าเหยื่อ แต่ปัจจุบันไม่มีสัตว์หลงเหลือให้ล่าแล้ว 2.ไม่มีพืชผักให้กลุ่มแม่บ้านเข้าไปเก็บใช้ในครัวเรือน 3.จากวิถีชีวิตที่เคยมีแม่น้ำลำธารไว้ดื่มใช้อย่างไม่ขาดแคลน แต่สภาพน้ำในปัจจุบันไม่สามารถดื่มกิน หรือนำไปใช้ได้ เนื่องจากสารพิษเจือปนจากสารฆ่าหญ้า 4.ด้วยสภาพภูเขาที่มีลักษณะสูงลาดชัน ฉะนั้น เมื่อมีการใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่เข้าไป ตะกอนจากหน้าดินก็จะทับถมลงสู่แม่น้ำ ส่งผลต่อระบบนิเวศของสัตว์น้ำ ไม่สามารถอยู่อาศัยได้ และ 5.ความเสี่ยงต่อการเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นภาวะน้ำท่วมฉับพลันวิกฤติน้ำแล้งและดินถล่ม

สำหรับชาวบ้านในพื้นที่ตำบลเมืองจัง อำเภอกุญเชียง จังหวัดน่าน ไม่มีพื้นที่ทับซ้อน แต่มีป่าชุมชนที่ชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ความอุดมสมบูรณ์เพื่อเก็บของป่าบริโภคแต่ละครัวเรือน โดยมีหน่วยงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) (department of lands department of lands) ที่มีหน้าที่จัดการที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล ซึ่ง คทช. ได้ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องรวมถึงศูนย์การเรียนรู้วิถีไก้ในการร่วมกันหาทางออกให้กับประชาชน การประชุมร่วมกันสำหรับแนวทางการแก้ไขในพื้นที่ตำบลเมืองจังได้มีการจำแนกกลุ่มผู้ทำการเกษตรออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มที่หนึ่ง พื้นที่ลุ่มน้ำ 1, 2 เป็นพื้นที่ปลูกไม้ขนาดใหญ่ ปลูกแล้วไม่สามารถตัดได้ ไม้ผล ไม้กาแพ ยางนา และกลุ่มที่สอง พื้นที่ลุ่มน้ำ 3, 4, 5 สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจ ปลูกข้าวโพดได้ ซึ่งเป็นการแบ่งโซนที่ชัดเจนต่อการทำแปลงเกษตรให้ชาวบ้าน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 26 ธันวาคม 2563) อย่างไรก็ตาม เมื่อศึกษาค้นคว้าและจากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า โครงการน่านแซนด์บ็อกซ์ คือ การทำงานร่วมกันกับ คทช. กลายเป็นโครงการเดียวกันที่แปลงจากการทำโครงการจากเอกชนมาเป็นโครงการของหน่วยงานภาครัฐ เพื่อให้โครงการดำเนินงานต่อไปในฐานะของรัฐบาล

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยมองว่า การสร้างระบอบอาหารประเด็นเรื่อง “ที่ดิน” เป็นปัจจัยสำคัญซึ่งความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพลดลง พื้นที่การผลิตอาหารมีจำกัด ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารของชุมชน เนื่องจากการทำการเกษตรแบบใช้สารเคมีและพืชเชิงเดี่ยว ทั้งนี้ จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้หลายชุมชนได้มีการพูดคุยเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า โดยชุมชนมีการจัดการตนเองมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการจัดทำธรรมนูญชุมชน โฉนดชุมชน โดยกรมที่ดิน ได้จัดโครงการ “บอกดิน” เพื่อให้ประชาชนผู้มีที่ดินว่างเปล่า (ไม่มีใบ) หรือ ส.ค.1 ใบจอง น.ส.3 ที่ยังไม่ได้ออกโฉนด และต้องการให้ภาครัฐเข้าไปบริหารจัดการที่ดินให้ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งถือเป็นอีกทางออกหนึ่งในการรักษาฐานทรัพยากรทั้งด้านอาหาร รายได้ สิ่งแวดล้อม และสุขภาพของคนในชุมชน

4.5.1.2 เมล็ดพันธุ์พืช

“หากจะยึดกุมอาหารให้ยึดกุมเมล็ดพันธุ์”

ดร.วันทนา ศิวะ นักเคลื่อนไหว
ด้านสิ่งแวดล้อมชาวอินเดีย, 2018.

พันธุ์พืชเป็นรากฐานสำคัญของการผลิตทางการเกษตร กล่าวกันว่า หากผู้ใดยึดครองพันธุ์พืชได้ผู้นั้นย่อมครอบครองการเกษตรและอาหารได้ ในอดีตพันธุ์พืชอยู่ในมือของเกษตรกร โดยเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว เกษตรกรจะแบ่งส่วนหนึ่งมาเป็นเมล็ดพันธุ์เพื่อปลูกต่อในฤดูปลูกหน้ารวมทั้ง

แลกเปลี่ยนกับเพื่อนบ้านในชุมชนหรือระหว่างชุมชน (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, 2554. น 13) นั้นหมายความว่า หากการยึดครองเมล็ดพันธุ์ได้คือการยึดครองระบบอาหารทั้งหมด ภาครัฐคิดว่าเมล็ดพันธุ์คือสมบัติที่ต้องซื้อขาย โดยการอาศัยค่ากว้าง ๆ อย่าง คำว่า “เพื่อการพัฒนา” ซึ่งเป็นแนวคิดที่ลดทอนคุณค่าของธรรมชาติและเอื้อเพียงประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรม ไม่ใช่เกษตรกร หรือคนในประเทศ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหลังจากการครอบครองเมล็ดพันธุ์คือความหลากหลายทางชีวภาพจะหายไป และความมั่นคงทางอาหารจะอยู่ในมือของบริษัทมหาชนเพียงไม่กี่บริษัท ดังที่ วันทนา ศิวะ (ดูเชิงอรธที่ 15) กล่าวว่า “เราอยู่ท่ามกลางการช่วงชิงครั้งใหญ่ ระหว่างสิทธิของธรรมชาติกับสิทธิของบริษัทอุตสาหกรรมและรัฐที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จ ที่ยังยึดติดกับแนวคิดที่ล้าหลัง นี่คือการทำลายของยุคสมัยนี้” (รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์, 2564)

ปัจจุบันประเด็นเรื่องเมล็ดพันธุ์ในประเทศไทย ยังคงเป็นข้อถกเถียงระหว่างภาครัฐ กลุ่มทุน และเกษตรกร ซึ่งหากพิจารณาจะพบว่าในอาหารแต่ละมื้อมีที่มาจากเมล็ดพันธุ์หลากหลายชนิด ทั้งเมล็ดข้าวและเมล็ดผักต่าง ๆ ผู้บริโภคไม่เคยรู้ที่มาที่ไป ไม่รู้ขั้นตอนและกระบวนการผลิต ซึ่งในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช (ดูเชิงอรธที่ 16) ฉบับใหม่ ทำให้เกษตรกรต้องหันมาตั้งคำถามกับที่มาที่ไปของอาหารมากขึ้น เนื่องมาจากข้อกังวลของหลายฝ่ายต่อร่างกฎหมายนี้ ที่อาจทำให้เกษตรกรไม่สามารถเก็บรักษาพันธุ์ไว้ปลูกต่อและพัฒนาพันธุ์ได้ เนื่องจากร่างกฎหมายนี้ให้สิทธิแก่ผู้คิดค้น พัฒนาหรือนักปรับปรุงพันธุ์พืชซึ่งอาจหมายถึงบริษัทเมล็ดพันธุ์ ทำให้เกิดการผูกขาดจากบริษัทเมล็ดพันธุ์ขนาดใหญ่ ส่งผลให้ความหลากหลายของพันธุ์พืชลดลง โดยมีผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารและการสร้างระบบอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชน นอกจากนี้ ผู้เขียนมองว่า สิ่งสำคัญต่อเรื่องเมล็ดพันธุ์ คือการเข้าร่วมเป็นภาคี Comprehensive and Progressive Agreement of Trans-Pacific Partnership (CPTPP) กล่าวคือ เป็นการยอมรับข้อตกลงที่เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาหลายฉบับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอนุสัญญาระหว่างประเทศ เพื่อการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ หรือ UPOV 1991 ซึ่งตัดสิทธิพื้นฐานของเกษตรกรในการเก็บพันธุ์พืชไปปลูกต่อในฤดูกาลถัดไป

ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาบรรษัทข้ามชาติและบริษัทเมล็ดพันธุ์ยักษ์ใหญ่ได้ผลักดันให้ประเทศไทยยอมรับระบบกฎหมายผูกขาดพันธุ์พืชตามระบบ The International Union for the Protection of New Varieties of Plants (UPOV) 1991 ทั้งที่เป็นการผลักดันโดยตรงและผ่านการทำเขตการค้าเสรีหรือเอฟทีเอไทย-สหรัฐอเมริกาความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจภาคพื้นแปซิฟิก (TPP) ความตกลงเอฟทีเออาเซียน-ยุโรป เป็นต้น แต่ก็ไม่เคยประสบผลสำเร็จ ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า วิถีดั้งเดิมของชุมชนเกษตรคือการได้พันธุ์พืช เพื่อปลูกแล้วคัดจนกว่าจะได้พันธุ์ที่ดีมาเป็นลำดับ และแลกเปลี่ยนกันระหว่างชุมชน การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์ของชุมชนนั้นมีรากเหง้ามาจากวิถีชีวิตในแบบเดิมที่ไม่เคยเห็นพันธุ์พืชเป็นทรัพย์สินที่ใครคนใดคนหนึ่งจะหวงเอาไว้เป็นของตนเอง แต่ร่างพระราชบัญญัติฉบับใหม่ให้สิทธิความเป็นเจ้าของแก่นักปรับปรุงพันธุ์และบริษัทเมล็ดพันธุ์ ทั้งนี้ จะ

เห็นได้ว่าแนวคิดที่ดังกล่าวพยายามผลักดันให้การคุ้มครองพันธุ์พืชเข้าใกล้ระบบสิทธิบัตรที่ปรากฏอยู่ในอนุสัญญา UPOV ซึ่งชาวบ้านจะมีความผิดฐานละเมิดสิทธิพันธุ์พืชใหม่ได้ ตามร่างกฎหมายใหม่ (นัชชา ตันติวิทยาพิทักษ์, 2561) ดังนั้น หากประเทศไทยเข้าร่วมข้อตกลงดังกล่าว จะส่งผลให้เกษตรกรมีข้อเสียเปรียบ 2 ประการ ดังนี้

1. มีการเปลี่ยนแปลงนิยามของพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปว่า ‘พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป’ หมายความว่าพันธุ์พืชที่กำเนิดภายในประเทศหรือมีอยู่ในประเทศ ซึ่งได้มีการใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลาย ทั้งนี้ ไม่รวมถึงพันธุ์พืชใหม่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชป่า หรือพันธุ์พืชที่พิสูจน์ได้ว่าเป็นพันธุ์ที่ผ่านกระบวนการปรับปรุงพันธุ์ (ร่างพ.ร.บ.มาตรา 4) (มูลนิธิชีววิถี, 2560) การแก้ค่านิยามดังกล่าวทำให้บริษัทไม่จำเป็นต้องขออนุญาตและแบ่งปันผลประโยชน์ใด ๆ เมื่อมีการนำเอาสารพันธุกรรมหรือพันธุ์พืชไปใช้ โดยเพียงแต่เอาพันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไป หรือพันธุ์พืชป่า มาผ่านกระบวนการปรับปรุงพันธุ์เสียก่อนเท่านั้นก็ไม่เข้าเงื่อนไขการขออนุญาตและแบ่งปันผลประโยชน์แล้ว

2. กฎหมายเดิมกำหนดให้ผู้ประสงค์จะขอรับการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ต้องแสดงที่มาของสารพันธุกรรมตามมาตรา 9 วรรค 3 แต่ร่าง พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืชกลับตัดวรรคดังกล่าวออกและร่างขึ้นใหม่เป็น ‘ข้อมูลหรือเอกสารหรือวัสดุที่จำเป็นแก่การตรวจสอบพันธุ์พืชใหม่ตามที่พนักงานเจ้าหน้าที่กำหนด’ ร่าง พ.ร.บ. มาตรา 18 วรรค 3 การแก้ไขดังกล่าวมีเจตนาที่จะหลีกเลี่ยงการขออนุญาตและแบ่งปันผลประโยชน์ในกรณีที่มีการนำเอาสารพันธุกรรมและพันธุ์พืชพื้นเมืองไปใช้ประโยชน์ (มูลนิธิชีววิถี, 2560)

ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า เรื่องนี้เป็นผลจากการดำเนินนโยบายอุตสาหกรรมเกษตรและอาหารที่สอดคล้องกับบริษัทอุตสาหกรรมเกษตรและอาหารที่ต่างมุ่งผูกขาดวัตถุดิบ เทคโนโลยีการผลิตจนถึงช่องทางจัดจำหน่าย โดยการพยายามทำให้พฤติกรรมผู้บริโภคเหมือนกันในระดับนานาชาติตามมาตรฐานอุตสาหกรรม ซึ่งจะมีแต่อุตสาหกรรมเกษตรและอาหารขนาดใหญ่เท่านั้นที่ทำได้ ในขณะที่เกษตรกรรายย่อยต้องออกจากระบบตลาดและถูกกีดกันการเข้าถึงพันธุกรรมสัตว์และพืชโดยใช้ระเบียบการคุ้มครองและเทคโนโลยีกำหนด ด้วยเหตุนี้จึงเห็นว่า ธรรมชาติเป็นผู้คัดสรรสายพันธุ์ทั้งพืชและสัตว์มาอย่างหลากหลาย แต่การผูกขาดทางการตลาดจะทำให้ความหลากหลายนี้ลดลง ไม่ว่าจะเป็นการผลิตเชิงอุตสาหกรรมที่เน้นพืชผักเพียงไม่กี่ชนิด เช่นที่เราอาจรู้จักกันเพียง ผักบุ้ง คะน้า ข้าวโพด กะหล่ำปลี ทั้งที่จริงแล้วประเทศไทยมีพืชผักผลไม้ฉบับพันสายพันธุ์ ดังนั้น งานวิจัยนี้เสนอว่า การสร้างระบบอาหาร คือ การสร้างความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ทุกคนสามารถมีเมล็ดพันธุ์เป็นของตนเอง และการที่คนธรรมดาทั่วไปสามารถเพาะปลูกและส่งต่อเมล็ดพันธุ์ที่เป็นทรัพยากรจากธรรมชาติได้ รวมถึงการก้าวข้ามความร่วมมือทางธุรกิจ (economic corporate) องค์กรก็ดี การเข้าร่วมภาคี CPTPP คือการลดรอบอธิปไตยทางอาหารครั้งใหญ่ สร้างความเสียหายต่อระบบเกษตรกรรม

และสุขภาพของประชาชนอย่างร้ายแรง ซึ่งการเก็บและส่งต่อพันธุ์พืชไม่ใช่และไม่ควรเป็น
 อาชญากรรมของเกษตรกร แต่การเข้าถึงเมล็ดพันธุ์ คือสิทธิพื้นฐานของเราทุกคน

จากกรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน คุณสำรวจ ผลผลิต และกลุ่มโรงเรียนชาวนา
 ได้สำรวจในท้องถิ่นเมืองน่านมีพันธุ์ข้าว 316 สายพันธุ์ และมีความหลากหลายทางสายพันธุ์ของพืชผัก
 อีกมากมาย เช่น พริกมี 56 พันธุ์ ฟักทอง 35 พันธุ์ มะเขือ 76 พันธุ์ ถั่ว 36 พันธุ์ (สถาบันส่งเสริมภาค
 ประชาสังคม) เป็นต้น อย่างไรก็ตาม พันธุ์พืชพื้นบ้านกำลังสูญหายด้วยแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจของ
 ประเทศในทศวรรษที่ผ่านมา โดยมีการนำพันธุ์ปรับปรุงมาแทนพันธุ์พืชพื้นเมือง ทำให้ชาวนาต้องซื้อ
 เมล็ดพันธุ์จากบริษัทใหญ่ ที่ถูกทำให้เป็นหมันนำไปขยายพันธุ์ไม่ได้ ต้องใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อให้ดินเข้มข้น
 ขึ้นและต้องการแรงงานจำนวนมากเพื่อเร่งผลผลิต ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินเมื่อต้นทุนทางการเกษตร
 สูงขึ้น เกษตรกรรมแผนใหม่ยังทำลายสภาพแวดล้อม เกิดผลเสียต่อสุขภาพทางกายและจิตใจของ
 ชาวนา และผู้บริโภคข้าวทั่วทั้งสังคม ที่เลวร้ายยิ่งไปกว่านั้น เกษตรกรถูกเปลี่ยนสถานะจากผู้สามารถ
 คิดและพัฒนาองค์ความรู้ทางการเกษตร เป็นผู้รับและสนองตอบเทคโนโลยีที่เอื้อประโยชน์ให้แก่
 เจ้าของทุนเท่านั้น

ภาพ 8 เมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จ.น่าน

ที่มา: โดยผู้วิจัย ถ่าย ณ ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน วันที่ 16 กรกฎาคม 2563

จากภาพ 8 ข้างต้น ผู้วิจัยพบว่า ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน มีบทบาทสำคัญในเรื่องของ
 การให้ความรู้ด้านการเก็บรักษาและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ โดยเป็นการหนุนเสริมองค์ความรู้และพัฒนา
 ศักยภาพของเกษตรกรทั้งรายเดี่ยวและรายกลุ่ม รวมทั้งการเชื่อมต่อกับภาควิชาการ และภาค
 นโยบายในการเข้ามาหนุนเสริมการเรียนรู้ของชาวนาไร่ โดยมีการจัดกระบวนการเรียนรู้เกษตรกรที่
 เน้นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ประยุกต์องค์ความรู้ท้องถิ่นและองค์ความรู้สมัยใหม่ ในการพัฒนา
 กระบวนการเรียนรู้ในการคัดเลือก จัดเก็บ และปรับปรุงพันธุ์ข้าวและพืชพื้นบ้าน และในปัจจุบันศูนย์

การเรียนรู้จักได้พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ออกเป็น 4 ฐานการเรียนรู้หลัก (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 12 พฤศจิกายน 2563) ได้แก่

ฐานที่ 1 จุลินทรีย์ท้องถิ่น เป็นการเรียนรู้เรื่องการเก็บและการเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์ การขยายเชื้อจุลินทรีย์และการนำจุลินทรีย์ไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จุลินทรีย์บอล จุลินทรีย์น้ำเพื่อนำไปใช้ในนาไร่ ปศุสัตว์ และครัวเรือน

ฐานที่ 2 การเลี้ยงหมูลุมเป็นการเรียนรู้ตั้งแต่การทำโรงเรือนวัสดุที่ใช้ทำคอก การเลี้ยงและวิธีการเลี้ยง การให้น้ำให้อาหารและการดูแลสุขภาพโรงเรือน การเลี้ยงหมูลุมนอกจากเป็นการสร้างรายได้จากขายหมูแล้ว มูลหมูก็นำไปใช้ในการเกษตรในไร่นา ทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี น้ำจุลินทรีย์ก็นำมาใช้ราดพื้นคอกหมูเพื่อลดกลิ่นเหม็น

ฐานที่ 3 การคัดพันธุ์ข้าวจากข้าวกล้อง เป็นการเรียนรู้เรื่องเทคนิคคัดเลือกพันธุ์ข้าว เทคนิคการเพาะเมล็ดข้าวกล้อง วัสดุเพาะ และการดูแลรักษา

ฐานที่ 4 การคัดเลือกจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้เรื่องการแยกกลุ่มพันธุ์พืชที่จะจัดเก็บเมล็ด หลักและวิธีการจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ และเทคนิคการเพาะเมล็ดพันธุ์ เช่น มะเขือ พริก บวบ แตง มะเขือเทศ ถั่ว ถั่วฝักยาว ฝัก น้ำเต้า เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้จัก จังหวัดน่าน จึงเป็นสถานที่ การเรียนรู้ ทดลอง ฝึกปฏิบัติ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของเกษตรกร ผู้สนใจ นักวิชาการ ในการจัดการเกษตรแบบธรรมชาติ

กล่าวโดยสรุป สำหรับเกษตรกร คำว่าเมล็ดพันธุ์ คือ ชีวิต ที่ครอบคลุมไปถึงวิถีชีวิตหรือระบอบที่ดำรงอยู่ของเกษตรกรและการทำอาชีพเพื่อหารายได้เลี้ยงดูชีวิต การเปลี่ยนแปลงและครอบครองเมล็ดพันธุ์ของอุตสาหกรรมเกษตรข้ามชาติ จึงไม่ใช่แค่การครอบครองระบบอาหารตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง แต่เป็นการครอบครองชีวิตของคนในห่วงโซ่การผลิต รวมถึงพื้นที่ทางธรรมชาติของในแต่ละประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อประเทศที่กำลังพัฒนาที่มีอำนาจในการต่อรองทางเศรษฐกิจน้อยกว่า หรือมีรัฐบาลที่แข็งกร้าวต่อประชาชน แต่อ่อนข้อให้กับประเทศมหาอำนาจหรือบริษัทข้ามชาติ การจดสิทธิบัตรเมล็ดพันธุ์ภายในข้อตกลงทางการค้าระหว่างประเทศจึงถูกมองโดยนักคิดนักเคลื่อนไหวว่าเป็นเสมือนการล่าอาณานิคมในยุคศตวรรษที่ 21 ดังนั้น สิ่งที่ศูนย์การเรียนรู้จักต้องการให้เกิดกับชุมชน คือ การที่ชาวบ้านให้ความมั่นคงทางอาหาร มีอาหารทางเลือกที่หลากหลาย รวมถึงการที่ศูนย์การเรียนรู้จักมีข้อเสนอด้านนโยบายและมาตรการด้านพันธูกรรมเพื่อสร้างเสริมความมั่นคงด้านอาหาร และอาชีพเกษตรกรที่ยั่งยืนของเกษตรกรและชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น จากการศึกษาผู้วิจัย พบว่า มี 7 ประเด็นที่ภาครัฐควรให้ความสำคัญดังต่อไปนี้

1. รัฐบาลควรมีนโยบายและมาตรการที่ชัดเจนในการสนับสนุนส่งเสริม ให้เกษตรกรผลิตเมล็ดพันธุ์ของตัวเอง รวมถึงการจัดตั้งศูนย์เมล็ดพันธุ์ชุมชน โดยจะต้องให้ชุมชนมีสิทธิในการเป็น

เจ้าของพันธุ์กรรมตลอดจนได้รับการพัฒนาองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ การพัฒนาพันธุ์ การจัดการการผลิตและการตลาด โดยฝ่ายเกษตรกร

2. นโยบายการสนับสนุนจากภาครัฐ และเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและผู้นำชุมชน ในการวิจัยและพัฒนา
3. สนับสนุนการอนุรักษ์พันธุ์กรรมพื้นบ้าน ณ ถิ่นที่อยู่ การใช้ประโยชน์จากพันธุ์กรรมพื้นบ้าน โดยให้หน่วยวิชาการของรัฐสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่ มูลนิธิ กลุ่ม NGO องค์กรเกษตรกร องค์กรปกครองท้องถิ่น สถาบันวิชาการ และองค์กรพัฒนาเอกชน
4. สนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นรับรองสิทธิเกษตรกรในพันธุ์กรรมพื้นบ้านของชุมชนท้องถิ่น มีการเก็บรักษาและแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์ให้กับชาวบ้าน
5. รณรงค์เรื่องข้าวและเมล็ดพันธุ์พืชพื้นบ้านให้เป็นที่รู้จักในสังคมมากขึ้น
6. ให้ปกป้องคุ้มครองเกษตรกรในการผลิตและจัดการการตลาดเมล็ดพันธุ์ รวมถึงการจัดการตลาดรองรับผลผลิตทางการเกษตร

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยมองว่า หากปล่อยให้บริษัทขนาดใหญ่ครอบครองเมล็ดพันธุ์จะเป็นการเอื้อประโยชน์ให้เกิดการผูกขาดจากนักปรับปรุงพันธุ์และมีความเสี่ยงที่เกษตรกรรายย่อยจะถูกฟ้องร้องได้จากการเก็บเมล็ดพันธุ์ไปขาย แลกเปลี่ยนหรือจ่ายแจก แม้กระทั่งพัฒนาพันธุ์พืชที่ได้รับความคุ้มครอง อันเป็นวิถีปฏิบัติดั้งเดิมภายในชุมชน รวมทั้งยังเป็นการทำให้พื้นที่ทางการตลาดของเกษตรกรรายย่อยลดลง รวมถึงทำให้ความหลากหลายทางอาหารลดลง ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารและการสร้างระบอบอาหาร

4.5.1.3 การจัดการน้ำ

ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดน่าน มีสภาพเป็นเขาและเทือกเขา จึงเป็นแหล่งกำเนิดของลำน้ำ ต้นน้ำลำธารที่สำคัญๆ หลายสาย โดยมีแม่น้ำน่านเป็นลำน้ำสายหลัก ซึ่งมีต้นกำเนิดจากลำน้ำหลายสายทางตอนเหนือของจังหวัดในเขตอำเภอทุ่งช้าง ถึงอำเภอบ่อเกลือและไหลลงสู่ด้านใต้ผ่านพื้นที่อำเภอทุ่งช้าง เชียงกลาง ท่าวังผา และอำเภอเมือง ลงสู่พื้นที่อำเภอเวียงสา นาน้อย จนถึงอำเภอนาหมื่น เข้าสู่เขื่อนสิริกิติ์พื้นที่จังหวัดอุตรดิตถ์ ลำน้ำสายสำคัญต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งกำเนิดลำน้ำน่านในทุก ๆ ปีจะเกิดปัญหาภัยแห้ง การทำพืชไร่พืชสวนจึงไม่สามารถทำได้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่างช่วยกันระดมความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีการจัดอบรมร่วมกับผู้นำและกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาและพัฒนาแหล่งน้ำในชุมชนแต่ละตำบล รวมถึงการรวมการเสนอแนวคิดหรือนโยบายแก่จังหวัดเพื่อประชาชนสามารถมีน้ำบริโภคและน้ำใช้ในการเกษตร และนำไปสู่โครงการ “ธนาคารน้ำใต้ดิน” โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำของจังหวัดน่าน ได้จัดทำโครงการธนาคารน้ำใต้ดิน พ.ศ.2561 โดยการทำสะดือน้ำเพื่อทำธนาคารน้ำใต้ดินระบบเปิดในพื้นที่แก้มลิงของตำบลเมืองจัน อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ซึ่งได้ดำเนินการขุดเจาะทำสะดือน้ำให้เชื่อมโยง

กับระบบน้ำใต้ดินของลำน้ำน่านที่อยู่บริเวณใกล้เคียง เพื่อทำเป็นเครือข่ายธนาคารน้ำใต้ดิน และเก็บน้ำไว้ในพื้นที่แก้มลิงดังกล่าวไว้ใช้ในการเกษตรและใช้ประโยชน์อื่น ๆ ในช่วงฤดูแล้ง ทั้งนี้ ด้วยการนำเทคโนโลยีโครงการธนาคารน้ำใต้ดิน (ระบบปิด) และโครงการการบริหารจัดการธนาคารน้ำใต้ดินด้วยเทคโนโลยีระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ในพื้นที่มาประยุกต์ใช้ร่วมกัน เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในระดับชุมชน โดยนวัตกรรมธนาคารน้ำใต้ดิน (ระบบปิด) มีจุดเด่นคือไม่จำเป็นต้องใช้พื้นที่มาก น้ำสามารถไหลลงบ่อใต้ดินได้รวดเร็วช่วยป้องกันปัญหาน้ำท่วมขังในช่วงฤดูฝน

ภาพ 9 โครงการฝึกอบรม ธนาคารน้ำใต้ดิน

ศาลากลางจังหวัดน่าน
ถนนน่าน-พะเยา นน ๕๕๐๐๐

๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

ด่วนที่สุด
ที่ นน ๐๐๒๓๓๖ ๗๕๓๕

เรื่อง โครงการฝึกอบรมเพื่อขยายผลองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้นแบบจัดการน้ำตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ธนาคารน้ำใต้ดิน) จังหวัดน่าน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑

เรียน นายอำเภอทุกอำเภอ และนายกเทศมนตรีเมืองน่าน

สิ่งที่ส่งมาด้วย	๑. สำเนาโครงการ ฯ	จำนวน ๑ ชุด
	๒. กำหนดการ	จำนวน ๑ ฉบับ
	๓. แบบตอบรับ	จำนวน ๑ ฉบับ

กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ได้จัดทำโครงการองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้นแบบจัดการน้ำตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ธนาคารน้ำใต้ดิน) โดยการทำความรู้เรื่องการจัดทำธนาคารน้ำใต้ดิน มาส่งเสริมให้กับบุคลากรกรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น ผู้บริหารท้องถิ่น และบุคลากรองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ให้เข้าใจแนวทางการบริหารจัดการน้ำแบบผสมผสาน ด้วยหลักการธนาคารน้ำใต้ดิน เพื่อขับเคลื่อนให้องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นช่วยให้ประชาชนในพื้นที่สามารถนำน้ำขึ้นมาใช้สำหรับการอุปโภคบริโภคและทำการเกษตร ทั้งยังส่งเสริมการประกอบอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ได้ ซึ่งเทศบาลตำบลเชียงกลาง อำเภอเชียงกลาง และองค์การบริหารส่วนตำบลนาบึง อำเภอภูเพียง ได้รับการคัดเลือกให้เป็นองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้นแบบด้านการบริหารจัดการน้ำ ของจังหวัดน่าน

จังหวัดน่านพิจารณาแล้วเห็นว่า การจัดการน้ำตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (ธนาคารน้ำใต้ดิน) Ground water bank สามารถต่อสู้กับปัญหาน้ำท่วมและปัญหาภัยแล้งได้อย่างยั่งยืน จึงได้จัดทำโครงการฝึกอบรมเพื่อขยายผลองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นต้นแบบจัดการน้ำตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ธนาคารน้ำใต้ดิน) จังหวัดน่าน ประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ขึ้น โดยจะจัดฝึกอบรมฯ ในวันที่จันทร์ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๑ ตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ ศูนย์การเรียนรู้ไร่จี่โก้ เครือข่ายมูลนิธิศุภนิเวศเมืองน่าน ตำบลเมืองจัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน รายละเอียดปรากฏตามสิ่งที่ส่งมาพร้อมนี้ และขอให้อำเภอพิจารณาดำเนินการ ดังนี้

- คัดเลือกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นเป้าหมายระดับอำเภอฯ ละ ๑ แห่ง (แห่งละ ๒ คน) โดยขอให้แจ้งมายังองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผู้แทน และผู้อำนวยการกองช่างหรือผู้แทน เข้าร่วมการฝึกอบรมตามกำหนดการดังกล่าว สำหรับอำเภอเชียงกลางและอำเภอภูเพียง ให้มอบหมายเทศบาลตำบลเชียงกลางและองค์การบริหารส่วนตำบลนาบึง
- ส่งแบบตอบรับผู้เข้าร่วมฝึกอบรมฯ ให้สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดน่านทางไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-mail : nanlocalnetwork@gmail.com) ภายในวันศุกร์ที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๕๖๑

จึงเรียนมาเพื่อทราบและพิจารณาดำเนินการ สำหรับอำเภอให้แจ้งองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ และแจ้งท้องถิ่นอำเภอเข้าร่วมการฝึกอบรมฯ ดังกล่าวด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(นายวรภักดิ์ ศรีนิเทศกร)
รองผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน ปฏิบัติราชการแทน
ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน

สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดน่าน
กลุ่มงานส่งเสริมฯ โทร. ๐-๕๕๖๓๑-๖๐๖๓๓
D:\ประจักษ์\ประชาสัมพันธ์

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้ไร่จี่โก้ จังหวัดน่าน

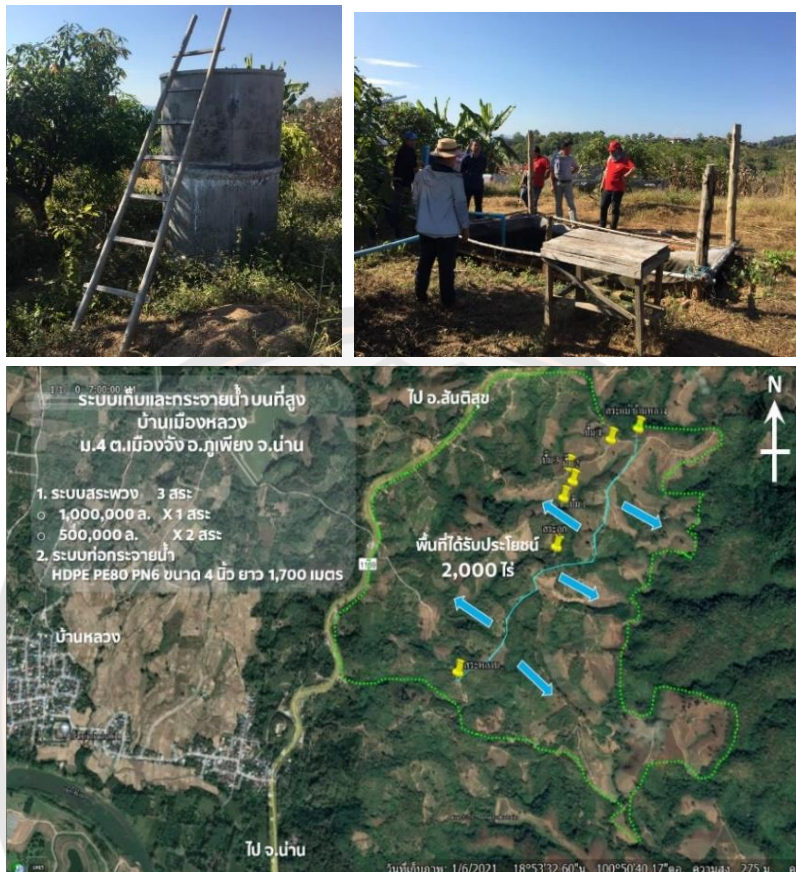
จากภาพ 9 ข้างต้นจะเห็นได้ว่า ากโครงการของส่วนกลางจังหวัดน่าน จากการลงพื้นที่ผู้วิจัย พบว่าบทบาทศูนย์การเรียนรู้ใจใจไ้มีบทบาทสำคัญในการประสานงานและเป็นตัวแสดงหลักมากทำ หน้าที่ชี้แจงปัญหาที่เกิดขึ้นกับภาคเอกชน อย่างเช่น SCG, CP, ธนาคารกสิกร มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ใน การจัดการเรื่องระบบน้ำ ซึ่งจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านพบสาเหตุ 3 ประการ ดังนี้

1) การไหลบ่าน้ำป่าและกัดเซาะหน้าดินเกษตรกรรม ในช่วงฤดูฝนเมื่อฝนตกหนักจะเกิดการ ไหลบ่าไหลหลากมายังพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน เกิดการพังทลายของหน้าดินทำให้พืชผลทาง การเกษตรเสียหาย

2) การเกิดน้ำท่วมจากลำน้ำน่านหนุนเสริม ส่วนใหญ่มักเกิดในพื้นที่การเกษตรบริเวณใกล้ลำ น้ำน่าน เมื่อฝนตกหนักและน้ำป่าไหลมารวมกันจำนวนมากจนเกิดการหนุนเสริมจากลำน้ำน่าน ทำให้ พื้นที่การเกษตรได้รับผลกระทบ โดยจะเกิดน้ำท่วมขังพืชผลการเกษตรที่ชาวบ้านปลูกจนเน่าเสียหาย บางปีก็แห้งแล้ง บางปีก็ท่วม ไม่สามารถคาดการณ์ได้

3) การบริหารจัดการน้ำประปาหมู่บ้าน ในช่วงแรกศูนย์การเรียนรู้ใจใจไ้ร่วมมือกับหลาย หน่วยงานเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ โดยเริ่มจากการจัดการบริหารน้ำด้วยพลังงานทดแทน (โซล่าเซลล์) แต่ด้วยต้นทุนที่สูง จึงปรับเปลี่ยนมาเป็น ระบบประปาภูเขา (ดูได้จากภาพที่ 9) คือระบบเก็บและ กระจายน้ำบนที่สูง ณ บ้านเมืองหลวง ม.4 ต.เมืองจั้ง อ.ภูเพียง จ.น่าน (002 ศูนย์การเรียนรู้ใจใจไ้, สัมภาษณ์, 12 พฤศจิกายน 2563)

ภาพ 10 ระบบเก็บและกระจายน้ำ โดยศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

ที่มา: โดยผู้วิจัย ณ บ้านเมืองหลวง ม.4 ต.เมืองจัง อ.ภูเพียง จ.น่าน
 ถ่ายเมื่อวันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2563

อย่างไรก็ตาม การแก้ไขปัญหาแหล่งน้ำของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ เพื่อการอุปโภคบริโภคและการเกษตร ซึ่งจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า ประกอบด้วยแนวคิดหลัก 3 ประการ (ดูภาพที่ 10 ประกอบ) ประการแรก การนำองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านและจากวิทยากรทั้งภาครัฐ (มหาวิทยาลัย) และจากเอกชนที่เป็นเทคโนโลยีสมัยใหม่ พร้อมทั้งจากการศึกษาดูงาน เพื่อนำมาพัฒนาและวางระบบ การบริหารจัดการของหมู่บ้าน ประการที่สอง การจัดหานวัตกรรมใหม่ในการบริหารจัดการน้ำ นอกจากพลังงานแสงอาทิตย์ Solar Cells ซึ่งปัจจุบัน หน่วยงานต่าง ๆ และชาวบ้านพยายามปรับเปลี่ยนวิธีในการทำให้น้ำใช้ในที่ลาดเอียง อย่างเช่น การขุดสระน้ำกลางป่า การทำประปาบนภูเขา ประการที่สาม การแสวงหาพลังงานทดแทนมาใช้ เพื่อลดต้นทุนค่าใช้จ่ายค่า

ไฟฟ้าในการจ่ายน้ำ โดยใช้ระดับความลาดเอียงและแรงโน้มถ่วง (gravity) จากที่สูงลงที่ต่ำมาเป็นตัวช่วยส่งน้ำ

ทั้งนี้ ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ได้แบ่งกลุ่มผู้ใช้น้ำออกเป็นหมู่บ้าน โดยกลุ่มพื้นที่ราบที่มีศักยภาพสูงในเรื่องระบบน้ำ มี 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 5 บ้านเมืองจันทเหนือ หมู่ที่ 6 บ้านจัดสรรและหมู่ที่ 9 บ้านใหม่สามัคคี มีระบบสูบน้ำ และมีพื้นที่การเกษตรขนาดใหญ่ สามารถนำน้ำจาก แม่น้ำน่านมาทำการเกษตรได้และกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่ภูเขา มีพื้นที่การเกษตรขนาดเล็ก ซึ่งมีน้ำจากลำห้วยมาใช้ในการเกษตรได้ แต่ ต้องอาศัยการสร้างบ่อพวงสันเขาเพื่อกักเก็บน้ำเอาไว้ใช้พื้นที่แถบนี้อยู่ในโครงการซ่อมแซมฝายของจังหวัดซึ่ง ดำเนินการแล้วประมาณ 80% (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E5, 12 พฤศจิกายน 2563) นอกจากนี้กลุ่มผู้ใช้น้ำได้ร่วมกันสร้างแนวคิด 5 ก เพื่อใช้เป็นข้อตกลงกลุ่มคนใช้น้ำ ดังนี้

ตาราง 10 แนวคิด 5 ก สำหรับกลุ่มผู้ใช้น้ำ

แนวคิด 5 ก	
ก	กำลังผู้ใช้น้ำ หน้าที่ผู้ใช้น้ำ
ก	แกนนำ ผู้ใช้น้ำต้องเข้าใจบทบาท (กรรมการ)
ก	กติกาการใช้น้ำร่วมกัน
ก	กิจกรรมของสมาชิกผู้ใช้น้ำ
ก	กองทุน หากเกิดการชำรุดเสียหาย

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้โจโก้

ภาพ 11 การพัฒนาแหล่งน้ำ

ที่มา: สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

นอกจากโครงการธนาคารน้ำใต้ดิน ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน ร่วมกับชาวบ้านจัดการระบบน้ำเพิ่มเติม กล่าวคือ การใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาชาวบ้านการเข็นน้ำขึ้นภูเขาแล้วเข็นลงเขา มาสู่ระบบประปาหมู่บ้าน ณ หมู่ที่ 8 บ้านราษฎร์สามัคคี ตำบลเมืองจั้ง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน โดยสร้างบ่อเก็บน้ำ ขนาด 20 x 40 เมตร ความลึก 7-9 เมตร เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เพื่อรองรับน้ำในฤดูฝนให้เป็นการเติมน้ำแล้วซบน้ำใต้ดิน คาดว่าน้ำจะอึดตัวในรัศมี 1,000 -3,000 เมตร แล้วฤดูแล้งก็นำน้ำในบ่อขึ้นมาใช้ ซึ่งทางศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่เชื่อว่าการพัฒนาเช่นนี้จะเป็นการทำการเกษตรอย่างครบวงจรและเกษตรกรสามารถใช้น้ำได้มากขึ้น

ภาพ 12 ภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การเข็นน้ำขึ้นภูเขาแล้วเข็นลงเขา

ที่มา: ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน พ.ศ. 2563

ดังนั้น จากภูมิปัญญาชาวบ้านสู่การเข็นน้ำขึ้นภูเขาแล้วเข็นลงเขา เป็นการบริหารทรัพยากรน้ำ ของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่และภาคีเครือข่ายทุกเอกชน ผู้วิจัยมองว่า การประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ใช้แผนที่ดินรายแปลงที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ได้จัดทำอยู่แล้วเป็นเครื่องมือในการวางแผนพัฒนาแหล่งน้ำให้ตรงกับความต้องการของชุมชน และถูกต้องเหมาะสมตามบริบทของแต่ละพื้นที่

เกิดนวัตกรรมการบริหารจัดการน้ำโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้น หัวใจหลักสำคัญการสร้างระบบอาหาร คือ น้ำ ซึ่งทำให้ชุมชนมีแหล่งน้ำใช้ เพื่อการอุปโภค-บริโภค และการเกษตร มีโอกาสและทางเลือกในการเพาะปลูกพืชที่หลากหลายมากขึ้น

5.1.4 สิทธิเกษตรกร

ความขัดแย้งทางการเมืองหลังรัฐประหาร พ.ศ.2557 ส่งผลให้ทิศทางในการวางหลักการเรื่องอริปไตยทางอาหารถูกลดทอนให้เหลือเพียงประเด็นอาหารในด้านความมั่นคงทางอาหารเท่านั้นและเมื่อพิจารณาเกี่ยวกับสิทธิเกษตรกร/ชาวนา ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย 2560 ถึงแผนระยะยาวของรัฐบาลหลังการยึดอำนาจที่ให้ความสำคัญกับประกาศยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ. 2561 - พ.ศ. 2580 มีวิสัยทัศน์หลักคือการสร้าง “ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” และประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องประกาศแผนการปฏิรูปประเทศ (2561) ที่กลายมาเป็นกรอบสำคัญในการเมืองเรื่องอาหารของไทยที่ทำให้ประเด็นเรื่อง “ความมั่นคงทางอาหาร” เป็นประเด็นหลัก (ประกาศเรื่องยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561-2580, 2561, น. 21) แต่ทั้งนี้ ผู้ศึกษาสังเกตเห็นว่า ประเด็นเรื่องสิทธิของเกษตรกรหรืออำนาจในการจัดการทรัพยากรในระบบอาหารอย่างเรื่อง เมล็ดพันธุ์ ที่ดิน น้ำ สิทธิแรงงานภาคการเกษตรยังไม่ปรากฏในยุทธศาสตร์ดังกล่าว อีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการทำความเข้าใจประเด็นเรื่องอาหารและสิทธิเกษตรกร คือ พระราชบัญญัติคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ พ.ศ. 2551 ได้ดำเนินการวางกรอบยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2555 - พ.ศ. 2559 และร่างกรอบยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2560- พ.ศ. 2579 เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ. 2560 - พ.ศ. 2564 (วีระ หวังสัจจะโชค, 2564, น. 159)

จากข้อมูลข้างต้น เห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง หลัง พ.ศ. 2557 และการเกิดขึ้นของรัฐธรรมนูญปี 2560 ได้ก่อให้เกิดความสำคัญประเด็นเรื่องอาหาร แต่สิ่งที่น่าแปลกใจคือจากเอกสารทั้งหมดไม่พบคำว่า “อริปไตยทางอาหาร” หรือคำสำคัญอื่นที่กล่าวถึงสิทธิเกษตรกรหรือการจัดการทรัพยากรในการถือครองที่ดิน การจัดการน้ำและการสร้างระบบอาหารที่เป็นธรรมแก่ประชาชน จึงนำมาสู่การวิเคราะห์ในประเด็นการสร้างระบบอาหารที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเกษตรกรอย่างไรก็ตาม จากการทบทวนค้นคว้า ประเด็นสิทธิเกษตรกรในรัฐธรรมนูญไทย ถือว่ามีข้อจำกัดที่สุดของรัฐธรรมนูญปี 2560 ที่มีปัญหาเกี่ยวกับการวางหลักเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชนในภาพรวม จึงพบได้ว่าแทบไม่มีข้อความเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของเกษตรกรโดยตรงในรัฐธรรมนูญนี้ พบเพียงในมาตรา 70 ได้วางหลักเรื่องชนพื้นเมือง (indigenous people) โดยรัฐจะส่งเสริมและให้การคุ้มครองชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ให้มีสิทธิดำรงชีวิต ในสังคมตามวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตดั้งเดิมตามความสมัครใจได้อย่างสงบสุข ไม่ถูกรบกวน และมาตรา 75 วรรคสาม ที่ให้รัฐส่งเสริมสนับสนุนคุ้มครองและสร้างเสถียรภาพให้แก่ระบบสหกรณ์ประเภทต่าง ๆ และกิจการวิสาหกิจขนาด

ย่อมและขนาดกลางของประชาชนและชุมชน (วีระ หวังสัจจะโชค, 2564, น. 173) ดังนั้น จึงเห็นได้ว่า ประเด็นสิทธิชาวนาในรัฐธรรมนูญมีข้อจำกัดอย่างมาก ซึ่งปัญหาในระดับประเด็นเฉพาะอย่าง กระบวนการอาหารและการคุ้มครองสิทธิผู้ผลิต รัฐธรรมนูญบับดังกล่าวกลับไม่ได้วางหลักการ ไว้ให้ชัดเจน เมื่อเทียบกับประเด็นอื่น ๆ ถูกให้ความสำคัญน้อยกว่าอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งผู้วิจัยมองว่าประเด็นสำคัญของสิทธิเกษตรกร คือ ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและการคุ้มครองเกษตรกรรายย่อย

4.6 สรุป

สำหรับศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน เป็นตัวแสดงหลักระหว่างองค์กร ภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เห็นได้ว่าประเด็นเรื่องอำนาจและสิทธิของเกษตรกรในพื้นที่ตำบลเมืองจาง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ถูกจำกัดสิทธิด้านต่าง ๆ รวมถึงเกษตรกรในพื้นที่ข้างเคียง เป้าหมายปลายทางของการสร้างระบอบอาหารสำหรับงานชิ้นนี้ คือ การมีอธิปไตยทางอาหาร ชาวนาเป็นผู้ถือครองสิทธิที่ดินทำกิน เป็นเจ้าของการผลิตและเกษตรกรมีระบอบอาหารทางเลือก ทั้งนี้ เกษตรกรควรมีการวางแผนการผลิตด้วยตัวเอง 1.เริ่มต้นที่เข้าถึงปัจจัยการผลิตเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์และปุ๋ย 2.การแปรรูปผลผลิตและจัดการตลาด รวมทั้งการเข้าถึงฐานทรัพยากรซึ่งผลิตอาหาร เชื่อมโยงผู้ผลิตและผู้บริโภค เหล่านี้จะนำมาซึ่งการสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงการสร้างระบอบอาหารที่นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหารในที่สุด

ดังนั้น ปรากฏการณ์กระบวนการผูกขาดระบบการผลิตจากการกำหนดนโยบายภาคการเกษตรของรภาครัฐและกลุ่มทุน ทั้ง 4 ประเด็น 1.ที่ดิน 2.เมล็ดพันธุ์พืช 3.ระบบการจัดการน้ำ และ 4.สิทธิเกษตรกร ข้างต้น จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงของนโยบายภาคการเกษตรที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในจังหวัดน่าน มีความซับซ้อนกับหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสร้างระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร อธิปไตยทางอาหารและการมีระบอบอาหารทางเลือก โดยผู้วิจัยจะนำเสนอในบทที่ 5 เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน

บทที่ 5

การสร้างระบอบอาหาร: ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม พ.ศ.2557-2562

บทนำ

การศึกษาในบทนี้มีเป้าหมายหลักเพื่อวิเคราะห์กระบวนการทำงานการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน กับปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นช่วง พ.ศ.2557-2562 โดยผู้วิจัยเสนอว่าการเกิดขึ้นของระบอบอาหารในท้องถิ่น ปัญหาเกิดจากภาครัฐที่เป็นตัวแสดงหลักในการสร้างกรอบ ในการเอื้ออำนวยผลประโยชน์ให้บริษัทเมล็ดพันธุ์เพิ่ม การผูกขาดพันธุ์พืชและเปิดช่องว่างให้มีบทบาทเกษตรกรที่เก็บรักษาพันธุ์พืชไปปลูกต่อหรือแลกเปลี่ยนซื้อขายโดยไม่ได้จดลิขสิทธิ์ รวมไปถึงการทำลายวัฒนธรรมที่สร้างความหลากหลายทางชีวภาพและจะกระทบต่อความมั่นคงทางอาหารของประเทศ ด้วยเหตุนี้ สาเหตุหลักที่ส่งผลกระทบต่อ การสร้างระบอบอาหารทั้งในระดับสากลและระดับประเทศ คือกลไกการแทรกแซงของรัฐในกรณีที่มีการตั้งราคาเมล็ดพันธุ์แพงจนเกษตรกรไม่สามารถเข้าถึงได้ และในท้ายที่สุดเกษตรกรคือผู้ได้รับผลกระทบทางตรงในอันดับแรก

หลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วง พ.ศ.2557 ที่มีการรัฐประหารและร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ จนผ่านการลงมติจนมาเป็นรัฐธรรมนูญฉบับปี 2560 ผู้วิจัยพบว่า ประเด็นเรื่อง “อาหาร” ถูกให้ความสำคัญในมิติความมั่นคงทางอาหารและความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ โดยผู้วิจัยมองว่า การทำความเข้าใจปัญหาอันเกิดมาจากประเด็นทางอาหารที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งกรอบการศึกษาที่ใช้อยู่นั้นยังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจ เนื่องจากการเกิดขึ้นของระเบียบอาหารและการเกษตรยุคที่สาม (1980-ปัจจุบัน) (ย้อนกลับไปดูบท 3 หน้า. 51) ทำให้เห็นแนวโน้มที่รัฐในฐานะตัวแสดงหลัก ได้ถูกแทนที่โดยอุตสาหกรรมเอกชน (บริษัทข้ามชาติ) ตั้งแต่ พ.ศ.2523 เกิดการสะสมศักยภาพทางการเงินและเทคโนโลยีของกลุ่มบริษัท (วิระหวังสังจะโชค, 2564, น. 25-27) ทั้งนี้ กระบวนการเปลี่ยนแปลงวงจรอาหารให้เป็นภาวะข้ามชาติมีการจัดการทางการเมืองและเทคโนโลยีอุตสาหกรรมเกษตรที่เกี่ยวกับระบอบอาหารหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยสหรัฐอเมริกาเข้ายึดครองระบบการผลิตภายในประเทศและแถบยุโรป

ประเทศโลกที่สามจึงเปลี่ยนแปลงนโยบายอาหารและการเกษตรระดับชาติ สู่การส่งออกที่ถูกควบคุมด้วยบริษัทข้ามชาติ อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า วิกฤตการณ์การเกษตรระดับโลกที่รุนแรงมากขึ้นแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งพื้นฐานในระบอบอาหารก่อตัวความท้าทายที่กว้างขวางต่อบริษัทเกษตร ในขบวนการเคลื่อนไหวเรื่องอธิปไตยทางอาหาร ที่เสนอว่า “อาหารต้องมาก่อน เพราะเป็นแหล่งที่มาสำคัญที่สุดของสารอาหาร ทั้งนี้เรื่องการค้าขายต้องตามมาทีหลัง” (Campesina, 2003.

p 8) การอธิบายในบทนี้ต้องอาศัยกรอบแนวคิดการเมืองเรื่อง “ระบอบอาหาร” (food regime) ที่มองโครงสร้างทางการผลิตและการบริโภคอาหารโลกถูกกำกับด้วยกรอบแบบทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ (McMichael, 200, pp. 139-169) และกรอบแนวคิดเรื่อง “รัฐแบบองค์รวม” ในแง่ของพลังทางสังคม (social forces) ดังที่กรีมซีเคยเสนอไว้ว่า กลุ่มพลังที่จะเป็นพลังสำคัญและเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของอนาคตก็คือชนชั้นกรรมาชีพและชนชั้นชาวนา (Gramsci, 1978, pp. 441-462) ดังนั้น ด้วยที่มาและความสำคัญดังกล่าวตามที่อธิบายข้างต้น ผู้วิจัยได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นสามส่วนดังนี้ (1) ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับการสร้างระบอบอาหาร (2) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ (3) สรุป โดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

5.1 ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับการสร้างระบอบอาหาร

วิทยานิพนธ์นี้ศึกษาเกี่ยวกับ “ระบอบอาหาร” บนพื้นฐานที่ว่าอาหารไม่ใช่เพียงวัตถุดิบสำหรับการบริโภคเท่านั้น แต่อาหารคือ “อำนาจ” และระบอบอาหารคือ “ความสัมพันธ์ทางอำนาจ” ที่กำหนดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับเศรษฐกิจ (ตลาด) ระบอบอาหารเกี่ยวข้องกับระเบียบเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศที่ถูกทำให้เป็นสถาบันขึ้นระหว่างยุคของการครองความเป็นเจ้า (Hegemony) ของอังกฤษและสหรัฐอเมริกา (พริตแมนน์, 2559, น. 7) โดยผู้วิจัยมองว่า ภายใต้ระบอบอาหารแบบบริษัท รัฐและกลุ่มทุนคือตัวแสดงหลักในการขับเคลื่อนผลประโยชน์ด้านอาหารและการเกษตร อย่างไรก็ตาม บริษัทข้ามชาติด้านอาหารที่มีบทบาทสำคัญในประเทศไทย ได้แก่ 1.บริษัท ชูกิชิ อินเตอร์กรุ๊ป จำกัด 2.บริษัท ไทย อกริ ฟู้ดส์ จำกัด (มหาชน) 3.บริษัท เจริญโภคภัณฑ์อาหาร จำกัด (มหาชน) แต่ทั้งนี้ วิทยานิพนธ์นี้มุ่งเฉพาะพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน

5.1.1 การสร้างระบอบอาหารในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน

สำหรับศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ ตำบลเมืองจัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ได้พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้เพื่อเผยแพร่แก่ผู้ที่มีความสนใจ 4 หลักสูตร ได้แก่ จุลินทรีย์ท้องถิ่น การเลี้ยงหมูหลุม การคัดพันธุ์ข้าวจากข้าวกล้อง และการคัดเลือกจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ผักพื้นบ้าน ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้จึงเป็นต้นแบบการศึกษาด้านการเกษตรที่ยั่งยืน นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจจะได้เรียนรู้การอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์พืชพื้นบ้าน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้มีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกร อีกทั้งพื้นที่นี้ยังได้ชื่อว่าเป็นโรงเรียนชาวนาให้เกษตรกรได้เข้ามาเรียนรู้และเปิดพื้นที่ให้เกษตรกรที่ประสบความสำเร็จได้เป็นครู ถ่ายทอดวิชาแก่เกษตรกรรายอื่นและผู้สนใจ

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล (field research) ของผู้วิจัย พบว่าชุมชนเมืองจัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นหนึ่งในหลายชุมชนเกษตรกรรมที่กำลังประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องด้วยข้อจำกัดทางการทำเกษตร อย่างเช่น การเป็นชุมชนบนพื้นที่สูง การขาดระบบน้ำในการเพาะปลูก และปัจจัยด้านการผลิต ส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนส่วนใหญ่ต้องหันมาปลูกพืชเชิงเดี่ยวระยะสั้นคือ

ข้าวโพด จากการสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 2 พฤศจิกายน 2563) กล่าวว่า การปลูกข้าวโพดนั้น ส่งผลกระทบต่อหลายอย่าง แต่เกษตรกรก็เลือกที่จะทำ เนื่องจากเป็นพืชระยะสั้น ได้เงินเร็ว และที่สำคัญโรงสี (นายทุน) ออกค่าต้นทุนการเพาะปลูกให้ก่อนแล้วเก็บเงินในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว นอกจากนี้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ชุมชนเมืองจยังยังมีปัญหาด้านแรงงาน เนื่องจากเกษตรกรหลายคนในชุมชนเริ่มเข้าสู่วัยสูงอายุ ทำให้ความสามารถในการทำงานไม่คล่องตัวเช่นดั้งเดิม คนหนุ่มสาวมักเข้าไปทำงานทำในพื้นที่ต่างจังหวัดหรือกรุงเทพมหานคร (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E5, 2 พฤศจิกายน 2563)

ดังนั้น ศูนย์เรียนรู้ไร่โก้ ซึ่งเป็นหนึ่งในแหล่งเรียนรู้ของชุมชนเมืองจ จึงผลักดันให้เกษตรกรเพาะปลูกเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่นที่ครอบครอง เพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน เกิดเป็นโครงการเพิ่มศักยภาพทักษะความรู้ผู้ที่มีรายได้น้อย ตำบลเมืองจ อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์ผู้รับผิดชอบโครงการ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E3, 8 พฤศจิกายน 2563) กล่าวว่าโครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างอาชีพให้ผู้มีรายได้น้อยและต้องการปรับวิถีการเกษตรจากที่เคยใช้สารเคมีและทำเกษตรเชิงเดี่ยวเปลี่ยนเป็นวิถีเกษตรทางเลือก ซึ่งให้ความสำคัญกับคนในชุมชนให้เข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่ “ถ้าเกษตรกรเข้าใจเรื่องอำนาจและการควบคุม ตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักร หรือแม้กระทั่งน้ำ ก็จะทำให้มีทางเลือกมากขึ้น”

5.1.2 แผนความร่วมมือระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไร่โก้และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจ

องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจ อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นองค์กรที่มีความเกี่ยวข้องกัน เนื่องจากนายสำรวย ผัดผล ประธานศูนย์การเรียนรู้ไร่โก้ ได้ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจ ควบคู่กันไปด้วยในปัจจุบัน (ข้อมูล ณ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2563) ผู้วิจัยมองว่า องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นต่อศูนย์การเรียนรู้ไร่โก้ในช่วงที่ นายสำรวย ผัดผล ดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งการทำงานร่วมกันของศูนย์การเรียนรู้ไร่โก้ และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจความร่วมมือต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยภาพรวมของพื้นที่ตำบลเมืองจ ประกอบไปด้วย 1.ด้านเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่มีอาชีพด้านเกษตร ปลูกข้าว มะม่วง ลิ้นจี่ และปลูกข้าวโพด ซึ่งการปลูกข้าวโพดไม่ผิดกฎหมาย แต่ปลูกต้นสักผิดกฎหมาย เพราะเป็นพืชเศรษฐกิจ 2.การคลัง ครู ช่าง หมอและอาชีพอื่น ๆ การประกอบอาชีพที่หลากหลายแสดงให้เห็นว่ารัฐไม่สามารถทำงานเพียงลำพังได้ ต้องอาศัยการพึ่งพิงจากชาวบ้าน ทำงานร่วมกับชาวบ้าน เช่น เรื่องที่ดิน ป่า สิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว การพัฒนาแหล่งน้ำ 3.ระบบการผลิต ในพื้นที่ ต.เมืองจ ปลูกลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง เป็นส่วนใหญ่ ราคาการซื้อ-ขาย ขึ้นอยู่กับกลไกการตลาดของภูมิภาค เมื่อผลผลิตออกมาเยอะขายไม่ค่อยได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ห่างไกลและค่อยข้างยากลำบากต่อการขนส่งไปยังตลาดอื่น ๆ ดังนั้น ชาวบ้านต้องหันกลับมาปลูกข้าวโพด ปลูกแล้วได้ราคาดี นายทุนหรือพ่อค้าคนกลาง ลงทุนการผลิตให้ ตั้งแต่การซื้อเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาสารเคมี ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต นอกจากนี้ วิธีการที่รัฐใช้กับเกษตรกรอีกวิธีหนึ่งคือ รัฐให้เงินกับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

การเกษตร (ธ.ก.ส.) กู้ เมื่อเกิดการลงทุนมากก็กู้จากกลุ่มนายทุนที่มีเงินมากกว่ารัฐอีกที จึงทำให้ กลุ่มนายทุนเหล่านี้เป็นเจ้าของนี้รายใหญ่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรไม่ใช่รัฐ 4.กลไกความร่วมมือ ปัญหาที่เกิดขึ้นต่อเกษตรกรในตำบลเมืองจันท์ มักเป็นประเด็นเรื่องพันธู์พืชท้องถิ่นที่เริ่มสูญพันธุ์ เมล็ดพันธุ์สำหรับการเพาะปลูกถูกจำกัดเพียงไม่กี่เจ้า ปัญหาเรื่องที่ดินทำกินของเกษตรกร สิ่งเหล่านี้จึงกลายมาเป็นความร่วมมือระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์ ได้แก่ การแจกจ่ายเมล็ดพันธุ์พืชให้แก่ชาวไร่ชาวนา การบริหารจัดการน้ำ โดยศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์ ได้จัดทำแหล่งน้ำในเขตป่าและบนภูเขา เพื่อบรรเทาความทุกข์ยากให้แก่เกษตรกร การจัดทำแผนที่ใหม่ เพื่อใช้ในการศึกษาเส้นทางธรรมชาติและศึกษาดูแลแหล่งน้ำบนภูเขา รวมไปถึงการดูแลป่าไม้ โดยฟื้นฟูปลูกป่าทดแทนการปลูกข้าวโพด

อย่างไรก็ดี องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์เอื้อการประสานงานให้กับศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ กล่าวคือ ด้านกฎหมายและกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับงานราชการและติดต่อกับหน่วยงานอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น การติดต่อประสานงานระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้กับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าธนบุรี คณะกรรมการที่ดินแห่งชาติ เกษตรอำเภอ มูลนิธิอีกเมืองน่านรักษ์บ้าน่าน นอกจากนี้ความร่วมมือในการทำงานร่วมกัน “เกษตรกร” ยังมีบทบาทสำคัญต่อการทำงานของทั้งสองหน่วยงาน สามารถเห็นได้จากวิถีชีวิตในการทำแปลงเกษตรของพวกเขา โดยเริ่มจากมิติของเชิงโครงสร้างพื้นฐาน ทรัพยากรอย่าง ที่ดิน เมล็ดพันธุ์ น้ำ แรงงานและเงินที่เป็นส่วนสำคัญต่อการสร้างระบบอาหารที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจชุมชนและสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจระดับประเทศ

5.1.3 การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของระบบอาหาร: ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้

จากปัจจัยเชิงสถาบันที่เปิดช่องให้บริษัทข้ามชาติ ทั้งบริษัทเมล็ดพันธุ์ บริษัทอุตสาหกรรมเกษตรและอาหาร การทดลองทางเคมีและวิทยาศาสตร์การเกษตรเข้ามาสู่ประเทศ กำลังพัฒนาด้วยข้ออ้างว่า “ประเทศไทยกำลังสร้างความมั่นคงทางอาหาร” การเข้ามาของบริษัทข้ามชาติและการลงทุนระหว่างประเทศ ส่งผลให้ระบบการผลิตสินค้าและอาหารระดับท้องถิ่นล่มสลายลงในหลายพื้นที่ เนื่องจากต้นทุนของเกษตรกรที่มัน้อยกว่าและตลาดในชุมชนเล็กกว่า จึงทำให้ไม่สามารถต่อสู้กับทุนขนาดใหญ่ที่มีความเชี่ยวชาญและมีอำนาจในการกำกับดูแลระบบเศรษฐกิจโลก ตัวอย่างเช่น การผูกขาดเมล็ดพันธุ์ของบริษัท Monsanto ประมาณ 23% หรือเกือบ 1 ใน 4 ของเมล็ดพันธุ์ทั่วโลก และ 10 บริษัทข้ามชาติที่สามารถควบคุมเมล็ดพันธุ์ 67% ของเมล็ดพันธุ์ทั้งหมดที่มี (ETC Group, 2008, p. 11)

ตาราง 11 บริษัทเมล็ดพันธุ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก 5 อันดับ พ.ศ.2550

บริษัทข้ามชาติ	ราคาขายเมล็ดพันธุ์	% ความเป็นเจ้าของเมล็ดพันธุ์ที่มีอยู่ในตลาดโลก
Monsanto (US)	4,964 ล้าน	23%
DuPont (US)	3,300 ล้าน	15%
Syngenta (Switzerland)	2,018 ล้าน	9%
Groupe Limagrain (France)	1,226 ล้าน	6%
Land O'Lakes (US)	917 ล้าน	4%

ที่มา: ETC Group, 2008

จากที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า รัฐบาลไทย (พ.ศ.2557 - พ.ศ.2562) ได้วางกติกาเชิงสถาบัน เพื่อเอื้อต่อการแสวงหาผลกำไรของบริษัทข้ามชาติในประเทศนี้เกี่ยวกับสินค้าเกษตรและอาหารผ่านประเด็นเรื่องการสร้างความมั่นคงทางอาหารภายในประเทศ ซึ่งอิทธิพลทางการเมืองและนโยบายที่เอื้ออำนวยผลประโยชน์ต่อบริษัทเกษตรและอาหารที่สร้างความไม่เป็นธรรมต่อเกษตรกรรายย่อย และชุมชน โดยการสร้างสัมพันธ์กับพรรคการเมือง สถาบันการศึกษา หน่วยงานต่าง ๆ ผ่านการบริจาคเงินสนับสนุนและการเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมือง การเป็นคณะกรรมการบริหาร หน่วยงาน กรรมการร่างหลักสูตร กรรมการสภามหาวิทยาลัย โครงการร่วมพัฒนาต่าง ๆ (วีระ หวัง สัจจะโชค, 2564, น. 20-21) ทั้งนี้ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ งานศึกษานี้พบว่าการเข้ามาของบริษัทข้ามชาติหรือบริษัทภายในประเทศ ส่งผลให้ความหลากหลายทางชีวภาพในชุมชนลดลงเกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตและปัญหาด้านโรคแมลงที่มีผลต่อการปลูกพืชและสิ่งสำคัญ คือ การสูญหายของความรู้พื้นบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวจึงถือได้ว่าเป็นจุดริเริ่มการสร้างระบอบอาหารในชุมชน ตำบลเมืองจิง จังหวัดน่าน โดยเน้นเกษตรกรเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ กล่าวคือ ตั้งแต่ พ.ศ.2545 ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ก็นำกระบวนการโรงเรียนเกษตรกร (ดูที่เชิงอรรถ 17) มาทดลองใช้ร่วมกับเกษตรกร โดยร่วมกันเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนากระบวนการผลิตทางการเกษตรและระบบพืชและระบบปศุสัตว์ รวมไปถึงการต่อยอดด้านรายได้แก่ครอบครัวเกษตรกรรายย่อยใน 3 กลุ่มแม่น้ำของพื้นที่จังหวัดน่าน

นอกจากนั้น ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ ได้สำรวจพบว่า ในท้องถิ่นเมืองน่านมีพันธุ์ข้าว 316 สายพันธุ์และมีความหลากหลายทางสายพันธุ์ของพืชผักอีกมากมาย เช่น พริกมี 56 พันธุ์ พักทอง 35 พันธุ์ มะเขือ 76 พันธุ์ ถั่ว 36 พันธุ์ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E1, 09 ธันวาคม 2563) อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพันธุ์พืชพื้นบ้านกำลังสูญหายด้วยแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในทศวรรษที่ผ่านมา โดยมีการนำพันธุ์ปรับปรุงมาแทนพันธุ์พืชพื้นเมือง ทำให้ชาวนาต้องซื้อเมล็ดพันธุ์จากบริษัทใหญ่

เมล็ดพันธุ์ถูกทำให้เป็นหมันนำไปขยายพันธุ์ไม่ได้ ต้องใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อให้ดินเข้มข้นขึ้นและต้องการแรงงานจำนวนมากเพื่อเร่งผลผลิต ชาวนาต้องกู้หนี้ยืมสินเมื่อต้นทุนทางการเกษตรสูงขึ้น เกษตรกรรมแผนใหม่ยังทำลายสภาพแวดล้อม เกิดผลเสียต่อสุขภาพ ยิ่งไปกว่านั้น เกษตรกรถูกเปลี่ยนสถานะจากผู้สามารถคิดและพัฒนาองค์ความรู้ทางการเกษตร เป็นผู้รับและสนองตอบเทคโนโลยีที่เอื้อประโยชน์ให้แก่เจ้าของทุนเท่านั้น

ปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้โจโก้ เป็นพื้นที่ในการทดลองปฏิบัติด้านการเกษตร และที่สำคัญคือเป็นแหล่งเพาะเมล็ดพันธุ์ แหล่งเรียนรู้เมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน โดยเฉพาะ “ข้าว” โดยได้ร่วมกับเกษตรกรในการอนุรักษ์ คัดเลือก พัฒนาและปรับปรุงสายพันธุ์ เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งได้มีพันธกรรมหลายสายพันธุ์ที่ออกมา เช่น ข้าวเหนียวหวัน ข้าวเหนียวนาน 59 ทั้งนี้ จึงเห็นได้ว่าระบอบอาหารยังคงดำรงอยู่ โดยมีศูนย์การเรียนรู้โจโก้และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ที่ขับเคลื่อนการสร้างระบอบอาหารให้เกิดขึ้นกับชุมชน อย่างไรก็ตาม งานศึกษานี้พบว่า บทบาทของรัฐในการควบคุมทรัพยากรพันธกรรมดูเหมือนลดบทบาทลง โดยหันมาส่งเสริมเอกชนให้มีสิทธิเหนือเมล็ดพันธุ์พืชมากขึ้น คือเรื่อง กรรมสิทธิ์ (property right regimes) จะเห็นได้ว่า การกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรไปสู่ท้องถิ่นและการปรับเปลี่ยนแนวทางของหน่วยงานรัฐ ตัวอย่างเช่น ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ (ไบโอเทค) กระทรวงวิทยาศาสตร์และกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หันมาสนับสนุนแนวทางการปรับปรุงพันธุ์พืชมากขึ้น พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 ซึ่งระบุให้พันธุ์ข้าวเป็นทรัพยากร ที่รัฐปกป้องในฐานะพันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปอันถือเป็นของส่วนรวมที่รัฐดูแลนั้น พบว่า ในทางปฏิบัติการแสวงประโยชน์เชิงการค้าจากการซื้อ-ขายเมล็ดพันธุ์จากกลุ่มทุนตามที่กฎหมายกำหนดให้ผู้ใช้ประโยชน์พันธุ์ต้องแจ้งและขึ้นทะเบียนกับรัฐ แต่เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ปรับปรุงพันธุ์กลับไม่สามารถอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของได้ ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่าภายใต้ระบอบอาหารแบบบรรษัทสถานะอำนาจในการควบคุมเมล็ดพันธุ์ทางการเกษตรและอาหารได้ถูกเปลี่ยนจากชุมชนและรัฐ ไปอยู่ในมือของกลไกตลาดโลกหรือบรรษัทข้ามชาติ

กล่าวโดยสรุป ศูนย์การเรียนรู้โจโก้มีบทบาทสำคัญในการทำให้ระบอบอาหารการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ โดยอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะเอกชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนเป็นอย่างมาก เช่น คุณบัณฑิต ล่ำซำ นักธุรกิจคนสำคัญในจังหวัดน่าน เครือเจริญโภคภัณฑ์ SCG เพื่อให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในชุมชน วิทยานิพนธ์นี้พบว่า การดำรงอยู่ของระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจโก้อาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ (interactions) และ กลุ่มพลังทางสังคม (social forces) ที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการสร้างระบอบอาหารให้เกิดขึ้นในท้องถิ่น

5.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ

การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ เป็นรากฐานที่สำคัญของการสร้างระบอบอาหาร การสร้างระบอบอาหารในพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ไม่ได้มีเพียงศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ที่เป็นตัวแสดงหลัก แต่ยังมีตัวแสดงร่วมอีกหลายกลุ่ม ซึ่งผู้วิจัยมีข้อเสนอว่าต้องทำความเข้าใจการทำงานร่วมกันของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้และกลุ่มพลังต่าง ๆ ทางสังคมว่ามีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร ด้านใดบ้าง โดยผู้วิจัยได้จำแนกตัวแสดงต่าง ๆ ทางสังคมออกเป็น 4 กลุ่มด้วยกัน กล่าวคือ กลุ่มแรกปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐ กลุ่มที่สองปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มทุน/เอกชน กลุ่มที่สามปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับสมาชิกเกษตรกร และกลุ่มสุดท้ายปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ดังนี้

5.2.1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐ

จากการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่าการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน มีปฏิสัมพันธ์ที่ต่อสู้อันตรึงกันกับภาครัฐมาโดยตลอด โดยเฉพาะเรื่องของสิทธิที่ดินทำกินของชาวบ้าน เนื่องจากที่ดินเกือบทั้งจังหวัดน่านเป็นพื้นที่เขตป่าสงวน กล่าวคือ 72% เป็นพื้นที่ป่าสงวน 18% เป็นพื้นที่ทำกินในเขตป่า โดยรัฐจะอนุญาตให้เกษตรกรปลูกพืชเศรษฐกิจได้ต้นไม่ใหญ่ในพื้นที่ส่วนนี้ได้ และ 10% คือพื้นที่จัดสรรให้ปลูกพืชเศรษฐกิจได้ (แต่ยังคงเป็นป่าสงวนตามกฎหมาย) ซึ่งเรื่องนี้ได้เป็นปัญหาอย่างมากสำหรับเกษตรกร จึงเกิดการบุกรุกป่าเพื่อทำการเกษตร กลายเป็นภูเขาหัวโล้น (รักษานาน. 2557)

ทั้งนี้ การทำงานภายใต้รัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) พ.ศ.2557-2562 ในฐานะของตัวแสดงทางนโยบายที่มีบทบาทในการวางแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงทางนโยบายอื่น ๆ ผ่านการออกนโยบายหรือข้อกำหนดต่าง ๆ คือ เกี่ยวกับการพิจารณากฎหมายป่าชุมชนซึ่งออกมาบังคับใช้ใน พ.ศ.2562 จะเห็นว่า พ.ร.บ. ฉบับนี้ไม่ได้เกิดจากการเคลื่อนไหวของประชาชน แต่เกิดจากการสั่งการของรัฐบาลที่จะก่อปัญหาต่อชาวบ้านในอนาคต เช่น มาตรา 4 ที่ระบุว่าให้คำนิยามของ “ป่าชุมชน” หมายความว่า ป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐนอกเขตป่าอนุรักษ์ ที่ได้รับอนุมัติให้จัดตั้งเป็นป่าชุมชน” ดังนั้น กฎเกณฑ์ตายตัวที่รัฐสร้างขึ้นอาจไม่สอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นชุมชน ตำบลเมืองจัน อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปเปรียบเทียบ พ.ร.บ. ป่าชุมชน ให้เห็นถึงความแตกต่างของรัฐบาลแต่ละชุด ดังนี้

ตาราง 12 เปรียบเทียบ พ.ร.บ.ป่าชุมชน ช่วง พ.ศ.2550 - พ.ศ.2562

ช่วง พ.ศ.	รัฐบาล
พ.ศ. 2550	รัฐบาลพลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ – เดือน เมษายน เครือข่ายป่าชุมชน 4 ภาคออกมาเรียกร้องโดยกล่าวว่าร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับรัฐบาล สุรยุทธ์ ปิดกั้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เดือนพฤศจิกายนสภานิติบัญญัติแห่งชาติมีมติผ่าน พ.ร.บ.ป่าชุมชน (พ.ร.บ.ป่าชุมชน ฉบับ สนช.) ด้วยคะแนนเสียง 57 ต่อ 2 เสียง โดยมีมาตราสำคัญที่ถือเป็นหัวใจของกฎหมายคือ มาตรา 25 กำหนดการจัดตั้งป่าชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ ทำได้เฉพาะชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมาก่อนการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และได้จัดการดูแลรักษามาไม่น้อยกว่า 10 ปี และ มาตรา 34 กำหนดห้ามไม่ให้มีการทำไม้ในป่าชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์
พ.ศ. 2554	รัฐบาล นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ – คณะกรรมการปฏิรูป (คปร.) มีข้อเสนอ เกี่ยวกับการปฏิรูปการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดย (1) ใช้ “หลักการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลระหว่างคนกับป่า” (2) มุ่งอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม (3) ลดอำนาจบริหารจัดการป่าของรัฐ
พ.ศ. 2557-2562	ยุคของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) – คณะอนุกรรมการปฏิรูป การจัดการป่าไม้และที่ดิน สภาปฏิรูปแห่งชาติ (สปช.) ได้จัดทำร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ. ... ต่อมาเครือข่ายติดตาม พ.ร.บ.ป่าชุมชน 6 ภาค ได้เดินทางเข้า ยื่นจดหมายเปิดผนึกคัดค้านร่างกฎหมายนี้ โดยภาคประชาสังคมส่วนหนึ่งเห็น ตรงกันว่าร่างกฎหมายขาดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเชิงนโยบาย ลิดรอนสิทธิชุมชนที่อยู่อาศัยกับป่าและทำป่าชุมชนมาแต่ดั้งเดิม ในปี 2561 คณะรัฐมนตรี (ครม.) มีมติอนุมัติร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชน พ.ศ.2562

ที่มา: : สรุปรubyผู้วิจัย จากงานของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2535) และบัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ (2561)

จากข้อกำหนดดังกล่าวทำให้ชาวบ้านในหลายพื้นที่ไม่สามารถดูแลและเป็นเจ้าของป่าชุมชนได้ อีกทั้งการตั้งป่าชุมชนต้องขึ้นอยู่กับภาครัฐ ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้จึงเป็นสื่อกลางและให้

ความช่วยเหลือชาวบ้านในการเจรจาต่อรอง รวมทั้งหารือร่วมกันเรื่องสิทธิที่ดินทำกินของเกษตรกรในพื้นที่ ตำบลเมืองจัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

ปัจจุบันการต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ มีกลยุทธ์ที่หลากหลาย เพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายของกลุ่มตน การต่อสู้ต่อรองของศูนย์การเรียนรู้ใจใจก็เช่นกัน ในที่นี้ผู้วิจัยต้องการอธิบายให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจใจกับภาครัฐ โดยปรากฏการณ์ดังกล่าวมีนัยยะสำคัญทางการเมืองต่อพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจใจ ๓. เมืองจัง อ.ภูเพียง จ.น่าน ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้กรอบแนวคิดระบอบอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวม ของอันโตนิโอ กรัมซี โดยเสนอว่าแนวคิดดังกล่าวสามารถที่จะอธิบายปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ทางสังคมได้ชัดเจน และสำหรับกรัมซี กลุ่มพลังทางสังคมที่เขาให้ความสนใจในการวิเคราะห์ทางการเมือง คือกลุ่มคนหรือชนชั้นผู้ถูกปกครอง/ถูกกดขี่ (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 36)

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยเลือกการอธิบายเรื่องสิทธิที่ดินทำกินของชาวบ้านนั้นต้องอาศัยกรอบแนวคิดของกรัมซีเรื่องการสร้างสามัญสำนึก (common sense) คือ การมองโลกที่ถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นปกครอง ในที่นี้ หมายถึง การสร้างหรือการออกกฎระเบียบ/นโยบาย ที่รวมถึงการกำหนดพระราชบัญญัติป่าชุมชน เพื่อเป็นการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชนชั้นผู้ปกครอง (รัฐบาล) และเพื่อเป็นการควบคุมโลกทัศน์ของชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจ(ชาวบ้าน/เกษตรกร) (Bocock, 2008, p. 46) ให้เป็นไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์และเป็นไปตามที่ชนชั้นนำต้องการ กระบวนการสร้างคอมมอนเซนส์ให้เกิดขึ้นถูกดำเนินการผ่านกลไกต่าง ๆ ที่ปราศจากอำนาจบังคับในพื้นที่ประชาสังคม องค์กรก็ดี แม้ว่าภาครัฐจะพยายามควบคุมเกษตรกรด้วยนโยบาย แต่กรัมซี ก็ได้ช่วยเสนอกลยุทธ์ทางเลือกสำหรับชนชั้นผู้ถูกปกครอง เพื่อให้เป็นเครื่องมือหลักในการได้มาซึ่งสถานการณ์ครองอำนาจนำ กล่าวคือ กลยุทธ์ “การทำสงครามยึดพื้นที่ทางความคิด” แนวคิดดังกล่าวเป็นยุทธวิธีทางการเมืองในระดับแนวหน้าเชิงวัฒนธรรม (cultural front) ที่ต้องการแทรกซึมและบ่อนทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ (Ideological mechanism) ของชนชั้นปกครองที่มีอยู่ อย่างต่อเนื่องและใช้ระยะเวลายาวนาน ซึ่งในกรณีของศูนย์การเรียนรู้ใจใจก็นั้น จะเห็นได้ว่า ทางศูนย์การเรียนรู้ใจใจและมูลนิธิฮักเมืองน่านมีความพยายามที่จะแทรกซึมและค่อยๆทำลายกลไกเชิงอุดมการณ์ของภาครัฐ ด้วยวิธีการให้ชาวบ้าน/เกษตรกรมาร่วมกันออกความคิดเห็นในเรื่องของนโยบายที่เกี่ยวข้องกับปากท้อง การระดมความคิดเห็นในการพัฒนาชุมชนของพวกเขา รวมถึงการพยายามรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่อยู่มานานให้คงอยู่ เช่น ภูมิปัญญาการรักษาเมล็ดพันธุ์พืชให้สามารถใช้เพาะปลูกได้ในฤดูกาลถัดไป ภูมิปัญญาการเก็บให้เมล็ดพันธุ์พืชอยู่ได้นานไม่เป็นเชื้อรา เป็นต้น ทั้งนี้ เป้าหมายหลักในการยึดครองพื้นที่ทางความคิดให้เกิดประสบความสำเร็จ คือ ตัวการต่าง ๆ ในพื้นที่ประชาสังคม เช่น โรงเรียน สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สื่อมวลชน ชุมชนร้านค้าในหมู่บ้าน เป็นต้น (วัชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 145) กลยุทธ์การทำสงครามซบเคี้ยวและสงครามยึดพื้นที่ทางความคิดนี้เป็น

ยุทธวิธีสำหรับชนชั้นผู้อยู่ใต้อำนาจได้เลือกนำมาใช้ เพื่อต่อต้าน/ท้าทายรวมถึงสร้างการรับรู้ใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมการเมืองหนึ่ง ๆ (สร้างการรับรู้ให้เกิดขึ้นกับเกษตรกรในพื้นที่ชุมชนตำบลเมืองจัง) ทั้งนี้ จากการลงพื้นที่ผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้กับภาครัฐ ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 6 ปฏิสัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

1.สำนักวิทยาทรรพยากรการเกษตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ริเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา โดยร่วมกับการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ก็ได้เรียนรู้วิธีการบริหารจัดการปลูกพืชและการตลาดเพิ่มเติม ซึ่งโครงการนี้ได้ดำเนินการศึกษาและพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์จนเกิดเป็น Lemon Farm PGS Model ในจังหวัดน่าน ที่ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 53 ราย มีเกษตรกรที่ผ่านการรับรอง Organic PGS แล้ว 18 ราย และอีก 33 ราย กำลังอยู่ในระยะปรับเปลี่ยน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E3, 09 ธันวาคม 2563) ทั้งนี้ สำนักวิทยาทรรพยากรการเกษตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้สนับสนุนเกษตรกรรายย่อยในการดำรงวิถีชีวิตให้สามารถหยุดการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ใช้เคมีเข้มข้นไปสู่เกษตรกรอินทรีย์มีรายได้ ลดหนี้ และจะเป็นรูปแบบหนึ่งในการช่วยลดปัญหาสิ่งแวดล้อมปนเปื้อนสารเคมีของ จังหวัดน่าน ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้กับสำนักวิทยาทรรพยากรการเกษตรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ร่วมกับศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ ทำพื้นที่ต้นแบบเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ จำนวน 15 ไร่ เพื่อนำไปขยายผลแก้ไขปัญหาการปลูกพืชเชิงเดี่ยวบนที่สูง

2.กรมชลประทานกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจร.) ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ก็ร่วมกับอาจารย์โกวิท ดอกไม้ ผู้เชี่ยวชาญด้านธนาคารน้ำใต้ดิน นายสำรวย ผัดผล นายกองคการบริหารส่วนตำบลเมืองจัง อาจารย์ประดิษฐ์ เพชรแสนอนันต์ ชมรมคนรักขุดดิน ป่า น้ำ น่าน เกษตรกรในพื้นที่ ร่วมติดตามการทำสะดือน้ำเพื่อทำธนาคารน้ำใต้ดินระบบเปิด ในพื้นที่แก้มลิงของตำบลเมืองจัง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นการขุดเจาะทำสะดือน้ำให้เชื่อมโยงกับระบบน้ำใต้ดินของลำน้ำน่านที่อยู่บริเวณใกล้เคียงเพื่อทำเป็น เครือข่ายธนาคารน้ำใต้ดิน และเก็บน้ำไว้ในพื้นที่แก้มลิงดังกล่าวไว้ใช้ในการเกษตรและใช้ประโยชน์อื่น ๆ ในช่วงฤดูแล้ง หรือฝนทิ้งช่วงต่อไป งานวิจัยนี้พบว่า ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ก็ได้พัฒนาแนวทางบริหารจัดการน้ำอย่างบูรณาการ โดยสำเร็จในส่วนของระบบน้ำบนดินไปแล้ว อาทิ การสร้างอ่างเก็บน้ำ ฝายเก็บน้ำ การเร่งฟื้นฟูป่าต้นน้ำและทำระบบชลประทานน้ำ โดยแผนในอนาคต คือ การสร้าง “ธนาคารน้ำใต้ดิน” ซึ่งอยู่ระหว่างจัดทำแต่ยังไม่สำเร็จสมบูรณ์ กล่าวคือ ในเนื้อที่การเกษตร 5 หมื่นไร่ แล้วสร้างบ่อน้ำ ขนาด 20 x 40 เมตรความลึก 7-9 เมตร เป็นรูปตัว V โดยจัดทำ 20 บ่อ เพื่อรองรับน้ำในฤดูฝนให้เป็นการเติมน้ำแล้วซับน้ำใต้ดินบนภูเขาคาดการณ์ว่าน้ำจะอิ่มตัวในรัศมี 1,000 – 3,000 เมตร (สัมภาษณ์ นายสำรวย ผัดผล ประธานศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้) ซึ่งในฤดูแล้งเกษตรกรจะได้นำน้ำในบ่อขึ้นมาใช้ ซึ่งทางศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี

พระจอมเกล้าธนบุรี เชื่อว่าการพัฒนาเช่นนี้จะเป็นการทำการเกษตรอย่างครบวงจรและสามารถสร้างความยั่งยืนให้กับเกษตรกรได้ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E3, 09 ธันวาคม 2563)

3.กระทรวงพลังงานกับมหาวิทยาลัยนเรศวร ร่วมมือจัดอบรมหัวข้อ “การติดตั้งและบำรุงรักษาเครื่องสูบน้ำระบบพลังงานแสงอาทิตย์” ให้แก่ *อาสาสมัครพลังงานชุมชน* ที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน โดยได้ช่วยพัฒนาศักยภาพด้านการติดตั้ง การใช้งาน และการบำรุงรักษาเครื่องสูบน้ำระบบพลังงานแสงอาทิตย์ ทั้งนี้จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจัง ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนพัฒนาชุมชน พบว่าปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว เป็นการทำงานร่วมกันของหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยการอบรมให้ความรู้ดังกล่าว เป็นการสร้างความรู้และความเข้าใจหลักการผลิตกระแสไฟฟ้าโซลาร์เซลล์ การเกษตรขนาดของระบบสูบน้ำที่มีความสัมพันธ์กับปริมาณการใช้น้ำและความต้องการน้ำของพืชแต่ละชนิด การวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้นในระบบ และการแก้ไขปัญหาเบื้องต้น รวมทั้งการฝึกคำนวณความคุ้มค่าเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความรู้ด้านหลักการทำงานของระบบผลิตไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์แบบติดตั้งบนหลังคา (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 09 ธันวาคม 2563) ดังนั้น ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการนี้คือเจ้าหน้าที่สำนักงานพลังงานจังหวัดและอาสาสมัครพลังงานชุมชน (อส.พน.) พวกเขาสามารถนำความรู้ที่ได้ ไปใช้ในการดูแลบำรุงรักษาการใช้ระบบสูบน้ำพลังงานแสงอาทิตย์ในพื้นที่ให้ใช้งานได้เต็มที่ประสิทธิภาพ คุ้มค่าและมีอายุ การใช้งานที่ยาวนาน โดยการดูแลดังกล่าวเป็นการบริหารจัดการผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน

4. องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน ร่วมกับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดน่าน อบต.เมืองจัง อบต.ฝายแก้ว มูลนิธิฮักเมืองน่าน และศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จัดงานวันเกษตรกรระดับเครือข่ายจากการสัมภาษณ์พบว่า การร่วมมือกันดังกล่าวเป็นการมุ่งหวังส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรมีองค์ความรู้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง และมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ ภายในงานยังมีการพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรื่อง “ข้าว...ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน” ซึ่งมีการเชิญนักวิชาการ ตัวแทนภาครัฐ และเกษตรกร มาร่วมพูดคุยถึงแนวทางในการผลิตข้าวสำหรับเมืองน่าน ในการอนุรักษ์สายพันธุ์ข้าวพื้นเมืองการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์ข้าว โดยเกษตรกร ทั้งนี้ การเสวนาดังกล่าวเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อยกระดับการผลิตข้าวของเกษตรกร โดยการผสมผสานองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและข้อมูลทางวิชาการร่วมกับชุดประสบการณ์จริงของชาวนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมทั้งเป็นการสร้างพื้นที่เรียนรู้ของเกษตรกร ตั้งแต่กระบวนการคิด การผลิต จนถึงการออกแบบผลิตภัณฑ์และกลไกทางการตลาดให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น

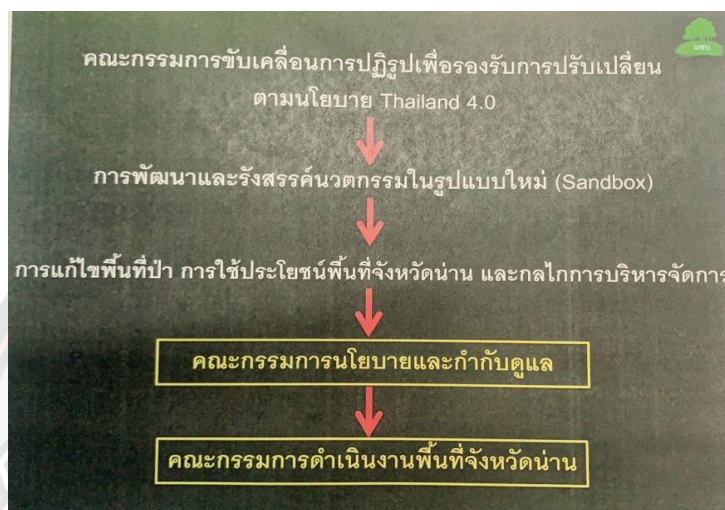
5.องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจัง อ.ภูเพียง จ.น่าน ซึ่งมีนายสำราญ ผัดผล นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจัง (อบต.เมืองจัง) (ข้อมูล พ.ศ.2563) และตัวแทนผู้ร่วมก่อตั้งและ

พัฒนาศูนย์วิจัยได้ทำงานร่วมกัน เห็นได้ชัดจาก “โครงการเพิ่มศักยภาพทักษะความรู้ผู้ประกอบการผู้มีรายได้น้อย” โดยกลุ่มเป้าหมายของโครงการนี้คือเหล่าเกษตรกรในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งแนวทางพัฒนาทักษะนั้นจะครอบคลุมองค์ความรู้ในหลายด้าน เช่น ทักษะช่างซ่อมบำรุงอุปกรณ์การเกษตร การตัดแต่งกิ่งไม้ผล (มะม่วง, ลิ้นจี่) การเพาะพันธุ์ต้นกล้า การทำน้ำหมัก/ดินปลูก/ปุ๋ยหมัก เพื่อจำหน่ายให้กับกลุ่มผู้ผลิตที่สนใจ โดยองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์ ได้ช่วยประสานงานทำหนังสือถึงผู้ใหญ่บ้านในเขตกลุ่มเกษตรกรวิสาหกิจชุมชน เพื่อมาร่วมกันแบ่งปันความรู้และประสบการณ์ ทั้งนี้ทั้งสองหน่วยงานยังได้ทำงานร่วมกันอีกหลายโครงการ ตัวอย่างเช่น โครงการขอคืนผืนป่า ตั้งกองผ้าป่าเป็นการชดเชย โครงการชุกนาแลงป่า/นาแลงอาชีพ โครงการวัวแลงป่า โดยโครงการดังกล่าว ศูนย์การเรียนรู้วิจัยไร่เป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำและความช่วยเหลือ ด้านความรู้การเพาะปลูก การให้เมล็ดพันธุ์ และด้านทุนทรัพย์ นอกจากนี้ ยังมีการทำงานด้านอื่น กล่าวคือ องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์ร่วมมือกับศูนย์การเรียนรู้ไร่จัดทำโครงการอาหารปลอดภัย รวมทั้งโครงการอนุรักษ์พันธุ์พืช (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล F3, 09 ธันวาคม 2563) ดังนั้น การทำงานร่วมกันขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์กับศูนย์การเรียนรู้ไร่ ยังมีโครงการอื่น ๆ อีกมากมาย นี่เป็นข้อมูลพอสั่งแซบที่ได้จากการสัมภาษณ์

6. นโยบายและแผนแห่งชาติ Nan Sand Box สำหรับโครงการ Nan Sand Box ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไร่เข้าไปมีส่วนร่วมในการผลักดันในชุมชน โดยเป็นส่วนหนึ่งของการเป็นศูนย์กลางให้ความช่วยเหลือแก่หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนด้านการให้ข้อมูลแก่ประชาชน รวมไปถึงการเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนกลไกทางนโยบายที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ซึ่งการร่วมมือดังกล่าว ประกอบไปด้วย 3 ปัญหาหลักที่ต้องร่วมกันแก้ไข 1. ปัญหาที่ดิน ป่าไม้ 2. จัดหาเงินทุนสนับสนุนการปรับเปลี่ยนการผลิต ในช่วงระยะเปลี่ยนผ่าน และ 3. ปรับเปลี่ยนระบบเกษตรเชิงเดี่ยวสู่อาชีพที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมการทดลองปฏิรูปการบริหารราชการแผ่นดินเชิงพื้นที่ โดยอาศัย คำสั่งคณะกรรมการสงบแห่งชาติที่ 66/2557 ลง วันที่ 14 มิถุนายน พุทธศักราช 2557 เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสถานการณ์ปัจจุบัน ทั้งนี้ คุณบัณฑิต ล่ำซำ เป็นประธานกรรมการภาคเอกชน ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน เป็นรองประธานกรรมการและคณะกรรมการอีก 23 คน ร่วมด้วยอนุกรรมการด้านจัดทำชุดข้อมูลและแผนที่ และอนุกรรมการด้านการสื่อสารประชาสัมพันธ์ทั้งหมดได้เข้ามาทำหน้าที่ บริหารพื้นที่รูปแบบพิเศษ รวมถึงการมีบทบาทสำคัญในการผลักดันประเด็นเชิงนโยบายปรากฏชัดเจนในภาคีเครือข่ายภาคเอกชน ทั้งในการสื่อสารกับกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม การหาและระดมทรัพยากรจากภายนอกเข้ามาพัฒนาพื้นที่โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาสาธารณูปโภคที่จำเป็นการหากกลไกและการพัฒนาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ การประสานงานโครงการน่านแซนบ็อกซ์และศูนย์การเรียนรู้ไร่ไร่ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ภาครัฐ เอกชน และประชาชนจากชุมชนต่าง ๆ ของน่าน

ทั้งจังหวัดและมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังนี้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) กรมทรัพยากรน้ำบาดาลและสำนักงานปลัดกระทรวง เกษตรและสหกรณ์

ภาพ 13 โครงการ Nan Sand Box

ที่มา: กรุงเทพมหานคร Mission Possible ‘น่าน Sand Box’ 23 กันยายน 2562

กล่าวโดยสรุป ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับภาครัฐ ผู้วิจัยมองว่า ระบอบอาหารเกี่ยวข้องกับการจัดโครงสร้างทางการเมือง ซึ่งรัฐเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์เพื่อให้ประชาชนอยู่ภายใต้กรอบตามที่กำหนด ทั้งนี้ การมีปฏิสัมพันธ์ของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับรัฐเป็นความสัมพันธ์ที่ใช้อำนาจผ่านสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ โดยในประชาสังคมเป็นไปในลักษณะของการปราศจากการใช้อำนาจบังคับ แต่จากที่กล่าวมาข้างต้นเป็นความสัมพันธ์ของผู้คนทางการเมือง ในลักษณะของการใช้อำนาจบังคับผ่านกลไกทางกฎหมาย โดยไม่มองถึงวิถีชีวิตความเป็นจริงของเกษตรกรในพื้นที่ ที่ได้รับความลำบาก ในเรื่องของสิทธิที่ดินทำกิน การถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน สิ่งเหล่านี้จึงกลายเป็นการทำหน้าที่ของกลไกต่าง ๆ ในสังคมการเมืองที่อาศัยการใช้อำนาจบังคับเป็นหลักเพื่อให้ได้มาซึ่งการครอบงำตามความต้องการของกลุ่มหรือชนชั้น (ภาครัฐ/กลุ่มทุน)

5.2.2 กลุ่มที่สองปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มทุน/เอกชน

ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ทำงานร่วมกับกลุ่มทุน/เอกชน หลายแห่ง ซึ่งมีหลายโครงการที่ช่วยให้เกษตรกรในท้องถิ่นมีรายได้ นอกเหนือจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยว 1. เครือข่ายเกษตรกร ได้ทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย ตัวอย่างเช่น โครงการสับซุนโมเดล โครงการสานพลังประชารัฐพัฒนาและฟื้นฟูป่าต้นน้ำน่าน บ้านนาบง โครงการสวมหมวกให้ภูเขาสวมรองเท้าให้ดินดอย, โครงการค่ายเยาวชน

รักษ์พงษ์พร จ.น่าน โครงการน้ำพางโมเดล ฯลฯ โครงการเหล่านี้เป็นโครงการที่เครือข่ายเกษตรกรให้ ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและประชาชนในพื้นที่จังหวัดน่าน ทั้งนี้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การ เรียนรู้ใจไ้กับเครือข่ายเกษตรกร ทำโครงการร่วมกันหลายโครงการและที่เห็นชัดเป็นรูปธรรม ได้แก่ โครงการปลูกป่าในเขตพื้นที่อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เดิมเกษตรกรปลูกข้าวโพดบนพื้นที่ซึ่งไม่มี เอกสารสิทธิและสภาพเป็นภูเขาหัวโล้น ซึ่งเครือข่ายเกษตรกรได้สังเกตเห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่ จะเกิดขึ้น จึงประสานขอความช่วยเหลือจากศูนย์การเรียนรู้ใจไ้และองค์การบริหารส่วนตำบลเมือง จัง ในการเป็นตัวกลางเพื่อประสานงานกับชุมชนและชาวบ้าน โดยเครือข่ายเกษตรกรต้องการฟื้นฟู พื้นที่ป่า และต้องการปลูกไม้ป่ามีค่า ได้แก่ ต้นพญาเสือโคร่ง ต้นทองอุไร ต้นสะเดา มะขามป้อม ตะเคียนทอง ประดู่ พะยูง ต้นแขวง ต้นเสี้ยว ต้นอินทนิล ไผ่ชางนวล และต้นมะค่าโมง เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังมีโครงการส่งเสริมการปลูกกาแฟให้กับเกษตรกรในพื้นที่ กล่าวคือ เป็นการเปลี่ยนจากพื้นที่ปลูกข้าวโพดมาปลูกกาแฟ ปัจจุบันมีชาวบ้านเข้าร่วมแล้วจำนวน 101 ราย รวม 129 แปลง การสนับสนุนและส่งเสริมจากเครือข่ายที่ เปิดโอกาสให้ชาวบ้านนำผลผลิตกาแฟมา จำหน่ายให้แก่ภัณฑกรเพื่อเพิ่มรายได้ด้วย พร้อมทั้งมีการจัดสร้างโรงแปรรูปกาแฟ ซึ่งโครงการนี้ เมื่อเกษตรกรในพื้นที่ตำบลเมืองจังเก็บเกี่ยวผลผลิตจะนำไปเข้าร่วมกับ “สบขุ่นโมเดล” ที่บ้านสบขุ่น ตำบลป่าคา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เพื่อจำหน่าย ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มทุน/เอกชน (เครือข่ายเกษตรกร) จึงเป็นความร่วมมือที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ ข้อมูล E4, 09 พฤศจิกายน 2563)

จากที่กล่าวไปข้างต้น จะเห็นได้ว่า เครือข่ายเกษตรกร (CP) เข้ามามีบทบาทในชุมชนและมี บทบาทสำคัญกับศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ โดยเป็นผู้สนับสนุนการจัดอบรมให้ความรู้ด้านการเกษตรกับ ชาวบ้าน สนับสนุนเรื่องของการอุปกรณ์ในการผลิตแก่ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ เช่น ตะกร้าสำหรับใส่ผลไม้ กรรไกรตัดกิ่งแต่งกิ่งต้นไม้ ซึ่งการเข้าร่วมเรียนรู้และร่วมศึกษาทำวิจัยกับศูนย์การเรียนรู้ใจไ้และกับ ชาวบ้านนั้น ทำให้บทบาทของเครือข่ายเกษตรกรค่อยข้างมีอิทธิพลกับการดำเนินงาน โดยบทบาท ในที่นี้รวมถึงการที่ให้ความช่วยเหลือด้านความรู้กฎหมายในการเข้าเรียกร้องต่อรัฐกับภาครัฐ เช่น เรื่องของโครงการที่ดิน ป่าไม้ รวมถึงเรื่องการวางระบบน้ำในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่เพียงศูนย์การ เรียนรู้ใจไ้และชาวบ้านเท่านั้นที่ได้รับผลประโยชน์จากการให้ความช่วยเหลือ เพราะเครือข่ายเกษตรกรก็ได้รับผลประโยชน์จากชาวบ้านในเรื่องของแรงงานและพื้นที่ในการเพาะปลูกเช่นตัวอย่างที่ยก ไปข้างต้นในเรื่องของการปลูกเมล็ดกาแฟ ดังนั้น การเข้ามาของเครือข่ายเกษตรกรจึงส่งผลให้ การสร้างระบอบอาหารยังคงดำรงอยู่กับชาวบ้านและชุมชน โยต่างฝ่ายต่างเอื้อผลประโยชน์ร่วมกัน

2.มูลนิธิเอสซีจี ความร่วมมือระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับมูลนิธิเอสซีจี ถือเป็นปฏิสัมพันธ์ ที่เกษตรกรคนรุ่นใหม่ได้กลับมาทำงานที่บ้านเกิดของตนเอง โดยมีศูนย์การเรียนรู้ใจไ้เป็นศูนย์กลาง เป็นพี่เลี้ยงให้กับเกษตรกรรุ่นใหม่ กล่าวคือ เป็นแหล่งเรียนรู้ฟื้นฟูวิถีชาวนา กิจกรรมเรียนรู้แปลง

เกษตรกรทำนาข้าวอินทรีย์ การเลี้ยงหมูตามหลักเกษตรธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันโจ๊กโก้ถือเป็นสถานที่ทดลอง ฝึกปฏิบัติ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของเกษตรกรและผู้สนใจในการเกษตรธรรมชาติแบบครบวงจร ทั้งนี้ มูลนิธิเอสซีจี จัดทำโครงการชื่อว่า “ต้นกล้าชุมชน” เป็นการดำเนินโครงการระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้กับมูลนิธิเอสซีจีโดยวางแผนที่จะสนับสนุนเยาวชนจากโครงการต้นกล้าชุมชนเป็นระยะเวลา 3 ปี ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าว สำหรับจังหวัดน่าน เกษตรกรรุ่นใหม่ที่ดีจะได้รับคัดเลือกเพื่อกลับมาทำงานที่บ้านเป็นการพัฒนาอาชีพชุมชน โครงการอาสาปศุสัตว์(หมูหลุม)พัฒนาชุมชนพื้นที่ ศูนย์เรียนรู้โจ๊กโก้ จ.น่าน ทั้งนี้ การประสานงานร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้กับมูลนิธิเอสซีจี ส่งเสริมเกษตรกรและชาวบ้านใกล้เคียงในการเลี้ยงหมูหลุม โดยแบบหมูหลุม คือ ไม่ทำคอกเพ้นซีเมนต์ แต่ให้หมูอยู่กับดินที่ผสมแกลบ ขี้เลื่อย ช้างข้าวโพด ซึ่งเป็นวิธีเลี้ยงที่ทำให้ลดกลิ่นเหม็นและยังได้ปุ๋ยเพื่อขายหรือใส่บำรุงต้นไม้ในสวนของตนเอง ส่วนคอกของแม่พันธุ์พื้นครึ่งหนึ่งจะเพ้นซีเมนต์เพื่อใช้สำหรับเวลาคลอดลูก (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E1, 30 กันยายน 2563) จากที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้กับมูลนิธิเอสซีจีเป็นการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันของทั้งสองหน่วยงาน โดยศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้เป็นที่เลี้ยงดูแลต้นกล้าของมูลนิธิเอสซีจีและมูลนิธิเอสซีจีเป็นผู้สนับสนุนให้ทุนและดูแลค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ตลอดโครงการ ระยะเวลา 3 ปี ดังนั้น หลังจากการดำเนินโครงการต้นกล้าชุมชนเกิดการพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมกับครอบครัวของแกนนำและเกษตรกรในชุมชน

5.2.3 กลุ่มที่สามปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้กับสมาชิกเกษตรกร

1.เกษตรกรที่เป็นสมาชิกศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้ การทำงานร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้กับสมาชิกเกษตรกร เป็นความสัมพันธ์ผ่านการรวมตัวกันขึ้นเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มสมาชิกเกษตรกรต่อการปรับเปลี่ยนแนวทางการทำเกษตรจากพืชเชิงเดี่ยว ให้เหมาะสมกับพื้นที่จำกัดและเพียงพอต่อแรงงาน กล่าวคือ การทดลองทำเกษตรแบบผสมผสาน ตัวอย่างเช่น (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D1, 15 กันยายน 2563) มีที่นา 3 ไร่ แบ่งปลูกพืชหลากหลายชนิด กล้วย ลำไย เงาะ มะม่วง และแบ่งบางส่วนเลี้ยง ไก่ ปลา โดยใช้ระบบน้ำกัลน้ำและน้ำคลอง ทั้งนี้ เกษตรกรได้รับความร่วมมือในการช่วยเหลือจากศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้ ในด้านองค์ความรู้และการรับเมล็ดพันธุ์พืช รวมถึงการนำสินค้าไปขายในตลาดชุมชน นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้กับสมาชิกเกษตรกรยังให้ความรู้และความช่วยเหลือในรูปแบบตั้งแต่การแจกจ่ายพันธุ์ต้นกล้าและเมล็ดพันธุ์ ตัวอย่างเช่น (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D4, 15 กันยายน 2563) การได้เรียนรู้แปลงสาธิตการเกษตรที่ศูนย์วิจัยจำนวน 15 ไร่ เพื่อสาธิตการเพาะปลูกพืชผักชนิดต่าง ๆ เช่น ผักสลัด ผักขม รวมไปถึงการเลี้ยงแกะ เพื่อขยายพันธุ์ให้กับชาวบ้านนำไปเลี้ยงต่อ ทั้งนี้ จากข้อมูลที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D1, 30 กันยายน 2563) พบว่า การได้รับต้นกล้าไผ่ จากศูนย์การเรียนรู้โจ๊กโก้ทำให้ประสบความสำเร็จในการเพาะปลูกและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ เพื่อจำหน่าย ปัจจุบันชาวบ้าน

หมู่ที่ 5 ต.เมืองจัน อ.ภูเพียง จ.น่าน ได้หันมาปลูกต้นไม้ แทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เพื่อแปรรูปและจำหน่ายสู่ท้องตลาด

ดังนั้น การทำงานร่วมกันของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้และสมาชิกเกษตรกร จึงเป็นแนวทางพัฒนาทักษะและความรู้ในหลายด้าน เช่น ทักษะช่างซ่อมบำรุงอุปกรณ์การเกษตร การตัดแต่งกิ่งไม้ ผลให้มีคุณภาพ การเพาะพันธุ์ต้นกล้า การทำน้ำหมัก/ดินปลูก/ปุ๋ยหมักเพื่อจำหน่ายให้กับกลุ่มผู้ผลิตที่สนใจ โดยศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ได้ไปจับมือกับเครือข่ายพันธมิตร อย่างเช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เพื่อมาร่วมกันแบ่งปันความรู้และประสบการณ์

2.เกษตรกรที่ไม่เป็นสมาชิกศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ สำหรับการทำงานร่วมกันของเกษตรกรที่ไม่ใช่สมาชิกศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ เป็นความร่วมมือที่คอยให้ความช่วยเหลือ ในเรื่องของการจัดอบรม ให้ความรู้กับชาวบ้านทั่วไปทั้งสมาชิกและคนที่ไม่เป็นสมาชิก แต่สำหรับกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ การจัดสัมมนา อบรมความรู้ การศึกษาดูงาน สำหรับผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกก็อาจจะได้รับข้อมูลข่าวสาร ล่าช้าหรือไม่ครบถ้วนเหมือนกับเกษตรกรผู้ที่เป็นสมาชิก เนื่องจากการติดต่อสื่อสารจากเป็นในลักษณะของการบอกต่อกันสำหรับสมาชิกกลุ่ม แบบปากเปล่า และในรูปแบบของกลุ่มไลน์ (line) ซึ่งทำให้เกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้พลาดโอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากการลงพื้นที่ของผู้วิจัย พบว่า เกษตรกรในระแวกใกล้เคียงกับศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ก็ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิก ตัวอย่างเช่น (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล, D3, 13 กันยายน 2563) บ้านอยู่ใกล้ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ แต่เขาไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จากการสัมภาษณ์ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D2, 25 กันยายน 2563) กล่าวว่า ครอบครัวเขาใช้แรงงานภายในครัวเรือน ทำการเกษตรกันเอง ส่วนใหญ่ปลูกข้าวและลันจี่ ประมาณ 4 ไร่ ใช้ระบบน้ำจากส่วนกลางของหมู่บ้านในการเพาะปลูก ไม่เคยไปศูนย์วิจัยฯ ของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ การทำแปลงเกษตรส่วนใหญ่อาศัยความรู้แบบดั้งเดิมและหาเพิ่มเติมจากเกษตรกรอำเภอ ทั้งนี้ ยังมีอีกหนึ่งตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่าเกษตรกรบางรายก็ยังคงทำการเกษตรตามวิถีชาวบ้านแบบเดิม ตัวอย่างเช่น (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D1, 29 กันยายน 2563) อาชีพปลูกผักสวนครัว ทำนาข้าวและอาชีพหลักคือ เพาะเลี้ยงเห็ดนางฟ้าขาย โดยริเริ่มเรียนรู้การเพาะเห็ดนางฟ้าด้วยตนเอง เพาะเลี้ยงช่วงแรก 200 ก้อน และขยายเพิ่มขึ้น ในปัจจุบัน เพาะเลี้ยงเห็ดนางฟ้า 1,000 ก้อน จากการสัมภาษณ์ นาย ง บอกว่าก็เคยไปศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ แต่ไปเพียงครั้งเดียว ซึ่งเขาคิดว่าการทำแปลงเกษตรที่ไม่มากนัก สามารถที่จะทำเองได้ และการทำแปลงเกษตรอินทรีย์ ก็สามารถเรียนรู้ได้ทั่วไป

ดังนั้น การทำงานร่วมกันของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้และเกษตรกรที่ไม่เป็นสมาชิก จึงเป็นการทำงานร่วมกันในบางครั้งบางคราวเพียงเท่านั้น แต่ก็ไม่ใช่เป็นการละทิ้งเกษตรกรในบริเวณใกล้เคียง เพราะการทำงานของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ที่จริงนั้น เป็นการทำงานกับภาคเอกชนและ

หน่วยงานภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ เป็นการทำงานเพื่อเรียกร้องสิทธิบางอย่างที่ชาวบ้านควรได้รับแต่กลับถูกเอารัดเอาเปรียบ ให้ได้รับความเป็นธรรม

5.3 กลุ่มที่สี่ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับตัวแสดงทางสังคมอื่น ๆ

การประสานงานร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งมีหลายหน่วยงานที่ร่วมมือและทำงานร่วมกันกับศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ กล่าวคือ พระครูพิทักษ์นันทคุณเจ้าอาวาสวัดอรัญญาวาส มูลนิธิอภัยเมืองน่าน และกลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคม ฯลฯ โดยตัวแสดงเหล่านี้ เข้ามามีบทบาทต่อการทำงานของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้จังหวัดน่าน

5.3.1 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับพระครูพิทักษ์นันทคุณ

เจ้าอาวาสวัดอรัญญาวาส จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันของพระและศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ โดย พระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาส วัดอรัญญาวาส จังหวัดน่าน เป็นผู้ริเริ่มชักชวนชาวบ้านให้เห็นคุณค่าของป่าและเริ่มอนุรักษ์ป่าที่อยู่ใกล้บ้านชุมชน จากนั้นจึงออกจาริกธรรมาจาริกทั่วจังหวัดน่าน เพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนให้เห็นโทษภัยของการทำลายป่า จึงกลายเป็นจุดเริ่มต้นใน การพัฒนาเป็น กลุ่มอภัยเมืองน่าน ขยายออกเป็นโรงเรียนชาวนา และแยกตัวออกมาเป็นศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ในปัจจุบัน ทั้งนี้ การทำงานที่ควบคู่กันไปของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับพระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาส วัดอรัญญาวาส เป็นการช่วยกันให้ความรู้ชาวบ้าน อบรมและลงมือปฏิบัติ ตัวอย่างเช่น การดูแลรักษาป่า การเดินทางตรวจทานการตัดไม้ทำลายป่าในเขตชุมชน การร่วมมือกันของชาวบ้านปลูกป่า กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยลงพื้นที่ได้ร่วมเดินป่าเพื่อปลูกป่าโยนเมล็ดพันธุ์พืชและสำรวจเส้นทางในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า พันธุ์พืชให้คงอยู่และเพิ่มขึ้นตามสภาพแวดล้อม ซึ่งการประสานงานร่วมกันจะมีการนัดหมายประชุม ระดมความคิดเห็นและความพร้อมด้านต่าง ๆ ในการทำงานร่วมกันดังนั้น จากที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับพระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาสวัดอรัญญาวาส เป็นการประสานงานร่วมกันที่ริเริ่มให้ชุมชนเห็นถึงคุณค่าการอนุรักษ์ป่า รวมทั้งความพยายามในการสร้างป่าให้คงอยู่และทำให้คนกับป่าสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้

ภาพ 14 การลงพื้นที่ปลูกป่าและสำรวจเส้นทางธรรมชาติ ต.กุ่มม่วง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ที่มา: ภาพโดยผู้วิจัย วันที่ 27 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2563

5.3.2 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับมูลนิธิฮักเมืองน่าน

การทำงานร่วมกันของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ ที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นรูปธรรมมากที่สุด คือ การทำงานร่วมกับมูลนิธิฮักเมืองน่าน “ฮักเมืองน่าน” เป็นชื่อกลุ่มองค์กรท้องถิ่นเมืองน่านที่รวมตัวกันเป็นเครือข่าย สร้างกิจกรรมเพื่อการจัดการตนเองอย่างเข้มแข็งทั้งในด้านสังคม วัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมของจังหวัดน่าน โดยสองหน่วยงานนี้จะมีการประสานงานกันอยู่ตลอด และทำงานควบกันไป ผู้วิจัยมองว่าเจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ เปรียบเสมือนเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฮักเมืองน่าน เนื่องจากเจ้าหน้าที่ทั้งสองหน่วยงานทำงานร่วมกันมายาวนาน ตั้งแต่ก่อตั้งเป็นกลุ่มฮักเมืองน่าน จาก การลงพื้นที่สัมภาษณ์ เจ้าหน้าที่มูลนิธิฮักเมืองน่าน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D6, 30 กันยายน 2563) พบข้อมูลที่น่าสนใจ กล่าวคือ ทางมูลนิธิฮักเมืองน่านและศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ ช่วยขับเคลื่อนประเด็นด้านนโยบายต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน เช่น นโยบายที่ดิน ชุมชนนำข้อมูลไปยืนยันสิทธิของชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่สำนักอุทยานแห่งชาติ จังหวัดน่าน นอกจากนี้ การทำงานของมูลนิธิฮักเมืองน่านที่น่าสนใจ คือ การใช้งานวิจัยเป็นหลักที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย ป่าไม้ ที่ดิน ทำร่วมกับสถาบันวิจัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทำข้อมูลป่าชุมชน เกิดการรวบรวมป่าชุมชน การแบ่งป่าแต่ละประเภทของชุมชนนั้น ๆ และสิ่งสำคัญในการประสานงานร่วมกันที่ประสบผลสำเร็จ คือ การสร้างความเข้าใจด้าน

กฎหมายให้ชาวบ้านเข้าใจ และร่วมกันศึกษา พ.ร.บ. ป่าชุมชน ป่าสงวน ป่าอนุรักษ์ จึงเห็นได้ว่าการทำงานร่วมกันของทั้งสองหน่วยงานได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี

ภาพ 15 มูลนิธิรักษ์เมืองน่าน

ที่มา: โดยผู้วิจัย วันที่ 19 เดือน ธันวาคม พ.ศ. 2563

ภาพ 16 ทำบุญครบ 30 ปี มูลนิธิรักษ์เมืองน่าน

ที่มา: โดยผู้วิจัย วันที่ 28 พฤศจิกายน 2563

ดังนั้น จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับมูลนิธิฮักเมืองน่าน เป็นความสัมพันธ์ที่ร่วมมือกันจนกลายเป็นการสร้างชุมชนที่เข้มแข็งหรือที่เรียกว่า “น่านจัดการตนเอง” ซึ่งการสร้างความสำเร็จในเรื่องของกฎหมายและนโยบายให้ชาวบ้านเข้าใจ ถือเป็นส่วนช่วยให้ชุมชนค่อยๆพัฒนาไปอย่างพร้อมเพรียงกัน

5.3.3 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้กับกลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคม

สำหรับกลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคม เป็นอีกกลุ่มที่สำคัญที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ เนื่องจากองค์กรเหล่านี้ ส่งผลโดยตรงต่อการทำงานและประสานงานของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้

1. นักวิชาการ

นักวิชาการถือเป็นตัวแสดงที่สำคัญในการเอื้อสิ่งใหม่ๆให้กับศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ นั้นคืองานวิจัยจากการศึกษาค้นคว้าของนักวิชาการเหล่านี้ ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาในระดับชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและยั่งยืนได้ ที่กล่าวไปข้างต้นการทำงานร่วมกันของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้และมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ตัวอย่างเช่นมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น ซึ่งการทำงานกับนักวิชาการและศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จึงเป็นการนำงานวิจัยไปสร้างความเปลี่ยนแปลงต่อชุมชน ต.เมืองจั้ง อ.ภูเพียง จ.น่าน

ภาพ 17 นักวิชาการจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยการประชุมร่วมกับศูนย์การเรียนรู้ใจไ้

ที่มา: โดยผู้วิจัย ณ ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน วันที่ 12 กันยายน 2563

2. นักกิจกรรมทางสังคม

ก่อนจะกลายมาเป็นศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ในปัจจุบันนั้น นักกิจกรรมทางสังคมเป็นตัวแสดงที่สำคัญต่อการก่อรูปขึ้นมา เพราะเกิดการรวมตัวกันของชาวบ้านจากกลุ่มเล็ก ๆ ที่เรียกร้องเรื่องการดูแลรักษาป่า โดยชุมชนและป้องกันการทำลายป่า จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ (นาย ฉ นามสมมติ) ทราบว่า จากการสร้างกลุ่มเครือข่ายเคลื่อนไหวกเล็ก ๆ เริ่มแรกมีเพียงสามสิบกลุ่มเท่านั้น แต่ปัจจุบันมีกลุ่มเข้าร่วมเกิดเป็นนักกิจกรรมทางสังคมมากกว่าแปดร้อยกลุ่ม ทั้งนี้ การทำงานของนักกิจกรรมทางสังคมกับศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จึงเป็นการประสานงานร่วมกันในลักษณะของการพูดคุยปรึกษากันและจัดประชุมร่วมกับชาวบ้าน ตัวอย่างเช่น การนัดนอกรอบเพื่อพูดคุยกันระหว่างเจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้และนักกิจกรรมทางสังคม ในประเด็นเรื่องของสิทธิที่ดินของชาวบ้าน เมื่อมีการพูดคุย ทางศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จะเป็นตัวแทนในการนำข้อมูลที่ได้ไปพูดคุยกับเจ้าหน้าที่กรมที่ดินอีกต่อ (นายสารวย ผลัดผล เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจัง) และจะมีการทำกำหนดการ เพื่อนัดหมายชาวบ้านให้เข้าร่วมการเสวนาพูดคุยถึงปัญหาดังกล่าวร่วมกัน ดังนั้น

ดังนั้น ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจโก้กับกลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคมจึงเป็นการทำงานร่วมกัน ที่ต่างฝ่ายต่างช่วยกัน เพื่อผลประโยชน์ของชุมชน สิ่งที่ผู้วิจัยเห็นได้ชัดจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบว่า การทำงานของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ส่วนใหญ่จะเป็นตัวกลางในการประสานงานให้กับหน่วยงานอื่น ๆ ที่ทำงานร่วมกันและให้การสนับสนุนทุกหน่วยงานอย่างเต็มที่

5.4 สรุป

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ ผู้วิจัยพบว่า ปฏิสัมพันธ์ของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ในช่วง พ.ศ.2557-2562 เป็นความพยายามที่จะต่อสู้ต่อรองกับอำนาจรัฐ และร่วมมือกับหน่วยงานเอกชนและหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อเรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรมให้กับเกษตรกร เนื่องจากเกิดความเหลื่อมล้ำเป็นอย่างมากต่อเรื่องของที่ดินทำกินที่ส่งผลกระทบต่อ การสร้างระบอบอาหาร ในพื้นที่ ตำบลเมืองจัง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน ดังนั้น ในบทสรุปของบทที่ 5 ผู้วิจัยค้นพบว่า รูปแบบความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจโก้และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ สามารถแบ่งกลุ่มความสัมพันธ์ออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ กลุ่มแรกความสัมพันธ์แบบให้ความรู้ กลุ่มที่สองความสัมพันธ์แบบปรึกษาหารือ และกลุ่มที่สามความสัมพันธ์แบบได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน โดยจะอธิบายดังนี้

กลุ่มแรกความสัมพันธ์แบบให้ความรู้

ความร่วมมือที่ที่ได้รับจากหลายภาคส่วนที่เข้ามาให้ความรู้แก่เกษตรกรที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ ตัวอย่างเช่น มหาวิทยาลัยต่าง ๆ หน่วยงานเอกชน มูลนิธิเอสซีจี เครือเจริญโภคภัณฑ์ ความสัมพันธ์ในรูปแบบดังกล่าวเป็นการอบรมให้ความรู้และการสาธิตให้แก่เกษตรกร รวมทั้งเป็นการพาเกษตรกรศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ ที่ตรงกับประเด็นหัวข้อที่เกษตรกรให้ความสนใจที่จะศึกษา

กลุ่มที่สองความสัมพันธ์แบบปรึกษาหารือ

ผู้วิจัยพบว่าความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นการปรึกษาหารือกันในลักษณะของการให้ความช่วยเหลือ โดยจะมีการพูดคุยและจัดประชุมกันที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ กล่าวคือ ประเด็นเรื่องของน้ำที่นำมาใช้เพื่อการเกษตรในฤดูหนาวตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน - เมษายน ของทุกปี น้ำจำเป็นสำหรับเกษตรกรอย่างมาก เนื่องจากจำเป็นต้องใช้ในการเพาะปลูก หมู่บ้านไหนอยู่ใกล้ที่กักเก็บน้ำก็พอไร่ นา ได้ แต่สำหรับพืชที่เชิงเขา ไม่สามารถที่จะเพาะปลูกได้ จึงเป็นที่มาของภูเขาหัวโล้น เพราะชาวบ้านจะเลือกปลูกข้าวโพดเพราะเป็นพืชทนแล้งได้ดี ทั้งนี้รวมไปถึงประเด็นเรื่องของสิทธิที่ดินทำกิน ผู้วิจัยสังเกตจากการลงพื้นที่ พบว่า มีการปรึกษาหารือกันตลอดเป็นระยะ เพื่อติดตามผล เพราะในแต่ละกรณีที่เกิดขึ้น ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน และไม่มีที่ดินทำกิน ส่งผลให้เกิดการรุกพื้นที่ป่า ดังนั้น ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จึงเป็นตัวแสดงหลักที่เข้ามาประสานงานและเป็นตัวแทนของชาวบ้านเพื่อเรียกร้องความเป็นธรรม

กลุ่มที่สามความสัมพันธ์แบบได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ ความสัมพันธ์แบบได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจโก้และเอกชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน กล่าวคือ ผู้วิจัยพบว่า ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้และลงทุนการสาธิตบางอย่างให้กับเกษตรกร ตัวอย่าง การทำหมูลุ่ มูลนิธิเอสดีจี ได้นำน้ำเชื้อและลูกหมูสุกร มอบให้ศูนย์การเรียนรู้โจโก้และเกษตรกร พร้อมทั้งได้ทำการวิจัยเรื่องหมูไปพร้อม ๆ กับการเลี้ยงของเกษตรกร จึงกลายเป็นการได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ ยังรวมไปถึงเรื่องธนาคารน้ำใต้ดิน โดยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจร.) ที่เข้ามาช่วยเหลือให้ความรู้สาธิตการทำธนาคารน้ำใต้ดิน พร้อมทั้งนำอุปกรณ์การทำมาทำให้แก่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ได้ทดลองทำ ซึ่งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี (มจร.) ได้รับผลประโยชน์ในเรื่องของการทำโครงการวิจัย จึงทำให้ได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น จากการลงพื้นที่ ผู้วิจัยพบว่า ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ต่อสู้ต่อรองกับอำนาจของภาครัฐและร่วมมือกับเอกชน (กลุ่มทุน) จึงจะเห็นได้ว่า ที่ผ่านมาศูนย์การเรียนรู้โจโก้จัดรูปแบบความสัมพันธ์กับกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ แบบหลากหลาย เพื่อการดำรงอยู่ของศูนย์การเรียนรู้โจโก้และการดำเนินชีวิตของเกษตรกร

ดังนั้น เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนต่อกระบวนการทำงานที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ใช้ขับเคลื่อนเพื่อสร้างระบอบอาหารให้กับชุมชนตำบลเมืองจาง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ผู้วิจัยได้แบ่งกระบวนการ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน สรุปความเป็นมาตั้งแต่ บทที่ 4 -5 ดังนี้

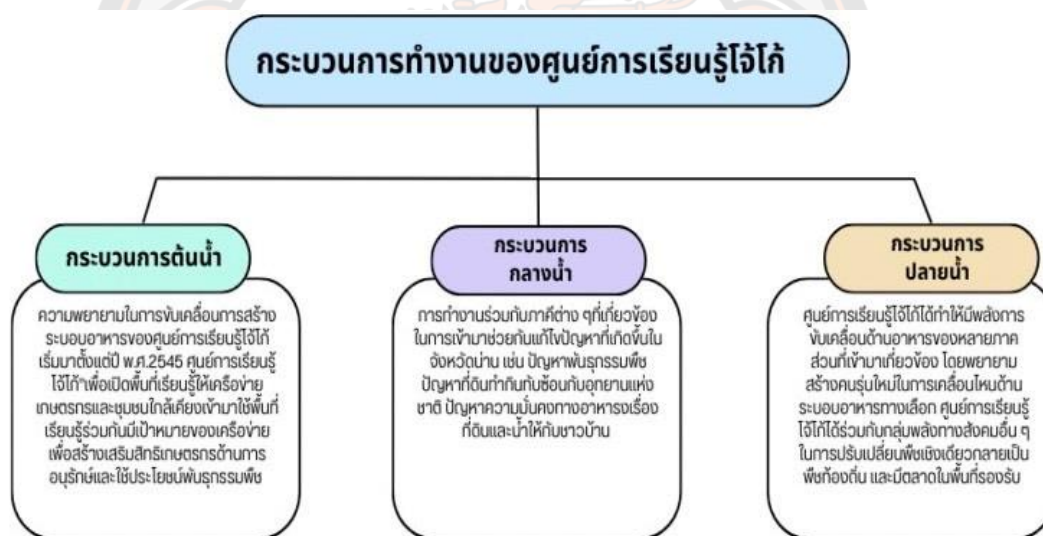
กระบวนการ “ต้นน้ำ” ความพยายามในการขับเคลื่อนการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ เริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 ทางชมรมอนุรักษ์พืชพื้นบ้าน จังหวัดน่าน ได้ปรับเปลี่ยน

บทบาทเป็น “ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้” เพื่อเปิดพื้นที่เรียนรู้ให้เครือข่ายเกษตรกรและชุมชนใกล้เคียงเข้ามาใช้พื้นที่เรียนรู้ร่วมกัน ทั้งนี้เป้าหมายของเครือข่ายเพื่อสร้างเสริมสิทธิเกษตรกรด้านการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์พันธุกรรมพืช โดยผ่านการเสริมสร้างเกษตรกรด้านเกษตรกรรมยั่งยืน มีกรอบการทำงาน 3 ประเด็นใหญ่ กรอบการทำงานที่ 1 การขับเคลื่อนนโยบายโดยชุมชน ผ่านการสร้างพื้นที่เกี่ยวข้องเพื่อช่วยหนุนชุมชนในการปรับเปลี่ยนเชิงนโยบายและเชิงสถาบันองค์กร กรอบการทำงานที่ 2 หนุนเสริมชุมชนด้านกระบวนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อเกษตรกรได้เรียนรู้ระหว่างสมาชิกในชุมชน กรอบการทำงานที่ 3 การสร้างเครือข่ายโดยประสานกับผู้เชี่ยวชาญ สถาบันท้องถิ่น และแหล่งสนับสนุนอื่น ๆ เช่น ภาคเอกชน ประชาสังคม เพื่อสนับสนุนชุมชนในการอนุรักษ์ พัฒนา และใช้ประโยชน์จากพันธุกรรมพืช ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่ากรอบการทำงานทั้ง 3 กรอบ เน้นกระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ผสมผสานองค์ความรู้ท้องถิ่นและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ รวมถึงการสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และทำให้ชาวบ้านเข้มแข็ง ซึ่งมีการรวบรวมข้อมูลและสร้างกติกาเพื่อจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของนโยบาย การติดต่อประสานงานกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ เช่น ไร่ไ้ป่านาน กรมป่าไม้ คณะอนุกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) มูลนิธิภูฟ้า เครือข่ายทางวิชาการและงานวิจัยกับมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น จุฬาลงกรณ์วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพระจุลจอมเกล้าลาดกระบัง เพื่อต้องการสร้างกลุ่มให้มีขนาดใหญ่ขึ้น มีกระบอกเสียงในการเจรจาต่อรองกับภาครัฐต่อนโยบายที่ไม่เป็นธรรมและเอารัดเอาเปรียบประชาชนมากขึ้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่ากระบวนการ “ต้นน้ำ” เป็นการสร้างเครือข่ายให้เข้มแข็งในการเป็นรากฐานของระบอบอาหาร

สำหรับกระบวนการ “กลางน้ำ” คือการทำงานร่วมกับภาคีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการเข้ามาช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดน่าน เช่น ปัญหาพันธุกรรมพืช ปัญหาที่ดินทำกินทับซ้อนกับอุทยานแห่งชาติ ปัญหาความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงปัญหาการพัฒนาอาชีพ ซึ่งศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ได้เล็งเห็นถึงการเริ่มแก้ปัญหาดังกล่าวที่ต้นเหตุอย่างชุมชนเป็นที่แรก จึงได้มีการพัฒนาหลักสูตรการผสมพันธุ์ข้าว การจัดการเมล็ดพันธุ์พืชผัก การผลิตจุลินทรีย์ท้องถิ่น การเลี้ยงหมูหลุม และเชื่อมเครือข่ายการพัฒนาข้อมูลและการเข้าถึงเรื่องที่ดินและน้ำให้กับชาวบ้าน โดยในส่วนของที่ดินศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้ได้ร่วมมือกับธนาคารกสิกร โดยมี คุณบัณฑูร ล่ำซำ เป็นผู้สนับสนุนอุปกรณ์การเดินสำรวจและโปรแกรมสำหรับจัดทำแผนที่ ในการสำรวจภาคพื้นดินและภาพถ่ายทางอากาศประกอบพร้อมด้วย ซึ่งในการจัดทำได้มีการนำเทคโนโลยีด้านการจัดทำแผนที่ภูมิสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ซึ่งสามารถทำแบบจำลอง 3 มิติ แสดงความสูงต่ำของภูมิประเทศและทิศทางการไหลของ กระแสน้ำ อันจะทำให้การวางแผนและกำหนดพิกัดจัดสร้างอ่างเก็บน้ำ ฝาย หลุมขมมครก หรือธนาคารน้ำเป็นไปได้อย่างถูกต้อง และบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ปรับเปลี่ยนวิถีการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวให้กลายเป็นการเพาะปลูกพืชแบบระบอบอาหารทางเลือก ซึ่งศูนย์การเรียนรู้ไร่ไ้เป็นผู้รับผิดชอบในกระบวนการดังกล่าว

สุดท้าย **กระบวนการ “ปลายน้ำ”** ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ได้ทำให้มีพลังการขับเคลื่อนด้านอาหารของหลายภาคส่วนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยพยายามสร้างคนรุ่นใหม่ในการเคลื่อนไหวด้านระบอบอาหารทางเลือก ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายทั้งแนวตั้งและแนวนอน นอกจากนี้ ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ได้ร่วมกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ ในการปรับเปลี่ยนพืชเชิงเดี่ยวกลายเป็นพืชท้องถิ่น และมีตลาดในพื้นที่รองรับ ทำให้เห็นในเรื่องของสิทธิที่เป็นธรรมต่อเกษตรกรและเห็นถึงความสำคัญของความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหารเกิดขึ้น ดังนั้น กลไกตลาดที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นการสร้างระบบเศรษฐกิจที่เกษตรกรเข้าสู่วงจรของเอกชน เช่น การส่งขาย ผัก ผลไม้ พืชทอง ให้กับ เลมอนฟาร์ม เป็นประจำทุกสัปดาห์และตลาดในชุมชน สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้บริโภคสามารถทราบได้ว่าสิ่งที่ได้กินเข้าไปในแต่ละมื้อนั้นมีที่มาจากไหน ใครเป็นผู้ผลิต

ภาพ 18 กระบวนการทำงานของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้

ที่มา: โดยผู้วิจัย

กล่าวโดยสรุป ทิศทางในการศึกษาวิทยานิพนธ์นี้ ความรู้ในแง่ระบอบอาหารไม่เพียงพอจากการทบทวนวรรณกรรมและการลงพื้นที่ ผู้วิจัยเห็นว่า การทำความเข้าใจการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน คำอธิบายเหล่านั้นยังไม่เพียงพอ เพราะเป็นการใช้แนวคิดทฤษฎีเรื่อง “ระบอบอาหาร” อธิบายเฉพาะค่านิยมและบริบทระดับสากลเท่านั้น แต่ในงานของผู้วิจัยถกเถียงในประเด็นที่ใช้กรณีศึกษาของประเทศไทย ที่มีศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้เป็นตัวแสดงหลักใน

การสร้างระบอบอาหาร ความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร ถึงแม้ว่าในตอนนี้จะยังไม่ถึงเป้าหมายแต่มีความพยายามที่จะสร้างระบอบอาหารและได้เริ่มมานานแล้ว ในอนาคตจะเป็นไปในทิศทางใดต้องติดตามดูกระบวนการทำงานดังกล่าว ซึ่งในบทถัดไปผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นถึงการสร้างระบอบอาหารแบบทางเลือกของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้เก้ จังหวัดน่าน

บทที่ 6

ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่กับระบอบอาหารแบบทางเลือก

บทนำ

บทที่ 6 นี้ มีเป้าหมายหลัก เพื่ออธิบายและวิเคราะห์ความพยายามในการสร้างระบอบอาหารแบบบรรษัท (ระบอบอาหารยุคที่ 3) ผ่านแนวคิดระบอบอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวมของอันโตนิโอ กรัมซี ทั้งในระดับประเทศและในระดับท้องถิ่นที่ใช้ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่เป็นกรณีศึกษาในบทที่ผ่านมาและได้ชี้ให้เห็นถึงการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม

ทั้งนี้ นอกจากเพื่อตอบคำถามในข้อที่ 2 ของงานวิจัยนี้แล้ว ข้อค้นพบผลที่ได้จากการสังเคราะห์ผ่านแนวคิดทฤษฎี 2 แนวคิดดังกล่าว นำไปสู่การสร้างคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ต่อความพยายามสร้าง “ระบอบอาหารทางเลือก” เกิดขึ้นมาหลายทศวรรษในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ในช่วง พ.ศ.2488 - 2516 ผลผลิตการเกษตรของสหรัฐอเมริกาไม่ได้เป็นเพียงสินค้าตอบสนองการบริโภค แต่ได้กลายมาเป็นวัตถุดิบให้แก่สินค้าอุตสาหกรรม และทำให้ผลผลิตกระจายไปออกไปทั่วโลก ในช่วงนี้การสะสมทุนของประเทศมหาอำนาจ ไม่ได้เกิดจากการแลกเปลี่ยนภาคการเกษตรและอุตสาหกรรม แต่เกิดจากการควบคุม และการแข่งขันจากภายนอกโดยมาตรการต่าง ๆ ของภาครัฐ ภายหลังบรรษัทเหล่านี้ได้เติบโตกลายมาเป็นบรรษัทข้ามชาติ ในคริสต์ทศวรรษที่ 1970 บรรษัทข้ามชาติเหล่านี้ได้ขยายเข้าไปในพื้นที่ห่างไกลจากยุโรป และประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries : NICS) ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงการผลิตอาหารในช่วงนี้สัมพันธ์กับการเปลี่ยนผ่านในภาคเกษตรกรรมของประเทศไทยด้วย โดยเริ่มต้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520 - 2524) ที่มีการเติบโตของอุตสาหกรรมเกษตร ประเทศไทยหันมาทำเกษตรกรรมในเชิงการค้า โดยเป็นผู้ผลิตสินค้าภาคเกษตรที่สำคัญหลายชนิด เช่น ข้าว ยางพารา ข้าวโพดสัตว์ มันสำปะหลัง เป็นต้น และยังเกิดการขยายตัวพื้นที่เพาะปลูกควบคู่ไปกับการใช้ปัจจัยการผลิตหรือเทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ด้วย ดังนั้น ในส่วนของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่จังหวัดน่าน จึงเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และแลกเปลี่ยน ระหว่างคนในชุมชนที่สามารถสร้างระบอบอาหารทางเลือกให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนได้

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งประเด็นการนำเสนอออกเป็น 4 หัวข้อหลัก ดังนี้ 1) ระบอบอาหารแบบบรรษัทกับผลกระทบต่อศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน 2) การสร้างระบอบอาหารในกรอบของรัฐเสรีนิยมใหม่ 3) ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ ยุทธวิธี และการปรับตัวต่อระบอบอาหารทางเลือก และ 4) สรุป

6.1 ระเบียบอาหารแบบบริษัทกับผลกระทบต่อศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ จังหวัดน่าน

ยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เงินดอลลาร์อเมริกันเป็นเงินตราสำรองระหว่างประเทศ แต่ค่าเงินถูกกำหนดตายตัว และการเคลื่อนย้ายทุนถูกจำกัดภายใต้ข้อตกลงระบบการจัดการการเงิน เบรตตันวูดส์ (bretton woods system) สภาพคล่องระหว่างประเทศขึ้นอยู่กับความช่วยเหลือต่างประเทศไม่ว่าเศรษฐกิจและอาหาร กระนั้น ภายใต้ระบอบนี้บริษัทข้ามชาติได้ละเมิดการควบคุมของเบรตตันวูดส์ โดยฝากรายรับไว้ต่างประเทศในสกุลเงินยุโรป ซึ่งมีศูนย์กลางที่ลอนดอน (London) อนึ่งเมื่อเกิดกรณีหนี้เสริมผ่านค่าใช้จ่ายทางการทหารของสหรัฐอเมริกา เงินยูโรเติบโตหลายร้อยเท่า ในทศวรรษ 1960 (พ.ศ.2503) ก่อนให้เกิดความกดดันต่อความสามารถของเงินดอลลาร์และความต้องการแลกเปลี่ยนทองคำ (Helleiner, 1996, pp. 111-119) ทำให้เกิดการตัดสินใจของประธานาธิบดีริชาร์ด นิกสัน (Richard Nixon) ที่จะยุติระบบเบรตตันวูดส์ จึงนำมาสู่ระเบียบอาหารยุคที่ 3 (ดูในบทที่ 3 หน้า 51) ที่บริษัทกลายเป็นตัวแสดงหลักระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม ยุคการเริ่มต้นของก่อตั้งเป็นแนวคิด “ระเบียบอาหาร” (food regimes) คือการมองภาพของบทบาทผู้ผลิตและผู้บริโภคทั้งระบบ ตั้งแต่การผลิต การบริโภค และการขยายพืชผลทางการผลิตที่ปัจจุบันพบว่าระบบอาหาร (food system) มักขึ้นอยู่กับบริษัทขนาดใหญ่ กล่าวคือ ระเบียบอาหารแบบบริษัท (corporate food regime) เข้ามามีบทบาทและมีอิทธิพลต่อรูปแบบการผลิต รวมถึงทางเลือกในการบริโภคอาหาร แนวคิดระเบียบอาหารพยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงบทบาทของอาหารและการเกษตรในการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก ตั้งแต่การวิเคราะห์ระเบียบอาหารใน พ.ศ.2413 โดยการริเริ่มของ McMichael (1996)

ระเบียบอาหารแบบบริษัทแสดงให้เห็นถึงจุดพลิกผันใหม่ของประวัติศาสตร์การเมืองและกระบวนการ การผลิตอาหารและการขนส่งอาหาร โดยรัฐเปลี่ยนจากการเป็นผู้จัดการตลาดรัฐกลายเป็นรัฐที่รับใช้ตลาดแทน บริษัทข้ามชาติพยายามผลักดันรูปแบบการส่งออกทางการเกษตรให้กลายเป็น “กระบวนการทำให้การเกษตรเป็นเรื่องระหว่างประเทศรูปแบบใหม่” (new internationalization of agriculture) (Raynolds, 1993) ทั้งนี้ ฟรีดแมน (Friedmann) เรียกรัฐต่าง ๆ เหล่านี้ว่า “ประเทศเกษตรกรรมใหม่” (NACs) เป็นคู่กับประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (newly industrialized country : NICs) ซึ่งเน้นย้ำถึงบทบาทในการเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางอาหารเกษตรในเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศ (Friedmann, 2021, pp. 65-93) ด้วยเหตุนี้ระเบียบอาหารแบบบริษัทจึงส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตอาหารทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยด้วย กล่าวคือ ต้นทศวรรษ 1990 การจัดซื้อวัตถุดิบเกี่ยวกับอาหารที่ทำโดยบริษัทข้ามชาติปรากฏเด่นชัดสุดในเรื่องของเทคโนโลยีด้านการปรับแต่งเมล็ดพืช การเก็บรักษาด้วยความเย็นและการขนส่งผักผลไม้ นอกฤดูฤดูกาลหรือตลอดทั้งปี ทั้งนี้ ผู้เขียนมองว่า กระบวนการแปลงวงจรอาหารให้เป็นกระบวนการข้ามชาติมีการจัดการโดยการเมืองและเทคโนโลยีอุตสาหกรรมเกษตรที่เกี่ยวกับ

ระบอบอาหารหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา โดยบริษัทเข้ายึดครองระบบการผลิตอาหารภายในประเทศของหลายประเทศทั่วยุโรปและเอเชีย (รวมถึงเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และส่วนปัจจัย การผลิตที่เป็นสารเคมี) เพราะฉะนั้น กล่าวได้ว่า ระบอบอาหารแบบบริษัท เป็นแนวคิดที่มุ่งชี้ให้เห็นโครงสร้างการผลิตและการบริโภคอาหารของโลกที่ถูกกำกับด้วยกรอบของทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ (Friedmann, 1982)

อย่างไรก็ตาม ระบอบอาหารแบบบริษัทส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตอาหารทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย กล่าวคือ ต้นทศวรรษ 1990 (พ.ศ.2533) การจัดซื้อวัตถุดิบเกี่ยวกับอาหารที่ทำโดยบริษัทข้ามชาติปรากฏเด่นชัดที่สุดในเรื่องของเทคโนโลยีด้านการปรับแต่งเมล็ดพืช การเก็บรักษาด้วยความเย็น ละการขนส่งผักผลไม้ นอกฤดูฤดูกาลหรือทั้งปี นอกจากนี้บริษัทข้ามชาติทำสัญญากับชาวนาในโลที่สาม ที่ผลิตพืชนอกฤดูฤดูกาลและการแปรรูปอาหาร ตัวอย่าง น้ำผลไม้ ผลไม้กระป๋อง ผักแช่แข็ง เนื้อบรรจุกล่อง และไก่เป็นชิ้นๆ เพื่อจะขยายซูเปอร์มาร์เก็ตในยุโรป อเมริกาเหนือและเอเชียแปซิฟิก ทำให้กระบวนการระดับโลกนี้เป็น “การปฏิวัติเขียวครั้งที่สอง” (DeWalt, 1985) ทั้งนี้ ผู้วิจัยมองว่า กระบวนการแปลงวงจรอาหารให้เป็นกระบวนการข้ามชาติมีการจัดการโดยการเมืองและเทคโนโลยีอุตสาหกรรมเกษตรที่เกี่ยวกับระบอบอาหารหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา โดยบริษัทเข้ายึดครองระบบการผลิตอาหารภายในประเทศของหลายๆประเทศทั่วยุโรปและเอเชีย (รวมถึงเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และส่วนปัจจัยการผลิตที่เป็นสารเคมี) เพราะฉะนั้น กล่าวได้ว่า ระบอบอาหารแบบบริษัท มองโครงสร้างการผลิตและการบริโภคอาหารของโลกที่ถูกกำกับด้วยกรอบของทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ (Friedmann, 1982)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้ศึกษาเห็นว่า บริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporation : TNCs) เป็นตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (on-state actors) ที่เข้ามาส่งเสริมการผลิต เพื่อตอบสนองกลไกตลาดและความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ รวมทั้งประเทศไทยที่กลุ่มบริษัทเอกชน อย่างเครือเจริญโภคภัณฑ์ ที่ดำเนินธุรกิจมาตั้งแต่ พ.ศ.2464 และเริ่มขยายกิจการหลังมีการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจ (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1) ที่สนับสนุนการทำเกษตรเชิงเดี่ยวในรูปแบบอุตสาหกรรม โดยในช่วงปฏิวัติเขียว ตั้งแต่ พ.ศ.2504 ผู้ประกอบการคนไทยดำเนินธุรกิจปุ๋ยเคมีควบคู่กับการเป็นตัวแทนจำหน่ายสารเคมีกำจัดศัตรูพืชจากบริษัทข้ามชาติ เมื่อตลาดเติบโตขึ้นจึงมีการลงทุนของบริษัทข้ามชาติมาตั้งสาขาของตนเองในประเทศ เช่น บริษัทมอนซานโต้ (monsanto company) พ.ศ.2511 และไบเออร์ครอปไซน์ พ.ศ.2525 (ปัจจุบันชื่อ ไบเออร์ไทย Bayer Thailand) เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ จะเห็นได้ว่า ปัญหาความทำลายของระบอบอาหารแบบบริษัทที่ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรมของไทย เป็นจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจอาหาร ในฐานะที่เป็นระบอบมุมมอง การแลกเปลี่ยนระหว่างภาคการเกษตรกับภาคอุตสาหกรรม (manufactures) ในทัศนะของ

Friedmann and McMichael กล่าวว่า การเคลื่อนออกมาจากการครอบงำโดยรัฐมาอยู่ภายใต้การครอบงำโดยทุนหรือบริษัทข้ามชาติ ดังนั้น ความท้าทายของระบบอาหารแบบบริษัทที่ส่งผลกระทบต่อภาคเกษตรของไทยเป็นจุดเริ่มต้นของการทำความเข้าใจอาหาร ในฐานะที่เป็นระบบ โดยมุมมองการแลกเปลี่ยนระหว่างภาคการเกษตรกับภาคอุตสาหกรรมที่ได้จากทัศนะของ Friedmann และ McMichael ชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนออกมาจากการครอบงำโดยรัฐ มาอยู่ภายใต้การครอบงำโดยทุนหรือบริษัทข้ามชาติ ดังจะเห็นได้จากปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในภาคเหนือของประเทศไทย และส่งผลต่อจังหวัดน่านใน หัวข้อต่อไป

6.1.1 สถานการณ์ทางอาหารกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายภาคการเกษตรที่ส่งผลต่อชุมชนและศูนย์การเรียนรู้วิถี

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง การรัฐประหาร พ.ศ.2557 สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่าปัญหาทางการเมืองเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจ พบว่า อัตราการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศก่อนรัฐประหารและหลังรัฐประหาร กล่าวคือ พ.ศ. 2555 อัตราการเติบโตจีดีพีอยู่ที่ 6.5% และ พ.ศ. 2556 อยู่ที่ 2.9% หลังรัฐประหาร 6-7 ปี โดยใน พ.ศ.2563 ติดลบ -6.1% (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564) ผลกระทบจากการรัฐประหาร พ.ศ.2557 ได้สร้างความเสียหายและการสูญเสียโอกาสทางเศรษฐกิจและความมั่นคงทางอาหารเป็นอย่างมาก

6.1.1.1 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายภาคการเกษตรช่วง พ.ศ. 2557-2562

ทั้งนี้ สืบเนื่องจาก เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2558 พลเอกประยุทธ์จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวในเวทีจุดประกาย “สานพลังประชารัฐเพื่อเศรษฐกิจฐานราก” ที่ศูนย์ประชุมอิมแพค เมืองทองธานี ว่าเป็นการเดินหน้าขับเคลื่อนประเทศชาติตามยุทธศาสตร์ประชารัฐแทนประชาชนที่เน้นการพัฒนาในเรื่องของการทำอย่างไร หนึ่งไร่ให้ได้เงินหนึ่งแสน การให้มี 1 บริษัท 1 ชุมชนเพื่อสร้างระบบการผลิตและการตลาดในชุมชนให้เข้มแข็งการให้ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ร่วมในการเข้ามากระจายสินค้าทางการเกษตร กระตุ้นให้เกิดการจ้างงานในชุมชน (มติชน, 2559) เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยมองว่า การนำประชารัฐเข้ามาดูแลในเรื่องของสินค้าเกษตร ทั้งโครงสร้างการผลิตและโครงสร้างตลาด ตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศที่มีความร่วมมือจากรัฐและบริษัทเอกชนขนาดใหญ่ ย่อมต้องอาศัยหลักเรื่อง “ความโปร่งใส” ในการดำเนินการอย่างยิ่ง เพื่อลดคำถามจากสังคม จึงนำมาสู่ข้อท้าทายที่ว่ารัฐบาลปัจจุบันพร้อมที่จะเปิดให้มีการตรวจสอบอย่างเสรีหรือไม่ โดยเฉพาะสำหรับบริษัทขนาดใหญ่ที่ถูกตั้งคำถามจากสังคมในเรื่องของการผูกขาดระบบเกษตรกรรมจากต้นทางไปจนถึงปลายทาง กล่าวคือ ตั้งแต่กระบวนการกำหนดนโยบายภาคการเกษตรสู่การปฏิบัติของเกษตรกร

สำหรับนโยบายภาคการเกษตรที่มาจากภาครัฐ ผู้เขียนมองว่า ปัจจุบันรัฐไม่ใช่ตัวแสดงหลักเพียงหนึ่งเดียวอีกต่อไป แต่มีบทบาทของภาคเอกชนหรือบริษัทข้ามชาติขนาดใหญ่เข้ามาเป็นตัวแสดงที่สำคัญในระบบเศรษฐกิจ โดยบริษัทเหล่านี้ มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาลอย่างมากผ่านกระบวนการ “ล็อบบี้” จนทำให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างบริษัทข้ามชาติและรัฐบาล ในการควบคุมกระบวนการผลิตจนถึงการรูปแบบและการบริโภค นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่านวัตกรรมด้านวิทยาศาสตร์อย่าง “เทคโนโลยีพันธุวิศวกรรม” ซึ่งมาพร้อมกับความเข้มข้นของการคุ้มครองสิทธิทรัพย์สินทางปัญญา ที่ทำให้สิ่งที่เคยเป็นสมบัติตามธรรมชาติและส่วนรวมอย่าง “เมล็ดพันธุ์พืช” กลายเป็นสิ่งที่มีกรรมสิทธิ์โดยที่ผู้ครอบครองก็คือกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่เพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น ทั้งนี้ ประชาชนและเกษตรกรจำนวนมากกำลังได้เห็นอำนาจนิยมแบบเบ็ดเสร็จในด้านอาหาร บริษัทไม่กี่แห่งสามารถคุมห่วงโซ่อาหารตลอดทั้งสายและปิดกั้นทำลายทางเลือกต่าง ๆ ทำให้ประชาชนไม่อาจเข้าถึงอาหารที่หลากหลาย (วันทนา ศิวะ. 2545 น. 40-41) ด้วยความตั้งใจที่จะทำลายตลาดท้องถิ่นเพื่อสร้างระบบผูกขาดเมล็ดพันธุ์และอาหาร

ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายภาคการเกษตร เมื่อมองจากมิติการสร้างระบอบอาหารอย่างรอบด้านทั้งจากพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน และพื้นที่อื่นที่ประสบปัญหาต่อการสร้างระบอบอาหารในประเทศไทย พบว่า การที่ทุกคนได้รับอาหารอย่างเพียงพอโดยไม่สนใจว่ากระบวนการผลิตอาหารนั้นมาจากการทำลายธรรมชาติ มาจากการผูกขาดปัจจัยการผลิต มาจากความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกษตรกรรายย่อยต้องเป็นผู้แบกรับภาระความเสี่ยง หรือมาจากระบบการกระจายอาหารที่ผูกขาดรวมศูนย์ เป็นเรื่องที่ไม่อาจยอมรับได้ เพราะในที่สุดแล้วระบอบอาหารเช่นนี้ ไม่ใช่ระบอบอาหารที่มั่นคงและยั่งยืน ดังที่ เมื่ออุตสาหกรรมอาหารเติบโตขึ้นเกษตรกรรายย่อยล่มสลาย หลายประเทศกลับประสบกับปัญหาโภชนาการ ขาดความหลากหลายของอาหาร ประสบกับปัญหาความไม่ปลอดภัยทางอาหาร รูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็ผลผลิตจากเกษตรกรรมเคมีเชิงเดี่ยวหรือการนำพันธุวิศวกรรมมาใช้ในการเกษตร กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยมองว่าการสร้างระบอบอาหารที่นำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารหรือระบอบอาหารทางเลือก คือการที่ประชาชนทุกคนทั้งเกษตรกรและผู้บริโภคมีอำนาจในการกำหนดระบบอาหารที่ตนเองต้องการไม่ปล่อยให้อำนาจหนึ่งอำนาจใดครอบงำระบอบอาหาร เพื่อให้ทุกคนมีอาหารอย่างเพียงพอต่อการบริโภค ปลอดภัย หลากหลาย และเผชิญหน้ากับวิกฤตต่าง ๆ ได้

6.1.2 ผลกระทบจากนโยบายภาคการเกษตรที่มีต่อศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นถึงนโยบายภาคการเกษตร กล่าวคือ แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560 – พ.ศ.2564) เป็นส่วนหนึ่งของแผนยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ ระยะ 20 ปี (พ.ศ.2560 – พ.ศ.2579) ถือเป็นกรอบแนวทางสำคัญ ในการขับเคลื่อนการพัฒนาภาคการเกษตรในระยะ 5 ปีแรก (พ.ศ.2560 - พ.ศ.2564)ที่

สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยแผนพัฒนาการเกษตรได้เน้นความสำคัญกับการพัฒนาเกษตรกรให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีการรวมกลุ่มเป็นสถาบันเกษตรกรในชุมชนต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้สามารถดำเนินงานในรูปของธุรกิจเกษตรที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2559, น. 2) อย่างไรก็ตาม นโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ จังหวัดน่าน จึงเป็นเรื่องของนโยบายที่ดิน การจัดสรรที่ดินและบริหารจัดการที่ดินเพื่อเกษตรกรรม นโยบายแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตร การบริหารน้ำในแต่ละช่วงฤดูให้กับเกษตรกร นโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรผู้ผลิต โดยตรงการจัดหาตลาดรองรับการผลิตและระบบขนส่งโลจิสติกส์ฯ สิ่งเหล่านี้ จึงสามารถทำให้เกษตรกรอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาภาครัฐหรือบริษัทมหาชนเกินไป

ด้วยเหตุนี้ จากแผนพัฒนาการเกษตรข้างต้น ผู้เขียนมองว่า สิ่งแรกที่ต้องทำความเข้าใจต่อเกษตรกร จังหวัดน่าน คือ นโยบายเรื่อง ที่ดิน ซึ่งจังหวัดน่านมีพื้นที่อุทยานแห่งชาติมาก มักเกิดปัญหาเรื่องพื้นที่ทำกินทับซ้อนระหว่างอุทยานแห่งชาติกับชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง ทั้งนี้ สำหรับเกษตรกรระวางใกล้เคียงศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ แถบอำเภอกู่เพียงและอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เขตป่าไม้ ที่อยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้และร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ หรือ สคทช. ภายใต้โครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล (คทช.) (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล A1, 11 ธันวาคม พ.ศ.2563) การดำเนินงานของ คทช. มุ่งเน้นการจัดที่ดินทำกินให้กับชุมชนเป็นหลักในลักษณะแปลงรวม โดยมีให้กรรมสิทธิ์ แต่อนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐเป็นกลุ่มหรือชุมชน ตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่ คทช. กำหนดในรูปแบบสหกรณ์หรือรูปแบบอื่นที่เหมาะสม โดยราษฎรแต่ละรายสามารถถือครองที่ดินได้ตามความเหมาะสม แต่ต้องไม่เกินรายละ 20 ไร่ (กระบวนการจัดการที่ดินทำกินให้ชุมชน ตามนโยบายรัฐบาล, สำนักงานจัดการที่ดินของรัฐ, 2557)

6.1.3 การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและนโยบายภาคการเกษตรที่ส่งผลต่อ จังหวัดน่าน

กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่ดินและประเด็นด้านความมั่นคงทางอาหารในจังหวัดน่าน ช่วงยุคหลังป่าถูกทำลายไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับกลุ่มชาวบ้านที่ต้องการปกป้องรักษาทรัพยากรของชุมชนเท่านั้น ภาครัฐเองก็ได้กำหนดนโยบายการควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้กับชุมชนด้วยวิธีการประกาศขยายเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติในจังหวัดน่าน จนเกิดข้อกังวลต่อกลุ่มชาวบ้านถึงความไม่มั่นคงต่อสิทธิและเสรีภาพในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดินที่เคยเป็นอยู่ของชุมชน (โอฬาร อ่องพะ และคณะ, 2565, น. 352) เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลงจากการขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้และที่ดินในจังหวัดน่าน รวมถึงผลกระทบต่อเศรษฐกิจ สังคม ทำให้พื้นที่ป่าลดลงอย่างรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนำไปสู่การออกแบบกระบวนการทำงาน เพื่อแก้ไขปัญหาความซับซ้อนและหลากหลายของกลุ่มผลประโยชน์หรือแม้กระทั่งการมีปฏิสัมพันธ์เชิงอำนาจกับตัวแสดงต่าง ๆ ในสังคม เริ่มมีการปรับ

กลไกการทำงานใหม่ โดยมีภาคธุรกิจเอกชน สถาบันการศึกษา กลไกราชการ รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระราชดำริต่าง ๆ ได้เข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนในระดับจังหวัดมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกันจะเห็นได้ว่า กลไกการขับเคลื่อนภาคประชาชน องค์กรชาวบ้านในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการด้านความมั่นคงทางอาหารก็ปรับรูปขบวนองค์กรของตนเองไปทั้งการทำทนายและต่อรองกับกลไกใหม่ ๆ ที่เข้ามายุทธวิธีที่สำคัญคือการเข้าสู่พื้นที่กลไกทางการ (formal structure) มากยิ่งขึ้น ดังเช่น การทำความเข้าใจบทบาทศูนย์การเรียนรู้โจโก้ในประเด็นการสร้างระบอบอาหารในจังหวัดน่านในครั้งนี้

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า นโยบายภาคการเกษตรและอาหารของรัฐบาลคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (หลังรัฐประหาร พ.ศ. 2557) ได้กลายเป็นพื้นที่ซึ่งกลุ่มทุนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและอาหารของประเทศไทย โดยกลุ่มทุนเหล่านี้มีตัวแทนเข้ามาทำหน้าที่ในรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย เพื่อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ทาง การเมืองกับพรรคพวกของตนเอง และประชาชนกลายเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ดังนั้น วิทยานิพนธ์นี้ ผู้เขียนจึงเลือกใช้แนวคิดรัฐแบบองค์รวม เพื่อวิเคราะห์การขับเคลื่อนเพื่อสร้างระบอบอาหารทางเลือกของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน

แนวคิดรัฐแบบองค์รวม (the integral state) ถือเป็นแนวคิดที่สำคัญของอันเตนิโอ กรัมสกี (Antonio Gramsci) ที่สามารถทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจรัฐและตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ ได้แก่ บริษัทข้ามชาติ ซึ่งในฐานะของผู้ผลิตสร้างกลไกและเครื่องมือต่าง ๆ ผ่านวิธีการบังคับ (coercions) การใช้อำนาจกฎหมาย (law) การสร้างความเห็นพ้อง (consent) ของผู้คนต่าง ๆ ในสังคมที่นำไปสู่สิ่งที่เป็นการรับรู้ร่วมของโลกทัศน์ (conception of the world) เพื่อทำหน้าที่ในการครองอำนาจนำ (hegemony) ทางความคิดของประชาชน การศึกษารัฐแบบองค์รวม ประกอบไปด้วย รัฐแบบองค์รวม: รัฐ = ประชาสังคม + สังคมการเมือง (the integral state: civil society + political society) (วิชรพล พุทธิรักษา, 2557, น. 126) จากที่กล่าวมาข้างต้น ภายใต้นแนวคิดรัฐแบบองค์รวม (integral state) เมื่อนำมาใช้ในการอธิบายการศึกษาการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ จึงไม่สามารถแยกส่วนคิดระหว่างรัฐและประชาสังคมและการเมืองกับเศรษฐกิจออกจากกันได้ เพราะสิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจการมีปฏิสัมพันธ์ของหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ภาคประชาสังคมและตัวแสดงอื่น ๆ ที่ไม่ใช่รัฐ รวมถึงความสัมพันธ์การผลิตทางเศรษฐกิจ หรือผลต่อเนื้อที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบทางชนชั้น ดังนั้น การทำงานของชนชั้นนายผู้ปกครองมีความร่วมมือกับกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ เช่น สถาบันทางการเมือง หน่วยงานราชการ เจ้าหน้าที่รัฐในระดับต่าง ๆ กองทัพ เป็นต้น โดยความร่วมมือของชนชั้นปกครองกับกลุ่มพลังต่าง ๆ สร้างการสนับสนุนและสถาปนาความมั่นคงเชิงอำนาจของกลุ่มและพรรคพวกของตนเอง ด้วย

เหตุนี้ ผู้เขียนมองว่า กลุ่มพลังทางสังคมที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ระหว่างภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ถูกบังคับใช้อำนาจผ่านนโยบายภาคการเกษตรและอาหาร โดยรัฐ กลุ่มทุน และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทต่อการสร้างระบอบอาหารในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้โจโก้และปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวได้สะท้อนแง่มุมมองการขับเคลื่อนด้านความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหารแก่ชุมชน

ปัจจุบันจากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน พ.ศ.2562 ประชากรของจังหวัดน่านมีทั้งหมด 478,686 คน โดยในอำเภอภูเพียง พื้นที่ซึ่งผู้เขียนเลือกใช้เป็นกรณีศึกษามีประชากรทั้งหมด 36,162 คน (สำนักทะเบียนจังหวัดน่าน, 2562) และในสวนสภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปในปี พ.ศ.2560 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรายงานว่าจังหวัดน่านมีมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัว (gross provincial product : GPP) 71,121 บาท โดยมูลค่าผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดภาคเกษตร มีมูลค่าจำนวน 8,582 ล้านบาท ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรมีการทำนาข้าว ปลูกพืชไร่ เช่น ยาสูบ และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และจากการศึกษาของ ศยามล เจริญรัตนและคณะ (2561) เรื่อง สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความมั่นคงทางอาหารที่เป็นธรรม กรณี ป่าไม้และที่ดินทำกิน ปีที่ 1 ในปี พ.ศ.2558 สะท้อนให้เห็นถึงการใช้นโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจ (cash crop) ส่งผลให้ความต้องการข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เพิ่มขึ้นใน พ.ศ. 2558 จำนวน 5.34 ล้านตัน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ.2557 ที่เคยอยู่ที่ 5.04 ล้านตัน ถึงแม้ว่าราคาข้าวโพดและการเพาะปลูกข้าวโพดจะเพิ่มสูงขึ้น แต่เกษตรกรยังคงเผชิญกับความยากจน ปัญหาหนี้สิน และต้องแบกรับความเสี่ยงจากความผันผวนของราคาข้าวโพด ที่ถูกผูกขาดโดยนายทุนและพ่อค้าคนกลาง นอกจากนี้ งานศึกษาของ สิทธิเดช พวงศักรจิรวรสิน และ เขมรัฐ เถลิงศรี (2558) เรื่อง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์กับการสูญเสียพื้นที่ป่าปัญหาและทางออก พบว่า แม้ในช่วงระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา การปลูกข้าวโพดในจังหวัดน่านจะมีปริมาณสูงขึ้นรวมถึงราคาผลผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ปัญหาความยากจนยังคงทวีความรุนแรงขึ้นไปด้วย โดยในปี พ.ศ.2547 จังหวัดน่านมีคนจนเป็นลำดับที่ 39 ของประเทศ แต่ใน พ.ศ.2554 กลับพบว่าปัญหาความยากจนกลับเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว โดยจังหวัดน่านมีสัดส่วนคนจนสูงขึ้นเป็นอันดับที่ 21 ของประเทศ จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การปลูกพืชเศรษฐกิจ อย่างข้าวโพดเลี้ยงสัตว์อาจไม่ใช่ทางออกในการแก้ไขปัญหาความยากจน เพราะมีต้นทุนแฝงมากกว่ากำไรที่ได้รับ ซึ่งส่งผลกระทบต่อหลายด้าน โดยเฉพาะด้านความมั่นคงทางอาหาร

นโยบายที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรส่วนใหญ่ในพื้นที่ จังหวัดน่าน มักเป็นนโยบายเกี่ยวกับแหล่งน้ำ เพื่อการเกษตรที่เน้นการบริหารน้ำในแต่ละช่วงฤดูให้กับเกษตรกร เช่น โครงการฝักอบรมเพื่อขยายผลองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้นแบบจัดการน้ำตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ธนาคารน้ำใต้ดิน) จังหวัดน่าน ประจำปี พ.ศ.2561 (สำนักงานส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดน่าน) ในส่วนของนโยบายที่ดิน การจัดสรรที่ดินและบริหารจัดการที่ดินเพื่อเกษตรกรรม โดยเจ้าหน้าที่กรมที่ดิน

และป่าไม้ พยายามเข้ามาสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับกฎระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับที่ดิน พื้นที่ทับซ้อน ซึ่งมีการจัดสัมมนาพูดคุยระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐและชาวบ้าน เพื่อแลกเปลี่ยนหาหรือประเด็นที่สามารถหาทางออกร่วมกันได้ระหว่างสองฝ่าย สิ่งแรกที่ต้องทำความเข้าใจต่อเกษตรกร จังหวัดน่าน คือ นโยบายเรื่อง ที่ดิน ซึ่งจังหวัดน่านมีพื้นที่อุทยานแห่งชาติค่อนข้างมาก มักเกิดปัญหาเรื่องพื้นที่ทำกินทับซ้อนระหว่างอุทยานแห่งชาติกับชาวบ้านบริเวณใกล้เคียง ทั้งนี้ สำหรับเกษตรกรระแวกใกล้เคียง ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ แลบอำเภอกุเพียงและอำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เขตป่าไม้ ที่อยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้และร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติหรือ สคทช. ภายใต้โครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาล (คทช.) (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล B1, 21 พฤศจิกายน 2563) การดำเนินงานของ คทช. มุ่งเน้นการจัดที่ดินทำกินให้กับชุมชนเป็นหลักในลักษณะแปลงรวม โดยมีให้กรรมสิทธิ์ แต่อนุญาตให้เข้าทำประโยชน์ในที่ดินของรัฐเป็นกลุ่มหรือชุมชนตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่ คทช. กำหนดในรูปแบบสหกรณ์หรือรูปแบบอื่นที่เหมาะสม โดยราษฎรแต่ละรายสามารถถือครองที่ดินได้ตามความเหมาะสม แต่ต้องไม่เกินรายละ 20 ไร่ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช., 2557) อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ที่ดินทำกินของชาวบ้านส่วนใหญ่ จะไม่มีโฉนดที่ดิน แต่สามารถครอบครอง เพื่อทำการเกษตร โดยศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ ได้จัดทำควอนตัมจีไอเอส (quantum GIS) คือโปรแกรมประยุกต์ด้านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ที่มีการบันทึกข้อมูลประกอบเข้าไปในแผนที่ซึ่งใช้สำหรับแยกชั้นข้อมูล ที่ดินทำกินของชาวบ้าน ตำบลเมืองจัง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 25 พฤศจิกายน 2563) ดังนั้น จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผลกระทบด้านนโยบายในช่วง พ.ศ.2557 เป็นต้นมาได้ส่งผลต่อเรื่องที่ดินทำกินของเกษตรกรค่อนข้างมาก รวมทั้งศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน ได้ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสร้างความเข้าใจและไกล่เกลี่ยระหว่างภาครัฐ เอกชน และประชาชน ทั้งนี้ เมื่อสำรวจข้อมูลจากพื้นที่กรณีศึกษา ตำบลเมืองจัง มีประชากรรวมทั้งสิ้นจำนวน 5,854 คน แยกเป็นชาย 2,914 คน หญิง 2,940 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 2,165 ครัวเรือน (สำนักทะเบียนอำเภอกุเพียง, 2562) โดยข้อมูลการเกษตรแสดงให้เห็นถึงการเพาะปลูก ดังตารางที่ 12

ตาราง 13 ข้อมูลการเกษตรตำบลเมืองจิ่ง

รายการ	ครัวเรือน	พื้นที่ปลูก(ไร่)	พื้นที่เก็บเกี่ยว(ไร่)
ข้าวนาปี	472	1,677.30	1,676.80
ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	665	12,490.18	12,481.07
มันสำปะหลัง	39	199.61	199.61
ปาล์มน้ำมัน	3	16	16
ยางพารา	262	2,673.41	1,791.10

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภออุ้มผาง จังหวัดน่าน

จากตารางข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นอันดับหนึ่ง เป็นผลมาจากนโยบายและมาตรการส่งเสริมของภาครัฐ ทำให้เกิดการขยายพื้นที่การเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์ จนไม่สามารถที่จะควบคุมได้ และมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยปัญหาที่เกษตรกรในพื้นที่อำเภออุ้มผางพบคือ พื้นที่การเพาะปลูกมีอยู่อย่างจำกัด เกษตรกรไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ส่งผลให้เกิดการบุกรุกป่าไม้ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2557) ดังนั้น นโยบายภาคการเกษตรของภาครัฐทำให้เกษตรกรต้องหันกลับมาพิจารณากระบวนการทำเกษตรมากขึ้น และในอีกด้านหนึ่งการสร้างระบบอาหารท้องถิ่น จึงเป็นทางเลือกหนึ่งของประชาชนและเป็นการนำไปสู่การมีระบบอาหารทางเลือก

อย่างไรก็ตาม จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ ที่ดินทำกินของชาวบ้านส่วนใหญ่ จึงไม่มีโฉนดที่ดิน แต่สามารถครอบครอง เพื่อทำการเกษตร โดยศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ ได้จัดทำ ควอนตัมจีไอเอส (Quantum GIS) คือโปรแกรมประยุกต์ด้านระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์มีการบันทึกข้อมูลประกอบเข้าไปในแผนที่ ใช้สำหรับแยกชั้นข้อมูล ที่ดินทำกินของชาวบ้าน ตำบลเมืองจิ่ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดน่าน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E1, 15 พฤศจิกายน 2563) ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าผลกระทบด้านนโยบายในช่วง พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา ส่งผลต่อเรื่องที่ดินทำกินของเกษตรกรค่อนข้างมาก รวมทั้งศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ จังหวัดน่าน ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการสร้างความเข้าใจและไกล่เกลี่ยระหว่างภาครัฐและประชาชน แต่ทั้งนี้ จากข้อมูลพื้นที่การเกษตร จังหวัดน่านปี พ.ศ.2559 และ พ.ศ. 2561 เปรียบเทียบให้เห็นถึงการหันมาปลูกพืชผักเพิ่มมากขึ้น ดังตารางที่ 13 และ ตารางที่ 14

ตาราง 14 การใช้ที่ดิน จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2559

พื้นที่เกษตรกรรม	2,518,952 ไร่	ร้อยละ 35.13
พื้นที่นา	224,202 ไร่	ร้อยละ 3.13
นาร้าง	591 ไร่	ร้อยละ 0.01
นาข้าว	223,611 ไร่	ร้อยละ 3.12

ที่มา: กลุ่มวิเคราะห์สภาพการใช้ที่ดิน กองนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน

ตาราง 15 การใช้ที่ดิน จังหวัดน่าน ปี พ.ศ. 2561

พื้นที่เกษตรกรรม	2,571,090 ไร่	ร้อยละ 35.85
พื้นที่นา	231,413 ไร่	ร้อยละ 3.23
นาร้าง	985 ไร่	ร้อยละ 0.01
นาข้าว	229,270 ไร่	ร้อยละ 3.20
นาข้าว+ข้าวโพด	1,118 ไร่	ร้อยละ 0.02
นาข้าว+พืชผัก	40ไร่	-

ที่มา: กลุ่มวิเคราะห์สภาพการใช้ที่ดิน กองนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า พ.ศ.2559 มีเพียงนาข้าวเท่านั้น แต่ใน พ.ศ.2561 พบว่า เกษตรกรได้ทำนาข้าว+ข้าวโพดและนาข้าว+พืชผักเพิ่มเข้ามาแสดงให้เห็นว่า เกษตรกรเริ่มที่จะทำการเกษตรและปลูกพืชผัก ทั้งนี้ เนื่องจากนโยบายภาคการเกษตรที่สนับสนุนให้เกษตรกร ปลูกพืชเชิงเดี่ยว (ข้าวโพด) เพราะรวดเร็วและได้ผลตอบแทนดี แต่ก็ด้วยต้นทุนที่สูง ส่งผลให้ยังทำยังไม่เหลือจต้องเกิดการกู้เงินจากนายทุน โรงสีหรือแม้แต่ต้องกู้จาก ธกส. เพื่อนำเงินมาลงทุน จึงจะเห็นได้ว่าการทำการเกษตรพืชเชิงเดี่ยวได้ไม่คุ้มกับที่ลงแรงไป แต่ด้วยปัจจัยหลายอย่าง เช่น ต้นทุน เมล็ดพันธุ์ ที่ดิน น้ำ ทรัพยากรอื่น ๆ ส่งผลให้ชาวนาชาวไร่ยังต้องอดทนทำต่อไป ดังนั้น ผู้ศึกษามองว่า นโยบายภาคการเกษตรของภาครัฐทำให้เกษตรกรต้องหันกลับมาพึ่งพาตนเอง การสร้างระบอบอาหารท้องถิ่นจึงเป็นทางเลือกหนึ่งของประชาชนและเป็นการนำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารอย่างแท้จริงได้

จากการลงพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไร่ จังหวัดน่าน ผู้เขียนมีความเห็นว่า รัฐต้องเข้าไปอยู่ตั้งแต่กระบวนการต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ (ดูในบทที่ 5 หน้า 138-140) คือ 1.ต้นน้ำ ได้แก่ ปัจจัยการ

ผลิต เช่น เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยา สินเชื้อ) 2.กลางน้ำ คือ กระบวนการผลิต เครื่องมือ เทคโนโลยี ระบบ พันธุ์สัญญา และ 3. ปลายน้ำ ได้แก่ ตลาดผู้บริโภค และการแปรรูปเพิ่มมูลค่า เป็นต้น แนวทางนี้จะไม่เกิดการผูกขาดจากบริษัท ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่รัฐควรทำ แต่จากข้อมูลที่พบเศรษฐกิจฐานรากกลับกลายเป็นภาคเอกชนที่เข้ามา เป็นตัวแสดงหลักตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำให้กับชุมชน ตัวอย่างเช่นที่พบ ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและเครือข่ายเกษตรกร เป็นโครงการส่งเสริมการปลูกกาแฟให้กับเกษตรกรในพื้นที่ ปัจจุบันมีชาวบ้านเข้าร่วมแล้วจำนวน 101 ราย รวม 129 แปลง การสนับสนุนและส่งเสริมจากเครือข่ายเปิดโอกาสให้ชาวบ้านนำผลผลิตกาแฟมาจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อเพิ่มรายได้ พร้อมทั้งมีการจัดสร้างโรงแปรรูปกาแฟ ซึ่งโครงการนี้เมื่อเกษตรกรในพื้นที่ตำบลเมืองจันท์เกี่ยวผลผลิตจะนำไปเข้าร่วมกับ “สบขุนโมเดล” ที่บ้านสบขุน ตำบลป่าคา อำเภอน้ำหนาว จังหวัดน่าน เพื่อจำหน่าย (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E5, 26 พฤศจิกายน 2563) และอีกตัวอย่างที่เห็นได้ชัด ได้แก่ ความร่วมมือระหว่างชาวบ้านและมูลนิธิเอสซีจี (SCG) จัดทำโครงการชื่อว่า “ต้นกล้าชุมชน” ซึ่งเป็นการดำเนินโครงการระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่กับมูลนิธิเอสซีจีโดยวางแผนที่จะสนับสนุนเยาวชนจากโครงการต้นกล้าชุมชนเป็นระยะเวลา 3 ปี ซึ่งในช่วงระยะเวลาดังกล่าวสำหรับจังหวัดน่าน เกษตรกรรุ่นใหม่ที่ได้รับคัดเลือก เพื่อกลับมาทำงานที่บ้านคือ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล C2, 19 พฤศจิกายน 2563) เป็นการพัฒนาอาชีพชุมชน โครงการอาสาปศุสัตว์ (หมูหลุม) พัฒนาชุมชน ทั้งนี้ การประสานงานร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่กับมูลนิธิเอสซีจี ส่งเสริมเกษตรกรและชาวบ้านใกล้เคียงในการเลี้ยงหมูหลุม โดยเสนอรูปแบบการเลี้ยงหมูหลุมแบบที่ทำคอกแบบไม่เทพื้นซีเมนต์ แต่ให้หมูอยู่ในคอกดินที่ผสมแกลบ ขี้เลื่อยขังข้าวโพด ซึ่งเป็นวิธีเลี้ยงที่ช่วยลดกลิ่นเหม็นและยังได้ปุ๋ยเพื่อขายหรือใส่บำรุงต้นไม้ในสวนของตนเอง ส่วนคอกของหมูแม่พันธุ์นั้น พื้นคอกครึ่งหนึ่งจะเทพื้นซีเมนต์ไว้เพื่อใช้สำหรับเวลาแม่หมูคลอดลูก (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล F4, 22 พฤศจิกายน 2563) ดังนั้น จะเห็นได้ว่าภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุนและให้ความร่วมมือในกระบวนการผลิต เครื่องมือ รวมถึงเทคโนโลยีต่าง ๆ ให้กับศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่านเพื่อเป็นตัวกลางในการประสานและถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้สู่ชาวบ้าน กล่าวได้อีกว่าการเปลี่ยนแปลงในจังหวัดน่านเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้การเปลี่ยนแปลงนโยบายทางการเมืองและการเกษตรที่รัฐไทยได้ดำเนินการมานานหลายทศวรรษแล้ว การทำความเข้าใจการผุดขึ้นของระบอบอาหารทางเลือกจึงจำเป็นต้องพิจารณากรอบนโยบายของรัฐไทยที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ด้วยเช่นกัน

6.2 การสร้างระบอบอาหารในกรอบของรัฐเสรีนิยมใหม่

ในหัวข้อนี้และหัวข้อถัดไป ผู้เขียนมีเป้าหมายหลักเพื่อวิเคราะห์กระบวนการต่อสู้ต่อรองทางอำนาจของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน ที่มีต่อภาครัฐและภาคเอกชน ด้วยรูปแบบความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ผู้เขียนเลือกใช้แนวคิดรัฐแบบองค์รวมของอันโตนิโอ กรัมสซี ในการอธิบายและสร้างความเข้าใจต่อยุทธวิธีและการปรับตัวในการสร้างระบอบอาหาร โดยมีสิ่งที่เรียกว่า ระบอบอาหาร

(food regime) ในที่นี้คือ กรอบการศึกษาโครงสร้างทางการผลิตและการบริโภคอาหารของโลกซึ่งถูกกำกับด้วยกรอบแบบทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ โดยปัจจุบันนี้ ระเบียบอาหารอยู่ในยุคของระบอบบริษัท (corporate food regime) ภายใต้แนวคิดเสรีนิยมใหม่ (McMichael, 2009) อาหารถือว่ามี “การเมือง” ในตัวของมันเองที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ (ดูเชิงอรรถที่ 18) แนวทางนี้ สามารถนำมาสู่การวิพากษ์ภายใต้การเมืองเรื่องอาหารที่มีการจัดการโดยภาครัฐและเอกชน รวมถึงตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ จึงปฏิเสธไม่ได้ว่า การทำงานของภาครัฐนั้น ไม่เกี่ยวข้องกับบริษัทและในทางกลับกัน รัฐยังได้วางกติกาเชิงสถาบันเพื่อเอื้อต่อการดำเนินกิจการแสวงหากำไรของบริษัทข้ามชาติในประเทศที่เกี่ยวข้องกับสินค้าเกษตรและอาหาร ผ่านข้ออ้างในเรื่องของ “ความมั่นคงทางอาหาร” เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่า บริษัทห้างร้านขนาดใหญ่หรือกลุ่มธุรกิจผูกขาดสินค้าเกษตรและอาหารและกลุ่มนักวิทยาศาสตร์ที่ทดลองเกี่ยวกับการตัดต่อพันธุพืชเพื่อการค้ารวมไปถึงความร่วมมือระหว่างรัฐ กลุ่มธุรกิจและองค์การระหว่างประเทศ จะใช้ประเด็นทางการเกษตรในการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตน

อย่างไรก็ตาม การต่อสู้ต่อรองกับอำนาจไม่ได้มีเพียงตัวแสดงใดตัวแสดงหนึ่ง แต่ยังมีตัวแสดงทางสังคมอื่น ๆ ที่เข้ามามีบทบาทต่อภาคการเกษตรและอาหารด้วย กล่าวคือ ภาครัฐ ที่ใช้กลไกรัฐที่มีความชอบธรรมเชิงสถาบันในการกำหนดกฎระเบียบและนโยบายต่าง ๆ ภาคเอกชนมุ่งแสวงหากำไรโดยมองในระดับมหภาคทางเศรษฐกิจ ทั้งในและระหว่างประเทศ ในขณะที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้จังหวัดน่าน มองการสร้างระบอบอาหารและทางเลือกใหม่ที่เกิดจากชุมชน ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่า ภาครัฐมีหน่วยความสนใจอยู่ที่เศรษฐกิจการเมืองและบทบาทของรัฐกำหนดจากบนมาล่าง (top-down) ภาคเอกชนมองระบบเศรษฐกิจการเกษตรและอาหารในภาพกว้าง ทั้งด้านอุปสงค์และอุปทานและศูนย์การเรียนรู้โจโก้จังหวัดน่าน สนใจที่รากฐานชุมชนและเศรษฐกิจการเมืองจากล่างสู่บน (bottom-down) ทั้งนี้ หากวิเคราะห์จากกรณีศึกษา พบว่า นโยบายภาคการเกษตรและอาหารของประเทศไทยเป็นโครงสร้างส่วนบน (ดูเชิงอรรถที่ 19) ที่รัฐต้องการช่วงชิงการนำ (leadership) และความเห็นพ้อง (consent) หรือการครองอำนาจนำ (hegemony) (ดูเชิงอรรถที่ 20) เห็นอกกลุ่มคนในชนชั้นอื่น ๆ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นไปในลักษณะของสังคมการเมือง รัฐใช้อำนาจผ่านกลไกแห่งอำนาจในรูปแบบต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ร่าง พ.ร.บ.ข้าว ซึ่งมีสาระสำคัญคือกำหนดให้มีการควบคุมคุณภาพเมล็ดข้าว และห้ามขายเมล็ดข้าวที่ไม่คุณภาพ และปลอมปน โดยมีสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ริเริ่มผลักดันร่าง พ.ร.บ.ดังกล่าวเข้าสู่กระบวนการรับหลักการตั้งแต่วันที่ 25 ธันวาคม พ.ศ.2561 จนกระทั่งวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2562 สนช. จึงนัดพิจารณา ร่าง พ.ร.บ.ข้าว อีกครั้ง หลังคณะกรรมการวิสามัญพิจารณา ร่าง พ.ร.บ.ข้าว (iLaw, 2562) ทั้งนี้ ในร่าง พ.ร.บ.ข้าว มีการกำหนดเรื่องการควบคุมและกำกับพันธุ์ข้าวในมาตรา 27/1 โดยให้กรมการข้าวมีหน้าที่ตรวจสอบและรับรองพันธุ์ข้าวในมาตรา 27/1 วรรค 2 พันธุ์ข้าวที่กรมการข้าวเห็นว่าเหมาะสมแก่การผลิตเพื่อ

จำหน่าย ให้กรรมการข้าวรับรองและประกาศในราชกิจจานุเบกษาและให้เผยแพร่พันธุ์ข้าวดังกล่าวต่อประชาชน จากมาตรการดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชาวนาที่จะปลูกข้าวและขายเมล็ดพันธุ์ข้าวที่กรรมการข้าวรับรองและประกาศเท่านั้น อีกทั้งในมาตรา 27/1 วรรค 3 กำหนดให้การแพร่กระจายของพันธุ์ข้าวที่ไม่ได้คุณภาพให้อธิบดีกรรมการข้าวประกาศและสั่งระงับการจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวดังกล่าวได้และมีการกำหนดโทษในฐานะความผิดไม่ปฏิบัติตามพนักงานเจ้าหน้าที่ ซึ่งใน พ.ร.บ. ข้าว กำหนดโทษไว้คือ จำคุกไม่เกินหนึ่งปี ปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ (iLaw, 2562) ทั้งนี้จึงกล่าวได้ว่า จากร่าง พ.ร.บ. ข้าว ดังกล่าว รัฐพยายามออกกฎหมายและนโยบายมาใช้และเอื้อต่อการทำงานของภาคเอกชนหรือกลุ่มทุน และมีประเด็นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal) ของรัฐไทยที่พยายามจะโอนความเป็นเจ้าของและการควบคุมปัจจัยทางเศรษฐกิจจากรัฐบาลไปยังภาคเอกชน หมายความว่า รัฐเสรีนิยมใหม่ทำหน้าที่รองรับเป้าประสงค์ของทุนที่เกิดจากตลาดเสรีในการสะสมมูลค่าส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากแรงงาน (เกษตรกร) (Bonefeld, 2010, pp. 21-22) ในขณะที่แสดงตัวผ่านพื้นที่สาธารณะ เช่น กฎระเบียบ นโยบาย ให้เป็นกลางทั้งจากฝ่ายแรงงานและกลุ่มทุน เพื่อหลีกเลี่ยงการเกิด “สงครามระหว่างชนชั้น” (Bonefeld, 2016, p. 11) ด้วยเหตุนี้ การกระทำของรัฐจึงกลายเป็นผลลัพธ์ที่ได้ส่วนหนึ่งคือ การผูกขึ้นของระบอบอาหารทางเลือก ในฐานะที่เป็นการตอบโต้กับพลังของตลาดและรัฐเสรีนิยมใหม่ โดยมีศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ จังหวัดน่าน เป็นภาพจิ๋วส่วนหนึ่งของการสร้างระบอบอาหารดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม การเป็นตัวแสดงหลักของศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ จังหวัดน่าน ในการประสานงานระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ยังทำให้เกิดความเป็นไปได้ในการจัดทำกิจกรรมที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ร่วมกับองค์กรภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อสร้างอำนาจการต่อรองให้กับเกษตรกรด้วย ตัวอย่างเช่น ด้านเมล็ดพันธุ์ ได้รับการสนับสนุนจากเครือข่ายเกษตรกร (เมล็ดพันธุ์พืช เครื่องมืออุปกรณ์การสาธิต รวมถึงการส่งผู้เชี่ยวชาญด้านการคัดแยกเมล็ดพันธุ์มาเป็นวิทยากรควบคู่กับปราชญ์ชาวบ้าน) โดยศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ จังหวัดน่าน มีบทบาทสำคัญในการให้ความรู้ด้านการเก็บรักษาและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์เป็นการหนุนเสริมองค์ความรู้และพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรทั้งรายเดี่ยว และรายกลุ่ม รวมทั้งการเชื่อมต่อกับภาควิชาการ ให้เข้ามาหนุนเสริมการเรียนรู้ของชาวนา ปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ได้พัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ออกเป็น 4 ฐาน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E5, 22 พฤศจิกายน 2563) ได้แก่ 1) จุลินทรีย์ท้องถิ่น 2) การเลี้ยงหมูหลุม 3) การคัดพันธุ์ข้าวจากข้าวกล้อง 4) การคัดเลือกจัดเก็บเมล็ดพันธุ์ฝักพื้นบ้าน ซึ่งศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ จังหวัดน่าน เป็นสถานที่เรียนรู้ ทดลอง ฝึกปฏิบัติ และแลกเปลี่ยนของเกษตรกร ผู้สนใจ นักวิชาการ ในการจัดการเกษตรแบบธรรมชาติและในปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ เป็นพื้นที่ในการทดลองปฏิบัติด้านการเกษตร และเป็นแหล่งเพาะเมล็ดพันธุ์ แหล่งเรียนรู้เมล็ดพันธุ์พื้นบ้าน โดยเฉพาะ “ข้าว” โดยได้ร่วมกับเกษตรกรในการอนุรักษ์ คัดเลือก พัฒนา

และปรับปรุงสายพันธุ์ เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งได้มีพันธุ์กรรมหลายสายพันธุ์ที่ออกมา เช่น ข้าวเหนียวห้วน และข้าวเหนียวน่าน 59 เป็นต้น

ตาราง 16 การสร้างระบอบอาหาร

ประเด็นหลัก	รัฐ	เอกชน	ศูนย์การเรียนรู้ใจไก่
มิติในการมองการ สร้างระบอบอาหาร	การสร้างระบอบอาหารจาก การช่วยเหลือและพัฒนาโดย กลไกของรัฐ ที่มีความชอบ ธรรมทางกฎหมายและ มาตรฐานของวัตถุดิบและ สินค้าเกษตรและอาหาร	การสร้างระบอบอาหาร ในระดับมหภาค (macro) ที่จำเป็นต้อง อาศัยระบบการผลิต การกระจายและกลไก การเข้าถึงผู้บริโภคขนาด ใหญ่และมีประสิทธิภาพ	การสร้างระบอบอาหาร จากชุมชนและ กระบวนการอาหารที่ เป็นธรรม ควบคู่ไปกับ การรักษาความ หลากหลายทางชีวภาพ และสิ่งแวดล้อม
หน่วยวิเคราะห์	เศรษฐกิจการเมืองและ บทบาทของรัฐกำหนดจาก บนสู่ล่าง	ระบบเศรษฐกิจอาหาร ในภาพกว้าง ทั้งด้าน อุปสงค์และอุปทาน	ชุมชนเศรษฐกิจการเมือง จากล่างสู่บน
เป้าหมายของการ สร้างระบอบอาหาร	บรรลุเป้าหมายใน การพัฒนาตามแผน ยุทธศาสตร์ชาติ	เงื่อนไขที่ทรัพยากรมา อย่างจำกัด	ระดับครัวเรือนและ ชุมชน
อำนาจในการ จัดการความมั่นคง ทางอาหาร	กลไกของรัฐที่ชอบธรรมด้วย กฎหมายสามารถกำหนด มาตรการและมาตรฐาน เกี่ยวกับการสร้างระบอบ อาหาร ผ่านการใช้ข้อมูล สารสนเทศรวมถึงการใช้ กลไกรัฐในการจัดสรรที่ดิน และแก้ความยากจน ผ่าน นโยบายสาธารณะ	การเกษตรและอาหาร เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ ภาคธุรกิจสามารถ ดำเนินกิจกรรมได้อย่าง ต่อเนื่อง (บรรลุ เป้าหมายในการแสวงหา ผลกำไร) และมีการ เติบโตในระยะยาว ควบคู่ไปกับความ รับผิดชอบต่อสังคม	การเคลื่อนไหวของภาค ประชาสังคมและศูนย์ การเรียนรู้ใจไก่ รวมถึง มูลนิธิฮักเมื่องน่าน ที่มี แหล่งปฏิบัติการหลักอยู่ ในพื้นที่ชุมชน แต่ก็มี อำนาจต่อรองใน ระดับชาติผ่านการ เคลื่อนไหวทางสังคม และบางส่วนที่มีความ ใกล้ชิดกับรัฐไทย ในขณะที่บางส่วน ต่อต้านทั้งรัฐและทุน

ที่มา: โดยผู้วิจัย จากการลงพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไก่ พ.ศ. 2563

ดังนั้น จากตารางที่ 15 ข้างต้น สำหรับงานศึกษานี้แนวคิดรัฐแบบองค์รวม จึงหมายถึง พื้นที่ประชาสังคมและสังคมการเมืองเป็นพื้นที่ในโครงสร้างส่วนบนร่วมกัน ตามแนวคิดของกรัมซีและพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่เสมือนที่มีได้มีการแบ่งแยกกันอย่างเด็ดขาดชัดเจน ผู้คนในบริบทพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ ย่อมต้องมีปฏิสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่สังคมการเมืองในทางใดทางหนึ่ง เช่นเดียวกันกับกลุ่ม/สถาบันก็สำคัญในสังคมการเมืองเช่นกันอย่างไรก็ดี ผู้ศึกษาเห็นว่า แม้ว่าในฐานะกลไกสำคัญทางการเมืองที่มีความชอบธรรมตามกฎหมายและสามารถวางนโยบายสาธารณะที่ส่งผลต่อภาพรวมทั้งประเทศ แต่ในทางตรงกันข้ามจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ รัฐไม่ใช่ตัวแสดงเพียงหนึ่งเดียวที่มีความสำคัญอีกต่อไป เนื่องจากการเข้ามามีบทบาทของระบอบบวรรัฐ (ภาคเอกชน) ส่งผลให้ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ หันมาร่วมมือกับภาคเอกชน เพื่อช่วงชิงพื้นที่สิทธิการครอบครองเมล็ดพันธุ์และกระบวนการผลิต รวมถึงการสร้างระบอบอาหารของพวกเขา กลับคืนมา และนำชุมชนไปสู่เป้าหมายการมีระบอบอาหารทางเลือกและอธิปไตยทางอาหาร ดังนั้น จากที่กล่าวไปข้างต้น กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ได้แสดงให้เห็น เป้าหมายในการขับเคลื่อนภาคการเกษตรและอาหาร เพื่อเป็นทางเลือกในระบบการผลิตและการตลาด รวมทั้งการที่ประชาชนจะสามารถมีระบอบอาหารทางเลือกเพิ่มมากขึ้นภายใต้บริบทการดำเนินนโยบายการเกษตรของรัฐเสรีนิยมใหม่ ดังจะเห็นได้ชัดเจนมากขึ้นผ่านยุทธวิธีต่าง ๆ ที่ผุดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ และเกษตรกรในพื้นที่มีต่อหลายตัวแสดงทางสังคมในหัวข้อถัดไป

6.3 ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ ยุทธวิธี และการปรับตัวต่อระบอบอาหารทางเลือก

การสร้างระบอบอาหารในเชิงเศรษฐกิจการเมืองเมื่อเชื่อมโยงโครงสร้างการทำงานระดับสากลและระดับทางถิ่นเข้าหากัน สะท้อนให้เห็นว่าระบบภาคการเกษตรและอาหารของไทยถูกครอบงำด้วยอำนาจทางการเมืองที่ร่วมมือกับเอกชนในเรื่องของการผลิตเพื่อสะสมทุน ดังตัวอย่างที่กล่าวไปข้างต้นเกี่ยวกับประเด็นร่าง พ.ร.บ.ข้าว “เมล็ดพันธุ์” ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุดต่อเกษตรกรเนื่องจากเมล็ดพันธุ์ที่อาจกลายเป็นสิ่งที่มีกรรมสิทธิ์ โดยที่ผู้ครอบครองคือกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่เพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น ในทางกลับกัน นวัตกรรมที่ได้เพิ่มพูนอำนาจให้แก่รัฐมหาอำนาจกลับกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ลิดรอน “ความมั่นคงของมนุษย์” ในด้านต่าง ๆ ซึ่งอาจรวมถึงประเด็นสุขภาพที่เสื่อมโทรมลงจากการใช้สารเคมีในไร่นาด้วย ดังที่ข้อมูลจากการสำรวจขององค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์ อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน พบว่า อัตราการใช้สารเคมีในการเกษตรมีจำนวน 839 คน ร้อยละ 60.23 (องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์, สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐาน ตำบลเมืองจันท์ อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน, 2562) ดังนั้น ความมั่นคงของอาชีพเกษตรกรในยุคที่ต้องพึ่งพาบริษัทที่ย่อมส่งผลกระทบต่อคุณภาพสินค้าและสร้างข้อจำกัดของทางเลือกตั้งแต่กระบวนการผลิตและราคาสินค้าที่ผู้บริโภคต้องจ่ายไปพร้อมกันด้วย ด้วยเหตุนี้ กล่าวได้ว่า การทำความเข้าใจศูนย์การเรียนรู้โจโก้ในความพยายาม

เพิ่มยุทธวิธีและหาแนวทางการปรับตัวสำหรับเกษตรกรจึงมีความสำคัญต่อประเด็นการสร้างระบอบอาหารทางเลือก

อย่างไรก็ตาม การสร้างระบอบอาหารทางเลือกของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ได้ทำงานเกื้อหนุนเกษตรกรเป็นจำนวนมาก ดังจะเห็นว่ามียานวนครัวเรือนเกษตรกรและพื้นที่การทำเกษตรในตำบลเมืองจันท์ ทั้งหมด 1,335 ครัวเรือน พื้นที่เพาะปลูก 21,510.56 ไร่ (สำนักงานเกษตร, อำเภอกุสุมาลย์, 2564) โดยเฉพาะเกษตรกรระดับรากหญ้าและผู้ผลิตรายย่อยข้อมูลจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ พบประเด็นที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้เลือกใช้ยุทธวิธีสำคัญเป็นในการปรับตัวของชาวบ้าน หลายประเด็น ผู้เขียนได้พบยุทธวิธีสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างระบอบอาหารทางเลือกที่เกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้มีต่อตัวแสดงต่าง ๆ ดังนี้

6.3.1 การสร้างความรู้ใหม่และนิยามตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกรในฐานะผู้จัดการ

ทรัพยากรการเกษตร

การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจโก้กับตัวแสดงต่าง ๆ ที่ต้องการเข้ามาดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนของผู้คน ข้อมูล ความรู้ เทคโนโลยีและทรัพยากรจำนวนมากในพื้นที่ตำบลเมืองจันท์ ผลลัพธ์ที่ได้คือ เกิดการผสมผสานความรู้ที่เกษตรกรมีเข้ากับข้อมูลและความรู้ที่ตัวแสดงต่าง ๆ พยายามนำเสนอเพื่อนำไปสู่แนวทางการจัดการทรัพยากรใหม่ของเกษตรกรหลายรายในพื้นที่ ตัวอย่างหนึ่งคือ การเกิดเกษตรกรผู้ผลิตสินค้าอินทรีย์ส่งเลมอนฟาร์ม โดยในช่วง พ.ศ.2559 เมื่อสำนักวิทยากรการเกษตร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับเลมอนฟาร์ม (lemon farm) ได้ลงนามข้อตกลงการพัฒนาพื้นที่อินทรีย์ในจังหวัดน่าน โดยใช้กระบวนการเกษตรอินทรีย์และการตลาดที่เป็นธรรม หลังจากนั้น ในปี พ.ศ.2561 จึงได้เกิดความร่วมมือกับศูนย์การเรียนรู้โจโก้ในการจัดทำพื้นที่ต้นแบบเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ เพื่อนำไปขยายผลแก้ไขปัญหาการปลูกพืชเชิงเดี่ยวบนที่สูง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เกษตรกร (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D4, 26 พฤศจิกายน 2563) ผู้ซึ่งเคยทำไร่ข้าวโพด ขาดทุนจนกลายเป็นเพิ่มภาระหนี้สินและต้องขยายพื้นที่ถางป่าทุกปี เกษตรกรรายนี้จึงตัดสินใจเลิกทำไร่ข้าวโพด เลิกใช้สารเคมีเพื่อรักษาสุขภาพร่างกายที่เสื่อมโทรม หันมาปลูกพืชทองเพื่อส่งขายให้กับเลมอนฟาร์ม นอกจากนั้น ผู้เขียนยังได้สัมภาษณ์เกษตรกรอีกรายหนึ่ง (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D6, 26 พฤศจิกายน 2563) ที่เลิกปลูกพืชเชิงเดี่ยว พบว่า เกษตรกรรายหลังนี้หันมาทำสวนเกษตรอินทรีย์ ปลูกผัก เลี้ยงไก่ไข่ เพื่อสร้างอาชีพโดยหันหลังให้ข้าวโพดและสารเคมีเช่นเดียวกัน

ภาพ 19 สวนของเกษตรกรที่ปลูกผักไว้กินเองในครัวเรือน

ที่มา โดยผู้วิจัย วันที่ 8 พฤศจิกายน 2563

อย่างไรก็ตาม จากกลยุทธ์ข้างต้น อาจมองได้ว่า การร่วมมือกันระหว่างจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร้านเลมอนฟาร์มและศูนย์การเรียนรู้วิถีไคยังคงมีจุดอ่อนที่ไม่อาจบรรลุถึงการต่อสู้เรื่องสิทธิชาวนาและการเมืองในระบบการต่อสู้ดังกล่าวเป็นการตอรองในระดับชีวิตประจำวันและมุ่งเน้นระดับการเปลี่ยนแปลงในทางพื้นที่การผลิตเชิงกายภาพ ดังจะพบแง่มุมวิพากษ์นี้ได้จากข้อเสนอให้ยกระดับการตอรองไปสู่ประเด็นเรื่องอธิปไตยทางอาหาร (food sovereignty) แนวคิดอธิปไตยทางอาหารเติบโตและขับเคลื่อนมาพร้อมกับเครือข่ายการเคลื่อนไหวของชาวนาสากลในชื่อกลุ่ม La Via Campesina ที่มีเครือข่ายอยู่ทั่วโลกและมีสมาชิกชาวนามากกว่าล้านคน (วีระ หวังสัจจะโชค, 2565, น. 23) โดยมีเป้าหมายในการเคลื่อนไหวอยู่ที่การสร้างคามยุติธรรมในสังคม (social justice) ให้กับชาวนาเกษตรกรขนาดกลางและขนาดเล็ก แรงงานในภาคการเกษตร ชาวนาไร้ที่ดิน ชาวนาที่เป็นคนเมือง ชาวนาเพศหญิงและคนอพยพที่มีการเคลื่อนไหวจากปัญหาความอดอยากหิวโหยและปัญหาเรื่องระบบอาหาร ซึ่งกลุ่ม La Via Campesina ก่อตัวใน พ.ศ.2536 พยายามที่จะสร้างประชาธิปไตยในระบบอาหารและแนวคิดอธิปไตยทางอาหารเข้าไปในระบบการผลิตและการบริโภค อย่างไรก็ตามอาหารไม่ใช่ประเด็นเดียวที่ La Via Campesina ให้ความสนใจ แต่ยังรวมถึงการจัดการที่ดิน น้ำ เมล็ดพันธุ์ เศรษฐกิจชุมชน และความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นย้ำว่า เป้าหมายของการผลิตอาหารคือ การบริโภคของประชาชน

จากยุทธวิธีข้างต้น จะเห็นได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้วิถีไคต้องการนำชุมชนไปสู่เป้าหมายการมีความมั่นคงทางอาหาร แต่การเพิ่มระบอบอาหารทางเลือกในชุมชนนั้น ยังสามารถอาศัยกรอบแนวคิดอธิปไตยทางอาหารที่มีเป้าหมายสูงสุดของการสร้างระบอบอาหารที่เป็นธรรมซึ่งเป็นประเด็นเรียกร้องเชิงอำนาจ ดังที่กรอบแนวทางการของอธิปไตยทางอาหาร ได้อธิบายถึงชุดความคิดเกี่ยวกับการจัดการอาหาร ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อมในชุมชนผ่านการจัดสรรอำนาจใหม่ (redistribution) และในฐานะ

ที่เป็นแนวคิดในการต่อต้านเสรีนิยมใหม่ ดังนั้น แนวคิดอธิปไตยทางอาหารจึงตั้งคำถามต่อกระบวนการจัดสรรทรัพยากรทางด้านเกษตรและอาหาร สิทธิประชาชนในการควบคุมอาหาร สิทธิชาวนา และการสร้างประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นในกระบวนการอาหาร เพื่อให้อำนาจมาอยู่ในมือของ “คนข้างล่าง” ไม่ใช่บริษัทข้ามชาติหรือรัฐ ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จะเป็นตัวช่วยให้เกษตรกรใน ตำบลเมืองจิ้ง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน สามารถป้องกัน การผูกขาดและการหาผลประโยชน์จากอาหาร ผ่านการผลิตจำนวนมาก แนวคิดเรื่องอธิปไตยทางอาหารจึงพยายามทำให้ระบอบอาหารและเกษตรกรรมกลับมาเป็นประเด็นทางอาหารและอยู่ภายใต้การจัดการของ “ชุมชนท้องถิ่น” มากกว่าที่ปล่อยให้เป็นกลไกของ “ตลาด”

การระดมความคิดจากเกษตรกรในพื้นที่ พบประเด็นสำคัญสำหรับบริบทศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน ในการสร้างระบอบอาหารทางเลือกมีตัวแปรพื้นฐานที่สำคัญ 5 ข้อ คือ 1) นโยบาย เป็นตัวกำหนดทิศทางของการสร้างระบอบอาหาร เช่น นโยบายที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตรและอาหาร 2) วัฒนธรรมอาหาร เช่น วัฒนธรรมอาหารท้องถิ่น และวัฒนธรรมอาหารสมัยใหม่ 3) ฐานทรัพยากร หมายถึง ปริมาณและความหลากหลายของทรัพยากรในแต่ละพื้นที่ 4) ระบบการผลิต การแปรรูป 5) ระบบการกระจายสินค้า การขนส่ง และการจัดจำหน่ายสินค้า ทั้งนี้ กล่าวได้ว่า ตัวแปรข้างต้น ควรเป็นประเด็นที่ชุมชนท้องถิ่นหารือร่วมกันกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อหาแนวทางและวิธีใหม่ ๆ เพื่อความอยู่รอดของกลไกการตลาดของในปัจจุบัน ดังนั้น การพัฒนาเครื่องมือในการบริหารจัดการความเสี่ยง และพยายามตั้งใจให้คนรุ่นใหม่หันมาทำเกษตรมากขึ้น และกล่าวได้ว่า การพัฒนาระบอบอาหารทางเลือกมีรากฐานมาจากภูมิปัญญาของเกษตรกร โดยมีกลุ่มทุนหรือองค์กรเอกชนให้การสนับสนุนบทบาทที่ชัดเจนของเกษตรกรคือการพัฒนาความรู้แบบภูมิปัญญาไทยของท้องถิ่นที่มีและผสมผสานกับเทคโนโลยีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ความรู้สำคัญของระบอบอาหารทางเลือก

อีกตัวอย่างหนึ่งของยุทธวิธีในการต่อสู้ต่อรองทางอำนาจที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ จังหวัดน่าน เลือกใช้และแสดงให้เห็นถึงการสร้างความรู้ใหม่เชื่อมโยงไปสู่การปรับตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกรให้กลายเป็นผู้มีความสามารถในการจัดการทรัพยากร คือ การเปิดโครงการเพิ่มศักยภาพเกษตรกรเพื่อวางรากฐานด้านทักษะอาชีพในชุมชนเมืองจิ้งให้ครบวงจร เป็นโครงการที่ร่วมมือกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้และเครือข่ายเกษตรกร จากการศึกษาเกษตรกรในพื้นที่ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล D3, 27 พฤศจิกายน 2563) พบว่า การทำเกษตรกรรมมีเป้าหมายเชิงธุรกิจเป็นหลัก ทำให้ประชาชนในพื้นที่มีหนี้สินเพิ่มขึ้น เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวอยู่บนที่สูงจึงขาดระบบจัดการน้ำที่ดีและขาดปัจจัยการผลิตหลายอย่าง เช่น เมล็ดพันธุ์และปุ๋ย อีกทั้งยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ทำกินของตัวเองศูนย์การเรียนรู้ใจไ้จังหวัดน่าน จึงผลักดันให้เกษตรกรมีหนทางครอบครองเมล็ดพันธุ์เพื่อสร้างระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารให้ชุมชน จนเกิดเป็นโครงการเพิ่มศักยภาพทักษะความรู้ผู้ผู้มรายได้น้อย ตำบลเมืองจิ้ง อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน

เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 15 พฤศจิกายน 2563) ผู้รับผิดชอบโครงการกล่าวว่า โครงการนี้มีเป้าหมายเพื่อสร้างอาชีพให้ผู้มีรายได้น้อยและต้องการปรับวิถีการเกษตรแบบใช้สารเคมีและเกษตรเชิงเดี่ยว ให้เป็นวิถีเกษตรทางเลือกซึ่งให้ความสำคัญกับการที่คนในชุมชนเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่ “ถ้าเขาเข้าใจเรื่องอำนาจและการควบคุมตั้งแต่เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยากำจัดศัตรูพืช เครื่องจักร หรือแม้กระทั่งน้ำก็จะทำให้เขามีทางเลือกมากขึ้น ไม่ต้องกู้เงินจำนวนมากเพื่อซื้อปัจจัยการผลิตเหล่านี้อีกต่อไป” เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ (2563) กล่าวเพิ่มเติม ทั้งนี้ กระบวนการอบรมจะเน้นที่ความสนใจของกลุ่มเป้าหมายเป็นหลัก ซึ่งมีจำนวน 60 คน และเพิ่มขึ้นอีก 15 คน ระหว่างที่ดำเนินการ โดยมีทั้งผู้สูงอายุและเยาวชนผสมกัน ทั้งนี้ การอบรมจะแบ่งเป็น 3 หลักสูตร ดังนี้ (1) หลักสูตรเพาะกล้า (2) หลักสูตรทำปุ๋ยหมัก และ (3) หลักสูตรช่างชุมชน

ภาพ 20 การเพาะกล้าของศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ จังหวัดน่าน

ที่มา: ภาพโดยผู้วิจัย จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูล 09 กรกฎาคม พ.ศ. 2563

1.หลักสูตรเพาะกล้า เน้นให้ความรู้เรื่องเมล็ดพันธุ์ ไปจนถึงการเพาะพันธุ์ข้าว พริก มะเขือ และพืชผักพื้นบ้าน เพื่อเสริมความรู้เชิงวิชาการให้กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะช่วยลดความผิดพลาดจากการเพาะพันธุ์ โดยเจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้ไร่ไก่ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E6, 15 พฤศจิกายน 2563) อธิบายว่า “เราจะเพาะเหมือนสมัยพ่ออยู่ แม่อยู่ที่เอาผักสลัดเทลงกระบะแล้วจิ้มๆ ลงไปไม่ได้ เพราะเมล็ดผักสลัดของนิ่งมีไม่ก็เมล็ด แถมราคาแพง เราต้องค่อยๆ คัดทีละเมล็ด และใช้ความรู้วิทยาศาสตร์มาเสริมว่า เพาะอย่างไรถึงจะออกร้อยเปอร์เซ็นต์”

2.หลักสูตรทำปุ๋ยหมัก มีเป้าหมายเพื่อลดต้นทุนค่าปุ๋ย ลดการใช้สารเคมีและเป็นการสนับสนุนวิถีเกษตรอินทรีย์ วัตถุประสงค์ที่ใช้หมักคือพืชสดที่หาได้ในท้องถิ่น ซึ่งหลักสูตรนี้ได้รับการสนับสนุนจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.หลักสูตรช่างชุมชน ซึ่งเป็นทักษะนอกเหนือจากการเกษตร เนื่องจากคณะทำงานต้องการเพิ่มองค์ความรู้ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมให้กลุ่มเป้าหมาย จึงเกิดเป็นหลักสูตรช่างประดิษฐ์เตาเผาถ่าน และช่างซ่อมบำรุงอุปกรณ์โซลาร์เซลล์

นอกจากหลักสูตรทั้งสามแล้ว คณะทำงานยังเพิ่มเนื้อหาด้านการตลาดออนไลน์การออกแบบบรรจุภัณฑ์ รวมถึงการวางแผนธุรกิจ ด้วยการร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่นจังหวัดน่าน เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายสามารถต่อยอดแปลงเกษตรอินทรีย์ของตนเอง สู่อุปกรณ์เป็นเจ้าของกิจการในอนาคตได้อย่างยั่งยืน สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ชัดหลักจากดำเนินโครงการก็คือ กลุ่มเป้าหมายมีทักษะอาชีพเพิ่มขึ้น มีมุมมองต่อการเกษตรเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น และกระตุ้นให้เกิด ‘เกษตรกรหน้าใหม่’ ที่พร้อมจะช่วยพัฒนาและยกระดับเกษตรกรรมในท้องถิ่นให้ปลอดภัย มีคุณภาพ และสร้างรายได้ให้คนในชุมชน

ข้อมูลจาก (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล C2, 01 กรกฎาคม พ.ศ. 2563) หนึ่งในกลุ่มเป้าหมายเคยทำงานเป็นพนักงานโรงงานและห้างสรรพสินค้าในกรุงเทพฯ ก่อนจะผันตัวมาเป็นเกษตรกรในชุมชน เธอเล่าว่า แม้ว่าการปลูกข้าวจะเป็นเรื่องยาก เพราะไม่เคยทำมาก่อน แต่เธอก็ไม่ยอมแพ้ขอเข้ามาเรียนรู้ในโครงการก็ค่อยๆ ได้นำองค์ความรู้มาปรับใช้จนสามารถปลูกพืชเพื่อเลี้ยงตัวเองได้ ดังที่กลุ่มตัวแทนเกษตรกรกล่าวว่า “พอคลุกคลีอยู่ตรงนี้นาน ๆ ก็สามารถแก้ปัญหาดินแข็งได้ ด้วยการใส่โดโลไมต์ (สารปรับสภาพดิน คล้ายปูนขาว) ปรับดินก่อน และใช้ปุ๋ยหมักที่ทำเองบำรุงดิน”

นอกจากปัญหาเรื่องความชื้นซ้อนด้านการเพาะปลูกแล้ว อีกหนึ่งปัญหาที่ C2 กลุ่มตัวแทนเกษตรกร พบก็คือ ความไม่เข้าใจจากผู้สูงอายุ ที่อุตสาหะส่งไปเรียนตั้งไกล สุดท้ายกลับมาทำเกษตรกรรมที่บ้าน ซึ่งต้องอาศัยการปรับตัวและพิสูจน์ให้ผู้สูงอายุเห็นว่า การกลับมาทำงานที่บ้านนั้นสร้างรายได้ที่พอเลี้ยงชีพได้จริง โดย C5 กลุ่มตัวแทนเกษตรกร เชื่อว่า “โอกาสในการพัฒนาวิถีเกษตรอินทรีย์ ขึ้นอยู่กับการเชื่อมโยงความรู้ระหว่างคนต่างรุ่น คนรุ่นเก่ามักมองว่าผักชนิดนี้ปลูกได้แค่ฤดูนี้ แต่คนรุ่นใหม่เขาจะรู้จักใช้เครื่องมือมาช่วย เช่น ระบบโรงเรือน ระบบน้ำ รู้จักใช้เทคโนโลยี เป็นสมาร์ทฟาร์มเมอร์ (Smart Farmer)”

ทั้งนี้ โครงการนี้จึงเปรียบเสมือนการเชื่อมประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนรุ่นต่าง ๆ ในชุมชนให้มีปฏิสัมพันธ์กันมากขึ้นผ่านการเปิดพื้นที่ให้แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ จนเกิดกระบวนการถ่ายทอดสู่กันและกันและนำไปสู่การปฏิบัติจริง ซึ่งนอกจากจะช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ระดับกลุ่มเป้าหมายแล้ว ยังเกิดความสัมพันธ์ระดับองค์กรผ่านการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายในท้องถิ่น เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจรักและกลุ่มพี่น้องเครือข่าย อาทิจ มุลินธิฮักเมื่องน่าน วิทยาลัยชุมชนน่าน หรือกลุ่มเครือข่ายพี่น้องชนเผ่า

ดังนั้น ผู้เขียนพบว่า จากความตั้งใจเริ่มแรกที่ต้องการแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมและความเหลื่อมล้ำจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ผลลัพธ์ของโครงการได้กลายเป็นหลักสูตรที่เชื่อมโยงกันอย่างรอบด้าน ด้วยการสนับสนุนให้กลุ่มเป้าหมายเข้าถึงทรัพยากรที่จำเป็นต่อการประกอบอาชีพนั้นคือ เมล็ดพันธุ์และน้ำพร้อมเสนอวิธีการทำเกษตรอินทรีย์และระบอบอาหารทางเลือก ซึ่งส่งผลดีทั้งทางตรงและทางอ้อมทางตรงก็คือ ช่วยลดปัญหาเรื่องเอกสารสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ส่วนทางอ้อมก็คือ การได้พื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น เรียกได้ว่า โครงการเพิ่มศักยภาพทักษะความรู้ผู้มีรายได้น้อย ตำบลเมืองจันท์ อำเภอกุเพียง จังหวัดน่าน ไม่ใช่เพียงการอบรม เพื่อเปลี่ยนรูปแบบการเกษตรให้กลุ่มเป้าหมายเท่านั้น แต่ยังเป็นการเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างคนในชุมชนกับเครือข่ายเพื่อให้องค์ความรู้อยู่กับคนในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่การสร้างระบอบอาหารและระบอบอาหารทางเลือกรวมถึงการมีอธิปไตยทางอาหาร

การจัดงานวันเกษตรระดับเครือข่าย ยังเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการปรับนิยามเกษตรกรในพื้นที่ไปสู่ผู้รู้ในการจัดการทรัพยากรการผลิต โดยศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ จังหวัดน่าน เป็นตัวแสดงหลักในการประสานงานร่วมมือกับภาคเอกชน ได้แก่ คุณบัณฑิต ล่ำซำ เป็นประธานกรรมการภาคเอกชน มูลนิธิเอสซีจี และร่วมมือกับภาครัฐ องค์การบริหารส่วนจังหวัดน่าน สำนักงานการปฏิรูปที่ดิน จังหวัดน่าน องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจันท์ องค์การบริหารส่วนตำบลฝายแก้ว และมูลนิธิฮักเมืองน่าน

ดังข้อมูล จากการสัมภาษณ์ E2 เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ (2563) พบว่า การร่วมมือกันดังกล่าวเป็นการมุ่งหวังส่งเสริมให้กลุ่มเกษตรกรมีองค์ความรู้ในการผลิตเมล็ดพันธุ์ที่ดีมีคุณภาพผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้น ภายในงานยังมีการพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรื่อง “ข้าว...ความมั่นคงทางอาหารของชุมชน” ซึ่งมีการเชิญนักวิชาการตัวแทนภาครัฐ ภาคเอกชนและเกษตรกร มาร่วมพูดคุยถึงแนวทางในการผลิตข้าวสำหรับเมืองน่าน ในการอนุรักษ์สายพันธุ์ข้าวและเมล็ดพันธุ์พืชพื้นเมือง การพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์ข้าวและพันธุ์พืช โดยเกษตรกร ทั้งนี้ การเสวนาดังกล่าวเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้เพื่อยกระดับการผลิตข้าวและพืชผักผลไม้ของเกษตรกร โดยการผสมผสานองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและข้อมูลทางวิชาการร่วมกับชุดประสบการณ์จริงของชาวนาและภูมิปัญญาท้องถิ่น พร้อมทั้งเป็นการสร้างพื้นที่เรียนรู้ของเกษตรกร ตั้งแต่กระบวนการคิดวางแผนการผลิต จนถึงการออกแบบผลิตภัณฑ์และกลไกทางการตลาดให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น

6.3.2 การทำแผนที่การใช้ที่ดินผ่านคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงที่ดินรูปแบบต่าง ๆ (ที่ดินปัจเจกและป่าชุมชน)

ยุทธวิธีนี้ผุดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ระหว่างหลายตัวแสดงทางสังคมที่มีส่วนในการกำกับกรเข้าถึงที่ดินซึ่งมีความสำคัญต่อเกษตรกร โดยคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติได้ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ

ที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมที่ดิน กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช รวมถึงศูนย์การเรียนรู้ ใจโก้ จังหวัดน่าน ในการร่วมกันหาทางออกให้กับประชาชน การประชุมร่วมกันสำหรับแนวทางการแก้ไขปัญหาพื้นที่ทับซ้อนในจังหวัดน่านและพื้นที่ตำบลเมืองจัน ซึ่งได้มีการจำแนกกลุ่มผู้ทำการเกษตรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่ง พื้นที่ลุ่มน้ำ 1, 2 เป็นพื้นที่ปลูกไม้ขนาดใหญ่ ปลูกแล้วไม่สามารถตัดได้ ไม้ผล ไม้กาแฟ ยางนา และกลุ่มที่สอง พื้นที่ลุ่มน้ำ 3, 4, 5 สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจ ปลูกข้าวโพดได้ ซึ่งเป็นการแบ่งโซนที่ชัดเจนต่อการทำแปลงเกษตรให้ชาวบ้าน เพื่อไม่ให้เกิดการลุก ล้ำพื้นที่ป่าไม้ (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล A1, 12 ตุลาคม 2563)

ดังนั้น การสร้างระบอบอาหารทางเลือกประเด็น “ที่ดิน” เป็นปัจจัยสำคัญ ซึ่งความเหลื่อมล้ำในการถือครองที่ดินส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพลดลง พื้นที่การผลิตอาหารมีจำกัด ส่งผลให้เกิดความไม่มั่นคงทางอาหารของชุมชน เนื่องจากการทำการเกษตรแบบใช้สารเคมีและพืชเชิงเดี่ยว ทั้งนี้ จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้หลายชุมชนได้มีการพูดคุยเรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า โดยชุมชนมีการจัดการตนเองมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการจัดทำธรรมนูญชุมชน โฉนดชุมชน โดยกรมที่ดิน ได้จัดโครงการ “บอกดิน” เพื่อให้ประชาชนผู้มีที่ดินว่างเปล่า (ไม่มีใบ) หรือ ส.ค.1 ใบจอง น.ส.3 ที่ยังไม่ได้ออกโฉนดและต้องการให้ภาครัฐเข้าไปบริหารจัดการที่ดินให้ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งถือเป็นอีกทางออกหนึ่งในการรักษาฐานทรัพยากรทั้งด้านอาหาร รายได้ สิ่งแวดล้อมและสุขภาพของคนในชุมชน (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E1, 25 พฤศจิกายน 2563)

6.3.3 การดึงทุนเอกชนหลายองค์กรเข้าพื้นที่ทำให้เกิดสนามของการต่อรองในระดับพื้นที่ ซึ่งเกษตรกรสามารถเผชิญกับอำนาจรัฐได้ในระดับหนึ่ง

ยุทธวิธีนี้เกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจโก้กับภาคเอกชน ยกตัวอย่างเช่น เครือเจริญโภคภัณฑ์ ที่ได้ดำเนินโครงการปลูกป่าในเขตพื้นที่อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เดิมเกษตรกรปลูกข้าวโพดบนพื้นที่ซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิและสภาพเป็นภูเขาหัวโล้น เครือเจริญโภคภัณฑ์ได้สังเกตเห็นถึงปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้น จึงประสานขอความช่วยเหลือจากศูนย์การเรียนรู้ใจโก้และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจัน ในการเป็นตัวกลางเพื่อประสานงานกับชุมชนและชาวบ้าน โดยเครือเจริญโภคภัณฑ์ต้องการฟื้นฟูพื้นที่ป่า และต้องการปลูกไม้ป่ามีค่า ได้แก่ ต้นพญาเสือโคร่ง ต้นทองอุไร ต้นสะเดา มะขามป้อม (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E4, 29 พฤศจิกายน 2563) และอีกหนึ่งภาคเอกชนคือ ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ประสานความร่วมมือกับบริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด ในการช่วยแก้ไขปัญหา เรื่องการจัดการน้ำ โดยการทำตะบันน้ำที่ผันน้ำจากลำห้วยในพื้นที่ขึ้นมาให้กับเกษตรกรในพื้นที่

นอกจากนี้ ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ร่วมมือกับธนาคารกสิกร โดยมี คุณบัณฑิต ล่ำซำ เป็นผู้สนับสนุนอุปกรณ์การเดินสำรวจและโปรแกรมสำหรับจัดทำแผนที่ ในการสำรวจภาคพื้นดินและภาพถ่ายทางอากาศประกอบพร้อมด้วย ซึ่งในการจัดทำได้มีการนำเทคโนโลยีด้านการจัดทำแผนที่ภูมิสารสนเทศ ภูมิศาสตร์ (Geographic Information System : GIS) ซึ่งสามารถทำแบบจำลอง 3 มิติ แสดงความ

สูงต่ำของภูมิประเทศและทิศทางการไหลของ กระแสน้ำ อันจะทำให้การวางแผนและกำหนดพิกัด จัดสร้างอ่างเก็บน้ำ ฝายหรือธนาคารน้ำเป็นไปได้อย่างถูกต้อง (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล E2, 27 พฤศจิกายน 2563) และบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ ปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวให้ กลายเป็นการเพาะปลูกพืชแบบระบบอาหารทางเลือก ซึ่งศูนย์การเรียนรู้โจโก้เป็นผู้รับผิดชอบใน กระบวนการดังกล่าว

6.3.4 การสร้างการตลาดทางเลือกที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรองมากขึ้น

การการเข้าร่วมกับเลมอนฟาร์มถือเป็นยุทธวิธีหนึ่งที่ศูนย์การเรียนรู้โจโก้เลือกใช้เพื่อสร้าง ระบบอาหารทางเลือก โดยเน้นชุมชนเป็นศูนย์กลางในการสร้างปฏิสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมและการมี สุขภาพที่ดีแก่คนในชุมชนเองและพยายามเพิ่มช่องทางการตลาด เพื่อส่งออกผลิตภัณฑ์ในชุมชนเป็น การเกื้อหนุนเศรษฐกิจภายในท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น ศูนย์การเรียนรู้โจโก้ประชุมปรึกษาร่วมกับ สำนักงานเกษตร จังหวัดน่าน และองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจาง เพื่อหาแนวทางเพิ่มช่องทาง การจำหน่าย ผัก ผลไม้ ปลอดภัยของชาวบ้าน โดยขั้นตอนแรกได้มีการจัดตลาดที่หน้าบริเวณ องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจาง ช่วงเย็นเวลา 15.00 น. – 18.00 น. ทุกวันพุธและวันอาทิตย์ และ ในส่วนของสำนักงานการเกษตรจังหวัด ช่วยประสานงานการจัดตั้งตลาดท้องถิ่นในระดับอำเภอและ การส่งออกผลิตภัณฑ์แปรรูปออกจำหน่ายนอกจังหวัด (สัมภาษณ์, ผู้ให้ข้อมูล A3, 21 พฤศจิกายน 2563) ดังนั้น กลไกตลาดที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นการสร้างระบบเศรษฐกิจที่เกษตรกรเข้าสู่วงจรของเอกชน เช่น การส่งขาย ผัก ผลไม้ ให้กับเลมอนฟาร์ม เป็นประจำทุกสัปดาห์ และมีตลาดในชุมชนสัปดาห์ละ 2 ครั้ง หน้าองค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจาง รวมทั้งการมีเอเดออร์ส่งโดยตรงจากชาวบ้านต่อ เกษตรกรที่ปลูกผัก ผลไม้ ปลอดภัย สิ่งเหล่านี้ทำให้ผู้บริโภคสามารถทราบได้ว่าสิ่งที่ได้กินเข้าไป ในแต่ละมื้อนั้นมีที่มาจากไหน ใครเป็นผู้ผลิต จึงกล่าวได้ว่า ตลาดทางเลือกที่เกิดขึ้นเป็นอีกหนึ่ง ช่องทางที่เกษตรกรสามารถใช้ เพื่อต่อรองกับการควบคุมของอำนาจรัฐ กลไกที่สร้างระบบเศรษฐกิจที่ เกษตรกรเข้าสู่วงจรของเอกชน ควบคู่ไปกับการมีตลาดในชุมชน ที่พัฒนาความสัมพันธ์แบบสั่ง โดยตรงจากชาวบ้านกับเกษตรกรตลาดทางเลือกจึงเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่เกษตรกรสามารถใช้เพื่อ ต่อรองกับการควบคุมของอำนาจรัฐ

ดังนั้น จากยุทธวิธีทั้งหมดที่กล่าวไปแล้วเหล่านี้สะท้อนให้เห็นแล้วว่า รัฐในฐานะกลไก สำคัญทางการเมืองมีความชอบธรรมตามกฎหมายและสามารถวางกรอบนโยบายสาธารณะที่ส่งผลต่อ ภาพรวมทั้งประเทศ แต่ในทางตรงกันข้าม จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์ รัฐก็ไม่ใช่ตัวแสดงเพียงหนึ่งเดียว ที่มีความสำคัญอีกต่อไป เนื่องจากการเข้ามาบิบบาทของระบบบริษัท (ภาคเอกชน) ส่งผลให้ศูนย์ การเรียนรู้โจโก้จังหวัดน่านและกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ หันมาร่วมมือกับภาคเอกชน เพื่อช่วงชิง พื้นที่สิทธิการครอบครองเมล็ดพันธุ์และกระบวนการผลิตรวมไปถึงการสร้างระบบอาหารของพวกเขา ให้กลับคืนมาและนำชุมชนไปสู่เป้าหมายการมีระบบอาหารทางเลือกและอธิปไตยทางอาหาร

6.4 สรุป

หากจะกล่าวถึงการสร้างระบบอาหารทางเลือกของศูนย์ใจใจ จังหวัดน่านแล้ว สามารถสรุปได้ว่า คือ การสร้างพื้นที่การต่อรองต่อความมั่นคงทางอาหารและการมีอธิปไตยทางอาหารขึ้นมาใหม่ โดยมีการต่อสู้ออรองความสัมพันธ์กับตัวแสดงต่าง ๆ ผ่านกิจกรรม/โครงการ ซึ่งยุทธวิธีของศูนย์การเรียนรู้ใจใจ จังหวัดน่าน ที่เกิดขึ้นไม่ได้มีลักษณะที่จะต่อสู้หรือล้มอำนาจได้อย่างเต็มที่ แต่สามารถทำให้อำนาจถูกท้าทายจากปฏิบัติการที่ศูนย์การเรียนรู้ใจใจร่วมกับเกษตรกรเปิดพื้นที่ขึ้นมาในระดับท้องถิ่น โดยมี 4 กลยุทธ์สำคัญ ได้แก่

1. การสร้างความรู้ใหม่และนิยามตำแหน่งแห่งที่ของเกษตรกรในฐานะผู้จัดการทรัพยากรการเกษตร
2. การทำแผนที่การใช้ที่ดินผ่านคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงที่ดินรูปแบบต่าง ๆ (ที่ดินปัจเจกและป่าชุมชน)
3. การดึงทุนเอกชนหลายองค์กรเข้าพื้นที่ทำให้เกิดสนามของการต่อรองในระดับพื้นที่ซึ่งเกษตรกรสามารถเผชิญกับอำนาจรัฐได้ในระดับหนึ่ง
4. การสร้างการตลาดทางเลือกที่เกษตรกรมีอำนาจต่อรองมากขึ้น

การสร้างระบบอาหารทางเลือกของศูนย์การเรียนรู้ใจใจ จังหวัดน่าน ผ่านปฏิสัมพันธ์และยุทธวิธีของศูนย์การเรียนรู้ใจใจกับตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ จึงสะท้อนให้เห็นว่า รัฐบาลใช้กลไกอำนาจรัฐออกกฎหมาย กำหนดนโยบายและการต่อรองทางการเมือง รวมถึงหลายครั้งที่พยายามกำกับภาคธุรกิจผ่านกฎกติกาและมาตรการต่าง ๆ โดยปะทะกับภาคประชาสังคม (ศูนย์การเรียนรู้ใจใจ, มูลนิธิฮักเมืองน่าน, NGO และกลุ่มพลังทางสังคมอื่น ๆ) เนื่องจากการปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างคำสั่ง/นโยบาย บน-ล่าง ในเชิงความสัมพันธ์ทางอำนาจ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษา ผู้เขียนพบว่า เอกชนหลายครั้งร่วมมือกับรัฐบาลได้ในเรื่องของมาตรฐานต่าง ๆ บนความต้องการผลประโยชน์ร่วมกันแล้วจึงออกเป็นกฎเกณฑ์นโยบาย ในขณะที่ศูนย์การเรียนรู้ใจใจ จังหวัดน่าน กลับร่วมมือกับบริษัท (เอกชน) เพื่อต่อสู้ออรองอำนาจกับภาครัฐ แต่ในท้ายที่สุด การสร้างระบบอาหารทางเลือกก็ยังคงขึ้นอยู่กับความร่วมมือของหลายภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะตัวของเกษตรกรในพื้นที่ด้วย

บทที่ 7

บทสรุป: ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ต่อการสร้างระบอบอาหารแบบทางเลือกและคุณภาพการต่อ การศึกษารัฐศาสตร์

บทนี้ผู้วิจัยมุ่งนำเสนอใน 6 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1.สรุปผลการวิจัย 2.ข้อถกเถียงและข้อเสนอหลักของงานวิจัย 3.คุณภาพการของงานวิจัย 4.ช่องว่างขององค์ความรู้ 5.ข้อจำกัดของวิทยานิพนธ์ 6.ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต

7.1 สรุปผลการวิจัย

การเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557-2562 เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) เพื่อทำความเข้าใจ การสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้และการมีปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคมในจังหวัด น่าน วิทยานิพนธ์นี้จึงมุ่งศึกษาผ่านการตั้งคำถามวิจัยหลัก 2 คำถามดังนี้ 1) ภายใต้ระบอบอาหาร แบบบรรษัท ปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ เป็น อย่างไร? 2) ความพยายามในการเคลื่อนไหวทางอาหาร เพื่อสร้างระบอบอาหารใหม่ ในแนวทางการ เรียนรู้ของศูนย์โจ้โก้ มีการขับเคลื่อนอย่างไร ทั้งนี้ สำหรับวิธีการศึกษาใช้วิธีวิจัย 2 แบบ ได้แก่ การ วิจัยเอกสาร (documentary research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) ตั้งแต่ ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับภาคการเกษตรและอาหาร เจ้าหน้าที่ กลุ่มทุน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และเกษตรกร ตำบลภูเพียง อำเภอเมืองจิง จังหวัดน่าน นอกจากนี้ งานวิจัยนี้ยังใช้ แนวคิดทฤษฎี 2 แนวคิดมาเป็นกรอบในการอธิบาย คือ 1. แนวคิดระบอบอาหาร (food regime) 2.แนวคิดรัฐแบบองค์รวม (integral state)

สำหรับงานวิจัยนี้ผู้วิจัยเลือกใช้พื้นที่ ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่านเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากที่ผ่านมาระบบเกษตรจังหวัดน่านเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นระบบเกษตรเชิงเดี่ยว ซึ่งประกอบไปด้วย 2 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน การเกษตรและ ความมั่นคงทางอาหาร 1) ปัจจัยภายนอกจังหวัดน่าน 2) ปัจจัยภายในจังหวัดน่าน คือ ประการแรก ปัจจัยภายนอกจังหวัดน่าน สถานการณ์หลังปฏิวัติเขียวและการเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับ ที่ 1 พ.ศ. 2504 ประเทศไทยอยู่ในกระแสทุนนิยม การผลิตในท้องถิ่น ทรัพยากรท้องถิ่นและแรงงาน ถูกดึงเข้าเมืองอุตสาหกรรม ประการที่สองปัจจัยภายในจังหวัดน่าน ท้องถิ่นชุมชนในจังหวัดน่านมี การปรับตัวต่อวิถีชีวิต การจัดการดูแลที่ไร้ประสิทธิภาพของภาครัฐ ระบบท้องถิ่นถูกปรับในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา เศรษฐกิจล้มเหลวมีการจัดการใหม่มีองค์กรเอกชนเข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญ และได้แบ่งกลุ่ม

ออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มที่ 1 กลุ่มวัฒนธรรมชุมชนเข้ามาจัดกลุ่มหลัง พ.ศ. 2523-2524 มีการจัดทำโครงการต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ท้องถิ่นจัดทำโครงการธนาคารวัวแลกป่า แลกข้าวให้กับเกษตรกร ส่วนกลุ่มที่ 2 มาจากฝ่ายซ้าย การขูดรีดทรัพยากรจากส่วนกลาง นำมาสู่การประชุมเรียกร้อง จึงเกิดการต่อต้านจากชาวบ้านและกลุ่มวัฒนธรรมชุมชน นำมาสู่ความพยายามในการจัดตั้งเครือข่ายในการจัดการของจังหวัดน่าน ซึ่งจังหวัดน่านมีความเฉพาะเจาะจง (เป็นพื้นที่ของฝ่ายซ้าย) และนอกจากนี้ยังมีตัวแสดงของกลุ่มที่ค่อนข้างมีอิทธิพล คือ พ่อปิ่น อินทลี ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มวัฒนธรรมชุมชน ในการเคลื่อนไหวของกลุ่ม NGO จังหวัดน่าน โดย พ่อปิ่น อินทลี เครือข่ายเดียวกับ พระครูพิทักษ์นันทคุณ มูลนิธิฮักเมืองน่าน รักษาป่าน่านและศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ ที่เคลื่อนไหวและต่อสู้กับภาครัฐเรื่องทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน สิทธิของชาวบ้าน และด้านความมั่นคงทางอาหารตั้งแต่ พ.ศ. 2523 ทรัพยากรถูกดึงไปส่วนกลาง ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้ ขณะเดียวกัน เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้านทรัพยากรถูกเปลี่ยนจากป่าไม้เป็นไร่ข้าวโพด กลายเป็นความไม่ชัดเจนด้านกฎหมาย กลไกรัฐไม่สามารถดูแลได้ คนในพื้นที่ต้องหันมาจัดการปัญหาตนเอง จนเกิดเป็นเครือข่ายต่าง ๆ ที่เข้มแข็ง โดยมีตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พ่อปิ่น อินทลี พระครูพิทักษ์นันทคุณ มูลนิธิฮักเมืองน่าน รักษาป่าน่าน ศูนย์ภูฟ้า ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ น่านแซนบล็อก ทั้งนี้ สิ่งสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นว่า ศูนย์การเรียนรู้ใจโก้มีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรต่าง ๆ เหล่านี้มาเป็นเวลานาน

วิทยานิพนธ์นี้เลือกใช้ 2 แนวคิดหลักในการอธิบายการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ 1. แนวคิด “ระบอบอาหาร” ของ Harriet Friedmann, Philip McMichael โดยแนวคิดระบอบอาหารไม่ได้เป็นแนวคิดที่อธิบายเพียงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาหารเท่านั้น แต่ยังเป็นการอธิบายการเมืองของความสัมพันธ์ทางอาหาร โดยระบอบอาหารเป็นความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ไปจนถึงรูปแบบการสั่งสมทุน ซึ่งแนวคิดดังกล่าวยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายความพยายามสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ใจโก้ ผู้วิจัยจึงได้เลือก 2. แนวคิด “รัฐแบบองค์รวม” ของ Antonio Gramsci ซึ่งจะมาช่วยเติมเต็มในส่วนของคุณสมบัติของรูปแบบความสัมพันธ์ของกลุ่มพลังทางสังคม โดยแนวคิดรัฐแบบองค์รวมจะอธิบายถึงการทำงานของโครงสร้างส่วนบนและโครงสร้างส่วนล่าง ซึ่งโครงสร้างส่วนบน พูดถึงการกดขี่การใช้อำนาจ รัฐเป็นผู้ใช้อำนาจและกลไกเชิงสถาบันใช้อำนาจผ่านกฎระเบียบ นโยบาย เช่น นโยบายภาคการเกษตร นโยบายป่าไม้ นโยบายที่ดินและสำหรับโครงสร้างส่วนล่าง กล่าวถึงกระบวนการผลิตแรงงาน ระบบเศรษฐกิจ การใช้กลุ่มทุนในการโน้มน้าวเกษตรกร เช่น เรื่องการเกษตรใช้ราคาพืชผลมาเสนอการออกค่าใช้จ่ายด้านการเพาะปลูกให้ก่อนเก็บเงินเมื่อมีการเก็บเกี่ยวผลผลิต ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับศูนย์การเรียนรู้ใจโก้มาจากภาครัฐ ภาคเอกชน ประชาสังคมและเกษตรกร โดยคำอธิบายในส่วนนี้จึงเป็นเหตุผลที่จะใช้แนวคิดรัฐแบบองค์รวมในส่วนของคุณสมบัติของประชาสังคมและสังคมการเมืองมาอธิบายปรากฏการณ์

ดังนั้น เพื่อตอบคำถามหลักของงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ ข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับการเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย ดังที่ ปรากฏในบทที่ 4-6 โดยได้นำเสนอให้เห็นถึงโครงสร้าง เนื้อหาและความพยายามในการเคลื่อนไหว ด้านอาหาร ตลอดจนบริบทด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ศูนย์การเรียนรู้ เรียนรู้ใจไ้ก้มีปฏิสัมพันธ์ในการติดต่อประสานงาน ซึ่งท้ายที่สุดจะนำพาผู้อ่านไปสู่คำตอบของ วัตถุประสงค์การวิจัย 2 ข้อ 1) เพื่อศึกษาระบอบอาหารภายใต้ระบอบแบบพรรคและปฏิสัมพันธ์ ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้กับภาครัฐและตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ 2) เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวและ การขับเคลื่อนทางอาหารต่อการสร้างระบอบอาหารทางเลือกในแนวทางของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้ จังหวัดน่าน

7.1.1 บทที่ 4 ระบอบอาหารในระดับสากล นโยบายการเกษตรของรัฐไทยและการก่อตัวของ ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้ จังหวัดน่าน

แม้ว่าข้อมูลที่น่าเสนอในบทที่ 4 จะไม่ได้มีเป้าหมายหลักเพื่อตอบคำถามของงานวิจัยโดยตรง ก็ตาม แต่การนำเสนอข้อมูลที่เป็นพื้นฐานเรื่องระบอบอาหารทั้งสามยุค และบริบทของศูนย์การเรียนรู้ ใจไ้ก้ โดยเฉพาะระบอบอาหารยุคที่สาม ยุคของระบอบอาหารแบบพรรคที่เป็นตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง กับภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ที่สำคัญสำหรับการวิเคราะห์ถึงระบอบอาหาร รวมถึงบทนี้ยังชี้ให้เห็นถึง นโยบายการเกษตรของรัฐไทยและบริบทของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้ที่เป็นข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับ นโยบายด้านการเกษตรและอาหาร ถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ผู้อ่านหรือผู้ศึกษาเข้าใจและสามารถ ติดตามประเด็นการวิเคราะห์การสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้ จังหวัดน่าน ดังนั้น วิทยานิพนธ์เล่มนี้ จึงมีความสำคัญและสอดคล้องกับรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ.2560-2579) ที่เป็นสิ่งสำคัญในการให้ประเทศไทยให้มีทิศทางที่ชัดเจนในระยะยาว เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน เรียก กันว่าเป็นแผน 6-6-4 ซึ่งประกอบด้วย 6 ด้าน 6 ยุทธศาสตร์หลักและ 4 ยุทธศาสตร์สนับสนุน ทั้งนี้ เรื่องความมั่นคงทางอาหารได้ถูกบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) รวมทั้งนโยบายประเทศไทย 4.0 จึงเห็นได้ว่าการเมืองของความสัมพันธ์ทางอาหารเป็น เรื่องที่แยกออกจากกันไม่ขาด

7.1.2 บทที่ 5 การสร้างระบอบอาหาร: ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้กับปฏิสัมพันธ์ทางสังคม พ.ศ.2557-2562

การนำเสนอข้อมูลในบทที่ 5 มีเป้าหมายหลักเพื่อวิเคราะห์ศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้และการมี ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับตัวแสดงต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นบทที่ใช้ตอบวัตถุประสงค์วิจัยข้อที่ 1 โดยผล ที่ได้จากการวิเคราะห์ พบว่า การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้และตัวแสดงต่าง ๆ ทาง สังคม สามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม กลุ่มแรกปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้กับภาครัฐ กลุ่มที่ สองปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้ใจไ้ก้กับกลุ่มทุน/เอกชน กลุ่มที่สามปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์

การเรียนรู้จักกับเกษตรกร และกลุ่มสุดท้ายปฏิสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้จักกับตัวแสดงทางสังคมต่าง ๆ (กลุ่มนักวิชาการและนักกิจกรรมทางสังคม) โดยบทนี้ใช้แนวคิดระบอบอาหารและแนวคิดรัฐแบบองค์รวม ในการวิเคราะห์แต่ละส่วนเสริมกัน ซึ่งการใช้ทฤษฎีดังกล่าวช่วยให้เห็นถึงการเข้ามามีอิทธิพลของระบอบอาหารแบบบริษัท (บริษัทข้ามชาติ) ส่งผลให้ปัจจุบันภาครัฐกำลังถูกลดบทบาทในการกำหนดนโยบายลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) ซึ่งทำให้มีตัวแสดงอื่นที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) อย่างบริษัทเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายมากยิ่งขึ้น ทั้งภาคเศรษฐกิจและสังคม

ดังนั้น บทที่ 5 จากการลงพื้นที่ จึงสรุปได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้จักต่อสู้ต่อรองกับอำนาจของภาครัฐ ในเรื่องของสิทธิที่ดินทำกิน และเมล็ดพันธุ์ที่ภาครัฐพยายามกำหนดกฎระเบียบ นโยบายที่เอื้อต่อนายทุน แต่ละเลยสิทธิการเข้าถึงเมล็ดพันธุ์ของชาวบ้าน โดยประเด็นสำคัญ คือ ศูนย์การเรียนรู้จักไ้ร่วมมือกับเอกชน (กลุ่มทุน) มากกว่าที่จะร่วมมือกับรัฐ ซึ่งในการอบรมให้ความรู้ด้านต่าง ๆ กับชาวบ้านของกลุ่มทุน เป็นการให้ความช่วยเหลือทั้งด้านเนื้อหาความรู้ อุปกรณ์ ตัวอย่างเช่น มูลนิธิเอสซีจี ถือเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต้องการให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้กลับมาทำงานที่บ้านเกิดของตนเอง โดยมีศูนย์การเรียนรู้จักเป็นศูนย์กลางเป็นที่เลี้ยงให้กับเกษตรกรรุ่นใหม่ กล่าวคือ เป็นแหล่งเรียนรู้ฟื้นฟูวิถีชาวนา กิจกรรมเรียนรู้แปลงเกษตร การทำนาข้าวอินทรีย์ การเลี้ยงหมูตามหลักเกษตรธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันจักถือเป็นสถานที่ทดลอง ฝึกปฏิบัติ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ของเยาวชน เกษตรกรและผู้สนใจในการเกษตรธรรมชาติแบบครบวงจร ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่าที่ผ่านมาศูนย์การเรียนรู้จักจัดรูปแบบความสัมพันธ์กับกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ แบบหลากหลาย เพื่อการดำรงอยู่ของศูนย์การเรียนรู้จักและการดำเนินชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่

7.1.3 บทที่ 6 ศูนย์การเรียนรู้จักกับระบอบอาหารแบบทางเลือก

สำหรับบทที่ 6 มีเป้าหมายเพื่อศึกษาการเมืองของการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้จัก จังหวัดน่าน โดยเน้นไปที่ประเด็นระบอบอาหารแบบบริษัท (ระบอบอาหารยุคที่ 3) การวิเคราะห์ผ่านแนวคิดรัฐแบบองค์รวม การใช้ทฤษฎีดังกล่าวช่วยให้เห็นถึงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์การเรียนรู้จักกับภาครัฐ กลุ่มทุน/เอกชน เกษตรกร และกลุ่มพลังทางสังคมต่าง ๆ และแนวคิดระบอบอาหาร โดยเน้นไปที่แนวคิดระบอบอาหารเป็นหลัก โดยบริษัทขนาดใหญ่ได้ปรับโครงสร้างภาคเกษตรกรรมขนาดใหญ่ โดยอาศัยอำนาจเหนือตลาดโดยตรงและใช้รัฐบาล ธนาคารโลก ไอเอ็มเอฟและองค์การการค้าโลกเป็นเครื่องมือทางอ้อม บริษัทเหล่านี้เข้าไปเปลี่ยนแปลงวิถีการเพาะปลูกและการจัดจำหน่ายทั่วโลก ผู้วิจัยมองว่าแนวทางหรือยุทธวิธีที่ศูนย์การเรียนรู้จักเลือกปรับใช้ในพื้นที่ของตำบลเมืองจัง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน คือ แนวทางระบอบอาหารทางเลือก จึงจะสามารถไปถึงการมีอธิปไตยทางอาหาร เนื่องจากภาคการเกษตรหลายครัวเรือนค่อยๆถูกทำให้ชินกับการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบการบริโภคภายใต้การผูกขาดของบริษัทขนาดใหญ่ ยกตัวอย่างเช่น

บริษัทเอกชนเข้าไปควบกิจการโรงฆ่าสัตว์ในชุมชนเพื่อทำการส่งออก และบริษัทเข้าไปว่าจ้างเกษตรกรเพื่อเพาะเมล็ดพันธุ์พืชขายให้บริษัทและนำกลับมาขายให้เกษตรกรอีกครั้ง

กล่าวได้ว่า แนวทางและยุทธวิธีในการสร้างระบอบอาหารแบบทางเลือกของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน เกษตรกรยังคงดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ปลูกพืชปลูกผักไว้บริโภคเองในบางครั้งเรือน ยังมีการปลูกข้าวโพด ใช้น้ำปุ๋ยใช้ยาสารเคมี ยังไม่สามารถที่จะปลูกพืชอย่างอื่นได้ เนื่องจากมีเรื่องของกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยภาครัฐได้กำหนดกฎระเบียบข้อบังคับ แบ่งเขตแต่ละลุ่มน้ำ ออกเป็น ลุ่มน้ำ 1, 2, 3, 4, 5 ในการปลูกพืชยืนต้นและพืชเศรษฐกิจ ซึ่งปัจจัยเรื่องน้ำเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อไม่มีน้ำก็ไม่สามารถปลูกพืชอย่างอื่นได้นอกจากข้าวโพดที่สามารถสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร ทั้งนี้ ความพยายามสร้างระบอบอาหารทางเลือกของชุมชนของศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ได้เกื้อหนุนเกษตรกรจำนวนมาก โดยเฉพาะเกษตรกรระดับรากหญ้าและผู้ผลิตรายย่อย ซึ่งจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์พบว่าเกษตรกรส่วนหนึ่งขายพืชผลทางการเกษตรให้กับเลมอนฟาร์มที่ทำงานร่วมกับทีมวิจัยจากสถาบันจุฬาลงกรณ์วิทยาลัย โดยเลมอนฟาร์มเป็นตลาดทางเลือกในการให้บริการและกระตุ้นการผลิตอาหารของเกษตรกรในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ยังคงต้องพยายามที่จะขับเคลื่อนการสร้างระบอบอาหารทางเลือกให้ชุมชนต่อไปในอนาคต

7.2 ข้อถกเถียงและข้อเสนอหลักของงานวิจัย

งานวิจัยนี้ได้ทำทนายข้อเสนอและคำอธิบายเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหาร โดยข้อถกเถียงในการศึกษาเกี่ยวกับการเมืองที่เกี่ยวข้องกับอาหาร จะเห็นได้ว่าความมั่นคงทางอาหารเป็นกรอบการศึกษาที่ถูกครอบงำโดยองค์การระหว่างประเทศและวิถีคิดทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ทำให้ไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจประเด็นด้านอาหาร จึงต้องนำหลักการเรื่องอธิปไตยทางอาหารเข้ามาช่วยวิเคราะห์ประเด็นทางอาหารและวิถีชีวิตของผู้คนและเกษตรกร ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ดังนั้น แนวคิดดังกล่าว จึงอยู่ภายใต้กรอบแนวคิด “ระบอบอาหาร” ที่มองโครงสร้างการผลิตและการบริโภคอาหารที่ถูกกำกับด้วยกรอบแบบทุนนิยมเสรีและโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ

คำว่า “จำนวนมากเพียงพอและราคาถูก” ของแนวคิดความมั่นคงทางอาหารได้เปิดช่องให้มีการผลิตอาหารจำนวนมากตามกลไกอุตสาหกรรมแบบทุนนิยม และลดราคาอาหารให้ถูกลงตามตรรกะของการเปิดการค้าเสรี และการลดข้อจำกัดทางการค้าต่าง ๆ ซึ่งการรักษากำแพงคือเป้าหมายของนายทุน ประกอบกับการที่ความมั่นคงทางอาหารเน้นการเปิดเสรีให้กลไกตลาดทำงาน เพิ่มบทบาทของเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริษัทข้ามชาติ รวมถึงการลดบทบาทการแทรกแซงทางเศรษฐกิจของรัฐ อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่า ในส่วนของแนวคิด “อธิปไตยทางอาหาร” พยายามนำกลไกที่เป็นประชาธิปไตยเข้ามาดูแลระบบอาหาร เพื่อป้องกันการผูกขาดและการหาผลประโยชน์จากอาหารผ่านการผลิตจำนวนมากและการแข่งขันผ่านตลาดการค้าเสรี แนวคิดอธิปไตยทางอาหารจึง

พยายามทำให้ระบบอาหารและเกษตรกรรมกลับมาเป็นประเด็นทางอาหารและอยู่ภายใต้การจัดการของ “ชุมชนท้องถิ่น” มากกว่าเป็นไปตามกลไกของตลาดโลก ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่า การเติบโตของแนวคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารอยู่ภายใต้กระแสของเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ในกรอบการเมืองเรื่องระบอบอาหาร (แบบบริษัท)

ดังนั้น จึงนำมาสู่งานวิจัยนี้ ที่อธิบายให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ที่อยู่ภายใต้ระบอบอาหารแบบบริษัท ซึ่งเป้าหมายในการผลิตอาหารของระบอบอาหารแบบบริษัทในปัจจุบัน เน้นการผลิตเพื่อตอบสนองกลไกตลาดและความสามารถในการแข่งขันทั้งในและต่างประเทศ โดยเป็นกระแสความคิดทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่และบทบาทของ “บริษัทข้ามชาติ” ในฐานะตัวแสดงที่ไม่ใช้รัฐ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จึงนำมาสู่การศึกษาความพยายามในการเคลื่อนไหวทางอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ โดยผู้วิจัยพบว่าสาเหตุที่ทำให้ลายทรัพยากรป่าไม้ ที่ดินและความมั่นคงอาหารของชาวบ้านนั้น มี 4 ประการด้วยกัน 1.เกษตรกรผู้ปลูกหรือชาวบ้าน 2. กลุ่มทุน ถ้าเป็นระดับหมู่บ้านอาจหมายถึง กลุ่มนายทุนย่อยที่ทำธุรกิจแปรรูปเมล็ดข้าวโพดแห้งแล้วส่งขายไปยังไซโลระดับจังหวัดและระดับภาคใหญ่ขึ้นคือ โรงงานแปรรูปอุตสาหกรรมอาหารสัตว์ ดังนั้น เส้นทางเหล่านี้จะมีตลาดรองรับผลผลิตตลอดเวลา 3.ทุน ในความหมายนี้ตั้งแต่ทุนชุมชน กองทุนหมู่บ้าน กองทุนของรัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตร สหกรณ์การเกษตร ให้เป็นปัจจัยมา เช่น ให้อุป ให้อำนาจจัดศัตรูพืช 4.กระบวนการส่งเสริมของผู้รู้ นโยบายส่งเสริมนักวิชาการนักส่งเสริมการเกษตร นักวิจัยทั้งหลาย ผู้เชี่ยวชาญจากบริษัทเอกชน รวมถึงนโยบายที่เกี่ยวข้องกับภาคการเกษตรและอาหาร เช่น นโยบายจำหน่ายข้าว นโยบายประกันราคาข้าวโพด เมื่อมีกฎระเบียบ นโยบายรองรับผลผลิต เกษตรกรจึงมีความมั่นคงที่จะผลิตพืชเหล่านี้

ดังนั้น ผู้วิจัยมองว่า แนวทางการขับเคลื่อนการสร้างระบอบอาหาร เพื่อแก้ไขปัญหาของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จึงต้องอาศัยกระบวนการสร้างการตระหนักรู้และการปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตและการใช้ที่ดินของเกษตรกรที่สำคัญภายใต้กระบวนการดังกล่าวต้องการการหนุนเสริมจากหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาสังคม เพราะการแก้ไขปัญหาไม่สามารถทำทั้งจังหวัดได้ในคราวเดียว ต้องเจาะพื้นที่ลงระดับตำบลและลุ่มน้ำย่อยจึงเป็นกลยุทธ์ที่ขับเคลื่อนได้ในระยะยาวและเห็นผลและจึงขยายไปในพื้นที่ต่าง ๆ ต่อไป

7.3 คุณูปการของงานวิจัย

งานวิจัยเรื่องการเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน พ.ศ. 2557 – 2562 ซึ่งมีคุณูปการของงานวิจัยนี้ประกอบไปด้วย 4 ประเด็นหลัก 1.ด้านรัฐศาสตร์ 2.ด้านทฤษฎี 3.ด้านนโยบาย 4.ช่องว่างขององค์ความรู้ ดังนี้

7.3.1 ด้านรัฐศาสตร์

งานศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ใหม่ๆทางการเมือง ซึ่งแบบเก่าเป็นการมองบริบททางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ในลักษณะของความสัมพันธ์ใหม่สามารถทำให้เห็นความสัมพันธ์ทางการเมืองและอำนาจของกลุ่มทุน ตัวอย่างเช่น ย้อนกลับไปเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2558 นายสมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี นำคณะนักธุรกิจเข้าหารือกับ พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรี เรื่องการปฏิรูปประเทศการหรือดังกล่าว นำมาซึ่งการแต่งตั้งคณะกรรมการภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ (public-private steering committee) ซึ่งเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนกลไกประชารัฐในเวลาต่อมา และอีกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดหลังการรัฐประหารเรื่อยมาจนถึงความต้องการที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พบว่า ไม่ใช่มิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่เป็นการปรับโครงสร้างทางการเมืองของรัฐ ซึ่งเป็นการทำงานควบคู่ไปกับการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ จากปรากฏการณ์ดังกล่าวเห็นถึงความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับสังคมแบบใหม่ที่เกิดขึ้น ดังนั้น บทบาททางการเมืองในเชิงรัฐศาสตร์ คือ ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงทางการเมือง (ภาครัฐ) อำนาจทางธุรกิจ (กลุ่มทุน) และประชาชน (เกษตรกร)

7.3.2 ด้านทฤษฎี

3.1. แนวคิดระบอบอาหาร วิทยานิพนธ์นี้เลือกใช้ทฤษฎีกระแสหลักที่ก่อตัวขึ้นท่ามกลางบริบท สังคม เศรษฐกิจ การเมืองของประเทศแถบตะวันตก ซึ่งหัวใจหลักของการศึกษาระบอบอาหาร คือ การวิเคราะห์และการวิพากษ์การจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของการค้าภายในประเทศและระหว่างประเทศในการจัดส่งผลิตภัณฑ์อาหารต่าง ๆ สู่กลุ่มอาหารที่แยกตามชนชั้น ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงอำนาจครอบงำตั้งแต่ระบบการผลิตอาหาร การกระจายอาหาร รวมไปถึงการบริโภคอาหารและการเข้าถึงไรจากอาหาร อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดความสัมพันธ์ทางอำนาจที่แตกต่างจากตะวันตก การทำงานส่วนท้องถิ่นสามารถตัดสินใจเองได้ แต่ในกรณีศึกษาของไต้หวันไม่มีลักษณะของการตัดสินใจเอง ทั้งหมดถูกควบคุมโดยนโยบายของส่วนกลาง (ภาครัฐ) ตัวอย่างเช่น เรื่องของสิทธิที่ดินทำกิน เมื่อมีกฎระเบียบในเรื่องของการเข้าไปทำกินในพื้นที่เขตป่าสงวน ชาวบ้านต้องยอมรับข้อบังคับดังกล่าวในกรณีพื้นที่ตำบลเมืองจันได้มีการจำแนกกลุ่มผู้ทำการเกษตรออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่หนึ่ง พื้นที่ลุ่มน้ำ 1, 2 เป็นพื้นที่ปลูกไม้ขนาดใหญ่ ปลูกแล้วไม่สามารถตัดได้ ไม้ผล ไม้กาแฟ ยางนา และกลุ่มที่สอง พื้นที่ลุ่มน้ำ 3, 4, 5 สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจปลูกข้าวโพดได้ ซึ่งเป็นการแบ่งโซนที่ชัดเจนต่อการทำแปลงเกษตรให้ชาวบ้าน

ดังนั้น สำหรับแนวคิดระบอบอาหารที่ด้วยพื้นฐานการนำทฤษฎีมาใช้ต่างพื้นที่ต่างบริบทกันของต่างประเทศและของประเทศไทยนั้น (กรณีศูนย์การเรียนรู้ไต้หวัน) ไม่สามารถอธิบายได้ตามกรอบทั้งหมด เพราะมีข้อจำกัดในเรื่องของตัวแสดงที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ บริบทที่ประกอบไปด้วยปัจจัยด้านสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมที่เป็นตัวแปรสำคัญของการสร้างระบอบอาหาร แต่อย่างไรก็ตาม

การมองเห็นความแตกต่างในบริบทของต่างประเทศและประเทศไทยนั้น ส่งผลให้เห็นถึงความแตกต่างทางนโยบายด้านการเกษตรและอาหารของประเทศไทย ซึ่งจะอธิบายในหัวข้อที่ 3

3.2. แนวคิดรัฐแบบองค์รวม วิทยานิพนธ์นี้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาสังคมที่ต่างจากบริบทการปฏิวัติอุตสาหกรรม (industrial revolution) คือช่วง ค.ศ. 1760 ถึง ค.ศ. 1850 เมื่อการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรกรรม การผลิต การทำเหมืองแร่ การคมนาคมขนส่ง และเทคโนโลยี ส่งผลกระทบต่อสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในขณะนั้น การปฏิวัติเริ่มต้นในสหราชอาณาจักร จากนั้นจึงแพร่ขยายไปยังยุโรปตะวันตก อเมริกาเหนือ ญี่ปุ่น และทั่วโลก ซึ่งขณะนั้นตัวแสดงหลักไม่ใช่ภาคการเกษตร จึงทำให้เห็นว่าตัวแสดงหลักต่างกับกรณีของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ดังนั้น แนวคิดรัฐแบบองค์รวมสามารถทำให้เห็นภาพความแตกต่างระหว่าง Civil Society ในศตวรรษที่ 20 และ 21 ซึ่งกรณีที่ได้พูดถึง Civil Society ในต้นศตวรรษที่ 20 แรงงานภาคการเกษตรมีการกระจายตัว พูดถึงกรรมกรแบบมาร์กซิสต์แต่กรณีศึกษาสำหรับโจโก้ในศตวรรษที่ 21 ผู้เขียนใช้กรณีอธิบายพันธมิตรระหว่างชนชั้นในการสร้างระบอบใหม่ขึ้นมาซึ่งข้อจำกัดของทฤษฎีนี้คือ การมอง Civil Society แตกต่างกัน

นอกจากนี้ ชุดคำอธิบายที่สามารถนำมาใช้ในการทำความเข้าใจความสัมพันธ์เชิงอำนาจในการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน พบว่า คำอธิบายเรื่องการสร้างสามัญสำนึก (common sense) เป็นตัวช่วยที่ดีในการทำความเข้าใจด้านการครอบงำที่ภาครัฐและกลุ่มทุนกระทำต่อเกษตรกร โดยกระบวนการสร้างสามัญสำนึกให้เกิดขึ้นถูกดำเนินการผ่านกลไกต่าง ๆ ที่ปราศจากอำนาจบังคับในพื้นที่ประชาสังคม สำหรับกรณีประเด็นสำคัญของการนำเสนอเกี่ยวกับการสร้างสามัญสำนึก ก็เพราะเขามองว่าหากกลุ่มชนชั้นผู้ถูกกดขี่ต้องการอิสระภาพและมีศักยภาพที่จะเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นอยู่ พวกเขาจะต้องสร้างสามัญสำนึก ใหม่หรือสร้างการมองโลกแบบใหม่ที่ไม่ยึดโยงกับชุดความคิดของชนชั้นปกครองขึ้นมาให้ได้ (Robinson, 2005, p. 473) ทั้งนี้ เพื่อจะเอาชนะโลกทัศน์ที่ชนชั้นปกครองสร้างขึ้น ชนชั้นล่างต้องเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์เดิม ด้วยสิ่งที่กรีมี่เรียกว่า ‘กู๊ดเซนส์’ (good sense) หรือที่กรีมี่หมายถึง “การมองโลกแบบใหม่” ที่ถูกสร้างขึ้นมาจากชนชั้นผู้ถูกกดขี่ เพื่อยกระดับทางปัญญาของผู้คนทั่วไป (วัชรพล พุทธรักษา, 2557, น. 166-167) ดังนั้น การสร้างการมองโลกแบบใหม่จากกรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน เห็นได้จากตัวอย่าง พระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาสวัดอรุณวาส ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน มีความคิดในการที่จะช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้ร่วมกลุ่มแกนนำ เช่น กลุ่มบ้านหลวงหวงป่า กลุ่มศิลาแลง กลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านดอนแก้ว ด้วยการใช้กลยุทธ์ “การบวชป่า” โดยพิธีบวชป่าจัดขึ้นเป็นครั้งแรก ณ บ้านกุ่มม่วง อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2533 (รักษ์ปาน่าน) จึงเห็นได้ว่า การบวชป่าของชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถอธิบายได้ว่า การสร้าง “การมองโลกแบบ

ใหม่” เป็นการยกระดับปัญญาของผู้คนทั่วไป เพื่อไม่ให้ถูกกล่อมเกลามาโดยชนชั้นผู้ปกครอง (รัฐและกลุ่มทุน)

7.3.3 ด้านนโยบาย

งานวิจัยนี้เกี่ยวกับนโยบาย กฎระเบียบ ข้อบังคับ พระราชบัญญัติ เรื่องการเกษตรและอาหารจึงต้องเข้าใจ “การเมือง” ที่อยู่ในกระบวนการนโยบาย เพื่อตอบคำถามว่าปัจจัยใดส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนโยบายทางการเกษตรและอาหาร และท่ามกลางการต่อสู้ต่อรองของตัวแสดงที่เข้ามามีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการนโยบาย ได้แก่ กลุ่มทุน เกษตรกร ต่างมีส่วนเกี่ยวข้องทั้งสิ้นอย่างไรก็ดี ภายใต้บริบทของรัฐบาลที่เป็นแบบอำนาจนิยมช่วงหลังรัฐประหาร พ.ศ.2557 บทบาทของรัฐในการกำหนดนโยบาย แผนงานยุทธศาสตร์ การแก้ไขกฎหมายต่าง ๆ เหล่านี้ ล้วนเกิดขึ้นในระหว่างที่นายทุนได้รับการสถาปนาให้มีตำแหน่งอย่างเป็นทางการภายใต้คณะรัฐบาล คสช. และผลพวงเริ่มปรากฏชัดสู่สังคมในช่วงต้นปี พ.ศ.2559 ซึ่งการดำเนินนโยบายดังกล่าวมีลักษณะแบบสั่งการจากบนลงล่าง (top-down policy) ที่สะท้อนให้เห็นว่ารัฐมีความพยายามในการใช้นโยบายในฐานะเครื่องมือของรัฐเข้ามาครอบงำสังคมให้ดำเนินไปตามแนวทางที่รัฐกำหนด เช่น การเข้าไปครอบงำชีวิตประจำวันทั้งวิถีทางสังคม ระบบเศรษฐกิจ รวมถึงวัฒนธรรมของประชาชน

7.4 ช่องว่างขององค์ความรู้

ช่องว่างขององค์ความรู้และข้อเสนอแนะ เพื่อขยายพรมแดนความรู้ด้านระบอบอาหารจากการทบทวนสถานภาพองค์ความรู้เกี่ยวกับระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารจนนำมาสู่การมีอธิปไตยทางอาหารและการมีระบอบอาหารทางเลือก ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันแม้งานศึกษาที่ผ่านมาจะมีคุณภาพการยิ่งต่อการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับระบอบอาหาร (ที่มีอยู่อย่างจำกัด) และถือได้ว่าเป็นฐานข้อมูลสำคัญ สำหรับนักวิชาการและผู้สนใจในการศึกษาค้นคว้าเพื่อต่อยอดและขยายพรมแดนความรู้ด้านการสร้างระบอบอาหารต่อไป แต่กระนั้นก็ตาม พบว่ายังคงมีช่องว่างขององค์ความรู้ด้านการสร้างระบอบอาหารที่งานในอดีตยังไม่ได้ศึกษาบางประการดังนี้

7.4.1 ด้านวิธีการศึกษา

เมื่อพิจารณาจากแนวการศึกษาที่ผ่านมา โดยเฉพาะการศึกษาระบอบอาหารที่มองแต่ด้านโครงสร้างระดับกว้างและการผลิตอาหารระบบใหญ่ แต่ในสภาพความเป็นจริงแหล่งอาหารประเทศไทยที่มาจากฐานการผลิตระดับชุมชนถือเป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงด้านอาหารที่จะทำให้อสังคมอยู่รอดได้ สถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับฐานการผลิตระดับชุมชนกลับถูกทำลายลงเรื่อย ๆ จากระบบโครงสร้างสังคมที่เปลี่ยนไป ดังนั้น การสร้างระบอบอาหารจึงจำเป็นต้องย้อนกลับมาหาทางออกในฐานการผลิตระดับชุมชนท้องถิ่นควบคู่กันไปกับการพัฒนาระบบการสร้างระบอบอาหารด้านอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางการสร้างระบอบอาหารที่ตรงจุดและสามารถทำให้เกิดรูปธรรมต่อการมีระบอบอาหารทางเลือกให้กับเกษตรกร

นอกจากนั้น การที่งานศึกษากระแสหลักที่ผ่านมามักจะมองระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหารในเชิงปริมาณ กรณีดังกล่าวทำให้การสร้างองค์ความรู้จากมุมมองด้านอื่น ๆ เช่น การใช้ทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ เพื่ออธิบาย/วิเคราะห์สถานการณ์ด้านระบอบอาหารมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น หากการศึกษาระบอบอาหารในอนาคตทดลองปรับวิธีการศึกษา โดยการนำเอาทฤษฎีทางรัฐศาสตร์มาใช้ในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น อาจจะเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ของงานศึกษาที่ผ่านมาให้สมบูรณ์มากขึ้น ขณะเดียวกันจะเป็นการสร้างชุดความรู้ใหม่อันเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านระบอบอาหารต่อไป

7.4.2 ด้านการศึกษาเชิงวิพากษ์

ประโยชน์ที่ได้จากการศึกษาระบอบอาหารในเชิงวิพากษ์นั้น ทำให้ผู้ศึกษามองเห็นกรอบความคิดและประเด็นเกี่ยวกับความจำเป็นของพื้นที่/การต่อสู้/ผลประโยชน์ ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังนโยบายสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับอาหารและการเกษตร แต่เมื่อพิจารณางานศึกษาที่ผ่านมาพบว่า มีงานศึกษาในเชิงวิพากษ์น้อยมากเมื่อเทียบกับงานศึกษาทั้งหมด ขณะที่งานศึกษาเชิงวิพากษ์มีอยู่ก็ไม่ได้ครอบคลุมประเด็น/เนื้อหาต่าง ๆ ทั้งนี้ หากมีการต่อยอดแนวทางการศึกษาของกลุ่มนี้ออกไปในอนาคต จะทำให้เกิดชุดความรู้ในมุมมองใหม่ๆ ต่างไปจากแนวทางการศึกษากระแสหลักแบบอื่น ๆ ซึ่งนับว่าเป็นการขยายพรมแดนความรู้ให้กับการศึกษาเรื่องระบอบอาหารในอีกมิติหนึ่งเช่นกัน

7.4.3 ด้านคำอธิบาย/ข้อเสนอของระบอบอาหาร

ประเด็นด้านคำอธิบาย/ข้อเสนอหลักในงานศึกษาที่ผ่านมา เกี่ยวกับระบอบอาหาร ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่ครอบคลุมแหล่งที่มาของเรื่องระบอบอาหารที่ชัดเจน ด้วยเหตุที่แนวทางการศึกษาที่ผ่านมาส่วนใหญ่มีน้อยและไม่ได้นำบริบทปัจจัยและเงื่อนไขด้านอื่น ๆ ที่แนวคิดทฤษฎีเสนอว่ามีอาหารขับเคลื่อนด้วยทุนนิยมและทุนนิยมกลับทำให้อาหารไม่เป็นอาหาร การกล่าวถึงระบอบอาหารในยุคต่าง ๆ ชุดความเชื่อ/อุดมการณ์หลักของสังคม รวมถึงประเด็นเกี่ยวกับผลประโยชน์ของนายทุนมาวิเคราะห์ร่วมด้วย เช่นนี้ จึงทำให้ข้อเสนอเกี่ยวกับที่มาของระบอบอาหารมีการศึกษาที่น้อยเกินไปสำหรับกรณีศึกษาในประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่อเป็นการต่อยอดและขยายพรมแดนความรู้ด้านระบอบอาหาร งานวิจัยเรื่องการเมืองของระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทย: กรณีศึกษาศูนย์การเรียนรู้โจ้โก้ จังหวัดน่าน พ.ศ.2557-2562 จึงมุ่งใช้แนวคิด/ทฤษฎีทางรัฐศาสตร์เป็นกรอบในการศึกษารวมถึงการใช้มุมมองเชิงวิพากษ์ในกาวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อนำไปสู่การสร้างชุดคำอธิบายใหม่เกี่ยวกับระบอบอาหาร รวมถึงเพื่อเผยแพร่ให้เห็นว่าเรื่องอาหารเป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับทุกเรื่อง ทุกบริบทและทุกปัจจัยโดยมีเจตจำนงและผลประโยชน์ของผู้ปกครอง/นายทุนอยู่เบื้องหลัง ดังนั้น จากการทบทวนสถานะองค์ความรู้แสดงให้เห็นถึงทฤษฎีว่าประเด็นเรื่องระบอบอาหารและความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการมีระบอบอาหารทางเลือก ควรเป็นเรื่องที่หลายคนต้องตระหนักถึงความมั่นคงในรูปแบบใหม่นี้ว่าไม่ควรหยุดนิ่งอีกต่อไป ซึ่งปัจจุบันการกำหนดนโยบายด้านการเกษตร

และอาหารของภาครัฐ ประชาชนเริ่มให้ความสนใจว่านโยบายเหล่านั้นพวกเขาสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยได้อย่างไร การเกิดกลุ่มพลังทางสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญต่อการขับเคลื่อนให้เกิดการสร้างระบอบอาหารภายใต้ความเสมอภาคและเกิดการพัฒหน้าที่เท่าเทียมกัน

7.5 ข้อจำกัดของวิทยานิพนธ์

การทำความเข้าใจระบอบอาหารในเศรษฐกิจการเมืองไทยนั้น ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ในการศึกษาเพียงพื้นที่เดียวคือที่ศูนย์การเรียนรู้ใจรักจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญที่มีความพยายามในการสร้างระบอบอาหาร รวมถึงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายในแง่ของความเป็นทั้งเกษตรกรรม อย่างไรก็ดี เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ควรมีการเลือกพื้นที่ในการศึกษาการทำงานในระดับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น โดยเลือกเป็นตัวแทนกลุ่มหรือมูลนิธิด้านอาหารในแต่ละภูมิภาคของประเทศ เพื่อให้สามารถเห็นภาพในการทำงานของการสร้างระบอบอาหาร การมีความมั่นคงทางอาหารและนำไปสู่การมีอธิปไตยทางอาหารในระดับท้องถิ่นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้ แม้ว่าจะงานศึกษาชิ้นนี้ไม่สามารถตอบคำถามของการสร้างระบอบอาหารได้ในทุกด้าน แต่งานชิ้นนี้จะเป็นส่วนเติมเต็ม เพื่อช่วยอธิบายกระบวนการทำงานและความพยายามในการสร้างระบอบอาหารของศูนย์การเรียนรู้ใจรัก จังหวัดน่าน ผ่านกรอบทฤษฎีทางรัฐศาสตร์อย่างแนวคิดระบอบอาหารและรัฐแบบองค์รวม

7.6 ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต

งานวิจัยนี้ จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญอีก 6 ประการที่ยังไม่ได้การศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งที่ท้าทายในการศึกษาต่อเนื่องในอนาคต

7.6.1 เรื่องของทัศนคติการมององค์ความรู้ของระบบเกษตรกรรมและอาหารที่เปลี่ยนเกษตรกรรายย่อยที่เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว ไปสู่เกษตรกรรมเชิงนิเวศหรือเกษตรทางเลือกที่ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในการเกษตรและพัฒนาสายพันธุ์พืชที่หลากหลายโดยเกษตรกรรายย่อยและวิสาหกิจขนาดเล็กลงและขนาดกลาง สร้างความเป็นธรรมให้แรงงานในภาคเกษตรและอาหารของชุมชน ตัวอย่างเช่น การแปรรูปผลผลิตพื้นฐานให้เป็นสินค้าทางเลือกปลอดสารพิษ ประเภทข้าวและข้าวเหนียวชนิดต่าง ๆ ผัก ผลไม้ท้องถิ่น น้ำตาลโตนด เป็นต้น โดยมีพื้นที่รองรับอาหารและตลาดอาหารสำหรับชุมชน หรือ “ตลาดทางเลือก”

7.6.2 องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่น เกษตรกรควรมีข้อมูลอย่างเพียงพอต่อการตัดสินใจที่จะเพาะปลูกพืชต่าง ๆ ในแต่ละฤดู รวมทั้งการเพาะปลูกพืชทางเลือกแทนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ซึ่งนอกจากศูนย์การเรียนรู้ใจรักที่ดำเนินงานทั้งภาครัฐและองค์กรเอกชนเข้ามาอบรมให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ ควรมีหน่วยงานอื่น ๆ ที่เป็นเครือข่ายและต้องขยายองค์ความรู้ที่มีไปยังชาวบ้านและเกษตรกรในพื้นที่อื่นทั่วจังหวัดน่าน เพื่อที่จะสามารถดำรงวิถีชีวิตให้อยู่รอดภายใต้การควบคุมของระบอบอาหารแบบบริษัท

7.6.3 สิทธิเกษตรกรและการคุ้มครองเมล็ดพันธุ์พืช เกษตรกรควรมีสิทธิของตนเอง สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร สิทธิในการเข้าถึงที่ดินและเมล็ดพันธุ์ รวมถึงต้องมีการตระหนักการสูญหายของเมล็ดพันธุ์พืชท้องถิ่น นอกจากนั้น การแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ไม่ได้เป็นแค่วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของเกษตรกรเท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษาความหลากหลาย ความมั่นคงทางอาหาร และอธิปไตยทางอาหาร ซึ่งทางศูนย์การเรียนรู้โจโก้ จังหวัดน่าน ได้ผลักดันการออกกฎหมายคุ้มครองพืชท้องถิ่น เพื่อให้เมล็ดพันธุ์ข้าวและพืชผักของชุมชนยังคงอยู่ รวมถึงการให้ความรู้แก่ชาวบ้านในเรื่องของการจดสิทธิบัตรแก่เยาวชนและเกษตรกร โดยพยายามจัดเป็นโครงการที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกรและถ่ายทอดความรู้แก่เยาวชนในพื้นที่ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรากฐานที่สำคัญต่อการสร้างระบบอาหารทางเลือกให้กับชุมชนตำบลเมืองจั่ง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

7.6.4 สิทธิที่ดิน เป็นเรื่องการบริหารจัดการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวางแผนใช้ที่ดินและการจัดสรรที่ดินที่ไม่ถูกต้องและไม่เป็นธรรมให้กับประชาชน สถานการณ์ที่ดินปัจจุบันคือปัญหาเชิงโครงสร้าง ทั้งโครงสร้างทางความคิด โครงสร้างนโยบายและกฎหมายต้องมีความโปร่งใสและชอบธรรม

7.6.5 ผลักดันให้มีการกำหนดแผนและเป้าหมายการพัฒนาเกษตรกรรมยั่งยืนที่ชัดเจน ทั้งในแผนยุทธศาสตร์ชาติและแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ประเด็นด้าน ระบบอาหาร ความมั่นคงทางอาหาร อธิปไตยทางอาหาร เช่น เป้าหมายการพัฒนาเกษตรกรรมอินทรีย์ของประเทศ การลดการใช้ปุ๋ยยา และสารเคมีเท่าที่จำเป็น เพื่อรับมือกับปัญหาวิกฤตพลังงาน การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ และวิกฤตอาหารไปพร้อม ๆ กัน อย่างไรก็ตาม การกำหนดแบบแผนดังกล่าวต้องควบคู่ไปกับการจัดการงบประมาณ แผนและเป้าหมายระดับจังหวัด ลงไปสู่แผนท้องถิ่น ตลอดไปจนถึงการกำหนดบทบาทของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องด้วย

เชิงอรรถ

¹ ความมั่นคงทางอาหาร หมายถึง คนทุกคนมีความสามารถเข้าถึงอาหารที่เพียงพอ ปลอดภัยและมีโภชนาการ ทั้งในทางกายภาพและเศรษฐกิจในการตอบสนองความต้องการและความพึงพอใจทางอาหารของพวกเขา เพื่อให้เกิดชีวิตที่ประกอบด้วยความกระตือรือร้น และสุขภาวะ 1. ความพอเพียง (Availability) ของปริมาณอาหารที่อาจได้มาจากการผลิตภายในประเทศหรือการนำเข้ารวมถึงความช่วยเหลือด้านอาหาร 2. การเข้าถึง (Access) ทรัพยากรที่พอเพียงของบุคคลเพื่อได้มาซึ่งอาหารที่เหมาะสมและมี โภชนาการ ทรัพยากรดังกล่าวหมายถึง ความสามารถของบุคคลที่จะกำหนดควบคุมกลุ่มสินค้าหนึ่งๆ ได้ภายใต้บริบททางกฎหมาย การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนที่บุคคลอาศัยอยู่ (รวมถึงสิทธิ ตามประเพณีเช่น การเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมของชุมชน) 3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) ด้านอาหารผ่านอาหารที่เพียงพอ น้ำสะอาดและการรักษา สุขภาพและสุขอนามัยเพื่อที่จะเข้าถึงภาวะความเป็นอยู่ที่ดีทางโภชนาการ ซึ่งความต้องการทาง กายภาพทั้งหมดได้รับการตอบสนอง โดยนัยยะนี้ความมั่นคงทางอาหาร จึงสัมพันธ์กับปัจจัยนำเข้าที่ ไม่ใช่อาหารด้วย 4. เสถียรภาพ (Stability) ทางอาหาร ที่ประชาชน คริวเรือนและบุคคลจะต้องเข้าถึงอาหารที่เพียงพอตลอดเวลาไม่ต้องเสี่ยงกับการไม่ สามารถเข้าถึงอาหารอันเป็นผลมาจากวิกฤตที่เกิดขึ้นอย่างกะทันหัน เช่น วิกฤตทางเศรษฐกิจหรือสภาพภูมิอากาศ หรือเหตุการณ์ที่เป็นไปตามวงจร เช่น ภาวะความไม่มั่นคงทางอาหารตามฤดูกาล ซึ่งในความหมายนี้ความมั่นคงทางอาหาร ครอบคลุมถึงมิติความพอเพียงและการเข้าถึงอาหารด้วย

² แนวคิดอริปไตยทางอาหารถูกเสนอขึ้นครั้งแรกในการประชุมสุดยอดอาหารโลกปี 1996 โดยขบวนการเคลื่อนไหวระหว่างประเทศของกลุ่มเกษตรกรรายย่อยและรายกลาง (Via Campesina) ความหมายของ อริปไตยทางอาหารที่ใช้กันโดยทั่วไป หมายถึง “สิทธิของประชาชนที่จะกำหนดนโยบายเกษตรและอาหารของตนเองที่จะปกป้องและควบคุมการค้าและการผลิตทางการเกษตรภายในประเทศ เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่จะกำหนดขอบเขตที่พวกเขาต้องการพึ่งพาตนเอง ที่จะจำกัดการทุ่มตลาด และที่จะให้ชุมชนประมงท้องถิ่นได้รับความสำคัญในการจัดการการใช้และสิทธิต่อทรัพยากร” หลักการที่สำคัญของอริปไตย ทางอาหารมี 7 ข้อคือ 1. อาหารคือ สิทธิพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนต้องเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัย มีโภชนาการและยอมรับได้ในทางวัฒนธรรมในปริมาณและคุณภาพที่เพียงพอที่จะดำรงไว้ซึ่งชีวิตที่มีสุขภาวะอย่างเต็มศักดิ์ศรีมนุษย์ 2. การปฏิรูปการเกษตรโดยการปฏิรูปที่ดิน เพื่อให้เกษตรกรโดยเฉพาะที่ไร้ที่ดินและเกษตรกรผู้หญิงเป็นเจ้าของที่ดินของตนเองในการทำการเกษตร 3. ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะที่ดิน น้ำเมล็ดพันธุ์และปศุสัตว์ 4. จัดระบบการค้าใหม่โดยให้ความสำคัญกับการผลิตเพื่อการบริโภคภายในประเทศและสร้างความพอเพียงเป็นอันดับแรก 5. ยุติโลกาภิวัตน์ของ ความอดอยากอันเกิดมาจากการผูกขาดของบริษัทข้ามชาติ ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยนโยบายทางเศรษฐกิจการค้าเสรี

จะต้องมีการควบคุมและเก็บภาษีการแก๊งก์กำไรและบริษัทจะต้องมีมาตรฐานความปลอดภัย
 6. สันติภาพทางสังคม โดยจะต้องไม่ใช่อาหารเป็นเครื่องมือของความรุนแรงยุติความยากจนและ
 การทำให้คนเล็กคนน้อยกลายเป็นคนชายขอบ 7. การควบคุมทางประชาธิปไตย โดยเกษตรกรราย
 ย่อยต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายทุกระดับ ดังนั้น การสร้างเสริมอธิปไตยทางอาหารจึงมี
 ความหมายถึง การมีกรอบนโยบายในประเทศและระหว่างประเทศที่ส่งเสริมและสนับสนุนหลักการ
 ข้างต้น

³ ระเบียบอาหารแบบบริษัท หมายถึง บทบาทนำของบริษัทข้ามชาติ (Transnational Corporation, TNCs) ในฐานะตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (non-state actors) ที่เข้ามาส่งเสริมการผลิต
 อาหาร เพื่อตอบสนองกลไกการตลาดและความสามารถในการแข่งขันระหว่างประเทศ

⁴ ระเบียบอาหาร หมายถึง การจัดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของการค้าระหว่าง
 ประเทศในการจัดส่งผลิตภัณฑ์อาหารต่าง ๆ สู่กลุ่มอาหารที่แยกตามชนชั้น แสดงออกถึงอำนาจ
 ครอบงำ

⁵ กลุ่มทุน หมายถึง ผู้เป็นเจ้าของทุนที่ใช้ในการผลิตสินค้า, ผู้ลงทุนประกอบกิจการหรือออก
 ทุนให้ผู้อื่นประกอบกิจการ

⁶ ปฏิวัติเขียว คือ การนำเอาความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มาใช้เพิ่ม
 ประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร การจัดการฟาร์มที่เป็นระบบและการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้ผลผลิตทาง
 การเกษตรเพิ่มขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและ
 วัฒนธรรม ตลอดจนสุขภาพอนามัยและระบบนิเวศวิทยาของโลก

⁷ โครงสร้างส่วนบน ประกอบด้วยส่วนที่เรียกว่า "สังคมการเมือง" (Political Society หรือ
 State) และ "ประชาสังคม" (Civil Society) ซึ่งเป็นโครงสร้างของระบบความคิด ความเชื่อ
 อุดมการณ์ กฎหมาย วัฒนธรรม และอื่น ๆ ที่ไม่ใช่โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

⁸ ลา เวีย กัมเปซินา (La Via Campesina) หรือ “ขบวนการชาวนาสากล” ก่อตัวขึ้นมาใน
 ค.ศ.1993 ลาเวียคัมเปซินา คือองค์กรที่เกิดจากการรวมตัวกันของขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนา
 ชาวไร่รายย่อยจากทั่วโลก ที่เรียกร้องความเป็นธรรมและปกป้องสิทธิและศักดิ์ศรีของตน

⁹ องค์กรการค้าโลก (World Trade Organization: WTO) เป็นองค์การระหว่างประเทศที่
 มีพัฒนาการมาจากการทำความตกลงทั่วไปว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้าหรือ แกดตต์ (General
 Agreement on Tariffs and Trade: GATT) เมื่อปี พ.ศ. 2490 ซึ่งขณะนั้น ยังไม่มีสถานะเป็น
 สถาบันจนกระทั่งการเจรจาการค้ารอบอุรุกวัยสิ้นสุดลง และผลการเจรจาส่วนหนึ่งคือ การก่อตั้ง
 WTO ขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2538 มีสมาชิกเริ่มแรก 81 ประเทศ และมีที่ตั้งอยู่ที่นครเจนีวา
 ประเทศ สวิตเซอร์แลนด์ ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิก WTO เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2538 เป็นสมาชิก
 ลำดับที่ 59 มีสถานะเป็นสมาชิกก่อตั้ง ขณะนี้ มีประเทศที่อยู่ระหว่างกระบวนการเข้าเป็นสมาชิก

WTO ที่สำคัญ เช่น รัสเซีย ลาว มูลค่าการค้าระหว่างประเทศสมาชิก WTO ด้วยกันคิดเป็นสัดส่วนกว่าร้อยละ 90 ของการค้าโลก และการขยายตัวของจำนวนสมาชิกจะมีผลให้การค้าระหว่างประเทศสมาชิกขยายตัว เพิ่มขึ้นเป็นลำดับ ปัจจุบัน (เดือนสิงหาคม 2550) WTO มีสมาชิกอย่างเป็นทางการทั้งสิ้น 151 ประเทศ

¹⁰ บริษัทมอนซานโต้ (Monsanto Company) เป็นบริษัทมหาชนจำกัดด้านเกษตรเคมีและเทคโนโลยีชีวภาพการเกษตรข้ามชาติ มีสำนักงานใหญ่ในสหรัฐอเมริกา เป็นผู้ผลิตเมล็ดพันธุ์วิศวกรรมและสารฆ่าวัชพืชซึ่งมีไกลโฟเซต (Glyphosate) และมีบทบาทสำคัญของมอนซานโต้ในการเปลี่ยนแปลงทางเกษตร ผลิตภัณฑ์เทคโนโลยีชีวภาพ

¹¹ UPOV (The International Union for the Protection of New Varieties of Plants) คือสหภาพเพื่อคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่ เป็นการตกลงเพื่อให้สิทธิผูกขาดพันธุ์พืชใหม่แก่บริษัทและนักปรับปรุงพันธุ์พืช โดยให้เหตุผลว่าเป็นการปกป้องสิทธิ สร้างแรงจูงใจในการค้นพบพันธุ์พืชใหม่สายพันธุ์ดี และจะเป็นผลดีต่อเกษตรกรและผู้บริโภค บังคับใช้ครั้งแรกเมื่อปี 1961 และต่อมาได้มีการปรับปรุงแก้ไขในปี 1972, 1978 จนในที่สุดความตกลง UPOV1991 ก็ใกล้เคียงกับการผูกขาดโดยระบบสิทธิบัตร เงื่อนไขการเข้าเป็นสมาชิกคือ จะต้องเป็นไปโดยความสมัครใจ แต่การถอนออกจากการเป็นสมาชิกทำได้ยาก และอาจมีผลทำให้ประเทศที่ต้องสูญเสียค่าชดเชยในภายหลัง

¹² เขตอุทยานแห่งชาติจังหวัดน่าน จำนวน 7 แห่ง ได้แก่ อุทยานแห่งชาติดอยภูคา อุทยานแห่งชาติศรีน่าน อุทยานแห่งชาติแม่จริม อุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกิน อุทยานเขตนันทบุรี อุทยานแห่งชาติขุนสถาน อุทยานแห่งชาติขุนน่าน, วนอุทยานถ้ำผาตูบ, เขตห้ามล่าสัตว์ป่าภูฟ้า และสวนรุกขชาติแช่แห้ง สวนรุกขชาติห้วยน้ำอุ่น

¹³ โรงเรียนชาวนาจัดตั้งในปี พ.ศ. 2542 เพื่อเป็นสถานที่เรียนรู้แลกเปลี่ยนกันระหว่างชาวบ้าน รวมทั้งยังเป็นแหล่ง คัดเลือก พัฒนาและขยายพันธุ์ข้าวและพืชผักพื้นเมืองจังหวัดน่านให้มีความหลากหลาย

¹⁴ ดร.วันทนา ศิวะ นักฟิสิกส์ชาวอินเดียที่ผันตัวมาเป็นนักเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม และก่อตั้งโรงเรียนเมล็ดพันธุ์พืชชนวนัญญา (Navdanya) ผู้ปกป้องพืชท้องถิ่นจากบริษัทข้ามชาติที่คิดจะเข้ามายึดประชาธิปไตยทางอาหารไปจากมือประชาชน

¹⁵ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.2542

¹⁶ UPOV-1991 หมายถึง อนุสัญญา UPOV 1991 คืออนุสัญญาระหว่างประเทศที่มุ่งเน้นเรื่องการคุ้มครองพันธุ์พืชใหม่โดยให้สิทธิเด็ดขาดในพันธุ์พืชใหม่แก่นักปรับปรุงพันธุ์ ซึ่งเป็นการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาทางด้านพืช มีความเกี่ยวข้องกับความตกลง TPP โดยภายใต้ข้อบททรัพย์สินทางปัญญากำหนดให้ประเทศสมาชิกต้องเข้าร่วมเป็นภาคีอนุสัญญา UPOV 1991 ด้วย

¹⁷ โรงเรียนเกษตรกร เป็นคำที่มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษ คือ Farmer Field School นำโดย องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (FAO) ภายใต้โครงการจัดการศัตรูพืชด้วยวิธีผสมผสาน เพื่อชุมชน หรือ Community IPM in Asia เป็นผู้กำหนดขึ้นเพื่อใช้กับประเทศที่อยู่ในเครือข่าย ริเริ่ม พัฒนาขึ้นในปี 2532 เพื่อใช้ในการลดใช้สารเคมีในนาข้าว โดยใช้เทคนิคการจัดการศัตรูพืชแบบผสมผสาน (integrated pest management – IPM) ซึ่งต่อมาได้มีการพัฒนาโรงเรียนเกษตรกรในการสร้างการเรียนรู้ในเกษตรกรในอีกหลายด้าน ตั้งแต่การเพาะปลูกพืชต่าง ๆ เลี้ยงสัตว์ การจัดการดิน ป่า หรือแม้แต่การปรับตัวรับมือโลกร้อน และการทำธุรกิจ ปัจจุบัน กว่า 90 ประเทศได้ใช้โรงเรียนเกษตรกร ในการสร้างการเรียนรู้ ซึ่งเป็นที่มาของการ “ถอดบทเรียน”

¹⁸ เสรีนิยมใหม่ (neo-liberal) ทางเศรษฐกิจคือ การให้ความสำคัญกับบทบาทของตลาดเสรี และการจำกัดบทบาทของรัฐให้น้อยลง โดยนักคิดในสำนักเสรีนิยมใหม่อย่าง Martin Wolf เชื่อว่า “ตลาดเสรีต้องการรัฐที่เข้มแข็งและรัฐที่คอยอำนวยความสะดวกให้ตลาด และที่สำคัญต้องพึ่งพารัฐในแบบที่ใช้กำลังบังคับเพื่อดูแลเสรีภาพเหล่านั้น”

¹⁹ โครงสร้างส่วนบน (superstructure) ประกอบไปด้วย ระบบความคิด, ความเชื่อ, อุดมการณ์, และวัฒนธรรม (ที่ไม่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ) แต่ส่งผลต่อสถาบันการศึกษา, ศาสนา, สหภาพแรงงานและสถาบันครอบครัว

²⁰ การครองอำนาจนำ (hegemony) คือ การใช้อำนาจของกลุ่มหรือชนชั้นใดใด เพื่อสร้าง ภาวะการครอบครองความคิดและมีอำนาจนำเหนือกลุ่ม/ชนชั้นอื่น ๆ ในสังคม โดยการใช้อำนาจ ดังกล่าวปราศจากความรุนแรงหรือการบังคับในเชิงกายภาพ แต่เป็นการใช้อำนาจผ่านกลไกชนิดต่าง ๆ เพื่อครอบครองความคิด

²¹ ร้านเลมอนฟาร์ม (lemon farm) คือ องค์กรของสมาชิกและผู้บริโภคที่ร่วมกันสร้างขึ้นมา ให้เป็นกลไกเชื่อมโยงผู้บริโภค และเกษตรกรผู้ผลิตในชนบทถึงกัน และช่วยเหลือกันในการสร้าง สุขภาพ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กุลดา เกษบุญชู มีดี. (2562). ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน

กลุ่มวิเคราะห์สภาพการใช้ที่ดิน กองนโยบายและแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน
กรุงเทพฯธุรกิจ, (2562). Mission Possible 'น่าน Sand Box' พลิกวิกฤติป่าต้นน้ำ. สืบค้น
จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blogs/columnist/123229>

เกียรติศักดิ์ ยั่งยืน. (2555). จินตนาการ อาหารและชุมชน, สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ.
นนทบุรี : สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ

คณะกรรมการอาหารแห่งชาติ. (2560). กรอบยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทยฉบับ
ที่สอง พ.ศ. 2560-2579.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2535). ป่าชุมชน ความหมายของ "ป่า" และ "ชุมชน". สยามอารยะ 1(6).

จิรภัทร นิรินทร์ (2559). บทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ต่อการตัดสินใจกำหนดนโยบายรัฐบาลไทย:
กรณีศึกษาการผลักดันร่างกฎหมายเกี่ยวกับ สิ่งมีชีวิตตัดต่อทางพันธุกรรม. วิทยานิพนธ์นี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะ
รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2559

จุมพล หินนิพานิช และ ชมภูณัฐ หุ่นนาค. (2565). การออกแบบวิจัยเชิงคุณภาพสำหรับนักศึกษา
ปริญญาโทและปริญญาเอก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2535). วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า. สถาบันชุมชนท้องถิ่น
พัฒนารวมวิทยาศาสตร์การแพทย์. กรุงเทพฯ: พิมพ์ตุลา

ชัยพงษ์ สำเนียง. (2554). องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม. วารสารรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ 2 (1): 160-199.

ณัฐพร รั้งศิริ. (2552). ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งในการพัฒนาชุมชนขององค์กรชุมชนในจังหวัด
น่าน กรณีศึกษามูลนิธิรักษ์เมืองน่านและภาคีเครือข่าย, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.

ณรงค์กร มโนจันทร์เพ็ญ, (2564). UN ระบุ ประชากรโลกอดอยากกว่าที่เคย ท่ามกลางการแพร่
ระบาดของโควิด. สืบค้นจาก <https://thestandard.co/un-world-population-is-starving-among-covid-crisis/>

ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาอุพเพียง จังหวัดน่าน

นัชชา ตันติวิทยาพิทักษ์, เด็นมิตรภาพ: ความมั่นคงทางอาหารกับร่างพ.ร.บ.คุ้มครองเมล็ดพันธุ์ฉบับ
ใหม่. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2018/02/75474>

- บัณฑิต ศิริรักษ์โสภณ. 2561. การเมืองเรื่องป่าชุมชน: ปัญหาเชิงนโยบายและระบบกรรมสิทธิ์ร่วมในสังคมไทย. วารสารธรรมศาสตร์ 37 (2) หน้า 144-162.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ และวีระยุทธ กาญจน์ชูฉัตร. (2561). ระบอบประยุทธ์ การสร้างรัฐทหารและทุนนิยมแบบช่วงสั้น. ฟ้ำเดียวกัน, ปีที่ 16 ฉบับที่ 2
- เบญจายอดดา เนิน-แอ็ดติง และ กาญจนา ตั้งชลทิพย์. (2552) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ: การจัดการข้อมูล การตีความและการหาความหมาย. นครปฐม: สำนักพิมพ์ประชากรและสังคม
- ประภาส ปิ่นตบแต่ง. (2560). สัมภาษณ์: คู่เรื่องความมั่นคงทางอาหาร การปฏิรูปภาคเกษตรไทย และประชาธิปไตย กับ ประภาส ปิ่นตบแต่ง. สืบค้นจาก <https://knowledgefarm.tsri.or.th/interview-prapart/>
- ประสพโชค มั่งสวัสดิ์ และคณะ. (2557). เศรษฐกิจมหภาคและนโยบายทางเศรษฐกิจของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: พัฒนศิลป์พริ้นท์
- ปิยะนาถ อิมดี. (2547). ความมั่นคงทางอาหารของชุมชนชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านป่าคา หมู่ที่ 2 ตำบลบ่อสวก อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปีติพงศ์ พึ่งบุญ ณ อยุธยา, และคณะ (2559). โครงการศึกษาบทบาทของที่ดินในอนาคต. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ปรีชา เปี่ยมพงศสานต์, กนกศักดิ์ แก้วเทพ, กาญจนา แก้วเทพ. (2543). วิถีใหม่แห่งการพัฒนาวิถี วิทยาลัยศึกษาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ปรีชา เปี่ยมพงศสานต์. (2543). นิเวศเศรษฐศาสตร์และนิเวศวิทยาการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- แผนพัฒนาท้องถิ่น (2561-2565) แก์ไขครั้งที่ 2 พ.ศ. 2564
- แผนพัฒนาจังหวัดน่าน (พ.ศ. 2561 – 2565) ฉบับทบทวน รอบปี พ.ศ. 2564
- พงศ์เทพ วีรระณะเดช. (2550). แร่งงานนอกระบบภาคการเกษตร: สิทธิและสวัสดิการของเกษตรกร พันธะสัญญาและรับจ้าง. เชียงใหม่ : ภาควิชาเวชศาสตร์ชุมชน คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิทักษ์ชัย รัตนมงคลธรรม, (2555) ขบวนการชุมชน จ.น่าน เลือกลงแก้ปัญหาที่ดินทำกินในรูปแบบโฉนดชุมชน. สืบค้นจาก <https://ref.codi.or.th/public-relations/news/10013->
- มติชน. (2559). ประชากรรัฐกับกรณีสินค้าเกษตร: เศรษฐกิจฐานราก หรือการกินรวบตั้งแต่ชุมชน? สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/politics/politics-in-depth/news_104212
- มูลนิธิอีกเมืองน่าน สืบค้นจาก <https://www.hugmuangnan.org/>

มูลนิธิชีววิถี. (2560), โต้แย้งคำแถลงกรมวิชาการเกษตร ชี้การแก้พรบ.คุ้มครองพันธุ์พืชปี 2542

ขยายสิทธิผู้ขาดบรรษัทเปิดประตูโจรสลัดชีวภาพ.

มูลนิธิชีววิถี. (2560), พ.ร.บ.คุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ.2542 ความเป็นมาและหลักการสำคัญ

มูลนิธิชีววิถี (2554). บทบาทของบรรษัทเกษตรและอาหาร กับการเปลี่ยนแปลงชนบทและสังคมไทย.

สืบค้นจาก <https://biothai.net/policy/fairtrade/784>

มนัส รวดเร็ว. (2541). การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในบริเวณพื้นที่

ลุ่มน้ำห้วยยอด จังหวัดน่าน, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์
กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 92/ตอนที่ 40/ฉบับพิเศษ กุมภาพันธ์ 2518

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 96/ตอนที่ 79/ฉบับพิเศษ พฤษภาคม 2522

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125/ตอนที่ 31 กุมภาพันธ์ 2551

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 125/ตอนที่ 37 กุมภาพันธ์ 2551

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 132/ตอนที่ 108 พฤศจิกายน 2558

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 133/ตอนที่ 85 กันยายน 2559

รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์, (2563). ยึดครองเมล็ดพันธุ์ = ยึดกุมอาหาร บทเรียนก่อนถล่ม CPTPP,

สืบค้นจาก <https://www.greenpeace.org/thailand/story/16297/food-sustainability-seed-possession-cptpp/>

รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์, (2564). เมล็ดพันธุ์ การล่าอาณานิคมยุคศตวรรษที่ 21 ผ่านทางความตกลง

การค้าของบรรษัทเกษตร, สืบค้นจาก

<https://www.greenpeace.org/thailand/story/21123/food-seed-colonialism-trade-agreement/>

รัตนศิริ กิตติก้องนภางค์,(2564). เพราะเหตุใดการเข้าร่วม CPTPP จึงเป็นการผูกขาดเมล็ดพันธุ์,

สืบค้นจาก

<https://www.greenpeace.org/thailand/story/12455/food-sustainability-cptpp-and-seed-monopoly/>

รัชณี ไชยคำวัง. (2541). บทบาทของผู้หญิงกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน กรณีศึกษา

บ้านสบยาว

รัชณี ไชยคำวัง. (2541). บทบาทของผู้หญิงกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้แบบพื้นบ้าน กรณีศึกษา

บ้านสบยาวรายงานการประเมินศักยภาพเชิงพื้นที่เพื่อการสร้างแหล่งน้ำขนาดเล็ก ตำบล

เมืองจั้ง อำเภอกู่เพียง จังหวัดน่าน

- รักษ์ปานาน สร้างเมืองน่านน่าอยู่ คู่ป่าต้นน้ำ วาระจังหวัดน่าน พ.ศ. 2556 – 2560, สำนักงาน
โครงการสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, กรุงเทพฯ
- รักษ์ปานาน. 2557. เอกสารประกอบการสัมมนา “รักษ์ปานาน” ครั้งที่ 1 (บัณฑูร ล่ำซำ). สืบค้น
จาก <https://www.rakpanan.org/seminar/Pages/seminar-2557.aspx>
- เลมอนฟาร์ม. (2020). กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ พีจีเอส น่าน. สืบค้นจาก
<https://www.lemonfarm.com/th/blog/pgs-nan.html>
- ลำแพน จอมเมือง. (2540). บทบาทของธุรกิจชุมชนที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนในการ จัดการ
ป่า ชุมชนกรณีศึกษา ตำบลศิลาแลง อำเภอปัว จังหวัดน่าน, วิทยานิพนธ์ศิลปะ ศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- วัชรพล พุทธิรักษา. (2557). บทสำรวจความคิดทางการเมืองของอันโตนิโอ กรัมชี่. กรุงเทพฯ: สมมติ
วัชรพล พุทธิรักษา, (2551). กลุ่มประวัติศาสตร์ปัญญาชน การครองอำนาจและการโต้ตอบต่อการ
ครองอำนาจ: แนวความคิดของอันโตนิโอ กรัมชี่กับการอธิบายการเมืองไทยร่วมสมัย. การ
ประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ แห่งชาติ ครั้งที่ 9 ณ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วัลลภ สุขสวัสดิ์. (2564). (พิมพ์ครั้งที่ 3). การวิจัยเชิงปริมาณทางรัฐศาสตร์. พิษณุโลก: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยนเรศวร
- วันทนา ศิวะ. (2545). ปล้นผลิตผล! ปฏิบัติการยึดเสบียงอาหารโลก. (ไฟโรจน์ ภูมิประดิษฐ์, แปล).
กรุงเทพฯ:สวนเงินมีมา.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และสุภา ไย. (2535). *เกษตรกรรมทางเลือก จากปัจเจกเกษตรกรสู่ขบวนการทาง
สังคม*. เอกสารนำเสนอในงาน “ทศวรรษกป.อพช.” จัดโดยคณะกรรมการประสานงาน
องค์กรเอกชนพัฒนา ณ ห้องประชุมสันนิบาตสหกรณ์แห่งประเทศไทย วันที่ 28-29 มกราคม
2540.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, ณรงค์ คงมาก, จิรวุฒิ เสนาคำและคณะ. (2539). *เกษตรกรรมทางเลือก
ความหมาย ความเป็นมา และเทคนิควิธี*. กรุงเทพฯ: เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ, (2554). *ปฏิรูปเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร: บทวิเคราะห์และ
ปฏิบัติการทางนโยบาย*. มูลนิธิชีววิถี. สมุทรสาคร: พิมพ์ดี จำกัด
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ, (2548). *จากปฏิวัติเขียวสู่พันธู์วิศวกรรม ประโยชน์และผลกระทบต่อ
ภาคเกษตรกรรมไทย*, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญและ สุรียนต์ รัญกิจงานุกิจและคณะ. (2548). *จากปฏิวัติเขียวสู่พันธู์วิศวกรรม
ประโยชน์และผลกระทบต่อภาคเกษตรกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ
วิจัย (สกว.)

- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. (2554). ปฏิรูปเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงอาหาร : บทวิเคราะห์และปฏิบัติการ
ทางนโยบาย.สมุทรสาคร: พิมพ์ดีจำกัด
- วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์. ความมั่นคงทางอาหาร: จากพัฒนาการเกษตรสู่เศรษฐกิจพอเพียง, วิทยาลัย
การเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัย มหาสารคาม. วารสารการเมืองการปกครอง ปีที่ 5 ฉบับ
ที่ 2 มีนาคม – สิงหาคม 2558.
- วิรัชพัชร ประเสริฐศักดิ์.(2558). แนวคิดและค่านิยมของความมั่นคงทางอาหาร, ศูนย์ดีเรกซ์ชยันนาม
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ม.ป.ป.
- วีระ หวังสัจจะโชค. (2557). ความมั่นคงทางอาหารในอาเซียน: บทสำรวจร่วมสมัย, มูลนิธิเกษตร
ยั่งยืน.
- วีระ หวังสัจจะโชค. (2559). ความมั่นคงทางอาหารและอธิปไตยทางอาหารการศึกษาการเมือง
เรื่องอาหารศตวรรษที่ 21. วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช ปีที่ 1 ฉบับที่ 2
เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม 2559
- วีระ หวังสัจจะโชค. (2560). การเมืองว่าด้วยการวางกรอบความมั่นคงทางอาหาร: บทสำรวจการให้
ความหมายความมั่นคงทางอาหารในกรอบของภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมใน
ประเทศไทย. การประชุมวิชาการระดับชาติ ประจำปี 2560 สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย “ประเทศไทยกับการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมที่ยั่งยืน” (Thailand’s
Sustainability Transition) วันอังคารที่ 1 สิงหาคม 2560 เวลา 08.30 -16.00 น. อาคาร
เกษม อุทยานิน (รัฐศาสตร์ 60 ปี) คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วีระ หวังสัจจะโชค, (2564), การเมืองและการเคลื่อนไหวเรื่องอาหาร: การพัฒนาสถาบันของอธิปไตย
ทางอาหารในรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบกับประเทศโบลีเวีย อินโดนีเซียและไทย. พิษณุโลก:
โรงพิมพ์รัตนสุวรรณการพิมพ์
- ศูนย์การเรียนรู้ใจไว้ใจ เครื่องข่ายมูลนิธิอีกเมืองน่า สืบค้นจาก <http://www.monmai.com>
- ศจินทร์ ประชาสันต์. (2555). ความมั่นคงทางอาหาร : แนวคิดและตัวชี้วัด, สำนักงานคณะกรรมการ
สุขภาพแห่งชาติ.
- ศยามล เจริญรัตนและคณะ. (2561). สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อความมั่นคงทาง
อาหารที่เป็นธรรม กรณี ป่าไม้และที่ดินทำกิน. ปีที่ 1. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย
- ศยามล ไกรยูรวงศ์ และคณะ. (2549). ข้อพิพาทและความขัดแย้งปัญหาที่ดินในประเทศไทย
กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ศยามล เจริญรัตน์, (2557). ความมั่นคงทางอาหาร ป่าชุมชนกับการผลักดันเรื่องความเป็นธรรม เพื่อ
ชุมชนท้องถิ่น. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สถาบันส่งเสริมภาคประชาสังคม สืบค้นจาก

http://www.thaicivilsociety.com/?p=content&id_content=175

สุภา ไยเมือง และ วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ (2540). เกษตรกรรมทางเลือก จากปัจเจกเกษตรกรสู่ขบวนการทางสังคม. สืบค้นจาก <https://www.agricultureandfoodpolicy.org/article/action/c-0002/>

สมพร อิศวิลานนท์. (ม.ป.ป.), ความมั่นคงทางอาหารในสถานการณ์สากลและนโยบายการเกษตรของรัฐบาลในปัจจุบัน.

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2554

สำรวย ผัดผล และคณะ (2544). รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการพัฒนาศักยภาพศูนย์ศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงและ ประชาสังคม. เชียงใหม่

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (สคทช.). (2557). *กระบวนการจัดการที่ดินทำกินให้ชุมชน*. ตามนโยบายรัฐบาล

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2559). *แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564)*.

สำนักงานส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดน่าน ปี 2562

สำนักทะเบียนอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ข้อมูล ณ เดือน เมษายน พ.ศ.2562

สำนักงานเกษตรอำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน. พ.ศ.2564

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานยกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564)

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการอาหารแห่งชาติ. (2559), กรอบยุทธศาสตร์การจัดการด้านอาหารของประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

สำนักงานจัดการที่ดินของรัฐ.(2557). คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ หรือ สคทช, *กระบวนการจัดการที่ดินทำกินให้ชุมชน* ตามนโยบายรัฐบาล.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, (2559). *แผนพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564)*

สมศักดิ์ สุขวงศ์, (2561). ทรัพยากรธรรมชาติกับความมั่นคงทางด้านอาหาร. สืบค้นจาก

<https://biothai.net/ecological-agriculture/1757>

สมชาย รัตนเชื้อสกุล. การคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพและพันธุ์พืชไทย. สืบค้นจาก

<https://biothai.net/node/30562>

- สิทธิเดช พงศกจิวรสิน และเขมรัฐ เถลิงศรี. (2558). *ข่าวโศกเลื่องลือกับการสูญเสียพื้นที่*
 ปา: *ปัญหาและทางออก*. กรุงเทพฯ : สถาบันคลังสมองของชาติกระทรวงศึกษาธิการ.
- สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน(องค์การมหาชน)พอช. (2557). *ข่าวโศกน่าน : ปัญหาลึกลับถึงราก แก้ไขได้หรือไม่?* สืบค้นจาก <https://ref.codi.or.th/public-relations/news/10411-2014-07-16-07-22-57>
- เสาวณี จันทะพงษ์และ พรชนก เทพขาม. (2561). ธนาคารแห่งประเทศไทย “นวัตกรรมการเกษตร: ทางออกปัญหาความเหลื่อมล้ำของไทย ตอน 1”. บทวิเคราะห์ทางเศรษฐกิจสายนโยบายการเงิน
- ฟิลิป แมคไมเคิล (2559). ระบอบอาหารและคำถามว่าด้วยสังคมเกษตรกรรม, (สร้อยมาศ รุ่งมณี และคณะ, แปล), เชียงใหม่: ศูนย์ภูมิภาคด้านสังคมศาสตร์และการพัฒนาอย่างยั่งยืนมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อดิสร อิศรางกูร ณ อยุธยา. (2554). สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย การลดความเหลื่อมล้ำและสร้างโอกาสการเข้าถึงทรัพยากร: กรณีศึกษาเรื่องที่ดิน. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2010/11/32029>
- อนุสรณ์ ธรรมใจ. (2564). ครบรอบ 7 ปี รัฐประหาร คสช. 'อนุสรณ์' ย้ำเศรษฐกิจไทยยังผูกขาด-เหลื่อมล้ำสูง. สืบค้นจาก <https://prachatai.com/journal/2021/05/93157>
- องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจ้ิง พ.ศ. 2564
- องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจ้ิง. (2562). สืบค้นจาก <http://www.muangchang.go.th/index.php?op=staticcontent&id=5004>
- องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองจ้ิง. (2562). สภาพทั่วไปและข้อมูลพื้นฐาน ตำบลเมืองจ้ิง อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน. สืบค้นจาก <file:///C:/Users/ASUS/Desktop/%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%20%E0%B8%A1%E0%B8%99/%E0%B9%81%E0%B8%81%E0%B9%89%E0%B8%9A%E0%B8%97%E0%B8%84%E0%B8%A7%E0%B8%B2%E0%B8%A1%20%E0%B8%A1%E0%B8%99/%E0%B8%82%E0%B9%89%E0%B8%AD%E0%B8%A1%E0%B8%B9%E0%B8%AD%20%E0%B8%95%20%E0%B9%80%E0%B8%A1%E0%B8%B7%E0%B8%AD%E0%B8%87%E0%B8%88%E0%B8%B1%E0%B8%87.pdf>

โอฬาร อ่องพะ, (2562). รัฐไทยกับการเมืองของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน กรณีแม่แจ่ม
โมเดล: ความคิดการเคลื่อนไหว และนโยบาย, วิทยานิพนธ์เสนอบัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยนเรศวร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตรปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
(รัฐศาสตร์) สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

โอฬาร อ่องพะ และคณะ, (2565). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยเรื่อง “ระบบกำกับดูแล
ที่ดินเพื่อการพัฒนา:ทางเลือกการใช้ที่ดินและนโยบายที่ดินใน 20 ปีข้างหน้า” สนับสนุนโดย
สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

iLaw, (2562). ร่าง พ.ร.บ.ข้าว: เพิ่มอำนาจหน้าที่กรมการค้า ให้สามารถควบคุม และรับรองการ
จำหน่ายเมล็ดข้าวของชาวนา. สืบค้นจาก <https://www.ilaw.or.th/node/5175>

Bonefeld, W. (2016). เศรษฐกิจเสรีกับรัฐที่เข้มแข็ง: บทบันทึกบางประการว่าด้วยรัฐ. (วัชรพล
พุทธรักษา, ผู้แปล). วารสารสงขลานครินทร์ ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 22(1),
11

ภาษาอังกฤษ

Aistara, G. (2013). Food sovereignty: reconnecting food, nature, and community.
Balancing community capitals for producers and consumers. The International
Journal of Sociology of Agriculture and Food, 19(3), 329-346.

Bernstein, H. (2016). Agrarian political economy and modern world capitalism: the
contributions of food regime analysis. The Journal of Peasant Studies, 43(3).

Bonefeld, W. (2010). *Free economy and the strong state: Some notes on the state*. Capital
& Class, 34(1).

Bonefeld, W. (2016). *Negative dialectics and the critique of economic objectivity*. History of
the Human Sciences, 29(2).

Bocock, R. (2008). Consumption. Routledge.

Bradford, A. (2007). Regime theory. Max Planck encyclopedia of public international
law.

Burch, D., & Lawrence, G. (2009). Towards a third food regime: behind the
transformation. Agriculture and human values.

Carnoy, M., & Castells, M. (1984). After the crisis? World Policy Journal, 1(3).

Campesina, V. (2003). Food sovereignty. Via Campesina

- Chiengkul, P. (2017). *The political economy of the agri-food system in Thailand: Hegemony, counter-hegemony, and co-optation of oppositions*. Routledge.
- Declaration, B. (2013). *Agropoly: a handful of corporations control world food production*. Luettu, 20, 2016.
- DeWalt, B. R. (1985). Mexico's second green revolution: food for feed. *Mexican Studies/Estudios Mexicanos*, 1(1).
- Clapp, J. (2014). Food security and food sovereignty: Getting past the binary. *Dialogues in Human Geography*, 4(2), 206-211.
- Clapp, J. (2020). *Food*. John Wiley & Sons.
- Entwistle, H. (2009). *Antonio Gramsci (Routledge Revivals): Conservative Schooling for Radical Politics*. Routledge.
- ETC Group. (2008). Organic pioneer says no to nano: ETC Group Welcomes World's First 'Nano-Free' Standard. Media Release, 14.
- FAO, "Rome Declaration on world food Security and world food summit Plan of Action". world food summit Rome. 13-17 November 1996.
- FAO (2003) Trade Reforms and Food Security. Rome: FAO. Available at: <http://www.fao.org/docrep/005/y4671e/y4671e06.htm>
- Flora, C. B., & Bregendahl, C. (2012). Collaborative community-supported agriculture: Fine, B. (1998). *The political economy of diet, health and food policy*. Routledge.
- Friedmann, H. (1982). The political economy of food: the rise and fall of the postwar international food order. *American journal of sociology*, 88, S248-S286.
- Friedmann, H., and P McMichael. (1989). *Agriculture and the State System: The Rise and fall of National Agriculture. 1870 to the present*. Sociologia Ruralis.
- Friedmann, H. (1993). The political economy of food: a global crisis. *New left review*, (197).
- Friedmann, H. (2005). From colonialism to green capitalism: Social movements and emergence of food regimes. In *New directions in the sociology of global development* (Vol. 11, pp. 227-264). Emerald Group Publishing Limited.
- Friedmann, H. (2021). Changes in the international division of labor: agri-food complexes and export agriculture. In *Towards a new political economy of agriculture* (pp. 65-93). Routledge.

- Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome, (2019), 2019 MOVING FORWARD ON FOOD LOSS AND WASTE REDUCTION. สืบค้นเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2563. Retrieved from <https://www.fao.org/news/archive/news-by-date/2019/en/?ipp=10&page=3>
- Gerwin, M., HEINBERG, R., & MACKINTOSH, C. (2011). Food and democracy: introduction to food sovereignty. Kraków: Polish Green Network.
- Gramsci, A. (1971). Selections from the Prison Notebook, edited and translated by Q. Hoare, & G. Nowell-Smith. London and New York.
- Gramsci, A. (1978). Some aspects of the southern question. Selections from political writings (1921–1926).
- Gussow, J. (2005). Marion Nestle, Food Politics: How the Food Industry Influences Nutrition and Health (Berkeley, CA: University of California Press, 2003), Politics and the Life Sciences, 24(1-2), 95-97.
- Ingram, J., Ericksen, P., & Liverman, D. (2012). Food security and global environmental change. Routledge.
- Kesavan, P. C., & Swaminathan, M. S. (2018). Modern technologies for sustainable food and nutrition security. *Current Science*, 115(10), 1876-1883.
- Krasner, S. D. (1982). Structural causes and regime consequences: regimes as intervening variables. *International organization*, 36(2), 185-205.
- Hassan, A. (Ed.). (2017). Food insecurity and disease: Prevalence, policy, and politics. CRC Press.
- Heffernan, M. L. R. (1998). Development of new ring-opening metathesis and photochemical-based methods on highly functionalized cyclobutenes. Selective and facile preparation of cyclooctadiene-containing compounds. Boston College.
- Helleiner, E. (1996). States and Reemergence of Global Finance (Cornell, 1994); James Mahon. Mobile Capital and Latin American Development.
- Hillman, J. S., & Rothenberg, R. A. (1988). Agricultural Trade and Protection in Japan. Gower Pub. Co.
- Howard, P. H. (2021). Concentration and power in the food system: Who controls what we eat? (Vol. 3). Bloomsbury Publishing.

- Magdoff, F., Foster, J. B., & Buttel, F. H. (Eds.). (2000). *Hungry for profit: The agribusiness threat to farmers, food, and the environment*. NYU Press.
- McMichael, P. (1994). *Global restructuring: Some lines of inquiry. The global restructuring of agro-food systems*.
- McMichael, P. (2005). *Globalization and Development Studies Philip McMichael. Critical globalization studies*.
- McMichael, P. (2005). *Global development and the corporate food regime*. Emerald Group Publishing Limited
- McMichael, P. (2009). A food regime analysis of the 'world food crisis'. *Agriculture and human values*, 26.
- McMichael, P. (2009). A food regime genealogy. *The journal of peasant studies*, 36(1).
- McMichael, P., & Schneider, M. (2011). Food security politics and the Millennium Development Goals. *Third World Quarterly*, 32(1).
- Mead, K. K. (2004). *The rise and decline of Thai absolutism*. Routledge.
- Mikulak, M. (2013). *The politics of the pantry: Stories, food, and social change*. McGill-Queen's Press-MQUP.
- Mikler, J., & Ronit, K. (2020). Introduction: MNCs and their pathways of influence in global politics. In *MNCs in Global Politics*. Edward Elgar Publishing.
- Patel, R., & McMichael, P. (2004). Third Worldism and the lineages of global fascism: the regrouping of the global South in the neoliberal era. *Third World Quarterly*.
- Pechlaner, G., & Otero, G. (2010). The neoliberal food regime: Neoregulation and the new division of labor in North America. *Rural sociology*, 75(2).
- Plahe, J. K., Hawkes, S., & Ponnampereuma, S. (2013). *The corporate food regime and food sovereignty in the Pacific Islands*. The Contemporary Pacific.
- Philip H. Howard. (2016). *Concentration and Power in the Food System Who Controls What We Eat?* Bloomsbury Academic An imprint of Bloomsbury Publishing Plc.
- Puchala, D. J., & Hopkins, R. F. (1978). Toward innovation in the global food regime. *International organization*, 32(3), 855-868.
- Paarlberg, R. (2013). *Food politics: what everyone needs to know®*. Oxford University Press.

- Radice, H. (2014). Transnational corporations and global capitalism: reflections on the last 40 years. *critical perspectives on international business*, 10(1/2).
- Raynolds, L. T., Myhre, D., McMichael, P., Carro-Figueroa, V., & Buttel, F. H. (1993). The “new” internationalization of agriculture: A reformulation. *World Development*, 21(7).
- Reardon, T., Timmer, C. P., Barrett, C. B., & Berdegue, J. (2003). The rise of supermarkets in Africa, Asia, and Latin America. *American journal of agricultural economics*, 85(5).
- Robinson, A. (2005). Towards an intellectual reformation: the critique of common sense and the forgotten revolutionary project of Gramscian theory. *Critical review of international social and political philosophy*, 8(4).
- Schanbacher, W. D. (2010). The politics of food: the global conflict between food security and food sovereignty. ABC-CLIO.
- Schurman, R., & Munro, W. A. (2013). *Fighting for the Future of Food: Activists versus Agribusiness in the Struggle over Biotechnology* (Vol. 35). U of Minnesota Press.
- Swinnen, J. F., & Vandemoortele, T. (2008). The political economy of nutrition and health standards in food markets. *Review of Agricultural Economics*, 30(3).
- Thomas, P. (2009). *The Gramscian moment: philosophy, hegemony and Marxism*. In *The Gramscian Moment*. Brill.
- Tilzey, M. (2017). *Political ecology, food regimes, and food sovereignty: Crisis, resistance, and resilience*. Springer.
- Walker, A. (2012). *Thailand’s political peasants: Power in the modern rural economy*. University of Wisconsin Pres.
- Watkins, K. (1991). Agriculture and food security in the GATT Uruguay Round. *Review of African Political Economy*, 18(50).
- Wittman, H., Desmarais, A. A., & Wiebe, N. (2010). *Food sovereignty. Reconnecting food, nature & community*
- World Food Program, (2019), GLOBAL REPORT ON FOOD CRISES 2019, สืบค้นเมื่อ 25 สิงหาคม 2563. Retrieved from <https://www.wfp.org/publications/2019-global-report-food-crises>

Zhou, G. (2017). The regulatory regime of food safety in China: governance and segmentation. Springer.

